

SBORNÍK

VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH.

ZALOŽIL BOHUŠ RIEGER.

ZA ÚČASTENSTVÍ ČLENŮ

ČESKÉ FAKULTY PRÁVNICKÉ

VYDÁVÁ

KAREL KADLEC.

S PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE CÍS. FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ A „PRÁVNICKÉ JEDNOTY“ V PRAZE.

ROČNÍK XVIII.

V PRAZE 1918.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY KARLO-FERDINANDOVY A ČESKÉ AKADEMIE PRO VĚDY SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST
A UMĚNÍ A C. K. ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V PRAZE.

OBSAH ROČNÍKU XVIII. (1917/1918.)

Příspěvky k reformovanému právu občanskému.*)

Podává *prof. Dr. Jan Krčmář.*

VI.

Poznámky k ústavu veřejného přislíbení.
(Spolu příspěvek k systematice občanského práva.)

V nedávné době vyšlo[1]) českým jazykem *Hellerovo* rozsáhlé a zevrubné pojednání o veřejném přislíbení, podávající přehled zákonodárství, nauky a judikatury tohoto ústavu se týkajících a rozbor významnějších otázek. Pojednání, jak svědčí předmluva, bylo vypracováno drahně před tím, než třetí částečná novella se stala platným právem. Ačkoliv pak k osnově této novelly přijaté sněmovnou panskou dne 19. XII. 1912 již se přihlíží (str. 60 sl.) lze chápati, že těžiště práce není v rozboru otázek, k nimž dává podnět nový text[2]), nýbrž v rozboru všeobecných otázek, které poskytoval ústav veřejného přislíbení, té doby ještě neupravený. Jakýmisi poznámkami in margine *Hellerovy* práce chtějí býti další stránky:

1. Ústav veřejného přislíbení nemá ještě příliš dlouho domovského práva v právních systemech a zákonnících. Nelze se tedy diviti, že není jisto, kam sluší zařaditi pojednání o něm s hlediska nejvhodnějšího systému, a to jak v knihách, tak v zákonnících samých. Občanský zákonník pro říši německou, ačkoli konstruuje veřejné přislíbení nikoli jako offertu ke smlouvě adressovanou neurčitým dotud osobám, nýbrž jako jednostranný závazný slib, zařadil je mezi smlouvy a to poblíže smlouvy o dílo, od níž jest

) Právník 1918 č. 1 a citace uvedené tamtéž v, jakož i Zprávy právnické Jednoty Moravské 1918, č. 1.

[1]) Rozpravy Č. A. c. F. J. I., č. 56, r. 1916.

[2]) srv. k tomu moje poznámky ve Sborníku věd pr. a st. XVII., str. 345.

odděleno několika paragrafy, které upravují smlouvu zprostředkovatelskou. V reformovaném občanském zákonnníku našem stojí předpisy o veřejném přislíbení v §§ech 860—860b, tedy ve všeobecné části obligačního práva (§§y 859—937) a jdou tu před předpisy o sjednání smluvního konsensu. Ve zprávě justiční kommisse panské sněmovny[3]), odůvodnil autor této zprávy, *Schey*, tuto věc obšírnějším výkladem asi takto: Systematicky nenáleží předpisy o veřejném přislíbení do zvláštní části obligačního práva, jež člení a upravuje obligační poměry podle jejich hospodářského účelu (causa). Veřejné přislíbení je jen zvláštní formou závazku a jeho účel může býti velmi rozmanitý (so verschieden wie möglich). Je-li zařaděno do zvláštní části, zejména poblíže smlouvy služební a smlouvy o dílo, vzejde nad to nebezpečenství, že by z toho mohly býti dovozovány omylné důsledky, na př. pokud jde o poměr mezi prémií a výkonem. Jako zvláštní způsob vzniku obligačního závazku obdrží veřejné přislíbení nejlépe místo před ustanoveními o smlouvě. O něco níže se opakuje, že při veřejném přislíbení nejde o typický tvar právního jednání (typischer Geschäftzweck), nýbrž o typus formy závazku (Typus der Verpflichtungsform).

2. Dokud v nauce převládalo nebo aspoň čítalo hojně stoupenců přesvědčení, že veřejné přislíbení není než offertou ad incertas personas, byla pro ty, kdo tak soudili, kapitola o sjednání smluvního konsensu dojista nejvhodnějším místem pro pojednání o veřejném přislíbení. Na půdě platného práva, jež zná veřejné přislíbení jako zvláštní důvod vzniku závazku od smlouvy odlišný, sluší přes výše citovaná slova zprávy justiční kommisse podrobiti rozboru otázku, kde nejvhodněji lze v systému práva pojednati o veřejném přislíbení. Nejde tu o nějakou otázku ryze akademickou. Je sice pravda, že o vhodnosti či nevhodnosti systému rozhodují v prvé řadě hlediska paedagogická, zejména hledisko ekonomie výkladů. Tímto hlediskem můžeme si na př. vysvětliti vznik všeobecné části občanského práva a pak také všeobecné části práva obligačního. Shrnují se do těchto všeobecných částí jisté poznatky, které jsou společny buď všem institucím, o kterých se pojednává v části zvláštní, nebo vět-

[3]) str. 123 sl.

ším skupinám těchto institucí. Zbavujeť takový postup povinnosti opakovati při rozboru každé jednotlivé instituce, co je jí společno s institucemi jinými. Tak na př. kapitola o následcích nesplnění dluhu umístěná v části všeobecné zbavuje povinnosti pojednati o důsledcích nesplnění smluvní povinnosti při pojednání o smlouvě trhové, služební, o dílo atd., pokud tu nejsou některé zvláštnosti, o kterých arci by slušelo pojednati zvláště. A není nikterak nutno, aby část všeobecná byla omezována na ony věci, které jsou společny *všem* institucím, o kterých pojednává část zvláštní. Stačí, jak bylo naznačeno, jde-li o věci společné jen skupinám těchto institucí. Tak na př. platí nyní (§§y 110 sl. nov. III.) zvláštní ustanovení o následcích nesplnění smluv záplatných. Není zajisté překážky, aby i pojednání o těchto věcech bylo zařazeno do části všeobecné, kdež pak kapitola o důsledcích nesplnění závazků rozpadne se v pojednání o následcích nesplnění smluv záplatných a v pojednání o důsledcích nesplnění závazků jinakých.

Ale význam snahy o nejvhodnější pokud možno systém netkví jen v takových zevních důvodech. Nechťsi je pravda, že pro každý systém lze uvésti důvody a že každému systému lze činiti výtky, lze přece vytknouti jistou zásadu, o kterou je nutno opříti každý systém, nemá-li býti opravdu špatný. Zásadu tu nazval bych vnitřní logikou systému. Je sice pravda, že je věcí vkusu, zdali někdo jednaje o důvodech delace pozůstalosti, pojednává nejdříve o posloupnosti zákonné, pak o testamentární, na konec o smluvené (důvodem je tu, že zákonná posloupnost je starší a že její obor jest určen generálně)[4]), či napřed o posloupnosti smluvené, pak o testamentární, na konec o zákonné, maje na zřeteli sílu delačních důvodů, či konečně přesune pořad posléz uvedený tak, že pojedná dříve o posloupnosti testamentární než o smluvené, uvažuje výjimečný ráz posloupnosti smluvené a kusou její úpravu. Ale pořádal by látku dojista špatně, kdo by nejprve pojednal o odevzdání pozůstalosti a pak o delačních důvodech. Momenty, které s hlediska vnitřní logiky výkladů určují vhodnost či nevhodnost systému mohou býti rozmanité, a nejsou vždy a všude stejné. Ale dojista nad jiné významným

[4]) *Tilsch*, Právo dědické str. 70.

momentem je podstatová příbuznost a různost jednotlivých právních institucí, a odtud poznáváme, že snaha po vhodném systému sama vede k hlubšímu proniknutí podstaty těchto institucí a k určení hranic proti institucím příbuzným. Lze prohlásiti za symptomatický, ne-li za charakteristický jev, že nejistota o místě, které náleží právní instituci v systému práva, je zároveň nejistotou o její pravé podstatě. Tak tedy výše naznačené pochybnosti o pravém místě veřejného přislíbení v systému obligačního práva vedou nás na pokus o revisi myšlenek projevených o jeho povaze.

3. Jak bylo pověděno, konstatuje *Schey* velmi důrazně, že veřejné přislíbení stojí jako důvod vzniku závazku (causa obligandi) vedle obligační smlouvy a praví, že causa, t. j. hospodářský účel veřejného přislíbení, právě tak jako causa smlouvy, může býti co nejrozmanitější. Ač dotýkám se tím jakési communis opinio, či lépe řečeno jakéhosi obecně přijatého způsobu vyjadřování, zdá se mně, že překládati úsloví causa smlouvy slovy hospodářský účel smlouvy není zcela vhodné. Značkou „hospodářský účel smlouvy“ je v nauce snad na větším díle a zejména u *Scheye*[5]), kryt pojem, který nás vede ke správné klassifikaci smluv. Ale nezasvěcenému ona značka praví příliš málo.

R. v. Mayr[6]), uvažuje o veřejném přislíbení s hlediska přirozených zásad a nikoli určitého práva positivního a stoje na půdě smluvní theorie, konstatuje, že veřejné přislíbení z pravidla bude míti předmětem vyvedení díla, že však může býti předmětem jeho také konání služeb a patrně uvádí jen příklady, když končí otázkou: Proč by kontrahování zápůjčky nebo uzavření trhové smlouvy nemohly se státi formou veřejného přislíbení a to tak, že tam úroky, zde cena trhová, by byly odměnou za poskytnutí zápůjčky, po případě za dodání zboží? Podle toho by novinové inseráty „Prodám 50 akcií Živnobanky po 400 K“ nebo „Přijmu zápůjčku 10000 K na 5% úrok“, byly patrně veřejným přislíbením nebo snad dokonce publikace a zaslání katalogu knihkupcem. A nejde-li v těchto případech o veřejná přislíbení, nýbrž, jak dotud na větším díle a, trvám, důvodně, bylo pokládáno, o vyzvání k offertám, bylo by určiti hranice objektů odpovída-

[5]) Obligationsverhältnisse I., str. 6 sl.

[6]) Auslobung (1905) na str. 125.

jících tomuto pojmu proti objektům, které *Mayr* postihuje slovy „uzavření smlouvy o zápůjčku nebo smlouvy trhové ve formě veřejného přislíbení“. Než nejen hranice mezi veřejným přislíbením a vyzváním k offertám vyhledávají objasnění, nýbrž také hranice mezi veřejným přislíbením a offertou samou. Je veřejným přislíbením či offertou (ke smlouvě o dílo) výzva odpočívajícího turisty k hrajícím si hochům, aby některý z nich za malou odměnu donesl vody z nedaleké studánky? Je veřejným přislíbením či offertou slib 1000 K odměny za zachránění přítele tonoucího v osamělém rybníku v hlubokých lesích, kde výzvu a slib může vyslechnouti jen několik málo přítomných dřevorubců?

Budiž tedy v dalším postupu učiněn především pokus určiti, co vlastně má býti vyjádřeno slovy „causa smlouvy“ a kde jsou hranice jednak mezi veřejným přislíbením a offertou, jednak mezi veřejným přislíbením a vyzváním k offertě.

4. Slovům „causa smlouvy“ lze přikládati smysl různý. Vycházíme-li od obecného smyslu slova causa, znamenala by ona slova nejspíše důvody, motivy, které dovedly strany k uzavření smlouvy. Kdybychom pak analysovali genesi smlouvy, zejména obligační, dospěli bychom asi k větě, že důvodem uzavření smlouvy (mohli bychom říci „causa pactionis“) jsou kontrérní snahy obou stran. Na př. objeví-li se situace taková, že dvě osoby se odhodlají za nabízenou praestaci poskytnouti praestaci žádanou, dojde ke smlouvě. Při tom nelze neseznati, že snaha jedné strany z pravidla má převahu, dominuje, jestliže hledáme rozhodující důvod, proč smlouva byla uzavřena. Na př.: Majitel cenného obrazu octne se v materielní tísni. Chce za tento obraz docíliti peněžních prostředků. Obrátí se na jinou osobu, která vládne penězi. Ta vlastně o obraz nestojí, ale ví, že jej může svého času beze ztráty nebo dokonce se ziskem prodati. Proto nabídku přijme a snad také proto, aby druhé straně vypomohla z tísně. V tomto případě můžeme říci, že došlo ke smlouvě proto, že se vyskytl kdosi, kdo potřeboval peněz, ne proto, že kdosi za peněžitou oběť mínil získati obraz.

Právo vidí (tato personifikace není snad nepřípustna), že *a*) strany smlouvajíce se (t. j. poskytujíce nebo slibujíce plnění) poskytují a slibují si *různá* plnění, *b*) strany činí tak z *různých* důvodů, *c*) určité prostředky (lit. *a*) a určité důvody (lit. *b*) se ty-

picky opakují *d*) složky pod lit. *a*) i *b*) uvedené jsou významny pro stanovení právních účinků. Hledíc pak k těmto jevům, postupuje právo takto: Některé smlouvy reprobuje, na př. proto, že právu se příčí, aby se zřetelem k povaze slíbené praestace bylo garantováno její splnění (na př. smlouva o zavraždění osoby), nebo protože právu se příčí, aby bylo garantováno splnění praestace o sobě nezávadné, která byla slíbena, aby bylo docíleno určitého plnění (na př. smlouva o zaplacení peněžité summy za zprostředkování manželství § 879 č. 1 o. z.). Pokud pak týká se smluv approbovaných, postupuje právo tak, že ustanovuje o jednotlivých smluvních typech a to nejvýznamnějších (sr. výše lit. *c*) a ustanovuje o nich tím způsobem, že vytýká, jakým podmínkám musí býti vyhověno, aby ze smlouvy vzešel závazek, a že určuje modality (rozsah a obsah) tohoto závazku. Typus smluvní je pak určen dvěma momenty: Plněním, které bylo slíbeno (poskytnouto) a důvodem, který k tomuto plnění vedl. *Soubor těchto momentů smlouvu charakterisujících* lze pak nazvati kausou smlouvy (kausou smluvního typu). Tak užívá se slova causa, když se mluví o causa emendi, donandi, dotis a pod.

Rozhodující *důvod*, který způsobil uzavření smlouvy (sr. výše), při určení podstaty smlouvy z pravidla významu nemá. Sr. příklad daný výše a příklad druhý: Milovník obrazů chce získati obraz, který je v majetku obchodníka s obrazy. Obchodník žádá za obraz peníze. Smlouva bude uzavřena. V tomto případě bude říci, že došlo ke smlouvě, protože se vyskytl kdosi, kdo chtěl získati obraz, který je v cizím majetku, a ne, protože se vyskytl kdosi, kdo potřebuje peněz. V obou případech jde o stejný typus smluvní, protože složky uvedené výše pod lit. *a*) i *b*) jsou stejné. Ale v některých případech zařazení konkrétní smlouvy pod určitý typus smluvní v zákoně upravený nebude lze uskutečniti podle obou momentů výše uvedených, kterými z pravidla jest určen smluvní typus a to tenkráte, když konkretní smlouva podle toho by se hodila pod typy různé.[7]) Jedna strana chce, aby jí druhá spravovala dům, obstarávala práce zahradnické a p. a nabízí jí za to byt v domě. Dojde ke smlouvě. Tato obsahuje element

[7]) Sr. moje pojednání o pojmu smlouvy pracovní ve Zprávách Právnické Jednoty Moravské 1918.

dvojí smlouvy, smlouvy služební[7]). — poskytují se služby za ekvivalent, a smlouvy nájemní — poskytuje se užívání věci za ekvivalent. Kam tuto smlouvu máme zařaditi, o tom rozhodne jev, který jsme nazvali rozhodujícím důvodem uzavření smlouvy[8]). Prvé osobě jde o to, aby získala služeb osoby druhé, této jde o to, aby zpeněžila svoji pracovní sílu a tedy o smlouvu služební. Podřízený význam má pro obě strany, že in concreto cizích služeb lze získati tím, že bude propůjčeno užívání věci (kdyby se nikdo nevyskytl, kdo by na ně reflektoval, bude nabídnuta odměna jiná, ale služeb je potřebí vším způsobem) a že za sílu pracovní in concreto lze obdržeti užívání cizí věci (kdyby takového nebylo, přijme pracovník i jiný ekvivalent, ale on chce především pracovní sílu jakkoli zpeněžiti). Sr. dv. d. ze dne 14. listopadu 1784[9]); pak úř. sb. rozh. N. Ř. 1039, kde však nejvyšší soud nesprávně formuluje, že jde o smlouvu sui generis podle § 1173, ačkoli jde o smlouvu služební.[10])

5. *F. Hofmann*[11]) upozornil, že lze rozeznávati tři skupiny veřejného přislíbení. Některá veřejná přislíbení (prvá skupina) náleží zcela próse denního života, jako rozepsání nálezného, odměny za zprostředkování místa, za obstarání bytu a p. K nim se připojují (náleží tedy k první skupině) taková, která ukájejí jedině soukromý zájem, kde však nejde o obyčejné, hospodářsky významné praestace: odměna za vypátrání a dodání zloděje rozepsaná okradeným (zde za zájmem majetkovým se zhusta skrývá pomstychtivost), nebo příbuzní nezvěstné osoby slibují odměnu za zprávu o ní, rodiče slibují odměnu za nalezení dítěte. Druhou skupinu tvoří veřejná přislíbení, kterými chce kdo provokovati výkon vědecký, umělecký, řemeslný, dobročinný. Soukromá náklonnost nebo záliba jsou tu snad motivem, než žádaný výkon nemá sloužití zájmům soukromým, nýbrž obecnému blahu. Konečně se vyskytují veřejná přislíbení, kterými kdo slibuje odměniti (lépe uznati) nějaký výkon, ale uvažuje-li věc rozumně,

---

8) Sr. můj příspěvek v „Poctě Ottově", č. 4 in f.

9) Sr. k tomu moji Smlouvu námezdní str. 9.

10) Sr. pojednání citované v pozn. 7.

11) Entstehungründe der Obligationen, insbesondere der Vertrag mit Rücksicht auf *Siegels* „Das Versprechen als Verpflichtungsgrund" (1874), str. 38 sl., zvláště pak str. 40 sl.

nemůže míti přesvědčení, že svým slibem výkon vyvolá. Kdosi slibuje odměnu za dobytí prvého nepřátelského děla, praporu a p. — Nechci tvrditi, že do tohoto schematu lze zařaditi všechna možná veřejná přislíbení, ale mám za to, že funkce veřejného přislíbení v sociálním životě je tu určena přibližně správně. A podává se také odtud, že sluší přisvědčiti *Scheyovi*, že causa (ve smyslu slova určeném výše) veřejného přislíbení není jednotna (nepravím nikterak, že nutno s ním souhlasiti, tvrdí-li, že causa ta může býti co nejrozmanitější) a připadne, trvám, každému, kdo čte slova *Hofmannova*, na mysl, že tyto causae veřejného přislíbení mají své obdoby mezi tím, co nazýváme causae smluv. Kde nalézáme tyto obdoby, a lze snad říci, že causae veřejného přislíbení jsou tak rozmanité, jako causae smluv? Podle toho, co bylo výše pověděno o kause smluvního typu, jsou složkami, které určují jeho kausu, odměna, kterou kdo slibuje a důvod, proč tak činí t. j. výkon, za který odměnu slibuje. To jsou tedy především pojmy, které sluší určiti a nebylo by dojista vhodno, uvažovati o těchto věcech s hlediska jakýchsi všeobecných zásad, nýbrž jediná pravá cesta je povšimnouti si positivního práva. Že pro nás v prvé řadě je směrodatné právo domácí, není snad potřebí dokazovati.

6. § 860 (76 nov. III.) užívá vazby „Belohnung für eine Leistung oder einen Erfolg". Valných pochybností, tuším, nebude, pokud se týká pojmu odměny. Odměnou mohou býti peníze, jinaká věc hmotná, pohledávka, ale dojista také propůjčení užívacího práva a to věcného nebo obligačního nebo podíl v zisku. Nebylo by přece možno nic namítati proti veřejnému přislíbení, kterým nějaký mecenáš za nejlepší báseň toho roku slibuje bezplatný prázdninový pobyt na jedné ze svých villegiatur nebo proti veřejnému přislíbení, kterým továrník za vynález výrobní methody slibuje podíl na zisku z tržby výrobku. Ale vším způsobem bude tvrditi, jak na to vede starý § 878, že odměnou může být jen to, co je v právním obchodě. Prvá věta § 878, v níž čteme, že smlouvy mohou býti činěny jen o tom, co je v obchodě, byla sice při nové redakci škrtnuta, ale tím pokud se týká připuštěného smluvního obsahu dojista nebyla zavedena změna. Sama zpráva justiční kommisse[12]) připomíná, že věta ta platí i na dále a že ji

---

[12]) str. 138.

lze vyvážiti z § 880. Dospíváme-li pak z oné věty pro obor smluv k tvrzení, že předmětem smlouvy nemohou býti konání, která podle převládajících názorů společenských mohou býti jen výsledkem svobodného rozhodnutí jednotlivcova, takže by se těmto společenským názorům příčilo, aby právní řád přímo nebo nepřímo pečoval o jejich splnění[13]), lze, tuším, stejné věty hájiti také pro obor veřejných přislíbení.[14]) K některým jiným otázkám, které týkají se odměny, vrátím se ještě níže.

Poněkud obtížnější jest určiti pojem, který odpovídá slovům „Leistung" a „Erfolg". Slova ta vykládají se jako „konání" a „dílo jako výsledek konání" a vytýká se[15]), že distinkce § 860 se neopakuje také v § 860*a* a 860*b*. Ačkoli mám za to, že právě uvedený výklad oněch dvou slov je pravý, přimlouval bych se spíše za to, aby slovo „Erfolg" nejen nebylo připojováno v §§ech 860*a* a 860*b*, nýbrž, aby bylo škrtnuto i v § 859 a to jednak proto, že „Erfolg" (výsledek) vedle „Leistung" (jež zcela dobře můžeme překládati po případě vykládati slovem výkon), je pleonasmus, jednak protože by snadno kdo, nechtěje se smířiti se skutečností, že právní předpis je pleonastický, mohl vztahovati slovo „Erfolg" na objekty, na které jistě je vztahovati nesluší. Věc je ta: slovo výkon lze totiž dobře vztahovati jak na konání „bez výsledku" tak na konání „s výsledkem", ačkoli po mém soudě nebylo příliš důvodné vytýkati zvláště, že i konání „bez výsledku" může býti předmětem veřejného přislíbení, ježto případy, kdy se vypisuje odměna za konání „bez výsledku" budou asi velmi řídké a případy, které redaktoři měli na mysli, sem jistě nespadají. Věc vysvětluje se patrně nejasnými představami o pojmech služeb a díla.[16]) Tedy slovo „Erfolg" vedle slova „Leistung" bylo vloženo celkem zbytečně, aby snad někomu nepřipadlo vylučovati případy „výkonů bez výsledku", ale za to přivedlo nebezpečenství, že by někdo mohl dovozovati, že k veřejnému přislíbení náleží případy, kdy slibuje se odměna za výsledek bez výkonu.

---

[13]) K tomu *Kohler* Archiv für bürgerliches Recht XII. (1897), str. 17 sl.

[14]) *Mayr* na u. m. str. 97; ale s tím, tuším, dobře se nesrovnává, co praví na str. 74 in f. sl.

[15]) *Heller* na u. m. str. 77.

[16]) O nich v mé Smlouvě námezdní na str. 85 sl. Podobné nejasné představy vládnou také ve výkladech *Hellerových* na str. 42 sl., 72.

Již *Hofmann*[17]) operoval tímto příkladem: Otec řekl v přátelském kruhu: Daruji 1000 zl. chudinskému fondu města Vídně, když se mé dítě uzdraví. Že to není veřejné přislíbení, lze snadno prokázati argumentem, že nejde o veřejně vyhlášenou přípověď adressovanou osobám nikoli určitým. Ale kdybychom příklad přemodelovali tak, že otec vyhlásil v novinách, že prvých deset chudých, kteří se dostaví v den, kdy dítě bude mimo nebezpečenství, obdrží mimořádně velkou almužnu? Tu již záporná odpověď není tak zcela snadna, zejména když by kdo tvrdil, že tu je právě klassický případ výsledku, který není výkonem. Tu již bude potřebí všemožných argumentací z řádné zbrojnice právovědecké, abychom onu zápornou odpověď dostatečně podepřeli: Že dotavadní nauka (ta musí nám posloužiti místo starších právních řádů jako argument historický) tyto případy vylučovala z kategorie veřejného přislíbení. Že na tyto případy nedopadá slovo „odměna" ani celá vazba „odměna *za* výkon nebo výsledek".

Z toho, co bylo pověděno, lze dovoditi, že není veřejného přislíbení, kde není výkonu.[18]) Ale výše uvedená vazba „odměna za výkon nebo výsledek" vede nás dále. Ona nás vede na výklad, že nelze mluviti o veřejném přislíbení tam, kde obsah přípovědi nelze charakterisovati jako odměnu. A tu je jistě obtížno charakterisovati trhovou cenu jako odměnu za zboží nebo zboží jako odměnu za trhovou cenu nebo úroky jako odměnu za propůjčené užívání kapitálu. Ale je zcela nemožno charakterisovati trhovou cenu, zboží neb úroky jako odměnu *za uzavření* smlouvy. Podle toho nelze inserát, že někdo prodá zboží za určitou cenu nebo koupí za určitou cenu určitou věc nebo inserát, že někdo přijme zápůjčku za určitý úrok, pokládati za případy veřejného přislíbení. Ovšem mám za to, že tvrzení toto neopírá se jen o argument tak vratký jako je slovný výklad slova odměna. Zdá se mně, že celý smysl instituce veřejného přislíbení, jak o něm níže bude promluveno ještě zevrubněji, vylučuje případy, ve kterých výkonem, který má býti odměněn, je smluvní offerta; že ustanovení, o veřejném při-

---

[17]) na u. m. str. 44.

[18]) Vylučujíce případy výsledku bez výkonu, nepravíme nikterak, že sluší vylučovati případy, kdy výkon tu je, ale nestál námahy nebo není zásluhy na straně toho, komu se výkon zdařil. O těchto případech bude promluveno později.

slíbení se na tyto případy vyznání k offertám vůbec nehodí; a že, kdybychom přijali ony případy mezi veřejná přislíbení, pro nemohoucnost odlišiti je od případů nezávazného vyznání k offertě, vymizel by tento sociálním životem postulovaný institut z právních řádů.

7. Vyloučíme-li tyto „výkony", můžeme, tuším, tři kategorie veřejných přislíbení, které uvedl *Hofmann*, redukovati na kategorie dvě: Je to kategorie veřejných přislíbení, podle kterých má býti výkon k individuálnímu prospěchu přislíbitele, a kategorie veřejných připovědí, podle kterých má výkon býti k prospěchu širokých kruhů, veškerenstva a p. Hledíme-li na pole smluv, vykazuje prvá kategorie jistou obdobu se smlouvami pracovními, kategorie druhá obdobu s remuneratorním darováním. Pokud se týká kategorie prvé, platí to nejen o případech, ve kterých kde slibuje peníze jako nálezné (*Hofmann* tu mluví o majetkovém interesse), nýbrž i o případech, když kdo slibuje peníze za vypátrání dítěte; a nejen o případech, když kdo slibuje peníze za obstarání bytu, nýbrž i o případech, když kdo slibuje za sprostředkování koupě velkostatku byt v pražském domě nebo v budovách velkostatku, nebo o případech, když kdo slibuje za výrobní vynález v továrně přislíbitelově podíl na zisku. Neboť jako nazveme smlouvou služební smlouvu o hlídání dětí nebo smlouvou o dílo smlouvu s detektivem o vypátrání zloděje, tak nemůžeme popříti obdobu se smlouvami pracovními v případě jmenovaném na místě druhém. A jako, hledíce k citovanému dv. d. z r. 1784, jsme nazvali smlouvu, kterou kdo přijímá domovníka nebo zahradníka za byt, smlouvou služební a jako počítáme partiární smlouvy ke smlouvám o práci za mzdu, nepopřeme obdoby se smlouvami těmi v případech jmenovaných na místě čtvrtém a pátém. A pokud se týká kategorie druhé, nepopřeme zajisté jakousi obdobu mezi jednáním České Akademie, když odměňuje cenou nejlepší z vyšlých děl určitého druhu (cena Hlávkova nebo Katzova) a jejím jednáním, když rozpisuje cenu na dílo z určitého oboru, které teprve má býti napsáno, a to buď o thematu svobodně voleném (cena Randova) nebo Akademií určeném (cena Pavlíčkova).

Jsou tu tedy jisté obdoby mezi jednotlivými druhy veřejných přislíbení a jistými druhy smluv. Ale právní forma regulující obojí instituce se velmi podstatně různí. Na př.: Byla-li

učiněna objednávka, nelze ji odvolati, připověděnou odměnu lze odvolati za podmínek § 860*a*. Objednanému vzejde povinnost, a to nejen, když slíbil objednanou práci vykonati, nýbrž i v případech § 864; tomu, kdo se uchází o rozepsanou odměnu, taková povinnost nevzejde, a to ani když ujistil přislíbitele, že o výkonu pracuje s nadějí na úspěch. Bylo-li učiněno remuneratorní darování, lze je odvolati podle § 947 sl., veřejné přislíbení, které jest obdobno takovému darování, lze před provedeným výkonem odvolati zase podle § 860*a*, a byl-li výkon proveden, nelze patrně odvolati ani podle § 947 sl. Slib darovací, i když jde o darování remuneratorní, vyhledává formy notářského aktu, ale nic takového se nepředpisuje v paragrafech pojednávajících o veřejném přislíbení, kdež se mluví jen o veřejné vyhlášce. Pečlivým rozborem příslušných skupin právních předpisů dobrali bychom se celé řady takových rozdílů. Uvažujeme-li tuto různou úpravu a uvažujeme-li vedle toho dosti naléhavé volání po úpravě veřejného přislíbení zákonnými předpisy, jsme nutně vedeni na úsudek, že ony smlouvy výše uvedené a veřejné přislíbení mají v sociálním životě podstatně různou funkci, takže v oněch případech, ve kterých určitý smluvný typ je vhodným prostředkem k cíli osobou postulovanému, nebude stejně vhodným prostředkem k témuž cíli veřejné přislíbení a naopak.[19]) Můžeme s bezpečností říci, že právo netvoří nových forem jen proto, aby dotavadní inventář byl rozmnožen. Chceme se tudíž poohlédnouti po oné sociální funkci veřejného přislíbení, při čemž arci musíme míti na zřeteli nikoli snad nějaké t. zv. případy hraničné, nýbrž případy výrazné, takové tedy, které obecně platí za případy veřejného přislíbení. Neboť jako je pravdivá myšlenka právě uvedená, že musíme spatřovati v právních institucích (t. j. v souborech právních předpisů upravujících jisté sociální jevy) různé prostředky k různým sociálně významným účelům, tak musíme

[19]) To platí arci cum grano salis. Jak bude ukázáno níže, mohou se vyskytnouti případy, ve kterých stejně úspěšně lze postupovati cestou smlouvy i cestou veřejného přislíbení, a rozhodnutí je závislé, lze říci, na vkusu osoby, která se domáhá určitého cíle; po případě osoba tato není s to, aby z předu odhadla, který postup byl by vhodnější, a je tedy výsledek její volby způsoben nahodilými okolnostmi. Ale vždycky, jak také bude o tom učiněna zmínka, vyskytnou se případy, ve kterých nepochybně platí, co bylo řečeno v textu.

uznati, že sociální život nás seznamuje s plynulými takřka řadami sociálních jevů, a že právní řád nemůže raziti pro každého jedince této skoro plynulé řady zvláštní formu. Pro určitou kategorii těchto jevů (A) byla ražena určitá právní forma, pro jinou značně vzdálenou (B) forma jiná. Od těchto výrazných středisek postupuje řada sociálních jevů, jež čím dále tím více se sbližujíce, konečně se setkají. Tyto hraničné jevy, jak víme, nejsou ani ryzí A, ani ryzí B. Ale musíme vždycky snažiti se o odpověď, zdali jde o takové jevy, na které se hodí spíše právní forma ražená pro A, či spíše právní forma ražená pro B. Všechny práce, které se zabývaly klassifikací smluv, zabývají se těmito otázkami.[20])

8. Čteme-li, majíce na mysli, co právě bylo pověděno, ustanovení obč. zák. o veřejném přislíbení, seznáváme, že sociální funkce všech veřejných přislíbení není patrně stejna, neboť právní předpisy o všech nemají ustanovení stejných. A budiž hned tu konstatováno, že právní předpisy nikterak nerozlišují, zda-li to neb ono veřejné přislíbení je, hledíc ke kause, obdobno tomu neb onomu smluvnímu typu, nýbrž zdali jde o veřejné přislíbení, které bychom mohli nazvat veřejným přislíbením obecným (*rozepsáním odměny*) či takové, které bychom podle doslovu zákona s malou jen licencí nazvali *rozepsáním ceny*.[21]) O posléz uvedeném je zvláště ustanoveno, že je platné jen tehdy, když ve vyhlášce jest ustanovena lhůta, do které je nutno o cenu se ucházeti. Bližšího ustanovení o tom, co dlužno rozuměti rozepsáním ceny, nemáme. Ale nebude příliš obtížno pojem určiti. Zpráva justiční kommisse[22]) mluví tu o odrudě veřejného přislíbení, kterou nazývá konkurrencí a má tedy patrně na zřeteli veřejné přislíbení, které dopouští konkurrence. To jest arci pojem velmi široký a sotva by nás dovedl k cíli. Ale o tom, které případy sem patří, poučí nás nauka, jež, jak již bylo naznačeno, při veřejném přislíbení nám samojediná podává historický argument, který jinde nám podává společně se starším právním řádem. Již tato nauka[23]) rozeznávala

[20]) Sr. na př. *Schey* O. V. na str. 22 sl., 46 sl., 288 sl., 355 sl., 491 sl., a moji smlouvu námezdní.

[21]) § 860 mluví o „Auslobung, welche eine *Preisbewerbung* zum Gegenstande hat".

[22]) na str. 127.

[23]) *Mayr* na u. m. str. 79 sl.

veřejné přislíbení v užším smyslu, tak zv. absolutní, a rozepsání ceny či veřejné přislíbení relativní. Klassifikačním momentem je tu povaha daného úkolu. Veřejná přislíbení absolutní míří na výkon absolutně dosažitelný, rozepsání ceny na výkon relativně nejlepší. Ona dopouštějí jen určité rozřešení úkolu a to tak, že lze prostě konstatovati, zdali úkol byl rozřešen čili nic; tato dopouštějí neobmezené řady výkonů, z nichž jeden přibližuje se nejvíce nedosažitelnému rozřešení ideálnímu. Pro rozepsání ceny požadovala pak nauka (a také zákonodárství), aby vyhlášce byla připojena lhůta, do které lze se ucházeti o cenu, ježto by jinak bylo v moci přislíbitele odkládati do nekonečna rozhodnutí a motivovati odklad tím, že ještě může dojíti výkon lepší než všechny, které došly dotud. Jestliže i § 860 prohlašuje připojení oné lhůty ve vyhlášce za podmínku platnosti veřejného přislíbení, kterým se rozepisuje cena, nebudeme patrně na pochybnostech, které případy pod pojem rozepsání ceny spadají.

Seznámivše se s různými druhy veřejného přislíbení, můžeme nyní přikročiti ke stanovení výrazných, nepochybných příkladů veřejného přislíbení a jeho jednotlivých typů jakož i podobných případů obdobných smluv.

A) *veřejná přislíbení.* Kdosi slibuje veřejnou vyhláškou:

a) 1000 K za vypátrání zloděje;

b) 5000 K za nejlepší projekt rodinné villy, kterou míní postaviti na určitém místě jmenovaném ve vyhlášce;

c) 1000 K hasiči, který v příštím roce prvý zachrání při požáru někomu život;

d) 1000 K za nejlepší práci o thematu z práva soukromého „Smlouvy ve prospěch třetích osob podle práva rakouského“. (Cena Pavlíčkova, rozepsaná Českou Akademií na r. 1918.)

B) *obdobné smlouvy*:

a) kdosi uzavře za vysokou odměnu (mzdu) s proslulým detektivem smlouvu o vypátrání zloděje;

b) kdosi objedná u známého mu architekta projekt na villu, kterou si míní postaviti.

c) kdosi odměňuje (slibuje odměniti) člověka, který se byl velmi obětavě choval při nedávném požáru.

d) kdosi odměňuje (slibuje odměniti) spisovatele, který před nedávnem byl vydal vynikající práci.

Podrobme zkoumání tyto jednotlivé případy a tažme se, proč někdo zvolil formu veřejného přislíbení a jiný formu analogické smlouvy. Počínání naše nebude, tuším, neplodné a poskytne nám po mém soudě zejména také materiál při řešení jistých otázek hojně diskutovaných a nevím, zda-li zcela uspokojivě řešených. Jsou to otázky, které dojista i v naší nauce objeví se pochybnými (ač snad v sociálním životě s pochybnostmi se nesetkáváme), totiž, jak sluší rozuměti slovům § 860, že veřejné přislíbení musí býti adressováno osobám nikoli určitým (an nicht bestimmte Personen gerichtet) a že vyhledává veřejné vyhlášky (öffentliche Bekanntmachung).

9. Když někdo vypisuje odměnu za dopadení zloděje, nepochybíme, tuším, když jeho psychický zažitek vtěsnáme do formule: Je pochybno, zdali dopadení zloděje vůbec se zdaří a je nejisto, kdo (která osoba přislíbiteli známá či neznámá) nejspíše má možnost k dopadení přispěti. Tyto okradenému snad zcela neznámé osoby mají slibem odměny býti pobídnuty, aby užily možnosti, která se jim snad naskytne. Nebo je také možna formule: Je pravděpodobno, že dopadení zloděje se zdaří, zejména, když osoby, které mají příležitost k tomu přispěti, budou pobídnuty peněžitou odměnou. Ale okradený neví právě, které osoby tuto příležitost dopadnouti zloděje mají.[24]) Když někdo se dohodne s detektivem o vypátrání zloděje, tedy buď má pevnou důvěru ve schopnosti onoho detektiva anebo snad také výsledek pátrání onoho detektiva pokládá za nejistý, ale je patrně přesvědčen, že, jestliže ono vypátrání zloděje někomu se zdaří, bude to právě onen detektiv, s nímž se dohodl. (Tedy vedle formule „je jisto, že výkon se zdaří

[24]) *Heller* na u. m. str. 35 vytýká sice, že slibující nezná onoho jedince, jenž bude s to, aby veřejnou vyhláškou vypsaný výkon nebo vypsané dílo provedl, ale charakterisuje pak psychický zažitek přislíbitele slovy: Jemu záleží především na tom, aby toto dílo bylo skutečně provedeno, kdežto osoba, která je provede, je mu snad zcela neb aspoň do jisté míry lhostejna. — Tato lhostejnost se sice při veřejném přislíbení vyskytuje, ale není ničím, co by je odlišovalo od kategorií jiných. Je-li mně na př. lhostejno, kdo dodá nějaké zprávy na známou mně adresu, nedám do novin vyhlášku, že dám 5 K tomu, kdo zprávy doručí, nýbrž jdu k prvému posluhovi, kterého natrefím a odevzdám mu dopis, aby ho doručil (smlouva o dílo). Ale dám vyhlášku do novin, když nevím, kdo by mohl zprávy doručiti, protože nevím, kde adressát mešká.

a je jisto, komu se zdaří," také formule „je pochybno, zda-li výkon se zdaří, ale zdaří-li se, tedy nejspíše tomu, od koho byl vyžádán".) Že ostatně někdy užije okradený obou prostředků současně, netřeba snad ani připomínati. Když někdo rozpisuje cenu na nejlepší projekt rodinné villy, zase snad nemá jistoty, zda-li někomu se podaří vyhotoviti projekt, který by se zcela zamlouval. Ale i když by tuto jistotu měl, nemá jistoty, kdo by s onoho projektu byl *nejlépe*. Kdo rozpisuje tuto cenu, ví snad bezpečně, kdo mohou konkurrovati, ale nemá právě jistoty, kdo z tohoto, snad dosti úzkého kruhu, by mu vyhověl nejlépe. Kdo zadává projekt villy určitému architektu, je patrně přesvědčen, že právě tento architekt poslouží mu nejlépe ať již po stránce vlastností výkonu ať již po stránkách jiných. Jiných specifických rozdílů v sociální funkci jednak veřejného přislíbení jednak smlouvy o dílo se nedohlédám. — Také při veřejných přislíbeních obdobných remuneratorním darováním a při remuneratorním darování samém setkáváme se se znakem neurčitosti subjektu, kterému by bylo odměnu přikázati, při veřejném přislíbení, se znakem určitosti tohoto subjektu při remuneratorním darování. Ale setkáváme se tu, aspoň v případech, které jsme vzali za základ, s rozdílem dalším. Uvedená veřejná přislíbení hledí k budoucnosti, snažíce se nějaký výkon vyvolati, remuneratorní darování hledí k minulosti, odměňujíce nějaký hotový již výkon přislíbiteli známý. Můžeme říci, že i tím jsme našli znak, kterým po stráce sociální funkce veřejné přislíbení se odlišuje od remuneratorního darování? Odpověď není zcela snadna a je nutno připraviti ji tím, že přihlédneme k dalším ještě případům, arci již nikoli výrazným, nýbrž hraničným. Je vypsaná cena na nejlepší dílo z určitého oboru, které *vyšlo* v posledních čtyřech letech (cena Katzova). Je to veřejné přislíbení (rozepsání ceny) či remuneratorní darování? Je-li to veřejné přislíbení, tu by ona snaha vyvolati určitý výkon, mohla působiti jen nepřímo tím, že autoři, kteří dosud nenapsali nic vhodného, počítají s tím, že za čtyři léta bude cena vypsána znovu a dají se do práce. Ale což, kdyby šlo o cenu, která se vypisuje

---

[25]) Těmito objektivními znaky je, tuším, jádro věci vhodněji postiženo než tím, co praví *Mayr*, Zt. für frwlg. Gb. 1910, str. 101, jenž přisuzuje odměnu výkonu již hotovému (tedy slibem odměny nevyvolanému), když je to v souhlase s úmyslem přislíbitele.

jen jednou, protože věnovaný kapitál jedním udělením ceny bude konsumován? A další případ: Je rozepsána cena na vynález nějaké methody výrobní. Máme vyloučiti z konkurrence toho, kdo onen vynález dříve již byl učinil, protože oním rozepsáním ceny jeho výkon nemůže býti vyvolán? Myslím, že můžeme navázati na příklad uvedený nejposléze a dáti, pokud tohoto příkladu se týká, odpověď, která sotva narazí na odpor. Je-li přislíbiteli onen vynález znám a jestliže zejména vůbec se ho užívá, pak onen, který vynález byl učinil, z konkurrence vyloučen bude. Není-li však vynález přislíbiteli znám a zejména, jestliže se ho užívá nanejvýše v kruzích lidské společnosti přislíbiteli zcela neznámých a takových, které s přislíbitelem nemají pražádných styků, pak, tuším, onoho staršího vynálezce, který teprve nyní svůj vynález předkládá, neslušelo by vyloučiti z konkurrence. Tímto rozhodnutím snad pouštíme se zřetele onu snahu vyvolati výkon a vracíme se k onomu znaku nejistoty, se kterým jsme se byli setkali již dříve, k oné nemohoucnosti adressantově obrátiti se na pravého adressáta. Můžeme se spokojiti tímto výkladem a onen provokační znak pustiti zcela ze zřetele? Mám za to, že nikoli. Bylo mně kdysi vypravováno o zesnulém knížeti Thunovi, že každého roku odevzdával summu peněžitou, pokud se pamatuji, farářům na svých patronátech, aby podělili výborné studenty z přifařených vesnic a to tak, aby každý, kdo studoval s vyznamenáním, obdržel dukát. Je tento případ co do sociální funkce roveň veřejnému přislíbení či je to prostě remuneratorní darování? Nemám nejmenší pochybnosti, že jen druhá alternativa je pravá, ačkoli i tu setkáváme se s nejistotou remunerantovou o destinatářích. S druhé strany po mém soudě znak výkon vyvolati není setřen ani tam, kde výkon je již proveden, a to tenkráte, když výkon z toho neb onoho důvodu neplní ve společnosti lidské onoho poslání, které podle názoru toho, kdo za výkon slibuje odměnu, povolán je plniti. Přislíbitel svou vyhláškou a slibem odměny vyvolává výkon z temných koutů sociálního života na jeho výsluní. Z pravidla spadají tyto případy v jedno s oněmi, ve kterých přislibiteli není známo, že na výkon již došlo. Ale nebývá tomu tak naveskrz. Výkon může býti přislíbiteli neznám a plní své poslání. Kdosi slibuje odměnu za spis o určitém thematě, který byl napsán v roce právě uplynulém. Spis se hojně čte v kruzích interessentů, ale

ten, kdo slíbil odměnu, ho nezná. Nebo přislíbitel snad zná všechny výkony, které se již staly, a chce odměniti nejlepší. Ale buď se obává, že přece některý výkon ušel jeho pozornosti, nebo netroufá si sám rozhodnouti, který z výkonů je nejlepší. Žádá tedy, aby práce byly zadány, zřizuje zvláštní sbor rozhodčích. To všechno jsou po mém soudě případy remuneratorního darování. Nemohu aspoň postřehnouti, čím by se tyto případy lišily od případů, kterým výše bylo přisouditi povahu remuneratorních darování.

10. Podle toho, co bylo pověděno, je socialní funkcí veřejného přislíbení jistý výkon buď vyvolati nebo mu aspoň dopomoci na světlo sociálního života, jestliže ten, komu jde o vyvolání výkonu, má buď psychický zažitek „možnost výkonu je pochybna, pravděpodobna, jista, ale je pochybno, neznámo, kdo je s tohoto výkonu", nebo také psychický zažitek „možnost výkonu je pochybna, pravděpodobna, jista, ale je pochybno, neznámo, kdo je s onoho výkonu nejlépe". Těmito psychickými zažitky můžeme si vysvětliti, proč se obrací přislíbitel se svou výzvou na osoby nikoliv určité a proč se na ně obrací veřejnou vyhláškou. A je pak pochopitelno, proč právní předpisy výzvu osob nikoliv určitých a výzvu veřejnou vyhláškou prohlašují za pojmové, essentiální znaky veřejného přislíbení. Ale ony psychické zažitky vedou nás, trvám, také na pravý výklad těchto pojmových znaků. Neboť sluší upozorniti, že výklad těchto znaků v nauce, pokud je mně povědomo, není jednotný, leckdy oba znaky mísí, ale zejména neuvádí přesvědčivých argumentů, proč to neb ono stanovisko bylo zvoleno. Sociální funkce veřejného přislíbení právě vylíčená vede po mém soudě na to, abychom zmíněné pojmy prohlásili za pojmy relativní. Právní předpisy nikde neustanovují, kam až může jíti v pojmu „osob nikoliv určitých" určitost, po případě neurčitost, po případě, co sluší rozuměti vyhláškou *veřejnou*. Na tyto otázky bude odpověděti tak, že požadavku neurčitosti adressáta a požadavku veřejnosti vyhlášky bude učiněno dosti, když zvolené prostředky jsou přiměřeny zvolenému cíli. Co tím sluší rozuměti, chceme pověděti na dalších stránkách.

Každého roku rozepisují se na české právnické fakultě ceny po 80 K na nejlepší práce o řadě themat určených řediteli seminářů. Ceny jsou určeny členům semináře, takže o cenu rozepsanou ředitelem některého semináře může se ucházeti jen ten, kdo byl

členem tohoto semináře. Nebo každého třetího roku rozepisuje se na téže fakultě tak zv. jubilejní cena summou 300 K za práci vědeckou o thematu určeném professorským sborem. O cenu mohou se ucházeti jednak řádní posluchači práv, jednak ti, kdož studia jako řádní posluchači již dokončili a připravují se ke zkouškám státním nebo přísným, což však platí jen do tří let po ukončených studiích.

Je tedy především počet uchazečů zejména při konkurrenčních pracích seminárních dosti úzce ohraničen. Zástupce příslušného sboru bude z pravidla znáti všechny, kdo mají potřebnou způsobilost ucházeti se o cenu. Také způsob vyhlášky není příliš způsobilý proniknouti do širší veřejnosti. Snad ani všichni ti, jichž se týká, nenabudou o rozepsání ceny vědomosti. Nemám ani nejmenších pochybností, že v uvedených případech jde o platná veřejná přislíbení. Naše formule: „Možnost výkonu je pochybna, pravděpodobna, jista, ale je pochybno, neznámo, kdo je s onoho výkonu nejlépe“, se na tyto případy a jim podobné hodí, a rozdíl je jen v tom, že by slušelo formulovati: „Kdo z *určitého kruhu osob* je s onoho výkonu nejlépe“. Je tato modifikace formule podstatna čili nic? Mám za to, že nikoli, a že uvedená varianta se dobře snáší s vylíčenou sociální funkcí veřejného přislíbení. Ale sledujíce plynulou stupnici sociálních jevů, musíme se zastaviti před určitými jevy, které pod pojem veřejného přislíbení již nespadají. Jde především o případy tak zv. užších konkursů. Kdosi chce získati vhodný projekt stavby a požádá dopisem několik známých architektů (věc bude uveřejněna i v novinách), aby vyhotovili projekt. V dopise činí se sdělení, že byly podobné projekty vyžádány i od osob jiných a že odměna (jmenovitě vytčená) bude udělena jen tomu, čí projekt bude uznán nejlepším (z pravidla arci bývá stanovena jistá základní summa za výlohy a ztrátu času každému projektantu a nad to cena za projekt nejlepší). Nebo kdosi při nějakých závodech rozepíše (třeba veřejnou vyhláškou) cenu vítězi v závodě dvou jmenovitě uvedených osob. V těchto případech jistě nejde o veřejná přislíbení. Na tyto případy se již naše formule nehodí, tak, že ani *nepodstatnými* modifikacemi původní formule se nepodaří získati vhodnou formuli. Tu je na místě formule v *podstatných* kusech odchylná a to asi tato: Tomu, kdo slibuje odměnu, jde o to, aby vyvolal činnost *urči-*

tých osob, jenže nespokojuje se vyvolati činnost osoby jediné, jak z pravidla bývá, nýbrž chce vyvolati konkurrenci několika osob. Vyvolati činnost určité osoby za plat je úkolem smlouvy námezdní a zejména, pokud jde o prvý z uvedených případů, nepochybuji, že, když dojde k výslovné akceptaci nebo podle okolnosti k akceptaci podle § 864, bude tu smlouva o dílo. Arci smlouva o dílo zvláštního rázu, smlouva subjektivně alternativní, která má jakousi vzdálenou obdobu v trhové smlouvě s výhradou lepšího kupce. Dopis výše zmíněný není pak než offertou k takové subjektivně alternativní smlouvě o dílo.

Výsledek těchto úvah formuloval bych asi tak: Požadavek neurčitosti adressátů při veřejném přislíbení nelze vykládati příliš rigorosně a sluší přijmouti každé zúžení kruhu těchto adressátů, které je diktováno rozumnými důvody, pokud nejde o takové zúžení onoho kruhu, které přípověď uvádí pod formuli naznačující panství jiného právního institutu než veřejného přislíbení.

11. Výsledek právě získaný vede nás pak po mém soudě na pravé rozhodnutí pokud se týká požadavku zákona, že je potřebí, aby veřejné přislíbení se stalo *vyhláškou* a to *veřejnou*. Z dotavadních pojednání o těchto věcech lze vyčísti, že je potřebí, ale že také stačí, když projev obsahující veřejné přislíbení stane se veřejně a při tom pojem veřejnosti určuje se podobně, jako pojem veřejnosti vykládá nauka práva trestního a zejména judikatura kassačního soudu, pozorujíc řadu paragrafů trestního zákona (59*c*, 63, 65, 80, 300, 305, 489, 491, 496). Podle toho bylo by veřejnou vyhláškou prohlásiti každý projev obsahující přípověď zmíněnou v § 860, který se stal tak, že může býti seznán osobami co do počtu i co do individuality neomezenými. Výklad ten, ačkoli operuje patrně případným významem slova „veřejný“ v § 860, po mém soudě přepíná požadavek *veřejnosti* v témž §u vyslovený, ale za to není práv požadavku *vyhlášky*.

§ 860 mluví o přípovědi namířené na osoby nikoliv určité, jež stává se závaznou tím, že bude veřejně vyhlášena. Veřejné přislíbení je tedy, jak svědčí slova „an . . . gerichtete“ a „Zusage“ projevem adressovaným. Z povahy pak adressovaného projevu se podává, že bude perfektní, jen když nastoupí cestu k adressátovi. Pokud se týká offerty a akceptace, jež jsou také projevy

adressovanými, je věc jasně vyložena slovy „angekommen" a „Eintreffen" v § 862*a* (82 nov. III.), jenže arci offerta a akceptace prohlašují se hotovými, když adressáta *dojdou*, nikoli již tehdy, když vydají se k němu na cestu. Při projevu rovněž adressovaném, jímž je veřejné přislíbení, na adressování obvyklé při sjednavání smluvního konsensu nebylo možno pomýšleti hledíc k typické neurčitosti adressátů a bylo tedy hledati prostředek jiný. Tímto prostředkem adressovati přípověď obsaženou ve veřejném přislíbení je právě veřejná vyhláška. Když byl stanoven požadavek veřejné vyhlášky, mohly snad působiti různé momenty a zejména nelze asi popírati, že veřejnost projevu je symptomem (sotva kriteriem) jeho opravdovosti.[26]) Ale rozhodujícím momentem není dojista než to, že právní předpisy spatřují ve veřejné vyhlášce přiměřený prostředek, kterým přípověď proniká k adressátům adressantovi neznámým.[27]) Tomu svědčí především, že v § 860 veřejná vyhláška se prohlašuje za znak *hotovosti* (perfekce) veřejného přislíbení, právě tak jako jsme uvykli mluviti o offertě (akceptaci) *dokonané*, (hotové), když tyto projevy dojdou adressáta. A proto také mluví § 860, užívaje aktivního tvaru „Bekannt*machung*", *o vyhlášce*, právě tak jako starý § 862 užil souhlasného aktivního tvaru „bekannt *machen*". Podle toho můžeme vyhláškou nazvati jen takový projev, který je *výrazem snahy přislibitelovy vstoupiti ve styk s neznámými jemu adressáty*, namířiti tento projev na ony neznámé adresssáty. Ze zvoleného formulování je patrno, že otázku, zda-li projev je výrazem takové snahy, nebude snad řešiti tak, že bychom podrobili rozboru představy a chtění přislibitele. Rozhodno je, zda-li podle *obecné zkušenosti* projev obsahující veřejné přislíbení má ráz projevu, kterým kdo vstupuje ve styk s osobami, kterých projevem tím chce dostihnouti. Jestliže na př. okradený předčítá v klubovních místnostech nebo třeba na veřejné ulici, širokému kruhu přátelskému svůj projev novinám určený, kterým slibuje odměnu za vypátrání zloděje, stal se projev dojista *veřejně*, ale není to *vyhláška*. Vyhláškou stane se projev teprve tehdy, až bude uveřejněn v novinách, nebo až adressát, rozmysliv si způsob publikace, vstoupí jinakým způsobem ve

---

[26]) Sr. k tomu *Mayr* Auslobung str. 21 a *Heller* na a. m. str. 36 sl., zejména p. 18.

[27]) *Mayr*, Zt. str. 101.

styk s adressáty. Sejde-li z toho, nebude tu hotového veřejného přislíbení.

Bude tedy potřebí vyhlášky, ale tato vyhláška musí býti *veřejná*. Máme nyní, opírajíce se o pojem veřejnosti podaný výše, říci, že požadavku zákona bude vyhověno jen tehdy, když vyhláška může býti seznána osobami co do počtu i co do individuality neomezenými. Doslov § 860 by tomu svědčil. Než, hledíme-li k tomu, co bylo pověděno výše o podstatě a účelu veřejné vyhlášky, neobstojí, tuším, tento výklad bez výhrady. Proč žádá zákon *veřejnou* vyhlášku, bylo výše pověděno. Proto, že v ní spatřuje jediný vhodný, ne-li dokonce jediný možný prostředek, kterým adressant veřejného přislíbení může vstoupiti ve styk s adressáty. Zdali modality této veřejné vyhlášky činí ji vhodným prostředkem k postulovanému cíli, na to již zákon váhy neklade. Nikde není řečeno, že není dostatečna vyhláška sice veřejná (ve smyslu výše uvedeném), která však nemá valné způsobilosti proniknouti ke všem těm možným adressátům adressantovi neznámým. Kdyby na př. někdo, navrátiv se do svého domova z cesty po cizině, kde byl okraden, vyhlásil odměnu za vypátrání zloděje v místním listě málo rozšířeném, jednal by dozajista nemoudře, ale bylo by to jistě hotové a platné veřejné přislíbení. Máme snad nyní, sledujíce rub této myšlenky, říci, že požadavku zákona nebude vyhověno, když bude učiněna vyhláška, o jejíž veřejnosti lze sice pochybovati, jež však poslání prostředku navazujícího styk adressanta veřejného přislíbení s adressáty plní snad lépe než jakákoli vyhláška veřejná? Totiž: V celé řadě případů je předpoklad zákona, že veřejná vyhláška veřejného přislíbení je jediným způsobilým prostředkem dostihnouti adressáty přípovědi případný. Jsou to případy, na které dopadá naše formule: „Možnost výkonu je pochybna, pravděpodobna, jista, ale je pochybno, neznámo, kdo je s onoho výkonu (kdo je s onoho výkonu nejlépe)“. Ale předpoklad ten nedopadá již naveskrz na případy, které jsme výše subsumovali formuli: „Možnost výkonu je pochybna, pravděpodobna, jista, ale je pochybno, neznámo, *kdo z určitého kruhu osob* je s onoho výkonu (je s onoho výkonu nejlépe).“ Zde jsou i jiné prostředky, kterými může dostihnouti přípověď adressátů a to dokonce prostředky, které dojdou cíle dokonaleji než jakákoli veřejná vyhláška. Komusi záleží na vynálezu

nějakého výrobního processu a domnívá se, že zná dosti široký kruh osob a ústavů, které snad s onoho úkolu jsou. Snad z vážných příčin záleží mu také na tom, aby bylo zatajeno jeho úsilí o onen výkon. Rezešle tedy svoji přípověď všem jednotlivým osobám a ústavům, od nichž podle svého zdání může výkon očekávati. Máme říci, že není tu hotového veřejného přislíbení, protože nebylo učiněno dosti požadavku zákona o veřejné vyhlášce? Mám za to, že nikoli, a že zákon sám vede nás na odpověď kladnou. § 860*a* mluvě o prostředcích, kterými lze odvolati veřejné přislíbení, žádá, aby odvolání se stalo buď v téže formě, v jaké se stala přípověď nebo ve formě stejně účinné nebo individuálním vyrozuměním. Účinnost formy nemůžeme patrně posuzovati než podle její způsobilosti dostihnouti adressátů a je tu tedy znovu vyznačeno, čeho zákon chce docíliti veřejnou vyhláškou a veřejným odvoláním přípovědi. Ale vedle toho skladba § 860*a*, ač redaktoři toho snad nezamýšleli[28]) působí dojmem gradace potud, že individuální vyrozumění, pokud je možné, je účinnější než odvolání ve formě veřejné vyhlášky.[29])

Podle toho všeho nerozpakuji se zodpověděti kladně otázku výše nadhozenou, zda-li slib 1000 K za záchranu tonoucího adressovaný několika málo osobám a jen těmito seznatelný, je veřejným přislíbením a to veřejným přislíbením, které vyhovuje jak s hlediska neurčitosti adressátů, tak s hlediska veřejnosti vyhlášky.

12. Seznali jsme dotud, že veřejné přislíbení má sice svoji osobitou sociální funkci, že však tato sociální funkce vykazuje jistou obdobu se sociální funkcí některých smluvních typů. Z těchto poznatků plynou jednak jisté důsledky (ostatně již výše naznačené), ale s druhé strany sluší varovati před důsledky jinými. Pokud se týká věci prvé, vychází na jevo zejména z daných příkladů veřejných přislíbení a obdobných obligačních smluv, že v některých případech okolnosti dopouštějí variaci veřejného přislíbení a obligační smlouvy. V takových případech někdy se stejnou pravděpodobností lze dojíti cíle veřejným přislíbením a smlouvou na př. o dílo. Někdo snad podle vkusu nebo z jiných

[28]) sr. zprávu justiční kommise str. 128.
[29]) Sr. k tomu i *Mayr* Zt. str. 101.

vážnějších důvodů zvolí veřejné přislíbení, jiný smlouvu o dílo, jiný kombinuje obojí.[30]) Ale tato možnost variace není neomezena, lépe řečeno, ten, kdo by užil veřejného přislíbení tam, kde je vlastní rázovité pole působnosti určité smlouvy nebo naopak, jednal by neúčelně a nedošel by svého cíle.

Pokud týká se věci druhé, nechceme snad tvrditi, že obdoba mezi veřejným přislíbením a některými smluvními typy vede nás na obdobné užívání předpisů daných o smluvních typech na obdobné případy veřejného přislíbení. Nelze arci říci, že by takové obdobné užívání bylo vyloučeno naveskrz, ale otázku, zda-li tomu tak jest čili nic, lze řešiti jen po pečlivém prozkoumání, zda-li takové obdobné užívání se hodí k instituci veřejného přislíbení a k předpisům je upravujícím čili nic. Věc budiž dolíčena příkladem: *Mayr*,[31]) mluvě o znacích, které musí míti slíbená odměna, soudí všeobecně, že přípustno je rozepsati „vysokou" odměnu. O výši odměny rozhodl by tu po případě soud boni viri arbitratu. Pátráme-li po zákonné opoře takového rozhodnutí, dojista připadne na mysl starý § 1152, jenž ustanovil, že, když někdo objedná práci nebo dílo, jest za to míti, že přivolil k přiměřené mzdě. Není-li mzda stanovena smlouvou nebo zákonem, určí ji soudce. Tato souvislost mohla by pak vésti na další otázku, zdali na veřejné přislíbení lze přenášeti ustanovení smluvního práva diktovaná požadavkem úměrnosti vzájemných plnění smluvních stran, zejména §y 934, 935. Kladnou odpověď na tuto otázku, jak víme, s důrazem odmítá zpráva justiční kommisse panské sněmovny.[32])

Je na prvý pohled patrno, že při veřejných přislíbeních, vykazujících obdobu s remuneratorním darováním, je vyloučeno jakékoli obdobné užívání předpisů o laesio ultra dimidium, již z toho prostého důvodu, že obecné poučky o výkladu právních předpisů brání analogickému užití předpisů daných o smlouvách záplatných na instituci vykazující obdobu se smlouvou bezplatnou. Ale lze také ukázati na to, že při takovýchto veřejných přislíbeních odměna není ekvivalentem žádaného výkonu, že není pří-

---

[30]) Sr. k tomu pozn. 19.

[31]) Auslobung na str. 74; v té věci má arci předchůdce, sr. na př. *Elster* Archiv für bürg. R. XVIII. (1900), str. 132.

[32]) Sr. k tomu výše č. 1. a zpr. just. kom. str. 123 sl.

činou, nýbrž nanejvýše jen pobídkou k němu.[33]) Jsou tedy odměna a výkon veličiny, při nichž by bylo zcela od místa zabývati se jejich hodnotovým poměrem. Ale mám za to, že odpověď nemůže dopadnouti jinak ani při veřejném přislíbení vykazujícím obdobu se smlouvou o dílo. I při takovém veřejném přislíbení spolupůsobí při stanovení výše odměny celá řada momentů, které zbavují odměnu ekvivalentního rázu. Jaká je situace adressáta takového veřejného přislíbení na rozdíl od situace osoby objednané smlouvou o dílo? Adressát takového veřejného přislíbení má dojista větší risiko marných nákladů a práce a to nejen důsledkem odvolatelnosti veřejného přislíbení a nejen důsledkem nejistoty výsledku (jež, jak jsme viděli, není essentiální a vyskytuje se mimo to i při smlouvě o dílo), nýbrž i důsledkem konkurrence s jinými adressáty. Nepříčí se tedy povaze věci, aby tomuto zvýšenému risiku odpovídala poměrně vysoká odměna tomu, komu výkon se zdaří (vůbec, nejdříve, nejlépe). A na straně přislíbitele (zejména při rozepsání konkurrence) je menší nebezpečí, že se chybí cílem, než kdyby byl zvolil jako prostředek vedoucí k tomuto cíli smlouvu námezdní. A proto zase nepříčí se povaze věci, ba spíše jí odpovídá, aby svoje menši risiko vykoupil větší obětí. Ale lze také uvésti: Zdali výkon se zdaří, čili nic, je spíše věcí náhody, než námahy a zásluhy. Proto snad připověděna byla odměna poměrně nízká. Bezpečné celkem půdy, na které stojí soudce rozhodující o hodnotě vzájemných plnění při smlouvě o dílo, neměl by patrně soudce, který by chtěl rozhodovati o hodnotovém poměru odměny a výkonu při veřejném přislíbení. Neboť nesměl by měřiti odměnu hotovým výkonem a naopak, nýbrž musil by vzíti v počet vylíčené risiko obou stran, jež tu je činitelem podstatně významnějším než při obapolných smlouvách.[34])

Ale dotavadní úvahou není ještě rozhodnuta otázka, zda-li slib „vysoké“, „dobré odměny“ máme pokládati nepřípustným. Po mém soudě nestačí takový slib v případech, které vykazují

---

[33]) To, tuším, platí o všech veřejných přislíbeních vykazujících obdobu s remuneratorním darováním a nejen o třetí z kategorií vypočtených *Hofmannem*. Sr. k tomu text pod č. 5,

[34]) Sem bylo odkázáno poznámkou 18, a je z výkladů textu po mém soudě patrno, že otázku, zdali si presentant výkonu odměny zasloužil čili nic, soudce řešiti nebude.

obdobu s remuneratorním darováním a zase nejen z důvodu (tu, jak se mi zdá, podřízeného), že je nepřípustno přenášeti na instituci vykazující obdobu s bezplatnou smlouvou předpisy dané o určitém typu smlouvy záplatné. Důvod leží tu hlouběji. Pozorujeme-li případy veřejného přislíbení obdobné remuneratornímu darování, můžeme s bezpečností tvrditi, že soudce rozhodující podle analogie § 1152 neměl by pražádného měřítka, které by ho učinilo schopným rozhodnouti otázku přiměřenosti. Že by nedospěl k pravému rozhoduntí uvažuje hodnotový poměr odměny a výkonu, bylo již pověděno. A že není tu jiných „podobných případů", kterých by se mohl přidržeti, poučí nás pohled na jednotlivé případy veřejného přislíbení, zejména vypsání cen. Jeden slibuje za nejlepší práci o určitém thematu 1000 K, jiný 2000 K, jiný snad 5000 K, každý podle svých prostředků a podle své blahovůle.

Jinak poněkud může již dopadnouti odpověď, máme-li na zřeteli veřejná přislíbení obdobná smlouvě o dílo. Především je tu obdoba § 1152 dojista bližší, ale i mimo to nebyl by tu soudce naveskrz bez opory rozhoduje otázku přiměřenosti odměny. Zase arci, jak bylo pověděno, nebude to hodnota výkonu, kterou by mohl měřiti přiměřenost odměny, ale tu, aspoň v některých případech, setká se s jinými případy „podobnými", takže by na př. soudce, když byla slíbena odměna „dobrá", mohl by přisouditi odměnu, která v podobných případech jest obvykla.[35])

13. Po těchto úvahách můžeme se vrátiti k otázce, od které jsme vyšli. K otázce, kam s hlediska správního systému je nejlépe zařaditi pojednání o veřejném přislíbení. Viděli jsme, že máme různé typy veřejného přislíbení, hledíce k jeho kause. Viděli jsme dále, že máme různé typy veřejného přislíbení v kategoriích tak nazvaného veřejného přislíbení absolutního a relativního. Tedy analogický zjev jako při smlouvách, kde se vyskytují různé typy smluvní. Kdybychom chtěli postupovati analogicky jako při rozboru smluvního práva, musili bychom rozložiti výklad o veřejném přislíbení na část všeobecnou a část zvláštní. Ale všeobecná část pojednání o veřejném přislíbení musila by po

---

[35]) Na toto rozhodnutí, právními předpisy nikterak urgované, vede nás skutečnost, že příliš často se vyskytují veřejná přislíbení se sliby neurčitých odměn. Splnění takových slibů dané rozhodnutí napomáhá.

mém soudě jíti za všeobecným pojednáním o smlouvách a to z téhož důvodu, který vede na př. na to, aby ten, kdo pojednává o delačních důvodech, nechť již jakkoli uspořádá svůj výklad, pojednal napřed o posloupnosti testamentární a pak teprve o posloupnosti smluvené. Důvodem toho je stejná kusost ustanovení o posloupnosti smluvené jako ustanovení o veřejném přislíbení, jež nutí v celé řadě bodů dovolati se onde ustanovení o posloupnosti testamentární, tu ustanovení o právu smluvním. Uvádím jen dva příklady: § 876 (nový text) ustanovil, že §y 869—875, jež jsou předpisy práva smluvního, sluší se přiměřeně říditi při jinakých projevech, které jsou adressovány osobám jiným. Platí tyto předpisy o veřejném přislíbení? Zpráva justiční kommisse[36]) svědčí, že ano. Nebylo by tedy vhodno pojednati o veřejném přislíbení dříve než o smlouvách, když by neznámá dotud ustanovení (§y 869—875) měla býti jen citována v kapitole o veřejném přislíbení. Rozpřádati pak všechny otázky, které přivádějí §y 869—875 v kapitole o veřejném přislíbení předcházející pojednání o sjednání smluvního konsensu, a předpisy ty přizpůsobiti veřejnému přislíbení, znamenalo by, tuším, výklad velmi nevhodný. Zcela podobně bude uvažovati, zda-li některá ustanovení daná o offertě (na př. § 862 in f.) platí také o veřejných přislíbeních. Je přece o mnoho vhodnější uvažovati o těchto věcech, když příslušné partie smluvního práva jsou již probrány a známy, než anticipovati tato ustanovení způsobem, jaký byl naznačen výše.

Ale jest se tázati, zda-li vůbec je důvodno ve všeobecné části obligačního práva zabývati se veřejným přislíbením jinak než všeobecnou poznámkou v orientačním odstavci, který uvádí jednotlivé důvody vzniku závazku. Z toho, že veřejné přislíbení je důvodem (připouštějícím různou charakterisaci podle kausy) vzniku závazku (Typus der Verpflichtungsform, nicht typischer Geschäftszweck), právě tak jako smlouva, to ještě nikterak neplyne. Delikt, negotiorum gestio a obohacení jednoho na úkor druhého jsou také důvody vzniku závazku a posléz uvedené může se opírati jako smlouva o různé důvody jako omylné plnění nedluhu, o to, že causa non est secuta, že causa je finita a p., a přece, trvám,

[36]) str. 137.

správné jejich místo je v části zvláštní. Jen to bylo by zásadně připustiti, že sluší zkoumati, zda-li právě tak jako při pojednání o právu smluvním bylo by pojednati o veřejném přislíbení jednak v části všeobecné, jednak v části zvláštní. Jistou měrou se o něm ve všeobecné části pojednává dojista, ježto na př. kapitoly, které týkají se nejen práva smluvního, nýbrž závazků vůbec, (na př. kapitoly o obsahu obligační povinnosti, o utvrzení závazků, o změně závazků, o výměně věřitele a dlužníka, o zániku závazků), vztahují se také k závazkům z veřejného přislíbení. Ale je jen otázka, zda-li ve všeobecné části má býti kapitola týkající se veřejného přislíbení, která by odpovídala obvyklé kapitole, kterou by bylo možno nadepsati: slovy: O povaze, náležitostech a vzniku obligačních smluv. Máme-li na paměti, co bylo pověděno výše o důvodu tak zv. všeobecných částí, zejména všeobecné části práva obligačního, nemůže odpověď na tuto otázku dopadnouti jinak než záporně. Všeobecné části, jak bylo řečeno, vyskytují se všude tam, kde je celá řada institucí velmi rozmanitých, které však mají mnoho společného. O tomto společném pojednává se ve všeobecné části, která jde před částí zvláštní, věnovanou rozboru oněch jednotlivých institucí. Je institut veřejného přislíbení takovou generální kategorií jako je smlouva, konečně i jen smlouva obligační, která se rozpadá na celou řadu smluvních typů o společné základně? Takové různé typy veřejných přislíbení tu jsou, ale ony nejsou podstatně různé s hlediska právního. V zákoně samém jsou všechna veřejná přislíbení řešena jednotně až na jednu odchylku, že při rozepsání ceny vyhledává se připojení lhůty, do které dlužno se ucházeti o cenu. Je sice pravda, že i jinak rozepsání cen není upraveno úplně,[37]) takže při výkladu o něm bude připojiti leckteré zásady, které neplatí o veřejném přislíbení obecném. Nějakých rozdílů mezi veřejnými přislíbeními různými podle kausy zákon vůbec nezná a patrně jich asi mnoho nebude. Podle toho není důvodno tvořiti z látky podávající výklad o veřejném přislíbení nějakou část všeobecnou a zvláštní, nýbrž je přiměřeno umístiti výklad naveskrze v části zvláštní. Jinaký postup by nedopadl jinak než pokus toho, kdo by chtěl tvořiti nějakou všeobecnou a zvláštní část z látky podávající výklad o tak zv. kvasikontrastech nebo o povinnosti

[37]) *Heller* na u. m. 73 sl.

k náhradě škody z jednání nedovolených. Pokud pak se týká přesného místa, kam ve zvláštní části obligačního práva sluší zařaditi výklad o veřejném přislíbení, zdá se mně nejsprávnější pojednati o něm přímo po smlouvách. To je důsledek jednak toho, co bylo pověděno o kusosti předpisů upravujících veřejné přislíbení a jejich poměru k předpisům o smlouvách, jednak podřízený přece jen sociální význam, který má veřejné přislíbení vedle smluv.

Nástin národohospodářské noetiky.

Prof. Dr. Karel Engliš.

II.[1])

VI. Každému způsobu pozorování odpovídá určitý způsob hodnocení.

Protiva věd theoretických a praktických.

1. Podstata a různost hodnocení jest založena růzností kvalit a tudíž různým způsobem pozorování.

Podstata a různost hodnocení budiž osvětlena především příklady.

Hodnotíme hospodářsky, mravně, umělecky, vědecky, technicky atd.; hodnotíme tvrdost, hutnost, teplo. Týž předmět může býti objektem rozličného hodnocení (na př. hospodářského a technického); na druhé straně mohou býti velmi různé předměty objektem hodnocení stejnorodého (umělecky mohou hodnotiti výkres, sochu, dům). Z toho jest patrno, že *různost objektů nezakládá různosti hodnocení,* právě tak jako stejnorodost předmětu nemůže založiti stejnorodosti hodnocení. To je odtud, že při určitém hodnocení máme na mysli jen určitou kvalitu hodnoceného objektu a že na jedné straně vykazují různé objekty tytéž kvality a na druhé straně týž objekt různé kvality. *Různost kvalit zakládá tudíž různost hodnocení.*

---

[1]) Článek tento jest pokračováním stejnojmenného článku z loňského ročníku XVII. seš. 2—3, str. 274 a n. Vůči obsahu tam předeslanému přesunuta byla část kapitoly o hodnotě na jiné místo.

Projdeme-li všechny uvedené příklady hodnocení a doplníme-li jich řadu libovolně, potvrzuje se nám bezvýjimečně, že při určitém hodnocení mám vždy na mysli určitou stránku, určitou kvalitu hodnoceného objektu. Pravím-li: hodnotím člověka, musím doplniti, po které stránce, zda intellektuální, morálně atd. Nestačí říci: hodnotím dům, nýbrž nutno doplniti, zda po stránce stavebně-technické, umělecké neb hospodářské; nestačí říci hodnotím fotografickou desku, nýbrž dlužno říci, zda vzhledem k její citlivosti, neb trvanlivosti atd.

Proto můžeme říci, že hodnotíme člověka co do jeho inteligence, mravnosti atd. anebo, že hodnotíme inteligenci, mravnost atd. člověka; že hodnotíme dům co do jeho stavebně-technických vlastností, jeho krásy nebo hospodářského významu anebo, že hodnotíme stavebně-technické vlastnosti, krásu, hospodářský význam domu, že hodnotíme fotografickou desku co do její trvanlivosti, citlivosti atd. anebo, že hodnotíme citlivcst, trvanlivost atd. fotografické desky.

Předpokladem určitého hodnocení jest vždy objekt a určitá kvalita, poněvadž se nedá kvalita od objektu odloučiti a objekt není bez kvalit myslitelný. Zcela obdobně jako objekty mohu hodnotiti *děje,* o nichž platí obdobně to, co bude řečeno na dále o hodnocení objektů.

Na všech těchto příkladech ukazuje se, že *úsudek kvalifikační a hodnotný není totéž. Hodnota předpokládá kvalitu, hodnota určuje blíže kvalitu a to, jak bude ukázáno, kvantitně.* Pravím-li, že objekt jest teplý, neb užitečný, kvalifikoval jsem ho, hodnotím ho, jestliže stanovím stupeň této kvality (tepla, užitečnosti). Tam, kde kvalita vykazuje jen jediný kvalitní stupeň, spadá arci úsudek kvalifikační a hodnotný v jedno. To vysvitne jasněji při výkladu o různých druzích hodnocení.

Jestliže jest různost hodnocení založena růzností kvalit, *jest založena současně růzností ve způsobu pozorování,* neboť kvalita jest to, co na objektu (ději) vidíme určitým způsobem pozorování. Základní rozdíly ve způsobu pozorování, které měly v zápětí zásadní různost kvalit, musí tudíž míti dále v zápětí i zásadní různost hodnocení. Zkoumejme tedy způsob hodnocení u různých základních druhů kvalit.

2. *Hodnocení vlastností inhaerentních.*

Sledujeme-li kterýkoliv příklad hodnocení tohoto druhu, na př. hodnocení tvrdosti, shledáváme, že běží při hodnocení tom o zjištění stupně, intensity nebo zkrátka *kvantity hodnocené kvality*. Člověk shledává totiž tutéž kvalitu na různých předmětech, avšak ne v téže míře. Rozdíl v té příčině pozorovaný neuvědomuje si člověk vždy hned jako kvantitní a v účincích téhož druhu na své poznávací smysly při nestejné jich intensitě spatřuje začasté zprvu účinky různorodé a dává jim rozličné názvy (tvrdý — měkký, teplo — zima) a teprve časem se přesvědčí o identitě kausy těchto účinků, tedy o tom, že jde o stejnou kvalitu a že rozdíl pozorovaný jest čistě kvantitní. *Různými kvalitami zůstávají takto jen ony, kterých nelze redukovati na kvantitní různost téže kausy.* Tatáž kvalita může tudíž vykazovati různé kvantitní stupně. Přesnější orientace o kvalitě vyžaduje následkem toho též zjištění tohoto kvantitního stupně, což jest cílem hodnocení. Zkoumaje určitou kvalitu, seřazuje člověk předměty, na nichž kvalitu tuto pozoruje v nestejné intensitě v řadu, na př. dle tvrdosti; shledává po případě na předmětech pozorovaných kvantitní skoky v pozorované kvalitě a jisté meze nahoru a dolů. Uvažuje, není-li na př. myslitelná i tvrdost jiná než ona, kterou zjistil na pozorovaných předmětech, doplňuje řadu stupňů tvrdosti v nepřetržitou a rozšiřuje ji — vypátrav příčinu kvality[1]) — až na myslitelné maximum a minimum. Nabývá takto úplného pojmového obrazu o určité kvalitě a hledí konkretní kvalitu v rámci jejím umístiti. Jestliže však řada, k níž takto dospívá, není vypracována anebo jestli jest nekonečná v obou směrech anebo ústí-li v představy naprosto imaginární, pak arci umísťování konkretní kvality v takové řadě jest nemožné a nezbude, než utéci k jiné methodě, jež záleží v tom, že se hodnocená kvalita přirovnává k určitému vybranému stupni téže kvality. Tak jest tomu na př. právě v našem příkladě tvrdosti v mineralogii, kde se béře za jednotku tvrdosti mastek a odtud se čísluje tvrdost nerostů vrypem vzájemně se překonávajících.[2]) Avšak to není

[1]) Nebo jak se ve speciálních vědách přírodních praví: „Vztah k jiné kvalitě."

[2]) Co jest tvrdost? To záleží, jak praveno, na určitém způsobu pozorování. V uvedeném případě jest definována tvrdost vrypem. Ve fysice

ideální methoda hodnocení, poněvadž o tvrdosti mastku ničeho nevíme, a nemůžeme ji vůbec hodnotiti. Pokud tedy jest možno určiti stupeň některé kvality v rámci jejích myslitelných mezí, bude hodnocení záležeti právě v určení místa konkretní kvality v těchto mezích.[3]) Mluvíme-li na př. o cukrnatosti řepy, vede myslitelná řada od nuly ač k řepě, která by byla celá z cukru. Tato řada rozdělena na 100 dílů jest bezprostředním podkladem k hodnocení cukrnatosti řepy osmi, dvanácti procenty a pod. Dle rozmanité povahy kvalit inhaerentních (jež ovšem jest podmíněna různým způsobem pozorování) budou i methody měření jich intensity rozmanité. *Hodnocení těchto kvalit záleží však vždy v určování kvantitního stupně kvality,* již hodnotíme, a to buď přirovnáním k maximu myslitelnému této kvality anebo k volenému stupni jejímu.

3. *Hodnocení kvalit vztahových.*

Kvalita vztahová vyjadřuje vztah objektu (děje) k určitému postulátu, pokud se týče k určité normě. Představujeme si tedy při tom objekty (děje) jako chtěné, nebo jako něco, co býti má. Povaha kvalit postulátových i normativních jest příbuzná. Myšlenkový postup při vzniku kvalit obého druhu jest týž, jen zabarvení představovaného obsahu jest jiné (představovaný obsah jest buď povinný nebo jen chtěný). Pravím-li, že předmět jest užitečný, běží o kvalitu postulátovou (předmět jest chtěný, poněvadž hoví mému postulátu), pravím-li, že předmět (na př. listina) jest právní, běží o kvalitu normativní (předmět hoví právní normě, tedy něčemu, co právně býti má). Víme ovšem, že normy nejsou ničím jiným nežli postuláty normového subjektu, pozorovány se stanoviska povinnostního subjektu. Odtud příbuznost a souvislost kvalit postulátových a normativních, jež zahrnujeme proto pod společným názvem kvalit vztahových. O kvalitách vztahových jsme řekli výše, že jsou — na rozdíl od

---

říká se tvrdost odporu, který projevuje těleso při jistém způsobu pozorování (methoda Herzova), to jest při určitě upraveném tlaku, a vyjadřuje se velikostí váhy.

[3]) Arci bude záležeti na praktické potřebě vědy, které po případě vůbec nepůjde o to zjistiti absolutně možné kvantitní meze určité kvality a i kdyby je znala, bude hodnotiti (přisuzovati čísla) určité kvalitě dle vědecké účelnosti.

vlastností inhaerentních — vždy positivní nebo negativní: objekt (děj) postulátu neb normě hoví anebo se mu (jí) protiví. (Objekt může arci býti též vzhledem k postulátu neb normě indifferentní, pak arci nemá dotyčné vztahové kvality vůbec, ani positivní ani negativní; předmět jest na př. buď užitečný, neb škodlivý neb indifferentní.) Bude tudíž i hodnota kvalit vztahových vždy buď positivní nebo negativní. U kvalit vztahových bude častým případ, že vykazuje kvalita jen jeden kvantitní stupeň a pak úsudek kvalifikační a hodnotný spadá v jedno (na př. čin odpovídá normě o vraždě; mohu tedy říci: čin kvalifikuji neb hodnotím jako vraždu). Jindy dopouští též kvalita různý kvantitní stupeň na př. užitečnost. Zde pak se úsudek kvalifikační a hodnotný rozchází. *Hodnota vyjadřuje i zde kvantitu určité kvality.* To jest možné potud, pokud se lze danému postulátu více nebo méně přiblížiti. Běží tedy o to, při konkretním objektu stanoviti, jak vzdálená zůstává dotyčná jeho kvalita od kvality postulované. Číselné vyjádření této vzdálenosti nebude vzhledem k povaze vztahových kvalit zpravidla možné, jak tomu bylo u kvalit inhaerentních. Postulát může totiž vyjadřovati buď jen směr charakterisující kvalitu (na př. postulát zbožnosti) anebo vyjadřuje současně i absolutní mez této kvality (na př. postulát perspektivy v obrazech). Vyskytne se tedy i zde nutnost stanoviti kvantitu hodnocené kvality vztahové nikoli bezprostředním přirovnáním k postulátu, nýbrž přirovnáním ke kvalitě voleného stupně-kvalitě určitého objektu (klasifikace). Mohou tedy i zde býti methody hodnocení rozdílné, avšak i *zde běží vždy o stanovení kvantitního stupně vztahové kvality přirovnáním buď přímo k postulátu* (po případě k normě) *anebo ke kvalitě voleného objektu.*

Různost hodnocení jest u kvalit vztahových založena různostì postulátů. [Především růzností *obsahovou,* kterýžto rozdíl zakládá hodnocení mravní, aesthetické, vědecké, hospodářské atd., dále růzností *formální,* při čemž vzniká hodnocení normativní a zvláště právní.]

Obsahem svým se liší postuláty na subjektivní a objektivní, dle toho, je-li chtěn určitý *citový obsah* (libost, bezestrastnost, spokojenost a p.) anebo jakýkoli *jiný obsah.* Cit jest něco ryze subjektivního, čeho nelze objektivně sděliti, ani definovati a ovšem ani percipovati. Jen dle vlastních citů *usuzujeme* na cizí, jichž

nemůžeme objektivně pojati. *Postulát, který se vztahuje na cítění, jest ryze subjektivní.* Jen cítící subjekt může posouditi, zda a do jaké míry jest splněn. Všechny ostatní postuláty jsou objektivní, myšlénkově odlučitelné od subjektu chtění, objektivně proto představitelné, a sdělitelné, takže může kdokoliv posouditi, jsou-li splněny. Jelikož pak postulátem kvalifikujeme objekty (zařazujeme pod pojem postulátový), umožňuje objektivní postulát objektivní kvalifikaci komukoli (i hodnocení), kdežto subjektivní postulát umožňuje jen subjektivní kvalifikaci (a hodnocení) pouze subjektu cítění a chtění. Není theorie subjektivní nebo objektivní, nýbrž úsudek kvalifikační (a hodnotný) subjektu chtění jest buď objektivní nebo subjektivní. Theorie jest vždy objektivní. Tak si lze mysliti subjektivní nebo objektivní postulát krásy (krásné jest to, co se mně líbí; anebo: krásný jest obraz, který dbá perspektivy, reflexe barev atd.), dobra atd. Tento protiklad subjektivního a objektivního postulátu rozřeší nám hravě celou řadu problémů národohospodářských.

Tam, kde je postulát subjektivní, jest hodnocení subjektivní, tam, kde jest postulát objektivní, jest i hodnocení objektivní možné i myslitelné, důsledně pak i hodnota buď subjektivní nebo objektivní. Neznamená tudíž objektivní hodnota, že snad leží ve věci samotné, poněvadž hodnocení jest vždy úsudek určitého druhu a hodnota výsledek tohoto úsudku, a jest tudíž vždy v člověku samotném mimo objekt. *Objektivita hodnocení a hodnoty spočívá tedy v objektivitě tohoto úsudku. Objektivita pak tohoto úsudku jest dána objektivitou postulátů, z nichž úsudek vzniká.*

Hodnocení jest tedy při kvalitách obého druhu činností ryze intellektuální, kterou musíme dobře odlišovati od *dění citového,* jež může býti s hodnotící činností intellektuální v kausální spojitosti. Takové spojitosti není při hodnocení kvalit inhaerentních, jest ale vždy při hodnocení kvalit vztahových. Vždyť kvalita vyjadřuje zde vždy to, co si představuji jako chtěné. Shledám-li pak na určitém objektu, že hoví mému postulátu, tedy tomu, co chci, jest provázen můj úsudek pocitem mé uspokojené vůle, který se stupňuje a jest úměrný kvantitnímu stupni a tudíž hodnotě její. Avšak tento *pocit* sám není hodnocením, nenáleží do hodnotného procesu, nýbrž jest pouze *důsledkem a citovým výrazem hodnotného úsudku* a to nikoli nezbytným při každém

hodnocení; nutným důsledkem hodnocení jest pouze u hodnocení kvalit vztahových a to proto, že kvalita vzniká z mého postulátu, tudíž jest chtěná, takže můj hodnotný úsudek uspokojuje mou vůli. Mohu si arci mysliti i kvality inhaerentní jako postulované (chtěné) na př. výživnost potraviny. Na hodnocení nebude míti tento obrat žádného vlivu, pokud nepostuluji jen výživnost určitého kvanta, avšak hodnotný můj úsudek o výživnosti konkretní potraviny bude provázen zmíněným pocitem jen potud, pokud si představuji výživnost jako chtěnou.

4. Hodnotný úsudek ve vědě.

Hodnotný proces myšlenkový může býti buď *objektem vědy* (věda jedná o hodnocení) anebo náleží do *obsahu a k úkolům vědy* (věda hodnotí sama).

a) Předmětem vědy může býti hodnotný proces myšlenkový abstraktně a čistě *noeticky*, při čemž běží o to, aby byl vyložen onen myšlenkový proces, který slove hodnocením: po této stránce jest hodnocení předmětem filosofie. Předmětem vědy však může býti i *konkretní, skutečné hodnocení* lidí, tedy skutečné hodnotné úsudky lidské. Pro vědecké bádání bude míti toto skutečné hodnocení lidí potud význam, pokud se projeví jeho důsledky *v jednání lidí, jež jest předmětem vědeckého bádání.*[4]) Tak může býti předmětem vědy morální hodnocení lidí, jak se projevuje v morálním jednání lidském. Proto jest na př. i hospodářské hodnocení, jehož důsledky se jeví v hospodářském jednání člověka, předmětem vědy národohospodářské.

b) Hodnotný úsudek však může náležeti i do obsahu a k úkolům vědy. Věda hodnotí sama. Tak zejména přesné hodnocení kvalit inhaerentních tvoří velikou část věd přírodních. Avšak k úkolům vědy může náležeti i hodnocení kvalit vztahových. Od hodnocení musíme lišiti vypracování vědeckých postulátů (po případě norem) původních neb derivativních, jimiž se hodnotí. To jest úkol samostatný. Věda pak může hodnotiti buď vlastními

---

[4]) Předmětem zvláštního vědeckého bádání by mohly býti arci i hodnotné úsudky samotné. Na př. hromadné ankety o některé otázce, pokud by nešlo jen o vytříbení problému, nýbrž o zjištění obecného smýšlení.

postuláty, anebo postuláty převzatými z venčí. Něco jiného jest vypracovati na př. postulát věkové výstavby národa, než hodnotiti tímto postulátem, něco jiného jest tvořiti a vyvozovati normy právní, než hodnotiti těmito normami. Pokud tu věda hodnotí, přiměřuje fakta neb představy k postulátu, k tomu, co se chce, a řeší tudíž úkoly praktické. Vědecké hodnocení kvalit vztahových náleží tudíž do *vědecké prakse.*

5. *Vědy theoretické a praktické.*

Hodnotný úsudek stává se takto kriteriem protivy mezi vědeckou theorií a vědeckou praxí, mezi vědami theoretickými a praktickými. Theorie ničeho sama nechce, nýbrž pouze pozoruje, představujíc si objekty a děje jednou jako skutečné a prostě existující, jindy jako lidmi chtěné, jindy jako něco, co býti má. Pravím-li, že theorie si představuje objekty (děje) jako chtěné, nepravím, že sama něco chce, pozoruje je prostě jako lidmi chtěné. *Proto theorie nikdy neshledává své děje dobrými neb špatnými,* nekritisuje. To jest zřejmé u přírodních věd, ale nejinak tomu jest i u právní neb hospodářské theorie. Theoretické úsudky zní: něco jest, i něco jest chtěno, něco býti má. Z toho vyplývá též, jak dalece má hodnotný úsudek v theorii místo. Nic nepřekáží, aby neobsahovala theorie hodnotných úsudků kvalit inhaerentních, neboť vědecké hodnocení toto nepředpokládá žádného chtění, nýbrž jen pozorování. Vlastnostmi inhaerentními se zabývají jen přírodní vědy a, jak podotčeno, náleží vědecké hodnocení těchto kvalit na př. ve fysice, chemii (atomová váha), mineralogii atd. k podstatnému obsahu těchto věd. Naproti tomu hodnocení vztahové, které jest arci myslitelno jen ve vědách teleologických a normativních, nemůže býti nikdy *obsahem* vědy theoretické, ježto hodnotný úsudek vztahový předpokládá postulát, tedy že ten, kdo hodnotí, něco chce, a toho u theorie není. Naproti tomu mohou býti hodnotné úsudky *předmětem* theorie, která sama nehodnotí, ale jedná o lidském hodnocení abstraktně neb konkretně.

Hodnotné úsudky vztahové tvoří však *podstatu věd praktických.* Vždyť každá praktická věda něco chce, sleduje praktické účely lidské, vychází od určitých postulátů, které přijímá za své, k uskutečnění těchto postálátů hledá vhodné prostředky, opírajíc se o vědomosti sprostředkované theorií. Kvalifikuje a hodnotí

tudíž objekty a děje vzhledem ke svému postulátu a sestavuje vhodné a nejvhodnější prostředky vedoucí ke konečnému cíli v soustavu postulátů. Na př. technologie majíc na zřeteli konečný svůj postulát, výrobek určitých žádoucích inhaerentních vlastností, hledá, kvalifikuje a hodnotí suroviny, stroje, pracovní methody a jiné pomůcky tomuto postulátu odpovídající a sestavuje své poznatky v soustavný návod, soujem to postulátů spojených konečným postulátem výrobku určitých vlastností. Podobnou myšlenkovou práci prodělává člověk při každé praktické činnosti, jenže pro konkretní a speciální účel a konkretní poměry a nikoli soustavně. Praktická věda naproti tomu jest soustavná a abstraktní. Pro praktickou vědu jest tedy charakteristické hodnocení vztahové, avšak, jak už z předchozího plyne, jen postulátové, nikoli normativní. V obecném životě nazývá se tato vědecká praxe theorií v protivě ke skutečné činnosti. Na př. technologie piva a skutečné pivovarnictví.

Konečné postuláty věd praktických jsou postuláty lidské, praktické vědy podávají soustavný návod k uskutečňování lidských účelů. To, co pojí určité poznatky v soustavu vědy praktické, jest lidský účel. Při tom buduje se soustava praktických návodů na theoretických poznatcích. Seskupení theoretických poznatků děje se však nikoli dle lidských účelů, nýbrž dle stejnorodosti, pokud se týče různorodosti vzniklé stejným neb různým způsobem pozorování, pokud se týče formou myšlení. Není proto možno říci, že proti každé vědě theoretické stojí věda praktická, jak se stále po Baconovi (1605) opakuje.[5]) Praktické vědy, jichž soustava poznatků jest dána konečným postulátem, opírají se o poznatky theoreticky různorodé. Z toho už plyne, že třeba budovati soustavu věd praktických na jiném principu, nežli soustavu věd theoretických.

Praktické vědy jsou často směšovány s theoretickými vědami normativními anebo jim stavěny koordinovaně po bok. Normativní věda ničeho nechce, netvoří žádných postulátů, nehodnotí vůbec, nýbrž jako theorie odkrývá logickou soustavu hotových norem určitého druhu (právních, mravních), jež pouze poznává, jich netvoří, obsahově nekritisuje.[6]) Ke směšování tomu vede

[5]) Wundt: Einleitung in die Philosophie. Lipsko 1916 str. 46.

[6]) Tak zv. úvahy de lege ferenda nenáleží tudíž do právní theorie.

mnohoznačnost slova norma, jež se béře ve smyslu pravidla, zákona. Norma říkáme zákonu přírodnímu, norma říkáme postulátu vědy praktické (normy technologické), norma říkáme konečně tomu, co býti má. Abychom se vystříhali nedorozumění a směšování různých poznatků u věd, budeme důsledně užívati pojmu normy jen ve smyslu toho, co býti má (jako povinné), tedy normy odpovídající normativnímu způsobu poznávání. Pro poučky věd praktických jest název maxima.

VII. Zvláštní způsob pozorování národohospodářské theorie.

Doposud jsme nalezli jen *všeobecný* způsob pozorování vědy národohospodářské, to jest onen základní způsob pozorování, v jehož rovině se nalézají všechny hospodářské pojmy. Způsob tento záleží v tom, že si zjevy představujeme jako chtěné a hledáme mezi nimi kausální souvislost účelovou. Jsou však všechny zjevy, které tímto sklem vidíme, hospodářské, anebo přistupuje k tomuto základnímu způsobu pozorování ještě něco, co tento základní způsob pozorování specifikuje? Dle první alternativy byly by zjevy chtěné a účelové a zjevy hospodářské úplně souznačné. Tomu není tak. Zjevů hospodářských nevidím, dívám-li se na ně prostě jako na chtěné, nýbrž jako na *chtěné určitým způsobem.* Nalézti tento způsob znamená nalézti *zvláštní způsob pozorování vědy národohospodářské.*

Specifikum pozorovacího způsobu vědy národohospodářské může spočívati pouze ve zvláštnosti chtěného, tedy ve zvláštnosti postulátu. Hledáme zvláštnost onoho postulátu, pod jehož zorným úhlem se jeví zjevy (objekty a děje) hospodářskými, jenž tedy zakládá kvalitu hospodářskosti. Za tím účelem přihlédněme k tomu, co může postuláty tříditi. Postulát jest něco chtěného; na to lze navázati jen otázky dvě: Kým jest chtěno? Co jest chtěno? Dají se tedy tříditi postuláty jen dle *subjektu* a dle svého *obsahu.*

Pokud se týče *subjektu* postulátů, tu se nemůže snad mysliti na postuláty *lidské* a mimolidské, snad *božské,* poněvadž pro obor positivní vědy nepočítáme s fikcí, že Bůh ten či onen zjev chce a představujeme si vesměs zjevy chtěné pouze lidmi. Ať bychom jakkoli třídili postuláty dle subjektů, vždy obdržíme něco chtěného

lidmi neb jich různými skupinami, aniž bychom po této cestě dospěli k postulátu hospodářskému, neboť lidmi a jich skupinami chtěný a hospodářský není totéž. Do jaké míry právě rozdíly v subjektu postulátu vedou k rozlišení zjevů individuálních a sociálních, vyloženo bude později. *Specifikum nazírání národohospodářského musí tedy spočívati v obsahu postulátu, v tom, co jest chtěno*

Bude se tudíž tázati, jaký jest *obsah postulátu hospodářského.* Uvažme především, jak a dle jakých momentů lze tříditi postulovaný obsah. Uvědomíme-li si nevyčerpatelnou pestrost skutečných a možných postulátů, cítíme, že mezi některými jest užší sounáležitost nežli mezi jinými, tak na př. mezi postulátem oděvu, potravy, bytu atd. na straně jedné, a mezi postulátem perspektivy, barevnosti obrazu atd. na straně druhé; mezi postulátem vidličky, nože a lžíce na straně jedné a mezi postulátem papíru, péra a inkoustu na straně druhé. Pravíme, že tato souvislost jest dána obsahem. V přírodovědeckém myšlení na př. v zoologii vidíme obdobnou souvislost pojmů a pravíme na př., že jest lev bližší tygrovi nežli vlku, poněvadž má s oním více znaků společných, více podobnosti nežli s tímto. Tato souvislost a podobnost jest dána tím, co lze na obou typech zvířat pozorovati, jest to shoda v tom, co jest, co si představujeme jako skutečné a logicky myslíce v tomto nazírání, musíme pro tytéž zjevy hledati tutéž příčinu a pro různé zjevy různé příčiny. Jest to jen důsledek tohoto logického myšlení, hledáme-li pro šelmy kočkovité společný původ jenž není původem šelem psovitých, avšak pro to, co jest šelmám psovitým i kočkovitým společno, opět další společný původ. Shoda v tom, co jest, a ve společné bližší neb vzdálenější příčině sestavuje tudíž pojmy v přírodovědeckém myšlení v bližší, vzdálenější a v celou soustavu. Platí totéž pro souvislost obsahu postulátu? Jest pojítkem mezi oděvem, obuví, obydlím jistá shoda v tom, co jest, co lze na těchto objektech pozorovati neb jisté společné příčině jich vzniku? Nikoli. Pokud si zjevy tyto představujeme jako *chtěné,* může býti pojítkem mezi nimi jen jistá *shoda ve chtění,* v tom, co jest na nich chtěno, čili proč jsou chtěny. Vidlička, nůž a lžíce jsou pojmy příbuznější, nežli papír, péro a inkoust, poněvadž jsou stejně, pokud se týče odlišně chtěny. Ne to, co jest, jest mezi nimi pojítkem, nýbrž to, co jest chtěno.

Shoda v tom, co jest, záleží zprvu ve shodném pozorování, která však nutností kausálního pozorování vede k představě jednotné příčiny. Tak i zde shoda ve chtění vede nutně k představě jednotného účelu. Proč jest chtěno péro, inkoust na papír? Poněvadž jest chtěno něco vyššího, co tyto tři postuláty pojí, postulát vyšší, jenž se jeví účelem vůči uvedeným postulátům nižším, jako jich prostředkům. Z toho jest patrno, že obsahová souvislost postulátů dána jest chtěním a kausalitou účelovou. Na tomto podkladě buduje se v rovině zjevů chtěných soustava pojmů. Pojem „příbor" vyznačuje společný účel vidličky, nože a lžíce, pojem „psací náčiní" společný účel inkoustu, péra a papíru. Kausalita teleologická tvoří tudíž obsahové komplexy soustavy postulátů vyšších a nižších až k nejvyššímu postulátu originárnímu dále nezařaditelnému, jehož „proč" nelze dále už žádným vyšším chtěním zodpověděti. Poměr generis ku species dán byl v myšlení toho co jest, poměrem příčiny a účinku, a dán jest v myšlení zjevů chtěných poměrem účelu a prostředku. Tím se osvětluje též dávný spor o to, je-li původnější genus či species.[7])

Dříve, než budeme hledati povahu postulátu ekonomického, musíme si připomenouti ještě jeden rozdíl, týkající se obsahu postulátu, rozdíl, jenž jest *jediným možným podkladem subjektivismu a objektivismu v rovině zjevů chtěných.* Obsahem svým, jak výše vyloženo, se liší postuláty na *subjektivní* a *objektivní,* dle toho, je-li chtěn určitý *citový obsah* (libost, bezestrastnost, spokojenost a p.) anebo jakýkoli jiný *obsah.* Cit jest něco ryze subjektivního, čeho nelze objektivně sděliti, ani definovati a ovšem ani percipovati. *Postulát, který se vztahuje na cítění, jest ryze subjektivní.* Jen cítící subjekt může posouditi, zda a do jaké míry jest splněn. *Všechny ostatní postuláty jsou objektivní,* myšlenkově odlučitelné od subjektu chtění, objektivně proto představitelné a sdělitelné, takže může kdokoli posouditi, jsou-li splněny.

Po tomto úvodu můžeme přistoupiti k otázce, *co jest postulát hospodářský.* Při tom budeme vycházeti od zjevů hospodářských samotných, od zjevů, které se všeobecně jako hospodářské uznávají, a tázati se, z jakého postulátu pozorovány, se jeví hospodářskými.

---

[7]) Příbram: Die Entstehung der individualistischen Sozialphilosophie. Lipsko 1912.

Všeobecně se označuje hospodářská činnost tím, že *slouží lidským potřebám.*[8]) *Potřeba není ničím jiným nežli chtěním.* Arci nejsou pojmy *chci* a *potřebuji* souznačné. Chtění vyjadřuje prostě určitý děj a cit psychický, potřeba jest chtěním, ale vyjadřuje kromě toho *vztah k objektu a k účelu.* Pravím-li: Potřebuji, musím myšlenkově nutně doplniti, *co* a k *čemu.* Pravíme: Hlad jest potřeba. Ne pocit hladu jest potřeba, nýbrž z tohoto pocitu vzcházející chtění úkojného prostředku k zapuzení pocitu hladu. *Potřeba jest* tudíž určitým způsobem zabarvené chtění, a to *chtění zabarvené účelovou kausalitou.* Potřebuji A znamená chci A, abych uskutečnil chtěné B, jež se jeví vůči A jako účel. Nemohu-li o některém chtění říci, že jest chtěním prostředku, nemohu ho označiti jako potřebu. Tak mohu říci: Chci býti bezstrastným, ale nemohu říci, potřebuji býti bezestrastným, poněvadž nemohu udati žádného dalšího účelu bezestrastnosti. Chci býti prostě bezestrastným a nevím proč. *Potřeba jest dle toho účelové chtění prostředku,* čili krátce *postulátem prostředku.* Jest to tudíž *formální* pojem účelové kausality, jeho výplň se řídí *obsahem* účelového postulátu. Je-li tento účelový postulát subjektivní, jest i *potřeba subjektivní,* je-li účelový postulát objektivní, jest i *potřeba objektivní.* Potřebuji-li potravu ku své spokojenosti, běží o potřebu subjektivní; pravím-li: Tělo potřebuje potravy, aby zůstalo zdrávo, běží o potřebu objektivní. Říci o něčem, že jest potřebováno, nebo že slouží potřebě (což jest jedno), *neznamená tedy nic jiného, než že jest chtěno jako prostředek k účelu, aniž by byl proto obsah účelového postulátu jakkoli blíže určen.* Dle toho jest totéž říci, že jest zjev chtěný za určitým účelem, anebo říci, že je účelový, poněvadž jako takový musí býti chtěný. Chtěné a účelové zjevy však nejsou ještě hospodářskými zjevy.

---

[8]) *Wiksell:* Vorlesungen über Nationalökonomie. Jena 1913 str. 2. I. sv.; *Wagner:* Theoretische Sozialökonomik, I. odděl. Lipsko 1907, str. 24; ***Philippowich:*** Grundriss, str. 1; ***Conrad:*** Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie, Jena 1915, str. 3; ***Bráf:*** Spisy, Praha 1913. Díl I., sv. 1, str. 1; ***Pesch:*** Lehrbuch atd., Freiburg v B. 1905, str. 4; ***J. B. Say:*** Traité d'économie politique. Paříž, str. 1; ***Platter:*** Grundlehren atd. Berlin 1905, str. 1; M. ***Block:*** Les progrès de la science économique. Paříž 1897, str. 84; ***Jevons:*** The Theory of Political Economy. London 1888, str. 37 ***Marshall:*** Principles, London 1898 str. 161 atd.

Nedostatečnost tato byla theorií národohospodářskou vycítěna a jsou proto zjevy hospodářské charakterisovány ještě dále tak zv. *principem hospodárnosti*; alespoň hospodářská činnost.[9])

Kleinwächter[10]) formuluje princip hospodárnosti takto: „Das Wesen der Wirtschaftlichkeit den relativ größten Effekt mit dem relativ geringsten Aufwand (Opfer) zu erreichen." *Wagner* naproti tomu (Grundlegung § 3.): . . . „das Streben, nur solche Arbeit vorzunehmen, bei welcher nach seiner Schätzung die Annehmlichkeit der Befriedigung die Pein der Anstrengung (des Opfers) überwiegt, sowie das fernere Streben nach einer möglichst hohen Summe (Maximum) Befriedigung für ein möglichst geringes Maß (Minimum) Anstrengung oder Opfer." Rozdíl mezi touto dvojí formulací není snad jen formální, není snad v obojím případě vyjádřeno totéž různými slovy. *Kleinwächter* definuje princip hospodárnosti jen *formálně*, poněvadž formy oběť a efekt dopouštějí každou — objektivní i subjektivní — výplň. *Wagner* naproti tomu vkládá do tohoto principu též určitou *citovou* — tedy subjektivní — *výplň* a definuje ho tedy i obsahově a to subjektivně. Není jasna povaha tohoto principu u *Wagnera*: Jest to maxima nebo norma, nebo jest to zákon vyjadřující to, co jest? (Srovnej Sborník. XVII. str. 293). Ostatní kritika tohoto principu vysvitne až po formulaci hospodářského postulátu. Bylo však už často poukázáno k tomu, že t. zv. princip hospodárnosti nedostačuje k charakteristice hospodářských zjevů; to plyne už z toho, že hodí se pouze na lidské jednání a nemohou jim tedy býti jiné zjevy (děje mimo lidské jednání a objekty) charakterisovány jako hospodářské nebo mimohospodářské. Princip hospodárnosti vyjadřuje relaci mezi dvěma veličinami, z nichž jedna jest užitkem a druhá škodou; ale současně z nichž jedna jest účelem a druhá prostředkem, tedy mezi dvěma změnami na účelové linii s positivním a negativním směrem a nepraví ničeho o účelové linii samotné, o účelovém postulátu samotném. Avšak ten právě hledáme.

---

[9]) *Herrmann:* Staatswissenschaitliche Untersuchungen 1874. str. 10; *Schäffle:* Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft str. 2; *Wagner:* Grundlegung I. díl. § 3; *Schmoller:* Grundriss, 1908, str. 3; *Philippowich;* Grundriss, str. 1; *Lexis:* Allgemeine Volkswirtschaftslehre 1910, str. 2 atd.; *Schiller:* Princip hospodárnosti. Základy jeho theorie. Praha 1912.

[10]) Lehrbuch der Nationalökonomie. Lipsko 1902, str. 2.

Ani potřebami ani principem hospodárnosti nejsou tedy hospodářské objekty a děje dostatečně charakterisovány. Ukazuje se sice, že i pojem potřeb a princip hospodárnosti náleží způsobu pozorování, který jsme seznali jako vlastní národohospodářské theorii, neboť potřeba jest chtění prostředku a princip hospodárnosti vyjadřuje určitý vztah mezi účelem a prostředkem, ale ani jedno ani druhé k určení zjevů hospodářských nedostačuje. Avšak formální rozbor těchto obvyklých znaků, jimiž se charakterisují hospodářské jevy, určí nám přímo postulát hospodářský, jako základ hospodářské kvality objektů a dějů a jich hodnocení.

1. Proč nedostačuje říci, že hospodářskými jsou objekty a děje hovící (sloužící) lidským potřebám? Už proto, poněvadž *lidské potřeby nepředstavují žádného jednotného postulátu.* Každá potřeba jest postulát prostředku. Vedle sebe (souřadně i podřadně) stojí velmi mnoho rozmanitých potřeb rozdílného obsahu. Žádná *jednotlivá* nedává charakter hospodářskosti *všem* objektům a dějům. *Všechny dohromady* pak *nepředstavují jednotného postulátu,* nýbrž jen *souhrn obsahově velmi různorodý, jímž nelze ani jednotně kvalifikovati ani hodnotiti.* Z toho tedy plyne, že musí ležeti postulát hospodářský výše nežli postuláty všech potřeb, že to musí býti postulát jednotný, z něhož všechny postuláty potřeb plynou, *že to tudíž musí býti vrchní konečný jakýsi účel, z něhož plyne všechno chtění prostředků, tedy všechny potřeby.* Postulát tohoto vrchního účele už nemůže býti prostředkem k žádnému dalšímu účelu, není tedy už postulátem potřeby. K němu můžeme dospěti pouze, tážíce se, *proč člověk všechno potřebuje, proč a k jakému konečnému účelu chce různé objekty a děje jako prostředky.* Už tato úvaha o sobě určuje naprosto přesně hospodářský postulát, jak bude dovozeno.

2. Avšak i formální kritika druhé obvyklé charakteristiky hospodářských jevů určuje stejně přesně hospodářský postulát. *Princip hospodárnosti* vypovídá vlastně dvojí:

a) Vyjadřuje *určitý vztah mezi účelem a prostředkem,* a to mezi jakýmkoli účelem a jeho prostředkem. Různost účelů a tím i prostředků je dána růzností postulátu. Vyjadřuje tedy vztah mezi postuláty účelovými a postuláty prostředků.

b) V jednotlivém případě dívá se na prostředek jako na *oběť,* tedy jako na zjev z jedné strany *chtěný vzhledem k účelu,*

kterému prostředek slouží, z druhé strany *nechtěný, patrně vzhledem k nějakému jinému účelu* (obilí k setí je oběť chtěná pro budoucí sklizeň, nechtěná, poněvadž omezuje spotřebu potravy). Spatřuje tedy v prostředku zjev současně *užitečný i škodlivý,* užitečný vzhledem k jednomu, škodlivý vzhledem k druhému účelu. Převaha užitečnosti (vzešlé a ušlé) rozhodne. *To předpokládá možnost odvažovati různé postuláty proti sobě; to není možné leč vzhledem k ústřednímu společnému postulátu, z něhož oba plynou.* Možnost nejrůznějších prostředků v principu hospodárnosti vyžaduje ústředního postulátu všem nadřízeného.

c) Vztah mezi prostředkem a účelem vyjadřuje se jako *poměr maxima k minimu.* Ústřední postulát, který předpokládá princip hospodárnosti, musí býti postulát po stránce *positivní maximální,* po *stránce negativní minimální.*

Z toho plyne že postulát hospodářský jest:

1. *postulát originální dále nezařaditelný,* který sám není už potřebou, tedy chtěním prostředku k nějakému vyššímu účelu;

2. jako originární jest současně *ústředním, z něhož plynou všechny potřeby,* tedy derivativní účely, a který dopouští proto vzájemné hodnocení různých účelů;

3. jest *požadavkem jakéhosi maxima, pokud se týče minima,* jehož obsah dlužno určiti.

Jelikož všechny potřeby musí ústiti do ústředního postulátu hospodářského, *musíme ho seznati, sledujíce kteroukoli potřebu.*

Různé potřeby jsou do sebe teleologicky začlánkovány. Potřebuji osev, hnojivo, stroje atd., poněvadž potřebuji obilí atd. Potřebuji obilí, poněvadž potřebuji mouku atd.; potřebuji mouku atd., poněvadž potřebuji potraviny. Hledáme-li ústřední postulát hospodářský, vyjdeme proto přímo od potřeb *člověka jako konsumenta.* Potřebuje pokrm, oděv, byt, osvětlení, otop, léky, knihy, dopravní prostředky (k zábavě) atd. Proč to všechno potřebuje? Všechny tyto statky slouží člověku pouze *upotřebením, tedy určitým kausálním dějem. Statek jest chtěn, poněvadž jest chtěn tento děj. Proč jest chtěn tento děj? Patrně proto, poněvadž jsou chtěny jeho účinky. Jaké jsou tyto účinky? Zásadně dvojí:*

1. *Především subjektivní.* Úkojný děj (upotřebení statku, na př. jídlo) *znamená splnění toho, co chci. Nesplnění toho, co chci, znamená pro mne strast. Chci úkoj potřeby, poněvadž chci býti prost*

strasti této potřeby. Proč chci býti prost strasti určité potřeby? Poněvadž chci býti prost strasti vůbec. Proč chci býti prost strasti vůbec? Nevím, jsem člověk. Otázky té nemohu zodpověděti žádným dalším chtěním. Vznik strasti chápu dále jako něco existentního, přestávám ho vysvětlovati teleologicky; tu začíná myšlení přírodovědecké (zde psychologické). Ježto jest naprostá bezestrastnost nedostižitelná, *touží každý po minimu strasti. Postulát minima strasti jest původní,* poněvadž není žádným jiným postulátem dále vysvětlitelný; jest *subjektivní,* poněvadž má za obsah určitý citový vztah; jest *hospodářský,* poněvadž není jiného ústředního, originárního postulátu subjektivního, jakým musí býti hospodářský postulát, jak výše dovozeno.

Subjektivní postulát hospodářský jest zde formulován negativně. Lze ho formulovati i positivně: Uspokojení mé potřeby jest uspokojení mé vůle. Uspokojení mé vůle znamená libý pocit. Ten chci proto, poněvadž chci vůbec libé a nechci nelibé pocity, pokud se týče maximum oněch a minimum těchto. Proč chci vůbec libé pocity, nevím. Co je libý pocit, jak vzniká, nemůže býti dále vysvětleno teleologicky, nýbrž jen přírodovědecky. Libý pocit z ukojené potřeby a nelibý pocit z neuspokojené potřeby jest líc a rub téže věci. Jsou to veličiny komensurabilní, jen že je jedna positivní, druhá negativní. Proto jest lhostejno, definuji-li subjektivní postulát hospodářský positivně nebo negativně. Vhodnost negativní formulace vysvitne později.

2. Účinky úkojného procesu však mohou býti i *objektivní.* Jím-li proto, abych nepociťoval hladu, prýští postulát pokrmu ze subjektivního postulátu. Avšak nemusím míti na zřeteli při jídle, abych neměl hladu, nýbrž *jiný objektivní účinek jídla.* Ten záleží v tom, že tělo jídlem se udržuje, sílí, a p., tedy *určitým objektivním žádoucím způsobem mění.* Jím proto někdy, aniž mám hlad. (Přijímám lék, ať se mi protiví.) Čtu, abych se bavil, aneb vzdělal, tedy změnil svou kvalitu. Tak u každé potřeby. *Potřeby tu plynou z objektivních postulátů kvalit člověka zdravého, vzdělaného* atd. Jest moho takových kvalit a tudíž jim odpovídajících objektivních postulátů. V celku představují *objektivní ideál člověka.* V tomto ideálu jsou všechny tyto vlastnosti obsaženy, ale ideál člověka *není jen souhrnem těchto kvalit, nýbrž jich celkem,*

vyjadřuje též jich harmonickou relaci, jest jich ústředním ohniskem. To znamená, že lidský ideál žádá uskutečňování lidských kvalit *v určitém postupu, v určitém poměru.* (Nelze na př. uskutečňovati kvalit vzdělanostních v míře, která by byla spojena s podrytím zdraví a p.), *že tedy umožňuje vzájemné hodnocení různých speciálních kvalit a jim odpovídajících prostředků.* Lidský ideál jest postulát *objektivní,* poněvadž objektivně myšlený a definovatelný. Nic nezáleží na tom, že mohou býti o tomto objektivním postulátu různé *individuální* názory. Jest to postulát *originární,* poněvadž není žádným jiným *objektivním lidským* postulátem vysvětlitelný; jest to postulát *ústřední,* z něhož plynou všechny speciální kvality člověka a jich vzájemný poměr a hodnota. Jest to objektivní postulát *hospodářský,* poněvadž nestojí za všemi lidskými potřebami žádný jiný ústřední a originární postulát objektivní.

Netřeba dokládati, že postuláty prostředků, tedy potřeb, plynoucí z objektivního účelového postulátu jsou objektivní, kdežto potřeby plynoucí ze subjektivního postulátu jsou subjektivní. Pravím-li dítěti: Potřebuješ více knihy než hračky, mám na zřeteli objektivní potřeby dítěte, plynoucí z objektivního výchovného postulátu (ideálu člověka, jakým ho má výchova učiniti). Subjektivní potřeba dítěte snad je opačná: Jest mu milejší hračka nežli kniha.

Ať vezmeme kteroukoliv potřebu, všude shledáme, že vždy může plynouti buď ze subjektivního nebo objektivního postulátu, poněvadž každý chtěný děj musí zmíněné míti subjektivní a objektivní účinky. K oběma těmto postulátům dlužno nyní blíže přihlédnouti.

a) Subjektivní postulát úkoje potřeb. Bylo vyloženo právě, že ze subjektivních postulátů plynou subjektivní potřeby a z objektivních postulátů potřeby objektivní. Mluvíce tedy o postulátu subjektivním, myslíme zřejmě i na potřeby subjektivní. *Subjektivní potřeba vzniká v člověku dvojím způsobem.*

Především buď tak, že *vznikne v člověku nějaký nelibý pocit,* bolest tělesná (na př. hlad) nebo duševní (urážka) a že má následkem své přirozenosti snahu odstraniti tuto strast, a proto potřebu prostředku k tomuto účelu. *Strast jest tu kořenem potřeby, předchází potřebu a její ukojení.* Nenastal-li úkoj, zůstane nelibý pocit strasti.

Potřeba však může v člověku vzniknouti i tak, *že se v něm vyvolá představa libého pocitu,* jenž by v něm vznikl účinkem určitého kausálního procesu přirozeného. Chce tento citový účinek a pociťuje potřebu onoho procesu a jeho hmotného substrátu (objektu). *Tato představa a chtění z ní vzcházející není v tomto případě zprvu pocitem nepříjemným,* vede-li chtění k úkoji (dítě vidí hračku, po které sahá). *Potřeba se však mění v pocit nepříjemný, ve strast, nenastal-li čekaný úkoj, nebylo-li chtění splněno.*

V obojím případě žádám si k uspokojení své potřeby určité *positivní* změny, která jestli nenastane, mám potřebu neukojenou, pocítím strast potřeby. Potřeba žádající positivní změny (positivního kausálního děje) jest *potřeba positivní.* Ale právě tak, jako si může člověk představiti libé účinky určitého kausálního procesu, *může si představiti i případné účinky nepříjemné,* tedy nelibý pocit, strast, jež by mu z dotyčného děje vzešla. Člověk pak dle své přirozenosti právě tak, jako jest nutkán k odstranění strasti, jíž trpí, má předem odpor proti strasti, která mu hrozí, a kterou si představuje. Nechce nelibých účinků děje, nechce proto ani děje, *má potřebu, aby nenastal, potřebu negativní. Potřeba positivní* žádá *nastoupení,* potřeba *negativní nenastoupení* určitého děje; *potřeba positivní* jest *neukojena nenastoupením, potřeba negativní nastoupením* tohoto děje. *Strast potřeby* vzniká v prvém případě *nenastoupením,* v případě druhém *nastoupením* určitého děje.

Může se ovšem státi — což bývá pravidlem — že kausální proces, jenž vede k úkoji positivní potřeby, *má současně v zápětí v jiném směru strast.* Před nastoupením procesu uvědomuji si obojí účinek, positivní (libý pocit úkoje) i negativní (strast, jejímuž vzniku odpírám). Avšak pocity ty — ježto jeden jest positivní a druhý negativní — nejsou bezprostředně srovnatelné. *Strast mohu pouze ke strasti přiměřovati.* Nepřirovnávám tedy ke strasti, jíž očekávám z nastoupení dotyčného kausálního procesu, k požitku, jenž z tohoto nastoupení plyne, nýbrž ke strasti, jež by vznikla jeho nenastoupením. To jest přirozené už proto, abych se rozhodl pro nebo proti dotyčnému kausálnímu procesu a musím tudíž srovnávati účinky jeho nastoupení s účinky jeho nenastoupení. *Dle lidské přirozenosti rozhodne větší strast* a tak se může státi, že sice chci positivní účinek určitého kausálního

procesu, ale poněvadž nechci větší jeho účinek negativní, nechci procesu samotného. Potřeba zůstává pod prahem vůle jednací, jest *latentní.*

Postulát úkoje potřeb subjektivních (positivních i negativních) *plyne tedy vždy ze subjektivního postulátu býti prostu strasti,* jež by vzešla neukojením potřeby, *tedy ze subjektivního postulátu bezestrastnosti* anebo, poněvadž jest naprostá bezestrastnost nedostižitelná, *ze subjektivního postulátu minima strasti.* Tento subjektivní postulát jest *původní,* dále *nezařaditelný,* poněvadž ho nemohu žádným vyšším a všeobecnějším postulátem vysvětliti, neplyne z žádného vyššího a účelově nadřaděného chtění. Proč chci býti beze strasti? Nevím, jsem člověk. Zde počíná vysvětlování přírodovědecké, obor přirozené kausality. Je-li nějaký hospodářský postulát subjektivní, musí to býti tento postulát. Jeví se nám objekty a zjevy pozorované zorným úhlem postulátu minima strastí hospodářskými? Pak znamená „*hospodářský*" tolik co chtěný ke zmenšení subjektivní strasti; *nehospodářský, protihospodářský tolik jako: nechtěný, poněvadž zvětšující subjektivní strast.* Tak tomu skutečně jest. Co činí ze statku *statek hospodářský*? Jen ta okolnost, *že jest chtěný jakožto nositel úspory strasti,* tedy že by bez něho vznikla člověku určitá strast. Jen za té podmínky přikládá mu člověk, jak bude ukázáno, *hodnotu.* Nevzniká-li člověku strast odpadnutím určitého statku, poněvadž na př. je libovolně a bezestrastně nahraditelný, není statek hospodářským.

Každý děj stává se hospodářským, je-li pozorován jako chtěný, poněvadž zmenšuje subjektivní strast. *Jednání člověka stává se hospodářským, je-li chtěno za účelem zmenšení subjektivní strasti.* Ve skutku jest to každé vědomé a chtěné a tudíž motivované jednání člověka. *Motivované jednání záleží v tom, že si člověk uvědomí stav před jednáním,* jakožto kausálním dějem, a *změnu z jednání čekanou* a rozhodne se pro nezměněný stav nebo změnu, tedy proti nebo pro jednání, dle toho, co mu jest milejší, pokud se týče dle toho, *činí-li mu menší strast změna nežli stav nezměněný.* Nenastane-li to, co jest milejší, jest nutně jeho strast větší, nežli nenastane-li to, co jest mu méně milé. *Motivované jednání člověka jest tudíž nutně jednání dle minima strasti.* To, co člověku působí strast, jest rozmanité, *ale vědomě nemůže člověk*

jinak jednati. Jelikož kriteriem jednání na rozdíl od úkonů jiných, na př. fysiologických, jest pouze, že jednání jest úkon vědomý a chtěný a tudíž motivovaný, můžeme říci, *že člověk vždy jedná dle minima strasti. Pak ale jest hospodářským každé jednání člověka.* Kde potom jest rozdíl mezi jednáním hospodářským na straně jedné a mravním, náboženským atd. na straně druhé? Tu *neběží o různé skupiny reálních jednání, z nichž některé patří do té, jiné do druhé skupiny. Nýbrž naopak totéž jednání jeví se nám, pozorováno hlediskem různých postulátů, různým.* Neníliž dávání almužny aktem hospodářským, mravním i náboženským? Nesmí nás nikterak másti, že každé jednání jest hospodářským, *poněvadž jím jest jen pozorováno s hlediska postulátu minima strasti.* Kromě toho, jest každé jednání člověka z jeho stanoviska hospodářským, ale může býti totéž jednání při subjektivnosti tohoto postulátu, pro jiného indiferentním nebo protihospodářským. *Tím konečně není ještě řečeno, že musí hospodářská věda skutečně též se obírati* ***veškerým*** *jednáním hospodářským. Může zajisté si vybrati ke svému pozorování libovolnou zájmem určenou výseč, ale musí sobě pak býti toho vědomá, čím jest poznávací její objekt určen a že jest mnohem širší, než ten, jímž se ve skutku zabývá z důvodů zájmových,* takže jest marno hledati jednotné poznávací kriterium pro to, čím se zabývá, *a že dlužno při vysvětlování toho, čím se zabývá, rekurovati až k onomu kriteriu poznávacímu, kterým jest charakterisován prvotně každý zjev hospodářský,* ať se jím theorie zabývá anebo ne. Proto též selhává nutně každý pokus logického vymezení objektu národohospodářské vědy, *pokud chce vymeziti hospodářské jednání jako část z jednání lidských a nikoli určitým způsobem pozorování.* To, co kvalifikuje zjev jako hospodářský, musí býti též podkladem jeho *hospodářského hodnocení,* jak bude níže prokázáno, neboť hospodářská hodnota jest stupeň hospodářské kvality. Proto právě při hodnocení třeba znáti dobře hospodářskou kvalitu objektu a jest nedůsledno, hledá-li se tato při subjektivní hodnotě v osobní spokojenosti, ač se definovaly zjevy hospodářské něčím zcela jiným.

Hospodářskými se nám tedy jeví objekty a děje pozorovány subjektivním postulátem minima strasti. Kvalita hospodářská jest tu tedy *subjektivní.* Co se jeví jednomu člověku hospodářským, nemusí se takto jeviti jinému; co jest jednomu hospodářským

statkem, není jím druhému. Podobnost lidí vede arci k tomu, že určité objekty a děje všeobecně považovány lidmi za hospodářské a tak lze pak mluviti o *obecných* statcích hospodářských a obecných zjevech hospodářských. To však nesmíme zaměňovati s *objektivní hospodářskostí.* Tak mohu říci, že jest zlato obecným statkem hospodářským, ale proto není snad *objektivně* hospodářským statkem. *Objektivní vztahová kvalita může vzniknouti pouze z objektivního postulátu.*

Dále se nesmí přehlížeti, že *subjektivní* a *individualní* není totéž. Postulát subjektivní není jím proto, že jest individuálně různý, nýbrž poněvadž se vztahuje k individuálnímu *cítění*; naopak i objektivní postulát může býti individuálně různý. Může býti na př. různý individuální názor o potřebě alkoholu pro zdraví člověka. *Individuální postulát jest postulát určité jednotlivé osoby, ať jest subjektivní nebo objektivní*; protivu jeho tvoří postulát *kollektivní* (sociální), jakožto postulát více osob (skupin osob) vztahující se k témuž zjevu. Představujeme-li si určitý děj (akt směny) nebo určitý objekt (cesta, podnik) jako současně chtěný více osobami proto, poněvadž spatřují v něm úsporu své subjektivní strasti, pak běží sice o postulát subjektivní, avšak nikoli individuální, nýbrž kollektivní. Od postulátu kollektivního musíme rozeznávati *souběžné postuláty individuální,* mezi nimiž není pojítka v identitě chtěného objektu. Zjevy, jichž vznik chápu z kollektivního chtění, jsou v rovině zjevů chtěných *zjevy kollektivní* (sociální), jsou kollektivně (sociálně) hospodářské, *chápu-li jich vznik ze subjektivních postulátů minima strasti více osob.* Postulát *minima strasti nutká lidi ke styku a součinnosti, k sespolečenšťování.* Co vede ke směně? Nic jiného nežli zmenšení subjektivní strasti směňujících. Má-li osoba *A* statek *a* a osoba *B* statek *b*, kdy dojde k směně? Jen tenkráte, když oběma osobám působí větší strast nemíti cizí nežli vlastní statek. Směnou se strast obou zmenšuje. Co vede k dělbě práce? Totéž minimum strasti. Ač osoba *A* potřebuje statek *a* a osoba *B* statek *b*, přece bude A vyráběti *b* a *B* bude vyráběti *a*, jestli jim výroba ta působí menší strast nežli výroba statků, který potřebují, poněvadž tímto způsobem a směnou zmenšují svou subjektivní strast. *Tak vede subjektivní postulát minima strasti nutně k socialisaci hospodářské činnosti. Společnost, jež by vznikla jedině z tohoto hybného činitele*

byla by společnost individualistická, jak tanula na mysli klassikům národohospodářským. (Uvidíme, že právě tak, jako odpovídá subjektivnímu postulátu hospodářskému individualismus, odpovídá objektivnímu postulátu hospodářskému kollektivismus.)

b) Objektivní postulát úkoje potřeb.

Chci-li kausální proces, jenž jest úkojem potřeby proto, abych pozměnil člověka směrem ideálu lidského, stává se člověk *objektem* tohoto snažení. Objekt a subjekt tohoto snažení *spadá v jedno, pečuje-li člověk sám o sebe.* Objekt a subjekt tohoto snažení se však *rozcházejí, pečuji-li o jiného úkojem potřeb tak, abych ho k řečenému ideálu přiblížil.* Obé potřebuje podrobnějšího výkladu.

a) Člověk má při svém úkoji potřeb zpravidla na zřeteli též objektivní účinky úkoje potřeb na svou osobnost. Chce potravu, nejen aby zapudil hlad, nýbrž aby se vyvíjel, sílil neb sílu a zdraví zachoval. Chce tudíž též určité kvality své osobnosti. Chce je buď proto, že uznává určitou normu v tom, jakým má člověk býti (na př. mravní norma střídmosti) anebo prostě proto, že mu opak působí strast (nemoc). Ať už však z té či oné příčiny chce určitou kvalitu své osobnosti, *pociťuje její potřebu. Objektivní postuláty určitých kvalit člověka přecházejí takto v subjektivní postulát minima strasti potřeb.* Potřeby takto vzniklé splývají a splétají i kříží se s jinými potřebami a dle postulátu minima strasti buď zůstávají latentními, zůstávajíce pod prahem vůle anebo projevují se vítězně ve skutečné vůli jednací. Potřeba zdraví a kouření se kříží. Dle intensity pociťované strasti z neukojené té či oné budu jednati. *Jednotlivý člověk, pokud pečuje o sebe, řídí se tedy vždy postulátem minima strasti potřeb, pokud se týče postulátem minima strasti vůbec.*

b) Jinak se má věc, *rozchází-li se subjekt a objekt* péče o vypěstění člověka ideálních kvalit úkojem potřeb. Takový případ nastává na př. v poměru mezi rodiči a dětmi. Úkoj potřeby tu pak dostává jiný význam. Vždyť o něj pečuje (mírou, způsoben, časově, odpíráním a poskytováním) někdo jiný než ten, jehož potřeba se má ukojovati a tedy než ten, jenž úkoj chce. Otec nedává dítěti vždy to, co dítě chce, nýbrž co sám chce, byť toho dítě nepociťovalo subjektivní potřebu, po případě přes jeho vůli a odpor. O potřebě v subjektivním smyslu zajisté nelze zde mluviti. Pravím-li dítěti: Máš více potřeby knihy než hračky, nevyjadřuji

tím, že dítě více cítí potřebu knihy než hračky, nýbrž že k dosažení určitých výchovných kvalit jest objektivně potřeba více toho statku nežli onoho. *Potřeba jest tu pojímána objektivně, jako objektivní postulát vyplývající z postulátu určité kvality člověka,* jenž jest předmětem dotyčné péče.

Otázka jest nyní, co lze tímto postulátem jako způsobem pozorování viděti. Zřejmě všechno to, co jest chtěno, poněvadž jest chtěn určitý ideál člověka, *tedy péči o člověka, člověka jako objekt cizí péče.* Člověk pečující sám o sebe jedná dle subjektivního postulátu minima strasti, Má-li býti člověk objektem cizí péče, *musí býti podřízen cizí vůli.* Do jaké míry jest to přípustné, řídí se platným *právním řádem.* Objektem péče může býti takto *jednotlivý člověk* anebo *celá společnost.* Za platných právních řádů jest *výjimkou,* aby byl *jednotlivý* člověk podřízen vůli a péči jiného (děti poručenci). *Hlavním případem zůstává tedy podřízenost celé společnosti neosobní vůli právního řádu.* Pokud právní řád neslouží snad osobním účelům jednotlivce (panovníka) a nečiní tudíž z celé společnosti pouhý prostředek jeho potřeb (právě tak jako soumar vůči hospodáři), může býti jeho účelem pouze *uskutečňovati životní účely lidí společnost tu tvořící lépe, než by to dovedli sami,* tudíž intensivněji a plněji, rychleji a snáze. Veškeré možné lidské účely dají se shrnouti, jak jsme viděli, ve dva základní a původní postuláty: *subjektivní postulát minima strasti a objektivní postulát ideálu člověka.* Bylo dovozeno, že *jednotliví* hospodařící lidé sledují vždy postulát *minima strasti* a *společenské styky* a společenské organisace, jež cy vznikaly z vůle jednotlivců bez právního řádu, *vznikaly by pouze za účelem uskutečnění jednotlivých objektivních postulátů plynoucích ze subjektivních postulátů minima strasti lidí organisaci vyhledávajících,* tedy ze subjektivního postulátu minima strastí. Společnost, jež by takto vznikla, uskutečňovala by *subjektivní lidské postuláty,* ovšem bez záruky všeobecnosti, ježto by rozhodovala brachiální moc.

Ovládá-li společnost vůle celé společnosti nadřízená, právní řád, tu předpokládáme-li, že není libovolná, nýbrž, že sleduje určité společenské účely, a tedy účely lidské, tážeme se, které lidské postuláty právní řád uskutečňuje. Výběr je obmezen. Může uskutečňovati buď *subjektivní postulát minima strastí* nebo *objektivní postulát ideálu člověka. Postulát minima strasti nemůže*

býti uskutečňován cizí vůlí,[11]) *právní řád může tedy uskutečňovati pouze objektivní postulát ideálu člověka. Stojí tedy zákonodárce nad společností lidí sledujících z vlastní iniciativy minimum strasti, s vůlí uskutečňovati v této společnosti objektivní ideál člověka.* Z toho vyplývá:

1. Bude mu míti v první řadě na mysli *objektivní postulát ideálu člověka* určitých kvalit, tedy představu o tom, jakým má člověk býti. O této představě pracuje lidstvo od věku. V průběhu dob zdůrazňovány byly postupně jednou ty, jednou ony kvality (ideál člověka antického, ideál člověka středověkého křesťanství, nestejné zdůrazňování kvalit tělesných a intellektuálních, nestejné představy o morálních kvalitách atd.). Hledání absolutního ideálu člověka se nepotkalo s úspěchem. Též vysvětlování, proč člověk hledá ideál dobra, krásna atd., se rozchází. *Faktem ale jest, že člověk svůj ideál hledá a že každý myslící člověk ho do jisté míry má,* a že přes rozdílnost úsudku o tomto objektivním ideálu se v *každé době více méně všeobecně ideál ten tuší a sleduje více nežli precisuje a nalézá též svůj výraz v právním a společenském řádu onen ideál, jenž tane zákonodárci na mysli.*

2. Bude mu zkoumati *skutečný stav lidí* ve společnosti stojící ve stínu společného právního řádu a též to, *zda a do jaké míry jich činnost jdoucí za postulátem minima strasti uskutečňuje též o sobě ideál lidský,* tedy do jaké míry pronikl postulát lidského ideálu hlavami jednotlivců a stal se skutečně též jich subjektivní potřebou. *Bude mu tedy zkoumati povahu mravů a zvyků ustálených, neboť nucená forma práva bude jen na tolik nutná, pokud mrav a zvyk nestačí. Proměna v nich a tudíž v kvalitě a jednání lidí bude tudíž měniti podmínky oprávněnosti právních norem.*

3. Ideál lidský dá se ve společnosti uskutečňovati *kvantitně* různě. Kvantitní rozdíl může býti: zejména

a) v tom, *kolik z toho ideálu má býti* nuceným způsobem uskutečněno. Každá kvalita lidí, která spolu tvoří ideál člověka, může

---

[11]) Nuceným způsobem nelze nikoho oblažovati, nadtož jednotnou normou všechny. Mimo právní řád může stát jako společnost svého druhu uspokojovati též i objektivní postuláty plynoucí z postulátu minima strasti, tedy na př. potřebu soli, dopravy atd. Oblažovací funkci připisoval právnímu řádu B e n t h a m. *K. Diehl:* Theoretische Nationaloekonomie, Jena 1916 str. 166.

vykazovati různé stupně intensity. Může tudíž býti nuceně a všeobecně uskutečňována jen jistá míra, jisté minimum této kvality (mravnosti, vzdělání, existence, zdraví) anebo pojištění jen určitých kvalit s pominutím jiných (na př. aesthetických).

b) Kvantitní rozdíl může záležeti též v tom, *jak rychle, jak trvale a jak všeobecně* se ideál člověka uskutečňuje, tedy problém *pokroku, trvalosti a nivellace,* dle toho, klade-li se na to váha, aby co *nejdříve* bylo dosaženo co nejvyšších met lidského ideálu *bez ohledu* na to, zda *trvale a všeobecně* a tedy třeba i *ojediněle,* anebo na to, aby řečený *pokrok* byl *trvalý* a *všeobecný* i za cenu jeho *zvolnění.* Ježto ve skutku obojí tyto kvantitní momenty jsou v nepřímé úměrnosti, *běží o jeden z nejzákladnějších problémů sociálních.*

c) Kvantitní rozdíl může býti i v *prostředcích,* tedy v tom, jak daleko se jde v obmezování vůle lidí právním řádem, tedy jak dalece se činí člověk *objektem péče státní.* Nejzazší mez by byla, kdyby stát podobně jako otec vůči dítěti nebo poručník vůči poručenci nebo, jak tomu jest v klášteře, pečoval o *celý úkoj objektivních potřeb lidí, tedy pod zorným úhlem objektivního lidského ideálu a s potlačením postulátu minima strasti.* Netřeba dokládati, že by tak vznikl nejtužší *kommunismus.* Opakem by bylo, kdyby stát nechal lidí bez omezení sledovati postulát minima strastí, což odpovídá nejkrajnějšímu *individualismu* (anarchismu).[12]) Výrazem tohoto kvantitního rozdílu bude *míra individuální volnosti,* po případě i spokojenosti. Pro volbu konkretní meze nucených prostředků důležito bude rozhodnutí konkretních otázek předchozích, jakož i úvaha o skutečné kvalitě lidí a z ní plynoucího jednání, zvyků a mravů. Mezi oběma poly jest ovšem *široké pole přechodu.* Zvláště důležitou mezí v tomto přechodu bude mez mezi *positivním a negativním donucením.* Při donucení *positivním* (na př. povinné návštěvě školy) stává se člověk přímo objektem cizí vůle a cizí péče, při donucení *negativním* zůstává sám subjektem péče o sebe, avšak jeho volnosti pohybu se kladou jisté meze.

Z těchto prvků vytvoří se postulát, jak dalece má býti objektivní ideál lidský ve společnosti uskutečněn a postulát pro-

[12]) Oba protivné poly společenského řádu odpovídají tedy oběma možným základním postulátům hospodářským, tudíž individualismus, subjektivnímu postulátu minima strasti a kommunismus, objektivnímu postulatu ideálního člověka.

středků k tomu vedoucích, tedy *postulát ideálu společnosti a postulát ideálního společenského zřízení.*

Objektivní postulát hospodářský může tudíž býti buď *individuální,* běží-li o určité individuum, anebo *sociální,* běží-li o mnohost lidí jako celek.

Jsou-li pojmově možné dva protichůdné hospodářské postuláty, z nichž jeden jest subjektivní a druhý objektivní, které zcela rozdílně objekty a děje kvalifikují a dovolují hodnotiti, jak se to snáší s jednotností národohospodářské theorie?

K novému jednacímu řádu říšské rady.

Napsal *Dr. Bohumil Baxa.*

Dnem 12. června 1917 vstoupil v platnost nový zákon o jednacím řádu říšské rady (zákon z 11. června 1917, čís. 253 ř. z.), a téhož dne nabyl platnosti i autonomní jednací řád poslanecké sněmovny říšské rady.[1]) Jimi jest provedena reforma, místy dosti značná, jednání po výtce v poslanecké sněmovně a jest aspoň pro dobu nejbližší ukončena řada pokusů o nápravu parlamentního řízení.

Zákon o jednacím řádu vyšel tentokráte ze středu sněmovny samé. Nebyl podán jako vládní osnova. Také srovnáme-li vládní osnovy zejména z r. 1906 a 1910, seznáme, že se od nich místy až pronikavě liší. Nebude tedy po mém soudu od místa, věnujeme-li trochu pozornosti okolnosti, jak tento zákon vznikl i průběhu jednání ve výboru pro opravu jednacího řádu.

I.

Hned v první schůzi poslanecké sněmovny zasedání XXII., konané dne 30. května 1917 podán byl pod čís. 1/A návrh poslanců Germana, Grosze, Hausra, Hummra, Korošce, Simionoviciho, Staňka, Tuzara a soudruhů návrh zákona na změnu jednacího řádu říšské rady opatřený podpisy dvaceti poslanců. Návrh tento

---

[1]) K vůli kratšímu označení cituji v dalším zákon o jednacím řádu říšské rady prostě „zákon" a autonomní jednací řád poslanecké sněmovny prostě „jednací řád".

čítá 32 paragrafy. Současně podán byl pod čís. 2/A návrh týchž poslanců opatřený podpisy dvaceti jednoho poslance týkající se změny jednacího řádu poslanecké sněmovny. Tento návrh čítá 92 paragrafy. Po stránce formální bylo navrženo, aby oba návrhy byly přikázány k předběžné poradě výboru pro jednací řád, jejž bude teprve zvoliti.

Ježto v plenu sněmovny proti oběma těmto návrhům nebylo činěno námitek, byly oba přikázány 26člennému výboru k podání zprávy.

Výbor zvolený pro jednací řád sešel se hned následujícího dne odpoledne, zvolil za předsedu Dra. Germana, za místopředsedu Pernerstorfra a za zpravodaje pro sněmovnu Hummra. Schůze trvala bezmála do půlnoci, a již dne 2. června rozdána byla tištěná zpráva tohoto výboru.

Zpráva počíná předmluvou rázu politického, ve které se připomíná, že strany rakouské poslanecké sněmovny počínají si býti vědomy síly dřímající v lidovém zastoupení a jsou na nejlepší cestě přivésti k platnosti svou vůli k společným cílům. Klíčící poznání, že není na prospěch národů, jestliže se síly stran vyrovnávají způsobem, který nutně vede k vzájemnému rušení a tím k nečinnosti, která pro všechny jest nanejvýš nebezpečná, způsobilo, že členové sněmovny ještě před jejím zahájením se rozhodli vytvořiti z vlastní síly a bez podpory vládní osnovy ve vlastní sněmovně stav, který skytá lidovému zastoupení možnost k plnému rozvoji práva na účastenství národa na zákonodárství. Úmyslem tvůrců těchto návrhů bylo prý provésti v rámci existujícího práva jen ty změny, které se prokázaly býti nutnými, aby sněmovna vlastním svým jednacím řádem nebyla rušena v rozmachu vydatné činnosti. Po rozumu toho byly prý odstraněny zastaralé předpisy, které nejsou v souhlasu s dnešním počtem členů sněmovny a s formami veřejného života a politického uplatňování se, které se od vydání práva dnes platného úplně změnily, a rovněž i předpisy, jež jedinému jednotlivci poskytují možnost všechny ostatní účinně v práci rušiti. „S odstraněním oněch předpisů," praví zpráva výboru doslovně, „které dosud poskytovaly možnost jich zneužívati, aneb které samy o sobě se zřetelem na vzrůst prací sněmovny přímo nutkaly k protahování a mrhání časem, a jež bylo lze obcházeti pouze způsobem nedůstojným, nesmělo býti

nikterak spojeno nějaké obmezení imunitních práv poslanců. Zde byly největší potíže, poněvadž skoro každá strana spatřovala v některé jiné části platného práva nejjistější záruku pro zachování nějaké části imunity."

Zpráva výboru dále uvádí, že přes to, že se podařilo v mnohých případech pochybnosti proti zamyšleným změnám rozptýliti, zůstala přece celá řada námitek, které nebylo lze smírnou cestou odstraniti. Nezbylo tedy nic jiného, než ponechati v platnosti mnohé předpisy platného práva, z kterých po dosavadních zkušenostech opět mohou vzejíti různé nepřístojnosti. Z toho důvodu nemohou vésti tyto návrhy k nijaké ideální formě. Avšak stranám sněmovny se prý konečně ani o to nejednalo, nýbrž v podstatě jen o to, aby zajistily základ pro klidný chod jednání ve sněmovně. Proto bylo prý záhodno vystříhati se všeho, co by zbytečně mohlo dáti popud k tomu, že by se větší počet poslanců viděl nucena vystoupiti proti duchu a smyslu ustanovení jednacího řádu. Z toho důvodu také jest prý samozřejmo, že vyloučena byla opatření, která by v konečném důsledku musila vésti k užití fysického násilí.

Zpráva připomíná dále, kolik od vydání dosavadního jednacího řadu bylo podáno iniciativních návrhů na opravu jednacího řádu, Bylo jich celkem, čítáme-li k nim i oba právě podané návrhy, 95. vládní osnovy v to nečítajíc. Když pak císařským patentem z 26. dubna 1917 byla říšská rada svolána na den 30. května 1917, proniklo prý u všech stran poznání, že sněmovna je odkázána sama na sebe a že sama sobě musí pomoci. Z toho důvodu svolal prý tehdejší předseda Dr. Sylvestr poslance různých stran, již všichni prohlásili, že s reformou jednacího řádu dále odkládati nelze. Z těchto porad vzal svůj původ nástin reformy jednacího řádu, který pak došel výrazu v návrzích jak zákona, tak i jednacího řádu, předložených poslanecké sněmovně. Jsou tedy oba návrhy podány po předchozích poradách zástupců téměř všech politických stran zastoupených ve sněmovně.

Po stránce obsahové navrhuje výbor určité změny, mimo jiné škrtnutí zákona z 30. července 1867, čís. 104 ř. z. o projednávání obsáhlých zákonů, který tudíž oproti oběma návrhům má zůstati nedotčen. Dále jsou tu změny rázu více méně podružného. Připojeny jsou konečně minoritní návrhy, z nichž nejvíce nás zajímá mino-

ritní návrh poslance Dra. Franty k § 51, odst. 1. jedn. řádu o protokolování veškerých řečí pronesených ve sněmovně „doslovně".

Po stránce formální navrhuje výbor, aby sněmovna schválila obě osnovy a aby se usnesla, že ustanovení nového jednacího řádu sněmovny poslanecké vstoupí v platnost současně se zákonem.

Obě osnovy byly v poslanecké sněmovně podrobeny ihned druhému čtení, při čemž byly přijaty ještě některé změny, a ve schůzi konané dne 6. června byly ve třetím čtení přijaty.[2]) Osnova zákona byla pak ještě téhož dne zaslána sněmovně panské s poznámkou, že byla (ježto v určitých bodech se jedná o změnu základního zákona státního o zastupitelství říšském) přijata ve třetím čtení za přítomnosti více než polovice členů sněmovny dvoutřetinovou většinou. Současně zaslána byla resoluce sněmovny, kterou se vláda vyzývá, aby co nejdříve předložila sněmovně osnovu zákona, podle které jsou členové poslanecké sněmovny po dobu volebního období osvobozeni od jakékoli služby vojenské i od konání osobních úkonů válečných, pokud se dobrovolně k takovýmto službám nepřihlásili.[3])

Osnova zákona byla v panské sněmovně beze změny přijata, panovníkem také sankcionována, a zákon nabyl působnosti podle § 26. dnem jeho vyhlášení. Současně s ním vstoupil podle usnesení poslanecké sněmovny v život i nový řád jednací této sněmovny.

II.

Nový zákon i nový jednací řád navazují přímo na dosavadní stav právní. Oněch pronikavých změn, jaké byly na př. ve vládní osnově z r. 1910, v něm není. Jest to dílo kompromisu všech

---

[2]) Tak byl mimo jiné přijat minoritní návrh poslance Dra. Franty o „doslovném" pojetí do stenografického protokolu veškerých řečí pronesených ve sněmovně. (§ 51 odst. 1. posl. věta jedn. řádu).

[3]) Návrh zákona obsahoval v tomto směru ustanovení v § 7, který zněl: „Während der Tagung des Reichsrates darf keines seiner Mitglieder zu einer Militärdienstleistung einberufen werden, wenn es seine Zustimmung hierzu nicht erteilt". Ve zprávě výboru zněl tento § 7 takto: „Während der Tagung des Reichsrates sind die Mitglieder des Abgeordnetenhauses von jeder Militärdienstleistung und persönlichen Kriegsleistung enthoben sofern ihnen nicht über ihr Ansuchen vom Hause ein Urlaub erteilt wird". Tento paragraf byl při druhém čtení škrtnut a nahrazen výše uvedenou resolucí.

politických stran zastoupených v parlamentu, a lze jasně na něm zříti, jak strany při dobré zajisté vůli provésti opravu jednacího řádu přece jen nikterak nezapomněly, že každá z nich může býti také stranou oposiční a že tudíž není v jejím zájmu, aby již předem se šmahem vzdala všech parlamentních zbraní, jež jí mohou býti jednou také dobré.

Povšechně lze říci, že jak zákon, tak i jednací řád značí posílení práv předsedových, ovšem nikoli do té míry, jak vidíme na př. v parlamentu anglickém. Vyznamenává se dále snahou zkrátiti a zjednodušiti řízení parlamentní a uplatniti ekonomii času: postaviti mez možné obstrukci; avšak při tom při všem lze celkem říci, že jest v míře zajisté dostatečné liberalní. Šetří práv poslanců měrou mnohem větší, než jak zamyšlely předchozí vládní osnovy.

Pokud obsahu zvláště se týče, jest předem připomenouti, že není úmyslem této stati podrobně vykládati ustanovení jak zákona, tak i jednacího řádu, nýbrž po mém soudu dostačí vytknouti hlavní ustanovení s případným poukázáním na jednotlivé zvláštnosti.[4])

A) *Zahájení říšské rady a ustanovení obou sněmoven.*

Ke každému zasedání volebního období shromážďují se obě sněmovny v den stanovený císařským patentem svolávacím a v hodinu určenou vlastními kancelářemi ve svých zasedacích síních. V panské sněmovně přejímá předsednictví předseda jmenovaný panovníkem, jehož zvláště k tomu určený ministr představí. Ve sněmovně poslanecké přejímá předsednictví člen věkem nejstarší a vede je až do té doby, kdy se vykoná volba předsedy. Na to skládají na vyzvání předsedy členové v obou sněmovnách předepsaný slib. Předsedové sněmoven, vstupují-li nově do říšské rady, skládají rovněž slib, a to předseda sněmovny panské před zahájením zasedání před panovníkem, předseda sněmovny poslanecké, než ujal se předsednictví, před ministrem, jehož panovník k tomu účelu určí.

V prvním zasedání období volebního, po případě, nařídí-li tak panovník, i v pozdějších zasedáních, dojde, jakmile slib v obou sněmovnách jest složen, k slavnostnímu zahájení říšské rady

[4]) V dalším přihlížím k jednání ve sněmovně panské jen potud, pokud jest upraveno novým zákonem.

buď panovníkem samým, aneb komisí pověřenou císařským poselstvím.

Rovněž v prvním zasedání říšské rady hned po slavnostním zahájení jejím přikročí poslanecká sněmovna především ke zkoumání všech voleb. V tomto směru nenastává oproti stavu dosavadnímu nijaká změna až na to, že oddělení, jež jsou zkoumáním voleb pověřena, mají míti pokud možno stejný počet členů. Zajímavo, či spíše řečeno s podivením jest, že ani zákon, ani jednací řád neuznal za záhodno zajistiti nějak provádění § 41. zákona z 26. ledna 1907 čís. 17 ř. z. o volbách poslanců do říšské rady, podle kterého poslanecká sněmovna jest povinna rozhodnouti o platnosti každé volby nejdéle do roka od doby, kdy volba se stala.[5])

B) *Povšechná pravidla pro jednání v obou sněmovnách.*

Jednání v obou sněmovnách jest veřejné. Výjimečně lze konati schůzi tajnou, navrhují-li tak předsedové, aneb ve sněmovně panské nejméně deset, ve sněmovně poslanecké nejméně padesát členů.[6]) Sněmovny jsou způsobilé jednati bez ohledu na počet přítomných členů. § 8 odst. 3, zákona mění totiž ustanovení § 15 zákl. zák. státního o zastupitelství říšském potud, že potřebného počtu poslanců v obou sněmovnách se vyžaduje jen při hlasování a při volbách. S tím souvisí ustanovení § 36 jedn. ř., že předseda zahajuje ve stanovenou hodinu schůzi bez ohledu na počet přítomných. Nelze-li vykonati hlasování neb volby pro nedosatek předepsaného počtu přítomných, skončí předseda schůzi aneb odročí ji na určitou dobu.

---

[5]) § 5 zákona i jednacího řádu praví v odst. 6. pouze: „Das Haus entscheidet gemäß § 41 der Reichsratswahlordnung über die Gültigkeit jeder Wahl.“ Naproti tomu § 5 jak návrhu zákona, tak i jednacího řádu, a rovněž i zpráva výboru v těchže paragrafech zněla: „Das Haus entscheidet gemäß § 41 der Reichsratswahlordnung über die Gültigkeit jeder Wahl längstens innerhalb eines Jahres nach Ablauf der Anfechtungsfrist. Sollte der Wahlprüfungsausschuß nicht rechtzeitig einen Bericht vorgelegt haben, so bestimmt der Präsident den Berichterstatter.“ Ustanovení toto bylo v druhém čtení změněno, jak výše uvedeno.

[6]) V návrhu zákona ustanovení o veřejnosti jednání a o tajných schůzích chybí, a bylo příčiněno teprve výborem pro jednací řád. V návrhu jednacího řádu jest sice ustanovení o tom, avšak počet poslanců k usnesení potřebný schází.

Vláda může svoje osnovy předložiti té či oné sněmovně. Pouze osnovy finační a zákona o brancích jest předložiti nejprve sněmovně poslanecké. Vládní osnovy, jakož i usnesení druhé sněmovny mají oproti návrhům iniciativním výsadní postavení v těchto směrech: mají přednost přede všemi ostatními předměty, o kterých se ještě nezačalo jednati; nepotřebují nijaké podpory a nelze je zamítnouti bez předchozí porady; podle § 38 jedn. ř. odpadá o nich první čtení, leč že by se sněmovna k návrhu, jejž jest podati nejdéle ve schůzi nejblíže následující, kdy osnova byla rozdána, na tom usnesla. Konečně má vládní osnova i v tom výsadní postavení, že vláda ji může kdykoli změniti neb vzíti zpět, aniž by ji mohl některý člen sněmovny vzíti za svůj návrh.

Ministři, přednostové ústředních úřadů a zástupcové vlády mohou se ve schůzích obou sněmoven, jakož i v komisích a výborech, i opětovně ujati slova a mohou i písemná přednesení předčítati; nemohou však k tomu účelu přerušiti řečníka. Tytéž osoby krom zástupců vlády mají právo súčastniti se všech schůzí komisí a výborů, aby podávaly vysvětlení o vládních osnovách a o jiných předmětech porady. Navzájem pak mají komise a výbory právo žádati, aby ministři a dotčení přednostové se k témuž účelu do jich schůzí dostavili; tito mají však právo dáti se zastupovati.

Styk obou sněmoven děje se buď ústně prostřednictvím poselství aneb písemně, což zprostředkují předsedové za spolupodpisu jednoho zapisovatele. Přijme-li jedna sněmovna osnovu vládní neb návrh, k jehož účinnosti jest třeba přivolení obou sněmoven, zašle je sněmovně druhé, při čemž, je-li k přijetí třeba kvalifikované většiny, jest tuto okolnost také oznámiti. Schválí-li druhá sněmovna osnovu neb návrh beze změny, zašle je přímo vládě a zpraví o tom sněmovnu první. Schválí-li je však s určitými změnami, vrátí je sněmovně první, což se opakuje tak dlouho, až se docílí dohody. Zamítne-li je však, zpraví o tom sněmovnu první. Zpravování toto odpadá, jestliže sněmovna, jíž jest podán návrh neb vládní osnova, tyto zamítne.

Poněkud jiný postup jest při státním rozpočtu a jiném finančním zákoně, při zákoně o brancích, jakož i při jiné vládní osnově, jež nepřipouští odkladu. Tu nelze-li v obou sněmovnách docíliti dohody, zvolí se výbor říšské rady, do něhož každá sně-

movna volí patnáct členů. Výbor tento volí dva předsedy, jednoho ze sněmovny poslanecké, druhého z panské, kteří se v předsednictví střídají. Hlasování děje se jen lístky „ano" a „ne". Výbor podá společnou zprávu, která se předloží té sněmovně, která o tomto předmětu učinila nejprve usnesení.

Právo podávati na ministry interpelace jest právem kolektivním;[7]) vyžaduje se v obou sněmovnách počtu deseti členů.[8]) Interpelace se podává písemně, dá se do tisku, rozdá členům sněmovny a činí podstatnou součástku veřejného jednání říšské rady. Předčítati ji lze jen k nařízení předsedovu. S interpelovaným se interpelace ihned sdělí, a tento jest povinen o ní se prohlásiti, t. j. může ji zodpověděti ústně neb písemně, aneb odpověď s udáním důvodů odmítnouti. Prohlášení se interpelovaného o interpelaci se nepředčítá, nýbrž dá rovněž do tisku a rozdá členům sněmovny; i toto prohlášení tvoří součástku veřejného jednání říšské rady.

Petice a jiná podání lze přijímati jen tehdy, jsou-li podány členem dotčené sněmovny. Ty se nepředčítají, ani nedávají do tisku a netvoří součástku veřejného jednání říšské rady.

Deputace nesmí sněmovna, aniž jejich komise neb výbory, přijímati. Deputaci k panovníkovi smí sněmovna vyslati jen s jeho svolením.

Nepřihlížíme-li k vzájemnému styku obou sněmoven, děje se styk s venčím jen prostřednictvím předsedů a pouze s ministry a přednosty ústředních úřadů. Se zemskými zastupitelstvy jest bezprostřední styk vyloučen.

Vůči osobám třetím jest právo sněmoven posíleno v tom směru, že komise a výbory mají právo prostřednictvím předsedy předvolávati znalce a svědky k ústnímu slyšení aneb je vyzývati k podání písemného posudku neb svědectví. Nedostaví-li se znalec

---

[7]) Po rozumu § 21 zákl. zák. státního o zastupitelství říšském jest právo podávati interpelace právem celé sněmovny. Této okolnosti ani ve výboru, ani v plenu při projednávání návrhu nebylo vzpomenuto.

[8]) Návrh zákona přidržuje se dosavadního stavu vyžadoval ve sněmovně poslanecké k podání interpelace patnácti podpisů. Výbor však postavil v tom směru poslaneckou sněmovnu na roveň panské, a přičinil ustanovení, že jak interpelace, tak i prohlášení se ministra o podané interpetaci tvoří součástku veřejného jednání říšské rady.

neb svědek, jest jej k žádosti předsedy politických úřadem předvésti.[9])

C) *Všeobecná pravidla pro jednání ve sněmovně poslanecké zvláště.*

a) Práva sněmovny.

Sněmovna jako sbor rozhoduje jen k návrhu buď předsedy neb svých členů a to buď v ten způsob, že její usnesení mají ráz rozhodnutí prvé instance, aneb vystupuje jako instance druhá, korigujíc k návrhu svých členů rozhodnutí předsedovo.

Jako první instance rozhoduje sněmovna, nepřihlížíme-li k volbám činovníků a výborů, o vyloučení veřejnosti a o platnosti voleb, udílí svým členům dovolenou přesahující jeden měsíc, prohlašuje, že určitý poslanec přestává býti členem sněmovny, vyměřuje výborům lhůty k podání zprávy a po případě i čas, po který smí poslanec mluviti a rozhoduje vůbec o podaných návrzích, pokud k tomu není povolán předseda sám.

Jako druhá instance rozhoduje sněmovna, vznese-li se odpor proti nařízení předsedovu, jímž se mění pořad jednání (§ 36, odst. 4. j. ř.), dále proti nařízení téhož o příští schůzi (§ 37 odst. 1., j. ř.), proti nařízení téhož o postupu při debatě speciální (§ 43, odst. 2 j. ř.) a při jednání pořádkovém (§ 76, odst. 3. j. ř.).

Sněmovna se usnáší, nepřihlížíme-li k požadavku kvalifikované většiny podle ústavy a § 42 volebního zákona, prostou většinou. Výjimečně jest třeba dvoutřetinové většiny, má-li býti určitý předmět vzat z pořadu jednání aneb jiný předmět, který není na pořadu, projednáván (§ 36, odst. 5. j. ř.), je-li upustiti od vytištění zprávy výboru, aneb od 24hodinové lhůty stanovené § 40, odst. 2. j. ř.

b) Práva předsedy.

Práva předsedy jsou povšechně vytčena v § 9. zák. a v § 9 j. ř. Předseda zahajuje a uzavírá schůzi, udílí slovo, dává hlasovati o jednotlivých otázkách a oznamuje výsledek hlasování. On pečuje o to, aby práva a důstojnost sněmovny byly vždy zachovány i aby sněmovna svoje úkoly náležitě plnila, bdí nad za-

[9]) Ustanovení toto zajisté zasahá podstatnou měrou do sféry osobní svobody jednotlivcovy.

chováváním jednacího řádu a pořádku a klidu ve sněmovně. Předseda zastupuje sněmovnu na venek, tato může jednati na venek jen jeho prostřednictvím, což ovšem rovnou měrou platí i o komisích a výborech.

Předsedovi k ruce jest voleno a to rovněž na celé období volební, osm místopředsedů, šestnáct zapisovatelů a osm pořadatelů; ti všichni dohromady tvoří předsednictvo sněmovny. Místopředsedové zastupují předsedu podle pořadu jím určeného; oni jsou však nikoli jeho prostředečnými orgány, nýbrž jeho representanty, což ostatně nadbytkem vyslovuje také § 10 druhá věta j. ř.

Předseda dále schvaluje v rámci ústavně stanoveného rozpočtu výdaje pro sněmovnu. Výdaje společné oběma sněmovnám schvalují oba předsedové po vzájemné dohodě. Úředníky a sluhy sněmovny ustanovuje vláda po dohodě s předsedou dotčené sněmovny, resp., jde-li o úředníky a sluhy společné oběma sněmovnám, po dohodě s oběma předsedy. Místnostmi říšské rady společnými oběma sněmovnám nakládají oba předsedové společně, místnostmi jedné jen sněmovny dotčený předseda sám. Propůjčiti místnosti k jiným účelům, než k jednání říšské rady, lze jen po dohodě s vládou.

Práva předsedy říditi jednání neuhasínají uzavřením zasedání, neb uplynutím volebního období, ani rozpuštěním říšské rady, nýbrž trvají až do té doby, kdy říšská rada se znovu sejde.

Z nařízení předsedy lze se pravidlem odvolati k sněmovně, která pak rozhoduje s konečnou platností. Pouze výjimečně rozhoduje předseda s konečnou platností v případech §§ 37, odst. 3., 38, odst. 4., 46, odst. 4., 49, 52, odst. 2., 5., 54, 67, odst. 3., 78, odst. 1., j. ř.

c) Práva jednotlivých členů.

Práva a povinnosti poslanců jsou všeobecně vytčeny v §§ 15 a 16 j. ř. Poslanci jsou povinni súčastniti se jednání, navštěvovati schůze sněmovny a přijati volby do výboru na ně padnuvší. Kdo jest členem již tří výborů, není povinen volbu do dalšího výboru přijati; jinak však smí odmítnouti volbu jen, má-li pro to závažné důvody, o čemž rozhodne sněmovna ihned bez debaty.

Pokud aktivního účastenství v jednání se týče, resp. podávání návrhů, rozeznáváme právo individuální a kolektivní. Právem individuálním jest právo podávati návrhy k formálnímu jednání (§§ 36, odst. 4., 39, 60, odst. 4., 9. j. ř.), právo podávati písemné dotazy na předsedu sněmovny a na předsedy jednotlivých oddělení a výborů (§ 66 j. ř.) a právo žádati, aby předseda volal jiného poslance „k věci" neb „k pořádku" (§ 78 j. ř.), konečně lze sem zařaditi i právo podávati petice a jiná podání (§ 17 zák., § 70 j. ř.)

Právem kolektivním jsou práva: podávati na ministra interpelace (vyžaduje se deseti podpisů, § 16 zák., § 67 j. ř.), navrhovati, aby interpelace podaná na ministra byla v téže schůzi před započetím pořadu jednání neb po jeho vyčerpání ústně od interpelujícího odůvodněna a aby na to byla zahájena debata (vyžaduje se dvaceti poslanců, § 69 j. ř.), podávati iniciativní návrhy (vyžaduje se dvaceti podpisů, § 20 odst. 4. j. ř.), podávati změňovací a dodatečné návrhy, je-li záležitost již ve výboru (vyžaduje se dvaceti podpisů, § 31 j. ř.) podávati návrh na vyloučení veřejnosti (vyžaduje se padesáti poslanců, § 8 zák., § 34 j. ř.), podávati návrhy ve smyslu §§ 42, odst. 8. a 43 j. ř. (vyžaduje se dvaceti poslanců), hlásiti se písemně k slovu a k zanešení do listiny řečníků po rozumu § 52 j. ř. (vyžaduje se podpisu deseti poslanců), žádati, aby hlasování se dálo podle jmen (vyžaduje se padesáti poslanců, § 61 j. ř.) neb aby se konalo hlasování tajné (vyžaduje se sta poslanců, § 61 j. ř.).

d) Jednání v plenu.

Zásada trojího čtení jest ponechána. Pouze u vládních osnov a u usnesení panské sněmovny odpadá první čtení, leč že by se sněmovna na prvním čtení usnesla. Přikáže-li se návrh neb osnova výboru k podání zprávy, lze jemu z usnesení sněmovny vyměřiti, také určitou lhůtu, do které jest zprávu podati. Uplyne-li tato lhůta, dojde k druhému čtení, i když písemné zprávy tu není; nemůže-li pak výbor podati ani ústně zprávu, určí předseda sněmovny sám zpravodaje.

Druhé čtení lze nařítiti nejméně 24 hodiny na to, kdy tištěná zpráva výboru byla členům rozdána, leč že by se sněmovna dvoutřetinovou většinou usnesla na tom, že zpráva výboru se nedá do tisku aneb že tuto 24hodinovou lhůtu netřeba zachovati.

Při čtení druhém jest nejprve rozprava všeobecná, po jejímž skončení se sněmovna usnese, pustí-li se do rozpravy zvláštní. Při poradě zvláštní určuje předseda postup i způsob při rokování a hlasování. Členové mohou tu podávati návrhy pozměňovací i dodatečné; návrhy takovéto musí býti ovšem podporovány počtem dvaceti poslanců. Návrhů zamítavých klásti nelze. Avšak sněmovna může se po uzavření každé části zvláštní rozpravy usnésti na tom, že se jednání odročuje, neb že se předmět vrací znovu výboru, aneb že se přes něj přechází k pořadu jednání; toto posléze uvedené usnesení lze také odůvodniti, není to však nutné.

Když všechny části předmětu byly ve druhém čtení usneseny, dojde k čtení třetímu, z pravidla ve schůzi nejblíže následující. Při třetím čtení není ani rozpravy, ani nelze podávati vedlejších návrhů vyjímajíc návrhy, jež čelí k odstranění rozporů mezi jednotlivými částmi učiněného usnesení a k opravě písemných, slovných neb tiskových chyb.

Zvláštní, urychlené, jednání jest v §§ 71b, 72 j. ř. nařízeno ohledně t. zv. osnov lhůtami opatřených (befristete Vorlagen). To jsou:

1. Vládní osnovy týkající se smluv obchodních a státních, (§ 11, a zákl. zák. státního o zastupitelství říšském z 21. prosince 1867, čís. 141 ř. z.).

2. Vládní osnovy týkající se záležitostí, jež všem zemím monarchie rakousko-uherské jsou společny, aneb vyřizují se čas od času podle srovnalých zásad (§§ 1 a 2 zákona z 21. prosince 1867 čís. 146 ř. z.).

3. Vládní osnovy týkající se úpravy státního rozpočtu, a zejména roční povolování daní, dávek a poplatků, pokud osnovy tyto nezamýšlejí ani změnu platných zákonů, neb právních ustanovení o daních, dávkách a poplatcích, jež v roce předešlém sloužila za podklad, ani zmocnění k uzavření půjčky,

dále osnovy týkající se uzavírky státních účtů, výsledků hospodářství státního, udílení absolutoria, přeměnění státních dluhů, zcizení, směny neb zavazení nemovitého majetku státního (§ 11, c. zákl. zák. státního o zastupitelství říšském čís. 141 ř. z. z r. 1867).

4. Vládní osnovy týkající se ročního povolování počtu branců (§ 11, b téhož zákl. zák. státního), pokud tento počet jest již urče

jiným zákonem, aneb pokud osnova nezamýšlí zvýšení oproti roku předešlému.

Podstata tohoto urychleného jednání tkví v tom, že sněmovna již předem určí, kolik hodin jest věnovati prvnímu čtení, ač-li ovšem k tomuto dojde, dále že výbor jest povinen dáti tuto osnovu jako prvý bod pořadu jednání ve schůzi výboru nejblíže následující, rovněž že sněmovna, dříve než nastane druhé čtení, již předem stanoví, jaká lhůta se určí pro rozpravu všeobecnou, dojde-li ovšem na ni, i pro každý oddíl rozpravy zvláštní. Po uplynutí těchto určených lhůt dojde ihned k rokování, po případě k hlasování, a řečník právě mluvící se prostě přeruší. Na druhé čtení následuje bezprostředně čtení třetí.

Přistoupí-li sněmovna panská k tomuto usnesení s určitými změnami, přikáže se věc témuž výboru k podání nové zprávy, a pro nové jednání ve druhém a třetím čtení platí tytéž předpisy. Tato ustanovení jsou zřejmě nápodobena podle anglické t. zv. guillotiny.

Pokud projednávání státního rozpočtu se týče, jest předseda povinen vyvolati usnesení sněmovny, je-li konati první čtení, a to, jde-li pouze o rozpočtové provisorium, nejdéle tři neděle před uplynutím platného zmocnění, jde-li o řádný rozpočet, nejdéle tři měsíce před začátkem příštího finančního roku. Po prvním čtení, po případě odpadne-li ono, přikáže předseda vládní osnovu ihned výboru, jemuž, jde-li o řádný rozpočet, se stanoví lhůta nejméně čtyř neděl. Výbor jest povinen věnovati výlučně rozpravě o rozpočtu nejméně patnáct schůzí po čtyřech hodinách. Pro druhé čtení jest stanoviti nejméně deset schůzí v trvání aspoň šesti hodin. Při tomto druhém čtení musí se z každé skupiny poslanců, která vysýlá člena do výboru, dostati jeden řečník k slovu, ač-li ovšem tato skupina si toho přeje.

Hlasuje se z pravidla povstáním resp. tím, že se zůstane seděti. Uzná-li však to předseda za záhodno, aneb přeje-li si toho aspoň padesát poslanců, nastane hlasování podle jmen. Tajné hlasování konati jest tehdy, žádá-li o to aspoň sto poslanců.

O každé schůzi vede se jednak úřední protokol, který má obsahovati: předměty, o nichž se rokovalo, doslovné znění otázek, o kterých se hlasovalo, výsledek hlasování a učiněná usnesení.

K návrhu předsedovu může se nad to sněmovna usnésti, aby do protokolu byly zaznamenány určité (zvláštní) události.

Dále se vedou a tiskem vydávají stenografické zprávy, jež mají podávati úplné vylíčení jednání, a jest podle toho všechny řeči pronesené ve sněmovně pojati do stenografického protokolu „doslovně, jak byly předneseny".[10])

Je-li usneseno na tajnou schůzi, sepíše se ještě v téže schůzi protokol, který se pak přečte a založí v knihu protokolů sněmovny.

e) Jednání ve výborech.

K předběžné úradě o předmětech, jež jest pak projednávati v plenu, volí se výbory; počet jejich členů se určuje od případu k případu. Výbory se volí nyní jen sněmovnou; volby prostředkem oddělení odpadají. Každý výbor organisuje se samostatně, a jeho schůze mohou navštěvovati všichni členové sněmovny, leč že by se výbor prostou většinou usnesl na vyloučení poslanců-nečlenů.[11])

O schůzích výborů vedou se protokoly (Verhandlungsschriften), jež mají obsahovati: jména přítomných členů, resp. omluvné důvody členů se nedostavivších, všechny návrhy podané v průběhu schůze a způsob jich vyřízení, usnesení, jež se stala, a, usnese-li se na tom výbor, i výtah jednání. Výbory se mohou usnésti na uveřejnění těchto protokolů, což zařídí předseda sněmovny, mohou se však také usnésti, zda a pokud sdělení ve výboru a usnesení jest zachovati v tajnosti.

Výbor jest způsobilý se usnášeti, je-li přítomno více než polovic členů. Ovšem vyžaduje se tato přítomnost jen při hlasování a při volbách. Hlasuje se jako v plenu; k hlasování podle jmen dojde k žádosti předsedy výboru neb pětiny členů. K platnému usnesení jest třeba nadpoloviční většiny přítomných, pokud se nevyžaduje většiny dvoutřetinové. Předseda hlasuje jen při rovnosti hlasů. Pokud zpráva není podána sněmovně, může výbor svoje usnesení kdykoli změniti; jakmile však jest zpráva sněmovně již

---

[10]) Lex Franta přijatý teprve ve druhém čtení.

[11]) Podle starého jednacího řádu (§ 25) neměli poslanci-nečlenové práva býti přítomnu jednání výboru, leč že by se rokovalo o státním rozpočtu, o finančním zákoně a o zákoně braneckém — jakýsi náběh na anglický comitee of the whole House; — avšak i tu mohl se výbor dvoutřetinovou většinou usnésti na vyloučení poslanců-nečlenů.

podána, může tak učiniti jen se svolením sněmovny. Menšina čítající aspoň tři členy může podati zvláštní zprávu, kterou jest vždy podati písemně a včas do rukou předsedy sněmovny; podávati ústně zprávu menšiny jest ve sněmovně nepřípustno. Jinak platí pro jednání ve výboru předpisy obdobné jako pro jednání v plenu. —

Doložiti sluší, že ani pro jednání v plenu, ani ve výborech není stanoven jazyk jednací. Zůstává tedy při starém, že totiž každý poslanec má právo užívati kteréhokoli jazyka obvyklého v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených. Tomuto právnímu stavu vyhovuje také nyní předpis § 51 j. ř. nařizující protokolování všech řečí v tom jazyku, kterým byly ve sněmovně proneseny.

D) *Práva a povinnosti poslanců.*

Zákon upravil také nově práva poslanců po stránce majetkové. Podle §§ 18—21 zák.[12]) přísluší poslancům jako odškodnění za výlohy spojené s výkonem mandátu měsíční plat 1000 korun po dobu celého období volebního počínajíc měsícem, kdy poslanec vykoná slib. Měsíc již započatý čítá se tu za celý. Plat tento se nestaví ani vojenskou povinností, ani osobními úkony válečnými. Dále mají poslanci nárok na celoroční jízdní lístek volný a platů i poplatků úplně prostý na třídu, kterou si sami zvolí, na všech tratích rakouských státních drah, jakož i drah, jež jsou v soukromém vlastnictví, vyjímajíc malodráhy, a na všech paroplavebních liniích, jež zprostředkují dopravu osob mezi jednotlivými částmi rakouského území státního. Náklady toho jdou na účet říšské rady.

Předseda a místopředsedové obdrží nad to po dobu své úřední činnosti služební přídavek a to prvý 1000, druzí po 500 korun měsíčně. Předseda pak vedle toho má ještě služební byt a povoz.

Plat i služební přídavky jsou prosty daní i poplatků a vyňaty z exekuce, a žádný člen sněmovny nemůže se ani platu, ani služebního přídavku vzdáti.

---

[12]) Předpisy tyto pojal jednací řád (§§ 79—82) do svých ustanovení, nijakého dodatku neb vysvětlivek k tomu nepřičiniv. Zcela jinak tomu bylo dle starého jednacího řádu, který ustanovení zákona o dietách a o cestovném blíže upravil v §§ 13, 14 j. ř. způsobem, který místy odporoval i zákonu.

Každý poslanec jest podle § 2 zák. povinen složiti při svém vstupu do sněmovny na místo přísahy slib, že zachová císaři věrnost i poslušnost, i že bude neochvějně zachovávati základní zákony státní a ostatní všechny zákony, jakož i že bude svědomitě plniti svoje povinnosti. Nesloží-li poslanec tento slib, aneb složí-li jej s obmezením neb s výhradami,[12]) přestává býti členem sněmovny. Týž účinek nastane, obmešká-li poslanec svůj vstup do říšské rady po třicet dní, aneb nesúčastní-li se bez dovolené třicet dní schůzí, neb maje dovolenou po jejím uplynutí ve lhůtě tolikéž dní se nedostaví do schůzí a veřejného vyzvání předsedova, aby se do dalších třiceti dnů dostavil neb svoji nepřítomnost ospravedlnil, neuposlechne. V těchto případech vysloví sněmovna, že poslanec dotčený přestává býti členem sněmovny a lze vypsati novou volbu.

Práva a povinnosti poslanců pokud, jednání parlamentního se týče, byly vytčeny již výše.

* * *

Bylo řečeno již z počátku, že nový zákon i jednací řád navazují na dosavadní stav právní. Také, nepřihlížíme-li k výjimečným případům — na př. nápodobení anglické t. zv. guillotiny (closure by compartments) nesetkáváme se tu celkem se vzory cizími. V tomto směru zejména vládní osnova z r. 1910 začnou měrou napodobila vzory cizí, najmě anglický, na př. vyhrazení určitých dnů v témdnu výlučně vládním osnovám, vyhrazením jednoho dne jednání o návrzích iniciativních a ústnímu zodpovídání podaných interpelací a pod. (Osnova tato také citovala různé předpisy jednacích řádů v jiných státech.) Toho v novém zákoně a jednacím řádu není.

Zákon o jednacím řádu znamená nové vzdání se autonomního práva se strany poslanecké sněmovny ve prospěch kompetence zákonodárství a to tentokráte opět vydatněji než v r. 1909 a násl. Toto vzdání se je patrno ve dvojím směru. Jeť jednak zákon mnohem obsáhlejší než dosavadní zákon o jednacím řádu, jednak jest dílem

---

13) Návrh jak zákona, tak i jednacího řádu obsahoval v § 6 odst. 4. ustanovení, že poslanec přestává býti členem sněmovny, složí-li předepsaný slib s právním ohražením. Ustanovení toto bylo až příliš průzračné. Avšak výbor toto ustanovení škrtl, a minoritního návrhu po té stránce nebylo.

sněmovny samé a na ní tedy záleželo, v jaké míře se ona svého autonomního práva vzdá. Skutečnost, že toto vzdání se je zcela dobrovolné, padá tím více na váhu, neboť sněmovna měla tentokráte zajisté v moci určiti hranici mezi kompetencí zákonodárství a mezi vlastním právem autonomním. A tu lze vším právem říci, že sněmovna šla dále, než zajisté bylo třeba. Nelze neuznati, že leckteré předpisy zákona by se mnohem spíše hodily do jednacího řádu resp. že mnohé oddíly bylo mnohem lépe upraviti právem autonomním než cestou zákonnou. Po výtce sem záleží, co se týče vnitřních jednání sněmovny pouze poslanecké. K tomu zajisté nebylo třeba úpravy zákonem, jednací řád by na to byl stačil úplně, a nebylo by pak bývalo třeba celou řadu předpisů zákona v jednacím řádu prostě opakovati.

Poměr mezi zákonem a jednacím řádem se oproti stavu dosavadnímu poněkud změnil v neprospěch tohoto. Právě skutečnost, že tentokráte jak zákon, tak i jednací čád jest dílem jednoho a téhož činitele, způsobila, že jednací řád jest v podstatě pouze rozváděním ustanovení zákona. Rozhodně však není tu oné samostatnosti, jaká byla ve starém řádu. V novém řádu jednacím jest málo míst, jež by se vyznamenávala duchem poněkud samostatným. Snad bychom tu mohli uvésti předpis § 34, odst. 4., kde sněmovna rozhoduje o tom, je-li protokol o tajné schůzi uveřejniti, čili nic, a § 68 jednající o eventuální debatě na prohlášení se ministra o interpelaci resp. o případném vzetí či nevzetí na vědomí tohoto prohlášení. Jinak však pohybuje se jednací řád přísně v rámci zákona a pouze nejvniternější jednání ve sněmovně neb ve výborech návrh ponechal návrh zákona resp. nyní zákon autonomní úpravě jednacím řádem.

Jak zákon, tak i jednací řád jest dílem několika málo dnů nečítajíc v to ovšem ony předběžné porady politiků, ve kterých bylo docíleno vlastní dohody o zásadních otázkách. Porada výboru o obou trvala jedno odpoledne, a rovněž i jednání ve druhém čtení bylo, ač tu šlo o záležitost pro právomoc sněmovny na výsost důležitou, poměrně krátké. Přes to však nelze říci, že by zákon i jednací řád nesly na sobě známky nějakého spěchu přes to, že jsou tu i ustanovení po mém soudu samozřejmá, ba nadbytečná (na př. § 25, odst. 25. zák. a § 85 j. ř., § 10 druhá věta j. ř.). Jak zákon, tak i jednací řád vytryskly ze snahy zreformovati

parlamentní řízení a mají v prvé řadě sloužiti praktické potřebě. Tím se vysvětluje, že návrh, ani zpráva výboru nejsou doprovozeny nijakými theoretickými úvahami, jako bylo na př. při vládních osnovách tímto předmětem se obírajících.

LITERATURA.

Část všeobecná.

Hanslik Erwin, Österreich. Erde und Geist. 170 stran, 12 map. Nákladem Institutu für Kulturforschung ve Vídni. 1917. Za 5 K 60 h.

V doslovu knihy čteme autorovy díky rozličným úředním osobám, akciovým společnostem, bankám a velkoprůmyslníkům — patrně vídeňským, kteří mu poskytli prostředky k dílu. To překvapuje, neboť sotva bychom se byli nadáli, že právě tito činitelé přispějí k provedení díla herderovsky snášelivého vůči Slovanům, jako je dílo Hanslikovo.

Leč Hanslikův spis nepřipomíná Herdera pouze snahou o pochopení národů německých; vstupuje v šlépěje jeho „Ideí" také jakožto hluboce a široce založené dílo sociologické. A právě v tom tkví jeho hlavní význam.

Stavba díla není ovšem dosti průhledná a souměrná. To vysvětluje spisovatelovo doznání (str. 74), že v otázkách, kterými se při tvorbě díla zabýval, podala mu „pomoc a poslední jistotu" filosofie Diltheyova, jejíž „docela rozptýlené a nadmíru nesnadno srozumitelné výklady" mu arci daly velkou práci, než si je srovnal v celistvý obraz.

Hanslikovo „Rakousko" je kniha tendenční. Snaží se dokázat, že zachování a obrození Rakouska je zájmem lidstva a že Rakousko je zvláštní svět pro sebe, utvářený dle jiných přírodních a sociálních zákonů než Evropa západní, tudíž svět, na nějž nesmí být přenášeny zásady, odvozené z poměrů západoevropských, zejména zásada jednotných států národních. Prvou z těchto myšlének poprvé vyslovil, jak známo, Palacký r. 1848; druhá myšlénka odvozuje se rovněž od Palackého a jeho federalistického programu, Hanslik ji však pronáší mnohem dogmatičtěji a zejména ji odlišně odůvodňuje. Palacký odůvodňoval svou ideu státu rakouského historicko-oportunisticky. Odůvodnění Hanslikovo je rozdílné: v realistické části díla se opírá o zeměpis, v idealistické o filosofii národní a dějinnou. Obé stručně označil v podtitulu knihy: „Erde und Geist".

Vědecké těžiště díla tkví v části prvé, zeměpisně sociologické. Hanslik s největším důrazem prohlašuje přírodní útvar země za nezměnitelného a rozhodného činitele sociologického. Příroda dle Hanslikova tvrzení předepsala i vznik a útvar Rakouska. „Ať ve Vídni panovali muži či ženy, ba i ať o velkém Rakousku věděli a je chtěli či ne, Evropa tvoří za ně. Tvoří

říši ze své *půdy* a svého *ducha*. Rolník ve Vídni nechť vzdělává pole, osení však zraje i bez něho." (37)

Tento naturalistický determinism jde až k výrokům, jako, že situace Rakouska je ,,osud způsobený půdou" (Geschick durch den Boden, str. 30) a k výrazům jako ,,Dunajské smýšlení" (Donaugesinnung, 31), které ,,musí vznikat dle věčného zákona" tak dlouho, dokud Dunaj zůstane Dunajem.

Příkrou protivou ke všem těm výrokům jest Hanslikovo tvrzení na jiném místě, že ,,nutnost Rakouska ani jeho nemožnost nelze dokázat statisticky, historicky ani geograficky" právě tak, jako jsoucnost Boží, že Rakousko jest ,,jev svědomí" a vnitřní zažitek (49). Leč odpory ty jsou toliko slovné, zaviněné náruživostí temperamentu a slohu spisovatelova. Přese všecky výroky podobné Hanslik vrací se důsledně k jádru své theorie, k jádru zeměpisně sociologickému.

Jádrem tím je these: Evropa (v obvyklém smyslu, o Hanslikově pojmu Evropy viz níže) se dělí v západ a východ. Západ, k němuž Hanslik počítá i Skandinavii, Finsko, Německo, Italii a Řecko, je rozčleněn mořem v skupinu jednotlivých zemí; východ jest jednolitým trupem pevniny. Na západě ,,ze základních rysů země a moře podává se základní nárys národů", na východě ,,mění se nárys vrchovin a prohlubin v nárys národů. Onde jsou dějinným zákonem národní státy jako další *proměny země v ducha*, zde jsou dva státy mnohonárodní." (Mapa na str. 170.)

Těmi dvěma východními státy jsou Rakousko a Rusko. Rakousko je oblast Dunaje, Rusko oblast Volhy, obé však rozšířeno. Rakousko přírodou vyznačené obsahuje dle mínění Hanslikova pětiúhelník, jehož krajními body jsou: Kralovec, resp. ústí Visly, Terst, Valona, Cařihrad a Oděsa resp. ústí Dunaje (str. 18—20), do něhož tedy kromě Rakouska nynějšího zahrnuje Hanslik i Polsko, Srbsko, Černou Horu, Albanii, Bulharsko a Rumunsko.

Jazyková hranice mezi Němci resp. Vlachy a mezi Slovany klikatí se dle Hanslika kolem přímky, spojující Terst s ústím Visly. Na třech místech (ve východním Prusku, Slezsku a v Dol. Rakousích i Štyrsku) pronikají za ni na východ Němci, na třech místech pak (v Poznaňsku, v Čechách a Goricku) na západ ji překračují Slované. V tomto stanovení hranic, jež Hanslik znázorňuje mapou na str. 28, naprosto opominul, že západně od dělící přímky sídlí ještě dva malé národy slovanské: Lužičtí Srbové a Kašubové.

To je první mezera výkladu Hanslikova. Druhou mezerou je, že nepokusil se odůvodnit, proč do svého obvodu Velkorakouska nezahrnuje pruské Slezsko, které dle schematu jeho do obvodu toho patří. Obě ty mezery Hanslik patrně ponechal z důvodu politických.

Výslovně za to Hanslik odůvodňuje, proč do Velkorakouska zahrnuje i Čechy a Tyroly, které rovněž se vymykají schematu jeho. Pokud se týče Království Českého, je důvod znám: ,,Čechy jsou čtverec mezi Šumavou, Krušnými horami a Krkonoši, odříznutý horstvem od západu a připojený k východu" (23), Méně přesvědčivě zní Hanslikovo odůvodnění, proč považuje i Rakouské země alpské za přirozené příslušenství

Rakouska: „Řetězy východních Alp uzavírají se teprve u Rýna a na Bodamském jezeře. Až tam sahají široké údolní krajiny rakouské" (23).

Zkrátka, zeměpisné zdůvodnění západní hranice Velkorakouska se Hanslikovi, až na dávno známé faktum polohy Čech, nezdařilo. Hanslik prostě přejal tu z politických důvodů nynější stav hranic mezi Rakouskem a Německem, jak se historicky vytvořil. To, pokud jde o Rakousko nynější, má ovšem význam hlavně jen pro Němce alpské, jimž Hanslik dovozuje, že od říše německé je dělí „linie hor" (23), které arci nestačí, „aby zadržely německou populaci, rostoucí na východ;" co do Hanslikova „Velkorakouska" šlo by však též o hranici mezi Polským a pruským územím, kde, zejména pro dnešek, byla by nesnadno věřit Hanslikovu ujišťování, že „*všude* je souhlas mezi poměry přírodními, národními a státními" (24).

Druhá hranice, které Hanslik věnuje zevrubnější úvahu, je Balkán. „Světodějná úloha, kterou horstva Rakousku vykazují, je: býti mostem k Orientu" (22).

Tato druhá hranice jest ovšem z valné části přirozená: sahá po Adrii, Egejské a Černé moře, a vynechává jen Řecko a obvod Cařihradský, jejž, ponechává Turecku; tu lze vytknouti — kromě zbytečného připojování Albanie — nejasnost co do Soluně a nedůslednost, pokud jde o Cařihrad.

Pokud posléze jde o zbývající, totiž východní hranice Rakouska, Hanslik doznává, že na té straně příroda neposkytla takových hranic jako na západě, a že tedy „libovůle vládnoucích má tu nejširší pole" (17), jinými slovy, počkáme, kterak to rozhodne výsledek světové války; Hanslik sám je horlivým hlasatelem rozdělení Poláků a Ukrajinců mezi Rakousko a Rusko.

Celkem tedy, pokud jde o hranice Rakouska, Hanslik podává dalekosáhlé požadavky annekční, jeho odůvodnění hranic těch však vědecky nedostačuje, ba nevyčerpává ani všech důvodů zeměpisných.

Hanslik však překročuje hranice nynějšího Rakouska také v jiném, významnějším směru. Tvrdí, že *jest nemožno, pochopit Rakousko z Rakouska samého,* bez ohledu na situaci světovou t. j. na útvar a osídlení celé země, zejména Evropy. „Všichni dosavádní považovali Rakousko za stát mnohonárodní (Vielvölkerstaat). Nic není mylnějšího než takový názor. *V Rakousku nejde o spojení dvanácti národů, nýbrž o spojení dvojího lidstva.*" „Národy nejsou posledními jednotkami společnosti dnešní. Jednotkami těmi jsou jednoty národů nebo soustavy, které lze nejlépe nazvati *lidstvy* (Menschheiten)" (56).

Tyto tři jednoty či „lidstva" jsou: Západ, obsahující země národů románských a germánských, pak Finsko a Řecko[1]); Východ, obsahující Slovany, Maďary a neslovanské národy sídlící v Rusku evropském i asijském, a Jih či Orient, zahrnující severní Afriku a střední Asii. Tato tři území dohromady jsou Hanslikovi „Evropou" v rozšířeném významu.

---

[1]) U nás Josef Holeček naopak počítá Finy a Řeky ke skupině východního lidstva.

Rozdíly těchto tří oblastí lidstva evropského tkví v rozdílu tří „přírodních zákonů“: „na Západě odděluje národy moře; na Východě národy se vyvíjejí z jednotek reliefu (terrainu), na Jihu z jednotek rostlinné oblasti“ (57).

Z těchto vztahů světových vyplývá Hanslikovi definice: „*Rakousko je západovýchodní země* (*Westostland*) *Evropy.*“ (93.) Avšak národové východní (Slované, Rumuni, Maďaři) jsou zde v převaze. Zasahují tu do sebe jednotlivé oblasti Východu a Západu, i národy: jak Němci tak i Slované překročují tu meze svých oblastí. Němci se vtlačili na východ, Čechové na západ. Národy se tu rozlévají mezi územní základy „jako malta mezi stavební kameny“ (93) a tím vzniká složitý stát, naprosto rozdílný od jednoduchých států západních: stát, jehož hlavní město Vídeň, může být jen „jedním z mnoha hlavních měst Rakouska“ (28) a není a nemůže být pouhým městem německým, neboť „žádný pravý občan vídeňský nebyl pouhým Němcem; všichni byli něčím více: byli Rakušany“ (12). *Úkolem Rakouska* je, býti „*soustavou států, v níž devět důležitých národů pospolu pracuje o světodějném úkolu*“ (26). „K rakušanství nestačí omezené hledisko nacionální; k Rakousku vede cesta pouze vzděláním světovým“ (14); to si budou musit vštípit podle Hanslika zejména Maďaři. Rakousko úplné jest ovšem zatím jen ideál, je to „werdendes Vaterland“ (15), ale již nyní existuje a má svůj charakter, „Urgeist.“

Charakterem tím je dobrota (Güte). Jako románský vnitřní život se řídí zákonem cti, germánský zákonem věrnosti, tak vnitřní život slovanský zákonem dobroty (128). A tuto dobrotu Slované rakouští „vyzařují“ na ostatní Rakušany, kteří již nyní jsou jí dotčeni.

Z toho plyne Hanslikovi, že Rakouská země i její národnostní složení a poměry jsou pevně determinovány; že zmíněné základy opravňuje pevnou důvěru v příznivý vývoj, a že tento vývoj Rakouska je příkazem moderní civilisace, jenž může a musí se uskutečnit. Rakousko je říší, jež má světodějný úkol: vzájemnou dohodu a pochopení mezi národy Západu a Východu, „nikoliv uzavírání,[1]) nýbrž co nejširší otevření všech bran“ (64) mezi obojím lidstvem, a je též mostem evropského Severu k Jihu či Orientu.

Pokud se týče positivního vytčení cest vývoje Rakouska k naznačené budoucnosti, Hanslik považuje „mládí východních národů za nejdůležitější fakt v dějinách Rakouska“ (136) a vyžaduje „osvobození Východu od poručníkování Západu“ (133). „Slovanské národy, Maďaři a Rumuni nejsou vedlejšími národy Západu, nejde o to, aby v Uhrách, Haliči a Bulharsku se zřídily filiálky německé kultury“ (133-4).

Hanslik považuje za charakteristický znak Východu, že není tam vyhraněného stavu městského a venkovského, že je tam jednak nedostatek

[1]) Zde Hanslik zavrhuje jak jednání pražských Němců, kteří prý o české Praze se dovídají teprve z novin vídeňských, i snahy rakouských Slovanů, pokud směřují k tomu, aby se navzájem uzavírali separatisticky (64), v čemž asi je skryt osten proti českému programu státoprávnímu.

„statků“ a nadbytek lidí. Z toho mu plyne program: „Mezi Vídní a Černým mořem nutno nejprve postavit miliony selských dvorů, vybudovat tisíce měst. Domácího lidu, jenž se dosud vystěhovával, budiž použito ve vlastním hospodářství... Svrchovaným cílem východních mass je, povznést se k samostatnému stavu selskému“ (149-150).

Hanslik posléze připojuje zajímavý názor, jímž povznáší *Rakousko* na *typ modernosti.* „Moderní světové hospodářství osvobodilo a spasilo rázem všecky národy z tisícileté osamělosti.“ Následkem toho „všichni lidé stali se hraničáry“ (Grenzmenschen 152). A tato situace se nejtypičtěji a nejmocněji vyvinula právě v Rakousku: v tom jest jeho světodějný ráz i úkol.

Hlavní význam těchto výkladů Hanslikových tkví v okolnosti, že zde, v díle jaksi oficiosním, jest výslovně a důrazně *prohlášeno světové hledisko za rakouskou státní nezbytnost.* Až dosud převládá v rakouské státní praxi stanovisko předbřeznové, usilující o uzavírání obvodu říše před světovými proudy dějinnými a duchovními. Hanslik naopak poukazuje právem, že spása Rakouska, t. j. přetvoření jeho ve skutečnou společnou vlast národů, závisí právě na vědomé aplikaci myšlenek a směrů všeobecných, přizpůsobených zvláštní skladbě Rakouska. Jest jednak dobře si vědom přirozených zvláštností Rakouska a zamítá epigonské napodobení vzorů západoevropských; ale na straně druhé ukazuje neméně horlivě, že *rakouský státní problém nelze s hlediska omezeně „rakouského“ vůbec ani pochopit,* neboť Rakousko je mikrokosmos, v němž se v zmenšeném měřítku spojují problémy celého evropského lidstva.

To jest první zásadní pravda a veliká zásluha díla Hanslikova, že boří kus čínské zdi mezi Rakouskem a světem ostatním, a že dovedl pro dílo to získat i podporu oficiosní; s tím souvisí druhá základní pravda Hanslikem hájená, že totiž rakouské vlastenectví není nic libovolného, nýbrž že vše, co na vlastenectví tom je vůbec reálního, tkví ve skutečnych poměrech, jinými slovy, že i *rakouské vlastenectví* právě tak jako každý jiný směr politický *musí* být empiricky zdůvodněno a tudíž *projít vědeckým rozborem a kritikou. Rakouské vlastenectví musí vydržet průvan idei světových a opírat se o skutečnost vědecky zjištěnou.*

Anthropogeografické Hanslikovo rozřešení pojmu Evropy se celkem shoduje se stanoviskem Reclusovým (L' homme et la terre I 328-9), jenž ostatně je odůvodnil jasněji, podrobněji a prostěji; z důvodů, které uvádí sám Reclus, stačí jediný, aby jasně oddělil oblast evropskou od ostatních — „pásmo depopulace“ (Sahara, Arabie, Beludžistan, střední Asie a střední Sibíř), mající ovšem původ v stavu vegetace.

Skutečnou novotou spisu Hanslikova jest *ethnologické rozšíření problemu rakouského.* I když nelze souhlasit se sebevědomím, s nimiž Hanslik, vůbec kladoucí velikou váhu na své objevy, zavrhuje „svrchovaně primitivní představu“ (57), že Rakousko je spojením a útulkem malých národů, přece nutno uznat, že Hanslik správně upozorňuje na zvláštní stránku problému rakouského, kterou bychom mohli nazvat mezinárodností

druhého stupně; rozdíly mezi národy bydlícími v Rakousku nejsou toliko jazykové a plemenné, nýbrž jsou to také rozdíly dvou (ne-li většího počtu) stavů a stupňů civilisace, jež Hanslik jmenuje „dvojím lidstvem." a vůči nimž jak rakouské státnictví, tak i mezinárodní socialism dosud stojí bezradny.

Podrobnější stanovení důsledků těchto myšlének ovšem vyzývá k rozličným námitkám proti Hanslikovi. Rozváděti je podrobně nelze, jednak z nedostatku místa, (jenž vynutil i zkrácení tohoto referátu pod původní rozsah), jednak proto, že Hanslik není vždy dost určitý ve svých tvrzeních.

Vývody Hanslikovy pro vnitřní tvůrčí samostatnost národů východních (Slovanů, Maďarů) a proti vystěhovalectví pohybují se v mezích obvyklých programů kulturních. Také nejsou těžištěm díla. Za to, aspoň po stránce praktické, z hlavních myšlének díla je stálý apel na vespolnou lásku a dohodu národů rakouských. Již jsem upozornil na krásný obrat, jímž Hanslik prohlašuje Rakousko pro jeho složitost za typ „pohraničního lidstva," reálně nejbližšího k provedení úkolu všelidské lásky. Myšlénka ta nejen vyhovuje Herderovskému rázu díla, ale nápadně připomíná obdobnou myšlénku Dostojevského: (Denník spisovatelův III. 27, přel. J. Hošek). Ale shoda jde ještě dále: jako Dostojevskij — a v české literatuře Lad. Klíma — klade každému národu za povinnost, aby se sám považoval za první národ ve světě, tak i Hanslik považuje Rakousko za první národní (arci mnohonárodní) celek ve světě, první aspoň co do úkolu a praxe všelidství.

O této věci Hanslik smýšlí svrchovaně optimisticky. Vědecká kritika není povolána, aby mu nadšenou tuto víru ochlazovala; může jen konstatovat, že spojení národů v smíšených městech Rakouska dosud ukazuje všude spíše bolestné tření než radostnou vzájemnost.

Jak jsem již uvedl, Hanslikovo dílo je cenné tím, že hájí nutnost *vědeckého studia poměrů* jakožto podkladu všeho úsilí o vznik pravého Rakouska. Hanslik však nespokojil se pouhým povšechným vytčením významu vědy v této úloze, nýbrž klade i otázku: *která* věda vlastně může úloze té dostáti?

Hanslik přikazuje tuto úlohu „*filosofii*" (77), žádá „návrat ke všelidskosti" (74), označuje „soužití lidí a národů" jako „problém *filosoficko-psychologický*" (74) a žádá „spojení *kulturní geografie a kulturní filosofie*, oborů dnes tak odloučeně pěstovaných" (74). Jinde pak praví: „Pojmenujme to *naukou společenskou, duchovou či kulturní, vědou o civilisaci* či jakkoli jinak, především nutno jest učiti tomuto *úvodu do života přítomnosti*, neboť bez něho všecko je záplatováním" (48).

Všecky tyto pokusné výrazy očividně znamenají jediný pojem a jedinou vědu: *sociologii*. Jedním z výrazů citovaných („věda o civilisaci") Hanslik dokonce do slova přejímá — arci nevědomky — moji definici sociologie (viz moji „sociologii" díl I § 1). Že se vyhýbá slovu sociologie, tomu se nelze divit u stoupence Diltheyova a plnokrevného idealisty německého; tento fakt ukazuje názorně, že předsudky (i dědičné předsudky

většiny německých spisovatelů proti slovu „sociologie") mají tuhý život, že rakouští oficiosové přejímají z Německa častěji vady nežli předností jeho, a že přes to všecko nelze oddisputovat slovy fakta — zde faktum, že všeobecnou vědou, jakou Hanslik má na mysli, je sociologie a jedině sociologie.

S mým stanoviskem sociologicky methodickým srovnává se dílo Hanslikovo také v názoru o ceně statistiky. „Věří-li statistik, že průměrnými čísly poskytne nejvyšší výkon, mýlí se. Čísly průměrnými lze dokázat někdy i opak skutečnosti. Jsou to hříčky, pokud se nepodrobí vlastní kontrole, vlastnímu přizpůsobení ke skutečnosti. Nejde o průměrné číslice, nýbrž o jasnost co do skutečně působivých životních jednotek vyššího řádu... Jen skrze *vytvoření typu* lze pochopit vyšší poměry národů" (102-3). „Základní pojetí hospodářského života musí být hotovo dříve než počneme s ověřením statistickým" (138). Shoda těchto vývodů s mými (cit. kniha § 149 a j.) je tak nápadná, že kdyby Hanslikova kniha nebyla vyšla o čtvrt leta později než moje, byl by jistě v knize mé spatřován vliv Hanslikův.

Přes tuto reservovanost vůči statistice podal Hanslik zajímavou formuli statistickou, kterou sice sám přeceňuje, která však je aspoň vtipnou mnemotechnickou pomůckou populační statistiky r. 1914. Rozkládá totiž Evropu na „typy" národů dle lidnatosti tak, že každý „typ" je dvakrát větší než sousední „typ" menší, a dvakrát menší než sousední „typ" větší: v Evropě jsou národy 80milionové (Němci a Rusové), 40milionové (Ukrajinci (?), Francouzi, Angličané a Vlachové), 20milionové (Poláci a Španělové), 10milionové (specifický prý „typ" Rakouska. Čechové se Slováky, Srbochorvaté se Slovinci, Maďaři, Rumuni; též Bělorusové), 5milionové, 2½milionové a posléze 1milionové (Lotyši a j.): Další početní operace, které Hanslik provádí s čísly těmi, arci nelze uznat za věcně nutné ani případné.

O národě českém, jak patrno, Hanslik jest informován aspoň potud, že pojímá Čechy, Moravany a Slováky, jako národ jediný; jinak bohužel jeví spis jeho nepatrnou poměrně znalost poměrů českých. Z českých velkých mužův uvádí toliko Palackého (a to jen pouhé jméno), kdežto z rakouských Němců jest mu dobrým i n. př. jméno — Nestroyovo. Patrno, že přání po všerakouské vzájemnosti má do splnění daleko i u samých jeho hlasatelů.

Přes nedostatky tyto a podobné sluší dílo Hanslikovo vítat a ocenit jako smělý a upřímný krok německého austriacismu na půdu, která jedině jest kompetentní k pretensím na skutečné rakouské vlastenectví: na půdu *skutečnosti a vědy*, dobré vůle, rovného práva a vzájemné úcty národů.

E. Chalupný.

Navrátil Bohumil, Jesuité olomoučti za protireformace. Akty a listiny z let 1558—1619. I. 1558—1590. V Brně 1916. Stran LXXV a 593.

Moravský zemský archivář Navrátil věnuje se v poslední době převážně studiu církevních věcí moravských. Jeho studie „Biskupství olo-

moucké 1576—1579 a volba Stanislava Pavlovského" vydaná 1909 jest jednou z nejbystřejších monografií o dějinách moravských z posledních let. Posledním svým vydáním pramenů obrátil se Navrátil ke studiu řádu jesuitského na Moravě v době předbělohorské, tedy v době, kdy nebyl řád v zemi všemocným, nýbrž kdy úporně musil zápasiti s celou řadou odpůrců.

Na Moravě o udržení a reorganisaci římské církve proti rozmáhajícím se luteránům a českým bratřím nestaral se panovník ani papež, nýbrž péče o to byla v rukou biskupa olomouckého. K sesílení jejímu usiloval biskup Vilém Prusinovský z Vickova o povolání Jesuitů do Olomouce. Záměr ten, jehož materiální základ spočíval převahou na bedrách biskupa samého, se skutečně zdařil a nová kolej jesuitská tím vzniknuvší stala se hlavním ohniskem pro rekatolisaci Moravy. Navrátil sebral nám nyní pro rozvoj řádu a činnost jeho na Moravě velmi hojné prameny, sestaviv je pracně z nejrůznějších zdrojů, při čemž jeden velmi důležitý, hlavní archiv řádu jesuitského, zůstal mu úplně nepřístupný. Ostatní zdroje seskupuje vydavatel v instruktivním úvodě tak, že na prvním místě klade zbytky roztříštěného archivu provinciálního provincie české a koleje olomoucké, dále listy biskupské, styky s městem Olomoucí, ne vždy rázu přátelského, s kapitulou zvláště v době sedisvakance, s panovníky českými a s Římem, kteřížto oba činitelé dle možnosti podporovali dílo olomouckých biskupů, konečně i prameny různých zbožných združení v Olomouci založených, deníky rektorů koleje, matriky university, a některé zdroje drobnější. —

Moderním vydáním sbírky Navrátilovy opatřené hojným kritickým aparátem dostává se nám důležitého příspěvku pro poznání zvláštních náboženských poměrů moravských, prozatím pro druhou polovinu XVI. věku. *J. Kapras.*

Zukal Josef, Slezské konfiskace. 1620—1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově. Historický archiv České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Třída I. Číslo 42. V Praze 1916. Stran 171.

Profesor Zukal nahromadil za dlouholetého svého pobytu a působení v Opavě velmi mnoho archivní látky o dějinách Opavska, zvláště z desk zemských opavských a zemského archivu opavského. Z látky té užil jen části pro populární výklady z dějin opavských, které uveřejňoval hojně v Opavském Týdeníku, a jichž cena teprve souborným uveřejněním v knize (Paměti opavské, Črty kulturní a místopisné, Opava 1912) náležitě vynikla. V poslední době publikoval Zukal z této látky také některé větší statě týkající se potrestání stavů opavských po povstání českém a dánském vpádu do Slezska, zvláště „Die Liechtensteinsche Inquisition in den HH. Troppau und Jaegerndorf 1626—7. Z. f. G. u. KG. oest. Schlesien 1912."

Nová česká práce nedávno publikovaná doplňuje systematicky předešlou.

Zukal jde však v úvodě daleko za dobu, kterou si k vylíčení svému zvolil, a podává prvky starší, které umožňují řádné pochopení pozdějšího

vývoje. V první části tohoto úvodu podány jsou poměry na Opavsku a Krnovsku před rokem 1618, kdy jedná se o připojení obou knížetství do Slezska. Krnovsko, když nabyl je rod Hohenzollern, dostalo se do Slezska definitivně, Opavsko jsouc delší čas bezprostřední vzpíralo se tomuto připojení a vyšší stavové opírajíce se o Moravu a Čechy bránili se mu i nevzdali se svého odporu ani tehdy, když zemi dostalo se nového knížete v osobě Liechtensteinově. V takových poměrech, v statoprávních bojích a veliké berňové zadluženosti vstupovalo Opavsko do války třicetileté.

Povstání českého se Opavsko příliš mnoho nezúčastnilo, za to tím více kníže krnovský, který byl ve Slezzku jedním z hlavních jeho strůjců a organisovatelů. Proto také tíha následků nezdaru jeho dopadla v první řadě na knížete krnovského, jeho poddaní odnesli to celkem lehce, a také opavské zemanstvo málo jen trestáno. Přispěl k tomu zvláště kníže Liechtenstein sám, který jsa konečně plně knížetstvím uznán, staral se o to, aby země jeho zhubena nebyla. Konfiskace stihla Bruntálsko a panství albrechtické, silně pak také panství biskupa olomouckého, který použil příležitosti, aby se zbavil manů nepohodlných, zvláště nekatolických.

Karel z Liechtensteina spojiv ve svých rukou nyní celé staré Opavsko (Krnovsko i Opavsko), pokusil se sice o protireformaci, avšak celkem s malým zdarem a byl konečně nucen městům knížecím ponechati svobodu náboženskou. Sotva nově zemi zorganisoval, přišlo nové období války třicetileté, které právě Opavsko a Krnovsko stihlo silně. Byla to dánská okkupace, kdy se Mansfeldovi podařilo v Horním Slezsku a přilehlé Moravě vytvořiti na delší dobu uzavřené dánské panství, jehož středem byla právě Opava. Jest zcela přirozeno, že v této době vzrostly zase naděje luteránů opavských, a že stavové opavští chovali se k dánským vojákům zcela přátelsky, ano na mnoze se bojů i na jejich straně zúčastnili. Proto po ztroskotání dánských plánů a vypuzení Dánů ze Slezska nastala také na Opavsku a Krnovsku exekuce a to komisí knížecí a královskou. O hrdlo nešlo. Hlavní vinníci utekli. Sáhlo se u nich i u ostatních na jmění, o to šlo nejvíce; část z toho dostával fiskus, část kníže, něco bylo stanoveno i k jiným účelům. Při processu nebyla zachovávána forma rozsudků, nýbrž věc vyřízena sjednáním s obviněnými. Někde je to dosti zajímavé; komise mnohdy přiznala, že provinění jest nepatrné nebo žádné, pokuta však smluvena i v takovém případě dle jmění obviněného s motivací, že třeba peněz. Tak uloženo pokut 62.000 tol. a zabráno celkem statků za 365.584 tol. Exekucí tou nastal úplný převrat v držbě svobodného pozemkového majetku. Stará česká šlechta v podstatě také tu zlomena, řada nových rodin přišla, a také tu zbytek šlechty se přizpůsobil novým příchozím, na Krnovsku stalo se to velmi rychle, na Opavsku nebylo změn tolik a protože i venkovský lid byl český, vzdorovala čeština tam dokonce déle nežli v Čechách a na Moravě, až do vlády Marie Terezie.

Po tomto obšírném úvodě následuje na padesáti stranách abecední přehled všech pokutovaných osob s podrobným vylíčením jednotlivých výslechů, obvinění a obran, jakož i konečného sjednání pokuty.

Důkladnou na hojném novém archivním materiálu zbudovanou práci Zukalovou dostává se nám pro malé území Opavské práce, jaké máme v Čechách péčí Bílkovou, a jaké pro Moravu vůbec nemáme.

J. Kapras.

Šusta Josef, Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. V Praze, 1917. nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. — Stran 530.

Nová práce Šustova je prvním velikým rozpravným dílem autorovým. Všechno, čeho se odborné historické kruhy české od samého jména spisovatelova mohly nadíti, je tu splněno měrou vrchovatou. Látka sama sebou poutavá, zpracována je duchem samostatně myslícím a hluboko do záhad minulosti pronikajícím a podána je při tom formou literárně uměleckou. V literatuře české nejsme dosud uvyklí, aby díla přísné vědy oděna byla rouchem tak barvitým, považovaným u nás jen za příslušenství tvorby básnické.

V díle svém autor obral si za úkol vylíčiti dobu posledních Přemyslovců a počátek dějin přímo následujících, hlavně počátek vlády Jana Lucemburského. Neběží mu arci jen o dějiny politické, nýbrž i o dějiny hospodářské, sociální a ústavní. První polovice díla, jež právě vyšla, má velmi přiléhavý titul ,,Poslední Přemyslovci a jejich dědictví". Spis je, jak autor již v předmluvě napovídá, do jisté míry protestem proti mínění, jakoby vymření Přemyslovců nebylo dalekosáhlou událostí určující potomní vývoj českých dějin. Spisovatel chce v díle svém dokázati, že náhlou záhubou domácí české dynastie byl ve státě našem kořen monarchického cítění předčasně v hloubi zraněn a síly stavovské značně uvolněny. Dáváme mu v tom úplně za pravdu.

Dosud vyšlý prvý svazek skládá se z pěti kapitol, jež mají tyto názvy: 1. Groše pražské, 2. Král a panstvo české, 3. Koruna polská a uherská, 4. Proti papeži a králi římskému, 5. Konec Přemyslovců a smrt Albrechtova. Právního historika zajímati budou zvláště prvé dvě kapitoly, kdežto historik politický upne pozornost spíše ke třem kapitolám následujícím.

V kap. prvé spisovatel vyličuje, jaký ohromný převrat nejen v životě hospodářském, nýbrž i v sociálním, ba i ústavním způsobilo v českých zemích ražení pražských grošů za Václava II. Výtěžky badání Simmelova, uložené v práci Philosophie des Geldes (Lipsko 1901), aplikovány jsou tu na české poměry na konci 13. stol. Autor velmi přesvědčivě ukazuje, jak staré naturální směnné hospodářství bylo na závadu veškerému rychlejšímu pokroku sociálnímu i ústavnímu, a jak teprve používání peněz dovoluje, aby se třídy společensky uhnětené od tříd je utlačujících aspoň částečně emancipovaly, ba jak hospodářství peněžní má za následek i větší svobodu vrstev hospodářsky až dosud silnějších. Peníz razí cestu demokratickému sebeurčení porobených a povznáší i panující.

V souvislosti s hospodářským významem peněz autor pojednává o sociálním rozvrstvení obyvatelstva v Čechách v 11. a 12. stol. Pravdu

má, že společenské dvouvrství, s nímž se setkáváme v pozdějším středověku, nepřišlo k nám s cizími feudálními řády, nýbrž bývalo v Čechách od dob prastarých. Nesouhlasíme však s míněním spisovatelovým, že by „dědici" byli lidem nesvobodným. Na svobodu jejich ukazuje již sám název „dědic", což znamená vlastník, t. j. *svobodný* vlastník půdy. Je sice pravda, že postavení dědiců se časem horšilo, a mnozí upadali do poddanství, ale původně byl to vesměs selský lid svobodný. Pramenem jejich závislosti bylo především placení daně zv. mírem (tributum pacis) a kromě toho nesení rozličných veřejnoprávních břemen, jednak konání veřejnoprávních robot, jednak poskytování přístřeší knížeti a jeho průvodu i knížecímu úřednictvu a jich hoštění, jednak i poskytování rozličných dávek. Řečené povinnosti a břemena byly nesvědomitým knížecím úřednictvem zvyšovány a stávaly se čím dále tím nesnesitelnějšími. Takovéhoto vydírání úřednictva dědici zbavovali se dvojím způsobem. Půda jejich náležela jim právem „dědickým", t. j. vlastnickým. Ta tedy jim odňata býti nemohla, rovněž tak jejich osobní svoboda. Naproti tomu však dávky, k nimž byli povinni ve prospěch knížete, mohly býti předmětem zcizování, a skutečně se to stávalo, jak vidíme na př. z listiny z r. 1178, vydané Soběslavem II. kostelu vyšehradskému. V listině této se praví, že kanovníci vyšehradští již za časů Soběslava I., otce vydavatele listiny, měli prebendu „de tributo pacis", t. j. že jim byla darována část daně placené dědici. Daň vybírali si kanovníci sami. Dědici nestali se tím hned poddanými vyšehradské kapitoly, ale časem zapomnělo se na veřejnoprávní ráz dávky placené od dědiců a hledělo se na ni jako na rozličné dávky soukromoprávní, které platili t. zv. hospites, bezzemci, usazení na cizí půdě jako pachtýři, osobně sice také svobodní, ale pro nemajetnost svou čím dále tím závislejší na vlastnících půdy. Tam, kde svobodní sedláci darováním daně nedostali se pod moc církevní vrchnosti a byli nadále vydáni útiskům úřednictva, našli si sami prostředek jiný. Dávali se totiž do ochrany knížeti nebo s jeho svolením do ochrany církevních ústavů, tak, aby za malý roční plat požívali jejich záštity. Nejen v 11. stol., ale ještě ve druhé pol. stol. 12. tvořilo svobodné selské obyvatelstvo nemalou část národa. Doslovně bráti se musí slova Jarlochova k r. 1174 (FRB. II. 468), že Soběslav II. zván byl „princeps rusticorum". Kronikářovi „rustici" nejsou nižší šlechta, nýbrž skuteční sedláci, — dědici, kteří se za něho — aspoň zámožnější jich část — účastnili ještě vojenských výprav jakožto pěšáci, jak vidno zase z Jarlocha k r. 1175 (milites et rusticos). Počet takových *bohatších* svobodníků byl však už jistě malý. Vyšinuliť se ti z nich, kteří mohli pravidelně konati vojenskou službu, mezi „milites", rytíře, kdežto chudší klesli mezi nebojovníky, povinné k placení „míru". Ale i počet plátců míru musel se ve druhé pol. 12. stol. značně tenčiti, když již v prvé pol. téhož století tributum pacis bývalo knížetem darováno církevním ústavům.

Postavení „dědiců" osvětleno bylo poněkud lépe badáním historiků polských. Také v Polsku byli heredes čili possessores, possessores hereditarii a jak jinak se svobodný selský lid nazýval. Polsky říkalo se jim dziedzice. Prvý, kdo správně vystihl, že to byli svobodní vlastníci půdy,

byl již Lelewel, z badatelů novějších pak Małecki a po něm Smolka. Novými detaily objasnil postavení dědiců Szelągowski. Ze zakladací knihy kláštera jindřichovského, jejímuž rozboru, pokud běží o dědice, věnoval zvláštní práci Małecki, vidíme naprosto spolehlivě, že dědici byli vlastníky půdy od nich užívané. Nescházejí sice v pramenech též příklady, že panovník disponuje půdou dědiců, avšak v případech takových dostává se dědicům zpravidla náhrady v půdě jiné. Jen zřídka dopouští se panovník na dědicích toho násilí, že beze vší náhrady půdu jim odnímá. Tyto zcela výjimečné případy byly snad příčinou nesprávného nazírání na dědice podobně jako používání pramenů 13. stol., kdy se postavení dědiců v Polsku právě tak jako v Čechách značně zhoršilo.

„Dědice" zná i právo chorvatské. Statut poljický z prvé pol. 15. stol. uvádí je vedle šlechty (vlastela) pod názvem *didići*. Byli to původně prostí svobodníci, kteří se časem domohli postavení nižší šlechty.

Velmi pěkně spisovatel líčí postavení nižších vrstev selského lidu. Pojednává o rozličných odstínech nevolnictví, načež přechází ke kolonisaci na právu německém, jež přinesla rolnickému obyvatelstvu veliké výhody. Kolonisací tou získal především velmi mnoho sedlák, jenž byl zproštěn veřejných břemen a vyňat z moci dravých úředníků, a jehož povinnosti byly přesně vyměřeny a lépe upraveny, spočívajíce hlavně v peněžných úrocích, a při tom půda náležela mu dědičně. Zákupní čili purkrechtní právo poskytovalo sedlákům mimo to i jistou míru samosprávy. Kolonisace na právu německém prospěla značně i vlastníkům kolonisované půdy. Výtěžek z rozsáhlých latifundií byl pro ně jakousi stálou rentou, která jim umožňovala žíti daleko od sedláků a oddělovati se od nich i ve styku společenském. Dobře líčí spisovatel, jak s kolonisací německou souvisí nový život šlechty na hradech a zámcích, odlišný od starého slovanského způsobu života v prostředí vesnickém.

Německá kolonisace nezpůsobila však jen veliké novoty v životě vesnickém, nýbrž i v životě městském. Města zakládána byla v zemích českých rovněž po vzoru německém, a podle nich vlastně zaváděn byl nový lánovy systém i po venkově. Teprve města položila základ k nové organisaci práce a způsobila soustředěním obchodu rozvoj peněžního hospodářství. Skoro veškera práce řemeslná uchýlila se z venkova do měst, tam se rozdělila a diferencovala. Města poskytovala zároveň venkovanu příležitost, aby tam za peníze odbýval své plodiny a kupoval navzájem řemelslné výrobky. Pěkně spisovatel líčí vztah nových vesnic k sousedním městům.

Peněžní hospodářství nebylo v českých zemích podporováno jenom uvedenou změnou života městského a vesnického, nýbrž i tou příznivou okolností, že za posledních Přemyslovců dostouplo u nás těžení drahých kovů nebývalých rozměrů. Spisovateli naskytla se příležitost pojednati i o českém hornictví a mincovnictví. Zmiňuje se tu v souvislosti s tím také o podnikavosti patricijských kruhů městských, poskytujících jednak úvěr šlechtickým dlužníkům, jednak i vyhledávajících nové zisky v nájmu urbury, mincoven, cel i celých královských villikací. Do rukou městského

6*

patriciátu přecházejí také městské i vesnické rychty, ba i šlechtické statky. ,,Ctižádost nejvyšší vrstvy patriciatu,“ praví spisovatel na str. 70, ,,hlavně v Praze a v Hoře Kutné se hromadícího, vzrůstala a naplňovala se již duchem v pravdě seigneuriálním tou měrou, že přicházela znenáhla v přímý dotyk s kruhem nejvyšší, panské feudality“.

Hospodářský rozkvět českých zemí prospěl i domácí dynastii. Autor vykládá, jak se změnil i poměr posledních Přemyslovců k říši římsko-ně mecké (str. 76 a násl.), a jak se zlepšilo i jejich postavení v tehdejší Evropě. Vhodně srovnává vývoj vnitřních řádů mezi státem českým a francouzským ve středověku. Opětovně dotýká se v práci své shod onoho vývoje v obou státech.

Seznámiv čtenáře s hospodářským stavem zemí českých a probrav otázky s tím souvislé, spisovatel obrací se na konci prvé kapitoly k vlast nímu vylíčení mincovní reformy, což bylo přímým účelem jeho výkladů. Pojednává o středověkých surogátech peněz, o ražení a druzích mince, o mincovní technice, oběhu a výměně peněz a zejména o zavedení pražských grošů a jejich velikém významu.

Kapitola druhá je věnována králi a panstvu českému. Autor zabývá se nejprve osobou krále Václava II. a duševním ovzduším jeho okolí. Pozná váme tu zvláště zajímavé prostředí literární, kruh německých veršovců vykonávajících zároveň s různými učenci, hlavně právními, nemalý vliv na králův duševní život.

Po králi přichází na řadu panstvo české. Spisovatel vykládá, co byl vlastně panstvo české v stol. 13., a jakou mocí vládlo (str. 126 a násl. Jsme téhož mínění, jako autor, že přední panské rody české ze 13. sto nebyly starého původu. Velmoži čeští nepocházeli ze starých dynastický rodů, nýbrž byla to šlechta původu úředního. Jen tím se vysvětluje, ž genealogické vzpomínky ani nejpřednějších rodů nesahaly dále než do 12. s Kosmas nedovede nám v 11. stol. kromě Vršovcův uvésti jiné staré rody ne Munice a Těptice. Z vypravování jeho také vysvítá, že na poč. 11. sto bylo rodů takových sotva mnohem více než tři. Bystře upozornil na jedn okolnost již Jasinskij. Skoro v celé kronice Kosmově označují se jednotli šlechtici stejným způsobem, jménem svým i svého otce, a sice: Kojata sy Všeborův, Smil syn Bozenův, Nožislav a Držikraj synové Lubomírovi at Na dvou místech uvádí se děd: Beneda syn Juratův, vnuk Tasův; Simo vnuk Hapatův. V tomto označování Jasinskij nevidí pouhou nahodilos nýbrž úmyslnost. Neuvádíť kronikář u některých osob jméno otcovo sotv asi z toho důvodu, že by ho nebyl znal, nýbrž proto, že otec jmenovan osoby byl bezvýznamný. Z toho, že Kosmas, mluvě o době krále Vrat slava (1061—1092), uvádí jen některé osoby se jménem otcovým, Jasinsk soudí, že jen u nich život a povýšení otců padaly do doby knížete Břetislava takže česká aristokracie s konce 11. a poč. 12. stol. mohla čítati svou existen jen na několik desetiletí.

Jen mimotně budiž uvedeno, že patronymických označení česk šlechty jako Pomněn Jarohněvič, Předbor Čenakovič, povšiml si tak

Šusta (str. 153, pozn. 1), myslí však, že vyskytují se nejčastěji teprve v listinách Přemysla Otakara I.

Úředníkům, županům, jakožto praotcům českých velmožů spisovatel věnoval tedy větší pozornost (str. 127 a násl.) Sestaviv z pramenů českých i mimočeských řadu dokladů o terminech župan (suppanus) a župa (suppa), dospívá k mínění, jež také my sdílíme, že slova uvedená znamenají totéž, co lat. beneficiarius a beneficium.

Právem autor vidí tedy i v Čechách náběh k feudalismu. Že k plnému rozvoji lenního zřízení u nás nedošlo, vysvětluje tím, že nad lény měly převahu svobodné statky zemské (str. 141).

Nesouhlasíme s tím, že spisovatel napořád užívá slova ,,služební léno" (viz na př. str. 131, 16 a j.) ve smyslu ,,léno úřední". Kladeť se v literatuře německé termin Dienstlehen jakožto nepravé léno ministeriálů čili dienstmannů proti pravému lénu rytířskému (feudum militare), takže jsme zvykli se slovem tím spojovati jiný smysl než autor. Spisovatel užívá vůbec nepřípadně několika slov. Tak na př. na str. 131 rozumí slovem náprava jurisdikci, pravomoc, ačkoli v tomto smyslu se terminu onoho nikdy neužívalo. Náprava znamená ve starém našem jazyku mimo jiné tolik co léno, nikdy však ne pravomoc. — Také staré hrady jakožto střediska veřejné správy spisovatel opětovně označuje nepřípadnym názvem hradiště, jež znamená — abstrahujeme-li od jiného smyslu slova toho, místo, na němž hrad stojí, — opuštěné místo, na němž kdysi hrad stával, ale už je rozbořen. Nechce-li autor užívati slova hrad, má náhradu ve slově hradisko, jež se u něho také několikráte ve správném smyslu objevuje. — Na str. 16 čteme poháněti soudem, což není rovněž správně řečeno. V Knize Rožmberské čteme sice o pohánění trhem a dvorem, ale ne soudem. Poháněloť se k soudu trhem a dvorem (domem, hradem). — Nesprávně užívá spisovatel také slova soukup (str. 149) ve smyslu skupování. Slovo to nemá v češtině jiný smysl než účastník kupu (koupě, trhové smlouvy), ať je to již prodavač či kupec nebo prostředník při koupi, dohazovač. Nejčastěji označuje se slovem tím arci kupec. — Na str. 424 mluví se o jistcích ve smyslu rukojmí. Je sice pravda, že i v tom smyslu možno v literatuře najíti doklad, ale právnicky přesně řečeno znamená jistec tolik jako vlastní dlužník, nikoli rukojmí.

Než vraťme se k autorovým výkladům! Na str. 132 čteme: ,,Právem v listině z r. 1187 (ve Friedrichově Codexu I., čís. 317) názvem supani jsou zahrnuti rozmanití hodnostáři dvorští i provinciální". Podotkli bychom k tomuto zcela správnému postřehu, že podobně označováni jsou v pramenech chorvatských terminem jupani úředníci dvorští i provincijní.

Mylné jest autorovo mínění, vyslovené na str. 135, pozn. 1, že uherský termin jobbagiones znamená totéž co župané. Nejlépe jest mínění toto vyvráceno různým smyslem uvedeného terminu. Co všechno neznamená jobbagio! Může to byti šlechtic (jobb. regni), člen hradské posádky (jobb. castri), nápravník (jobb. excercituans), ba dokonce pouhý sedlák.

Pojednav o županech, spisovatel vykládá, jak se znenáhla vyvíjela v českých zemích pevná soustava obyčejového zemského práva, chránícího

každého zemana před panovníkovým útiskem, takže v 13. stol. nebylo již místa pro patriarchální despotism (str. 142 a násl.). Svobody zemanské nalézaly oporu v soudech provincijních, bývalých baštách zeměpanské jurisdikce. Z úřadů knížecích soudy provincijní staly se znenáhla institucí zemanskou.

Proměna županstva v rodový stav panský nebyla však umožněna jen pevnějším systémem práva zemského, nýbrž hlavně tím, že čilejší ze županů dovedli si vymoci na panovníkovi darování rozsáhlých lesních újezdů a vůbec nemovitého majetku vhodného ke kolonisaci. Dostalo-li se obdarovaným ještě hojně svobod a výsad právních, zvláště četných imunit, nabyli jednotliví velmoži tak skvělého postavení, že se mocí svou mohli vyrovnati takořka samému králi.

Dobře spisovatel postřehl (str. 153), jak velmoži čeští teprve časem určitěji a stáleji se označují pevnými jmeny. Velmož vystupuje jako svědek v listinách téhož panovníka jednou jen s křestním jménem, podruhé bývá trochu bezpečněji označen přidáním jména svého otce nebo bratra, jindy zase zmínkou o své úřední hodnosti v knížecí službě. Vlastnictví hradu zvolna zatlačovalo ostatní způsoby označování a razilo cestu k trvalým predikátům rodovým.

Záhy vystupují mocní župané s četnými družinami, v nichž vedle nesvobodných ministeriálů bývali i svobodní ,,milites secundi ordinis". Na str. 155 a násl. autor pojednává o těchto družinách.

I když stav panský měl základ své moci v rozsáhlých a poměrně scelených zbožích dědičných, vzniklých hlavně z královských donací, nepřestávali velmožové čeští vyhledávati službu v úřadech. Nepoutalyť úřady nijak své tituláry k trvalé osobní residenci. Jen tak byla možna kumulace vysokých úřadů v jediné ruce (str. 161).

Solidarita panstva českého utvrzována byla vzájemným sešvakřováním bohatnoucích rodů českých a moravských. Pěstovány byly i příbuzenské svazky s cizinou (str. 164). Těmito svazky spisovatel vysvětluje, že Albrecht Habsburský mohl Vítkovce zváti svými ,,consanguinei carissimi". S výkladem jeho však nesouhlasíme. I když má pravdu, že tu bylo konnubium mezi rody českými a cizími, nemohou se lichotky dopisů bráti doslovně. O tom nás poučují podobné laskavosti, s nimiž se častěji setkáváme v tehdejších korespondencích a listinách v jiných zemích. Tak čteme na př. v obchodní smlouvě mezi Dubrovníkem a Molfettou z r. 1208 (Smičiklas, Codex III., čís. 65), že byla mezi oběma řečenými obcemi ,,mutua dilectio et *consanguinitatis proximitas*", a přece tu nelze mysliti na nějaké příbuzenství. Podobně píše starosta a obec města Trogiru r. 1250 ,,viris nobilibus et discretis amicis suis carissimis et *propinquis* dominis iudicibus . . civitatis Ragusinae" (t. IV., čís. 378). A podobných dokladů dalo by se najíti mnoho.

Na str. 169 pozn. 1 spisovatel praví, že v trestním řízení činíval se již ve 13. stol. výslovný rozdíl mezi barones a prostými milites. Rozdíl takový zná již druhá polovice stol. 12., jak vidno ze statutů Konráda Oty.

Podav stručný vývoj stavu panského, autor vrací se zase ke králi a ukazuje, že vzrostla nejen moc českého panstva, nýbrž i moc královská, (str. 172). Příznivě působilo na postavení královo především zmenšený počtu mužských členů vládnoucího rodu, čímž spory o trůn v 13. stol. přestávají. Ale byly tu ještě jiné základy panovníkovy moci. Král opíral svou moc nejen o dominium generale, o svoje vladařské postavení, nýbrž i o dominium speciale, t. j. o svou vrchnostenskou moc, vyplývající z jeho vlastnictví ke královské půdě aneb aspoň z ochranného poměru, z fojtství nad zbožím duchovním. Tak jako velmoži byl totiž i král velkostatkářem, a to prvým v zemi. Také on měl své statky a poddané sedláky (i měšťany), a ke „komoře" náležela i královská města a půda církevní. Kolonisace na právu německém nepovznesla jen šlechtu, nýbrž zvětšila také důchody panovníkovy. Vedle beneficiární zemské soustavy vznikl samostatný kruh moci komorní, ovládaný přímo panovníkem. Spisovatel vykládá, jak panovníkovi prospívalo především dominium nad zbožím duchovním. Líčí tu zároveň, jaké byly zdroje příjmů tehdejšího duchovenstva, a jaký byl poměr duchovenstva ke králi a k světskému panstvu (str. 180 a násl.).

Také v Čechách — podobně jako v Německu — byli mocní pánové fojty církevních ústavů, také u nás zneužívali svého postavení. Rostoucí bohatství církevní bylo příčinou, že panstvo se závistí na ně hledělo a při vhodné příležitosti hledělo je zmenšiti. Poměry samy hnaly duchovenstvo do tábora panovníkova. Jen u krále mohl klerus dojíti ochrany proti uchvatitelům světského stavu. Král dával mu tím ochotněji imunity, čím více sám byl ohrožován rostoucí mocí županskou. Tak, praví spisovatel na str. 185, ocitá se naše vyšší duchovenstvo ve 13. stol. na dráze zcela protichůdné vývoji světského panstva. I v Čechách ve 13. stol. vzrostlá zboží církevní stávají se posledním Přemyslovcům zálohou, v níž nalézají ochranu proti nepřátelskému světskému panstvu.

Na str. 186 a násl. autor líčí, jak panovník disponoval církevním majetkem často ve svůj prospěch, a jaký měl zisk ze svého ochranného panství nad církví. Duchovenstvo platívalo ze svých poddanských láno nejen obecnou daň, nýbrž často i „sbírky zvláštní", ba mnohdy bývaly na něm vynucovány i zápůjčky.

K dominium speciale čítají se i četná práva regální. Všechny složky tohoto dominia posilovaly krále v jeho bojích s panstvem. Zápas mezi panstvem a korunou nezačal se však teprve na sklonku 13. věku a proto spisovatel v následující části druhé kapitoly probírá stručně dějiny Václava I. a Přemysla Otakara II. (str. 190 a násl.).

Pojednávaje o době Přemyslově, autor věnoval zvláště pozornost počátkům zemského soudu českého (str. 206 a násl.). Velmi pěkně a jasně uvádí počátky tohoto soudu v souvislost s úpadkem tehdejšího soudnictví provincijního, jakož i se soudnictvím městským. Soud zemský je s počátku jen novou formou soudu dvorského, který se koná v nepřítomnosti a v zastoupení panovníkově.

Že soudnictví a sněmování původně souviselo, jak se vykládá na str. 206, pozn. 1, toho příklad máme nejen v Anglii, nýbrž skoro ve všech

státech. Francké malbergy a dingy nejsou ničím jiným než shromážděními soudními i sněmovními. Také v Uhrách bylo něco podobného, a nejinak bylo tomu v Polsku. Souvislost soudnictví a sněmování prozrazuje také starší moravský název zemského soudu „*sněm panský*" (srov. Knihu Tovačovskou, kap. 37 a 218).

Autor nesouhlasí s míněním, že krajští popravci zřizováni byli již ve druhé pol. stol. 13., a klade je teprve do stol. 14. Úkoly popravecké vykonávali dílem královští vladaři (villikové), dílem rychtáři a konšelé městští. Pojednává tedy dále o vladařích (str. 211 a násl.), jež srovnává s královskými prévoty ve Francii.

Probrav vládu Přemyslovu, spisovatel zabývá se dobou Václava II. a líčí poměr nového krále k panstvu. Za něho vedle panstva domácího dosahují rozhodujícího vlivu na vládu v zemi živly hlavně duchovní, původu cizího, německého (str. 231 a násl.). Autor seznamuje čtenáře se všemi těmi vynikajícími duchovenskými osobnostmi, z nichž nejdůležitější jsou Petr z Aspeltu, potomní biskup basilejský a konečně arcibiskup mohučský, králův zpovědník Heřman, papežem legitimovaný levoboček Gottfrieda hrab. Hohenlohe, probošt Bernard z Kamenice a j. Veliké oblibě u krále těšili se také řeholníci cisterciáčtí, zejména opat sedlecký Heidenreich, opat waldsasský Dětřich a opat zbraslavský Konrád.

Ale nejen s německými duchovními, nýbrž i s panstvem německým setkáváme se na dvoře Václava II. Cizincům těm svěřovány jsou důležité dvorské úřady, zejména úřad podkomořský, jemuž je věnována zvláštní pozornost na str. 244 a násl.

Zajímavé jest, co se vykládá na str. 248 o královské „komoře", jakési tajné radě panovníkově.

Překvapuje poněkud poznámka spisovatelova, že se na dvoře Václava II. mnoho přísahalo (str. 248). Každý notář, vstupující do kanceláře, prý přísahal, že bude věrně sloužiti a že z úřadu nevynese žádného tajemství. Takové úřední přísahy nejsou přece nic zvláštního a setkáváme se s nimi ve všech zemích. Najdeme je na př. v našich zemských zřízeních, v dalmatských městských a ostrovních statutech a j. Nepřísahali jen úředníci, nýbrž i poddaní, přísahal panovník, přísahali vojáci, zkrátka přísaha byla všude prostředkem, kterým se utvrzovaly povinnosti.

Na str. 254 a násl. autor píše o pokusu Václava II. kodifikovati v Čechách právo a o povolání za tím účelem italského mistra Gozzia Orvietského a dále i o myšlence královĕ zříditi v Praze vysoké učení. Jak proti kodifikaci tak proti zřízení vysoké školy postavili se důrazně zemští páni.

Spisovatel všímá si dále městské politiky královy, správy korunních statků, bernictví českého a úvěru králova.

Konec kapitoly druhé věnován jest národnímu vědomí a národnostní otázce za doby Václavovy.

Zcela jiného rázu než prvé dvě jsou kapitoly třetí a následující. V kapitole třetí spisovatel vypisuje, jak Václav II. šířil své panství do zemí

polských, a jak se rodu jeho otvírala možnost panovati i nad zeměmi uherskými, kde jedním z kandidátů trůnu byl syn jeho Václav III. Jak v Polsku, tak v Uhrách bylo třeba bojovati s četnými překážkami. Do podrobností líčí se tyto zápasy.

Také v této kapitole spisovatel má příležitost zabývati se otázkami právně-historickými. Na str. 318 a násl. pojednává o úřadě starostovském v polských zemích. Praví, že pro úředníka toho, zvaného po lat. capitaneus, ujal se v historické literatuře polské název *starosta*. Bylo by ovšem mýlkou domnívati se, že jest to jen název historické literatury. Starostou nazýval se v Polsku capitaneus všeobecně. Do Polska dostal se z českého státu nejen sám úřad, nýbrž i jeho název. Jeť známo, že i na Moravě nazývali zemského hejtmana někdy starostou. (Kn. Tovač., kap. 31.)

Nesprávné jest mínění (str. 323), že by hodnosti palatinů, korouhevníků, mečníků a kastelánů polských na konci 13. a na poč. 14. stol. byly hodnostmi *dvorskými*. U „palatina" nesmí nás mýliti název. Úředník tento, po polsku zvaný vojevodou, jest už dávno orgánem zemské autonomie, právě tak jako se kastelán proměnil v úředníka autonomního. V knihách pojednávajících o polském právu ústavním jest možno o tom se poučiti.

Na str. 329 uvádějí se vedle sebe Plavci a Kumáni. Správně by mělo býti Plavci čili Kumáni. Běžíť tu jen o dva názvy jednoho a téhož národa.

Jako třetí, tak i čtvrtá kapitola je velmi bohatá obsahem. Líčí se tu, jak král Václav II. pro svou expansi do Polska a Uher byl nucen podstoupiti boj na dvě fronty, proti papeži i proti vlastnímu svému švakrovi, králi římsko-německému Albrechtovi Habsburskému. Spisovatel velmi plasticky zobrazuje nám postavu jak papeže Bonifáce VIII. tak krále Albrechta. Pěkně vykládá tu, jak ve vzájemných tehdejších bojích v jedno se sbíhaly zájmy české a francouzské, následkem čehož Václav II. usiloval o spolek s Francií. Naděje krále českého kladené v česko-francouzskou allianci se však nesplnily. Přes to Albrecht marně se vypravil do Čech proti Václavovi.

V kapitole poslední autor živě líčí tragedii vymření Přemyslovců a zmar prvých snah Habsburků o nabytí české koruny. Smrt Václava II. a zavraždění Václava III. zbavilo najednou Albrechta Habsburského nebezpečných nepřátel, ba více, rodu Habsburskému otvírala se veliká perspektiva, že nabude nejen českých, nýbrž snad i polských zemí. Volba Rudolfa, syna Albrechtova, za krále českého přibližovala Habsburky k cíli. Než tu najednou veliké plány se úplně hroutí. Po necelém roce umírá nový český král, a za krátko padá vražednou rukou vlastního synovce i otec Rudolfův, král Albrecht. Koruna česká je tím pro Habsburky ztracena. — Také v poslední kapitole spisovatel má příležitost zabývati se četnými otázkami souvisícími s vlastním předmětem.

Kniha Šustova je beze všech frází jedním z nejdůležitějších zjevů české vědecké literatury poslední doby.

Karel Kadlec.

Peisker J., Die Abkunft der Rumänen wirtschaftsgeschichtlich untersucht. Berichtigter Sonderabdruck aus der Festgabe für Hofrat Loserth. (Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, XV.) Graz, 1917. Stran 48.

Poslední práce Peiskrova je novým článkem v řetěze jeho theorií o pastýřských nomádních plemenech turkotatarských a jejich poměru k národnostem evropským. Tolik theorií bylo vysloveno o původu rumunského národa, ale nikdo nepřipadl dosud na originální myšlenku, že by potomci vznešeného národa římského mohli pocházeti od nějakého nomádního jezdeckého plemene asijského! Také Peisker je tedy odpůrcem theorie kontinuity a poráží ji pádně se stanoviska hospodářského, odbývaje ostře jakožto pošetilost mínění Xenopolovo, že by (románské) venkovské obyvatelstvo staré Dacie bylo před barbary uprchlo do hor a tam se oddalo pastevectví. Stejně se zastanci theorie přistěhování hledá kolébku rumunského národa na Balkánském poloostrově, kdežto však oni vidí v Rumunech sice národ smíšený, ale přece jen ze živlův evropských, Peisker má za to, ba pevně věří, že Rumuni jsou potomky nějakých Turkotatarů, kteří teprve později zaměnili původní svůj jazyk za rumunštinu.

U kočujícího národa, který nemá uzavřených sídel a žije s jiným nebo dokonce s několika usedlými národy v symbiose, nemůže prý pouhý jazyk býti rozhodným kriteriem pro původ národa, nýbrž dlužno hleděti i k rase, charakteru a způsobu života takového národa. Mínění toto jest ovšem správné, myslí-li však Dr. Peisker, že thesi svou o původu rumunského národa dokázal, je ve velikém omylu.

Spisovatel vychází především od mylného předpokladu, že kočovnými pastevci ovcí byli jen Asiaté, a sice altajského původu. S emfasí praví na str. 28: An Schafnomaden *arischer* Abkunft kann nicht mehr geglaubt werden. Za autorův omyl dlužno také považovati mínění, jako by nomádní ovčáctví muselo býti spojeno s loupežným jezdeckým kočováním. Poněvadž v dnešní Italii pořáde ještě se udržuje kočovné ovčáctví, Peisker se domnívá, že bylo tam zavedeno v 7. stol. tlupou mongolských Bulharů, kteří žili původně s Avary v Pannonii a pak, když se od nich trhli, vystěhovali se pod Alciokem (Alzekem) nejdříve k Slovincům a pak do Italie. „Die altrömische, in Unteritalien durch Sklaven betriebene Schafzucht (Varro, Rerum rust. libri tres II., 1), dodává. hat mit dem Wanderhirtentum nichts zu schaffen."

Kdyby byl Peisker důkladněji četl Varrona, byl by v něm našel jiné místo, kde způsobem zcela jasným, nejmenší pochybnost nepřipouštějícím, se praví, že v době před Kristovým narozením (Varro žil, jak známo, v l. 116—27 před Kr.) v Italii provozován byl chov ovcí se střídavým používáním pastvin letních a zimních, tedy kočovné pastevectví. Nic na věci nemění, že vlastníkem ovcí byl bohatý Říman, který za pastýře používal otroků. Attikus praví totiž Varronovi (II., 2): Longe enim et late in diversis locis pasci solent (greges ovium), ut *multa milia absint* saepe *hibernae pastiones ab aestivis.* Nato odpovídá Varro: Ego vero scio; nam mihi *greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aestivabant.*

Jestliže Varronovi otroci honili panská stáda ovcí z reatských hor, tedy ze Samnia, až do Apulie, měl jistě Attikus pravdu, když podotkl, že zimoviště vzdálena bývala od letovišť často mnoho mil. Nejinak bylo tomu v Illyrii, klasické zemi pastevecké, o níž se rovněž zmiňuje Varro (II., 10). Ostatně Peisker sám (str. 33) připouští, že Illyrové byli ponejvíce pastevci ovcí.

Další vadou, a to nemalou, Peiskrovy hypotesy jest, že původce její nedovede přímo jmenovati žádné turkotatarské plemeno, jež by bylo dalo základ k rumunskému národu, a nemůže také ani přibližně určiti dobu, kdy by byli domnělí turkotatarští předkové Rumunů přímo ze západního Turkestanu byli vtrhli na Balkánský poloostrov. Na str. 30 praví příliš neurčitě: *Wann* die altaischen Vorfahren der Wlachen an der unteren Donau erschienen sind, lässt sich nicht bestimmen; nur das ist gewiss, dass es *lange* vor ihrer Rumänisierung geschehen sein muss. Diesem Sprachwechsel selbst muss aber eine Zweisprachigkeit als Übergangsstufe vorausgegangen sein, und beides zusammen setzt eine rumänisch sprechende *sesshafte* Bevölkerung voraus, unter welcher jene Nomaden eine zur völligen Rumänisierung genügende, also lange Zeit hindurch ständig gewintert haben.

Právem poukazuje autor na pestré etnické složení všech kočovných jezdeckých plemen asijských Uvádí zejména Skyty, Maďary a Bulhary (str. 24 a násl.). Etnické metamorfosy jsou prý typické pro všechny nomády, kteří zanechávajíce doma své rodiny, přepadají cizoplemenné národy a zároveň se vzájemně potírají. Dlužno prý vůbec u vnitroasijských jízdných hord míti za to, že každé takové plemeno ve vzájemných bojích aspoň jednou pozbylo svých žen a dětí (str. 26). Muselo-li pak jízdné nomádní vojsko náhle opatřiti si cizoplemenné nenomádní ženy, vznikl prý v rodinách jazykový dualismus (str. 24), který se udržoval jen po nějaký čas, neboť děti přidržely se často jazyka matčina, jemuž rozuměli i otcové. Po dvojjazyčnosti následovala tedy zase jednojazyčnost, a sice tím, že přijat byl výhradně cizí jazyk.

Dvojjazyčnost hledá Peisker někdy také u Vlachů (předků nynějších Rumunů), ale příčinu její vidí nikoli v tom, že by kočovné plemeno bylo přišlo o své ženy a děti a muselo si pak vyhledati ženy nové, cizoplemenné, nýbrž v tom, že nějaké turkotatarské plemeno kočovalo na Balkánském poloostrově v prostředí rumunském, že totiž bylo odkázáno na zimoviště mezi obyvatelstvem rumunského jazyka (str. 35—37). Jen mezi sebou na horských letovištích mohli turkotatarští pastevci užívati vlastního jazyka, jakmile však se svými stády odtáhli na zimu mezi rumunský lid, byli nuceni mluviti s ním rumunsky. Z cizí pro ně rumunštiny stal se časem výhradný jejich jazyk.

Kdo zná Weiganda, a to nejen spis jeho Die Aromunen, nýbrž i stať jeho o Aromunech v Diaconovichově Encyklopedii rumunské, ten ví, že nejlepší tento znalec aromunského života mezi jinými příčinami odnárodňování kočovné až dosud větve Rumunů shledává jejich dvojjazyčnost. Velmi mnoho Kucovlachů anebo Cincarů, jak se Aromuni u Řeků a Slovanů též nazývají, odnárodnilo se a bude se ještě dále odnárodňovati

hlavně proto, že zimoviště jejich se nalézají v přímořských krajinách obývaných Řeky, Slovany a Albánci.

Na dvojjazyčnost Rumunů byl tedy Peisker upozorněn Weigandem. Weigand dal mu ovšem jen podnět k vytvoření hypotesy, jež vznikla po úvahách o jízdných nomádech středoasijských, kočovném životě Vlachů a odnárodnění někdejšího pastýřského obyvatelstva katunské nahije. Pravdu má Peisker, když tvrdí (str. 11), že katunská nahije na Černé Hoře byla pojmenována po někdejších katunech (pastýřských obcích) tamního obyvatelstva. Mýlí se však, myslí-li, že pastýři oněch katunů byli Rumuni. Byliť to Albánci, jak jest až podnes viděti nejen z blízké národnostní hranice mezi Srby a Albánci, nýbrž hlavně ze společných albánsko-černohorských pověstí o původu některých plemen. (Ostatně sám Peisker se o těchto pověstech zmiňuje podle bádání Jirečkova.)

Poněvadž kočovné pastevectví Vlachů (Rumunů) se podobá nomádnímu ovčáctví turkotatarských plemen, a poněvadž po — nesprávném ovšem — mínění Peiskrově na ovčácké nomády arijského původu nelze mysliti, musejí kočovní Vlaši býti potomky nějakých nomádních Turkotatarů. Nic divného to Peiskrovi není, když je přece známo, že plemena turkotatarská měnila své jazyky, a když také Vlaši (pastýři katunské nahije) na Černé Hoře se odnárodnili, stavše se časem domněle nejryzejšími Srby.

Takovýmito asi myšlenkovými cestami dostal se Peisker k nové své, zase originální theorii, originální, jako celé jeho nazírání na mnohé základní otázky sociálního a hospodářského života národů. Také nová jeho hypotesa jest apriorní. Lehčeji byla vyslovena, nežli se dá dokázati. Až příliš jasně ukazuje, že nevznikla empirickým bádáním; proto teprve dodatečně, po jejím konstruování, hledají se pro ni důvody.

Než sledujme Peiskra dále! Nějací turkotatarští nomádi porumunštili se ve svých zimovištích prostřed rumunského obyvatelstva. Peisker táže se, kde se to mohlo státi, a dospívá k závěru, že ve staré Dácii (Trajanově) býti to nemohlo (str. 30 a násl.). Kolébka nynějších Rumunů stála podle Peiskra na Balkánském poloostrově. Jireček dokazuje sice, že vlastí prarumunštiny bylo území, jehož centrum se kryje celkem s královstvím srbským 19. století, ale „die Ergebnisse der Sprachtopographie sind Tatsachen, die der Wirtschaftsgeschichte sind es nicht minder", praví na str. 36 Peisker. Poněvadž Jirečkovo území prarumunštiny je horským vnitrozemím, které se za zimoviště ovčáckých nomádů nehodí, — a jinde než v zimovištích nemohl být položen základ k odnárodnění nomádních Turkotatarů, — muselo rumunské prostředí, jež mělo vliv na turkotatarské kočovné pastýře, ležeti někde na březích Adrie (36). Na str. 36 a 37 vykládá pak Peisker způsobem málo srozumitelným, jak mohlo dojíti k porumunštění turkotatarských kočovníků. Nebudeme tu myšlenky jeho opakovati, poněvadž hypotesa jeho právě na tomto místě ukazuje největší slabiny. Předpokládá totiž, že za doby, kde kvetl institut veteránů římských, byl rumunský jazyk již hotovou vyvinutou individualitou. Zatím však, kdo má jen poněkud správnou představu o vzniku rumunštiny,

ví, že o jazyku tomto nemůže býti řeči, dokud nepřišli Slované na Balkánský poloostrov, a ani hned po jich vtržení na tento poloostrov nemohl rumunský jazyk rázem vzniknouti. Teprv organickým spojením románštiny, slovanštiny a jiných jazykových elementů vznikl jazyk rumunský. Teprve někdy v 6. stol. mohla se počít vyvíjeti rumunština jako nová jazyková individualita, když Slovanů bylo už na Balkánském poloostrově tolik, že jej celý zaplavovali. A trvalo to zajisté aspoň nějaké tři generace, než ze soužití živlu románského a slovanského vznikla smíšenina románsko-slovanská. I kdybychom připustili, že dnešní Rumuni jsou potomky porumunštěných Turkotatarů, nemohla domnělá změna jazyková nastati dříve než zase po vystřídání aspoň tří generací. Nedá se důvodně mysliti, že by předpokládané Peiskrem odnárodnění kočovných Turkotatarů nastalo před počátkem 8. stol. (před r. 700). V době té kočovalo na Balkánském poloostrově jediné turkotatarské plemeno, Bulhaři. Jen Bulhaři byli by se tedy museli podle Peiskra porumunštiti, což je však vyloučeno. Zpravujíť nás byzantští spisovatelé dostatečně o tomto nomándím plemeni, založivším mezi moesijskými Slovany nový stát, nikde však se nezmiňují o tom, že by třeba sebe menší část Bulharů se byla porománštila. Ještě méně lze mysliti na Avary, jichž kočoviska v té době byla v Pannonii, nikoli na Balkánském poloostrově, kam zajížděli jen na loupežné výpravy.

Hypotesu Peiskrovu musíme tedy zavrhnouti. Přesto však zbývá v práci autorově něco positivního. Spisovatel bezděky podal v rozpravě své příspěvek k rozluštění otázky, jak se mohlo státi, že v rumunském národě a jazyku sloučily se dva úplně různé živly, románský a slovanský, v jeden organický celek. Dosud se v literatuře vykládalo, že rumunský národ povstal konnubiem mezi Romány a Slovany. Prvý vyslovil toto mínění Sulzer, a držel se ho i Roesler. Peisker tím, že akcentoval dvojjazyčnost rumunských pastýřů, dává podnět — arci nevědomky — k novému výkladu splynutí románského a slovanského elementu v nový celek. Jest nejen možno, ale i velmi pravděpodobno, že národní a jazyková individualita rumunská vznikla nikoli konnubiem, nýbrž spíše tím, že kočovní románští pastýři byli nuceni v zimních svých sídlech uprostřed slovanského obyvatelstva užívati slovanštiny. Poněvadž rok co rok užívali dvojího jazyka, v létě na horách své románštiny, v zimě pak v přímořských rovinách slovanštiny, vyvinul se časem ze dvou různých živlů nový jazyk smíšený, polorománský, poloslovanský, arci oplývající ještě jinými cizojazyčnými živly.

Výklad tento zcela dobře se srovnává s míněním Jirečkovým o původní vlasti prarumunštiny. Na území Srbska 19. stol. byl za panství římského živel románský rozšířen nejvíce ze všech provincií Haemského poloostrova. Tam mohli se tedy udržeti i po příchodu Slovanů četní románští pastýři, a to tím spíše, že Slované jako výbojci zaujali půdu příznivěji položenou (roviny a údolí). Jedni z dotčených pastýřů vedli asi život jen polokočovný a měli zimní pastviska v blízkosti letních, kdežto druzí vyhledávali zimoviště v dalekých přímořských krajinách, osazených hlavně

Slovany. Byly-li hory srbského vnitrozemí či pohoří pindské letovištěm románských nomádů, na styk těchto pastevců mezi sebou nemělo to žádného jazykového vlivu. Veliký rozdíl co do užívání jazyka byl však mezi jednotlivými zimovišti. Zdržoval-li se románský pastýř v zimě mezi Řeky, musel užívati řečtiny, podobně jako mezi Slovany zase slovanštiny. Poněvadž Slované pronikli na Balkánském poloostrově až k mořskému pobřeží, nejen jaderskému, nýbrž i jonskému, zdržovali se románští pastýři v zimě hlavně mezi Slovany. Tak se vysvětluje v rumunštině románsko-slovanská smíšenina.

Velikou oporou Peiskrovy hypotesy má býti slovo katun, jemuž odpovídá tur. (spec. kirgizské) kotan. U Kalmyků vyskytuje se slovo to ve formě chotun. Podle Peiskra je toto slovo v rumunštině pozůstatkem, který si vlašští pastýři zachovali ze své původní altajské řeči (str. 47). Již ve svém Rodinném nedílu (str. 127 pozn. 1.) připouštěli jsme souvislost slov katun a chotun a nechceme ani nyní souvislosti té popírati, přes to však zdá se nám příliš smělým uváděti slovo chotun na podporu hypotesy nijak neprokázané.

Jednotlivými nesprávnostmi spisu Peiskrova zabývati se nehodláme. Uvedeme jen něco. Starinnici (na str. 8) neznamená Hausvorstände, jak autor překládá s otazníkem, nýbrž jsou to sedláci, kteří před dávnou dobou přešli k Vlachům. Bezdůvodně odvozuje spisovatel nomádní ovčáctví ve Španělsku od Alánů, kteří prý r. 411 založili v dnešním Portugalsku říši. Jak se možno dočísti u Neumanna, Oresta Millera a Kulakovského, nebyli Aláni čistými Turkotatary, nýbrž pod jejich jménem skrývali se rozličné etnické elementy, nejen iránské, nýbrž, jak se zdá, i turecké, a možná i finské. Nebyla to tedy rasa altajského původu, jíž jediné přivlastňuje autor nomádní ovčáctví. Také není správné mínění, že kočovnému ovčáctví oddává se národ, jen když je k tomu donucen železnou nutností pro povahu půdy (str. 28). Domněnka tato vyvrácena je nejlépe tím, že Valaši přestali kočovati v Sedmihradsku, Uhrách a Haliči, jakmile jim byla přidělena půda hodící se k orbě.

Nebudeme také vyvraceti Peiskrovo mínění o podezřelé listině Ivana Rostislaviče Berladníka z r. 1134, ani o Brodnících, ani o zprávě Nikéty Chonského týkající se pronásledování Andronika Komnéna r. 1164. O všech těchto věcech lze se dočísti v našem díle „Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských". *Karel Kadlec.*

Právní filosofie.

Stammler Rudolf, Rechts- und Staatstheorien der Neuzeit. Leitsätze zu Vorlesungen. Lipsko, 1917. 88 str.

Stručná příručka Stammlerova má, jak již nadpis označuje, býti jen pomůckou k akademickým přednáškám. Proto omezuje se jen na povšechná hesla, jež živým slovem musí býti doplněna.

V nejpovšechnějších rysech podává tu Stammler pod nadpisem „státní résony" učení Macchiavelliho, dále přehled utopií, učení přirozenoprávních

(Grotius, Hobbes, Puffendorf, Thomasius), vykládá právo, jako část přírody (Spinoza), toužení po bohatství a moci (Mandeville), úkol zdokonalení (Wolf), contrat social (Rousseau), sociální eudemonismus (Bentham, Mill), právo rozumové (Kant, Fichte), učení historické školy právní (Savigny, Puchta), učení o právu silnějšího (Wieland, Kato, Haller), theokratické pojímání práva (de Maistre, Stahl), učení o svobodě (Freiheitslehre, patrně liberalismus, Smith, Humboldt), materialistické pojímání dějin (Marx, Engels, s nimiž spojuje a vykládá učení Hegelovo), theorii anarchismu (Proudhon, Stirner), právnický empirismus (Montesquieu, Merkel) a hnutí volnoprávní (Magnaud).

Již tato jména a hesla ukazují, že tu není ani úplného náčrtku dějin právní filosofie v novém věku, ani úplného systematického přehledu hlavních názorů na právo. K historickému přehledu chybí na př. učení anglických přívrženců přirozeného práva (Sidney, Locke,) odlišení křesťanského anarchismu Tolstojova od induvidualistického anarchismu Stirnerova, rozlišení kollektivistického utilitarismu Jheringova od individualistického utilitarismu Benthamova, též zařadění učení Montesquieuova mezi empiristické směry a zařadění učení Hegelova do kapitoly o historickém materialismu vzbuzuje pochybnosti, nehledě k tomu, že moderní přívrženci Hegelovi (Lasson, Kohler, Berolzheimer) nejsou ani uvedeni. Že novějších právněfilosofických směrů francouzských, anglických a italských (o ruských ani nemluvě) si vůbec nevšímá, není bohužel zvláštností jen tohoto náčrtku.

Vysvětlení pro tuto neúplnost náčrtku Stammlerova spočívá asi v tom, že spisek tento není míněn jako příručka k přednáškám o dějinách právní filosofie, nýbrž k přednáškám, v nichž Stammler svou vlastní filosofii právní vykládá. Proto největší část spisku vyplňuje vyvracení cizích mínění vlastním učením Stammlerovým, při čemž zase více do popředí vystupují nedostatky dosavadních nauk u srovnání s naukou Stammlerovou, než myšlenková spojitost jeho nauky s naukami dřívějšími. To zvláště překvapuje při výkladu učení Kantova a Fichteho. Rozumí se, že vzhledem na účel spisku také vlastního učení svého tu Stammler blíže nevykládá, tak že sotva si může o něm učiniti představu ten, kdo by hlavních spisů Stammlerových neznal.

Jde tu tedy spíše o jakýsi druh syllabu, jakých se používá na německých universitách, než o samostatnou příručku ke studiu neb rychlé informaci, a jen jméno auktorovo asi dopomohlo této technické pomůcce vyučovací ke knižnímu vydání. *Kallab.*

Schmid Aug., Die Gewalt als Grundlage des Rechts. Eine Betrachtung über die Tatsachenblindheit der Friedenstheoretiker. (Basilej 1917, str. 103.)

Vybíráme-li ze záplavy německé válečné literatury právně filosofické spisek Schmidův, nečiníme to pro jeho vědeckou cenu, nýbrž pro důslednost, s níž v něm provedena jest myšlenka, již, jak ukazuje spis Nelsonův, můžeme ještě dnes pokládati v Německu za vládnoucí. Víra v možnost světo-

vého míru je podle Schmida výsledkem mechanického jakéhosi myšlení, nepřihlížejícího ke skutečnému dění. Ve skutečnosti právo nemůže trvati bez moci, jest toliko zvláštní formou moci. Kde přestává moc, přestává také právo. Proto mohou tu býti mezinárodní dohody, nemůže tu však býti mezinárodního práva. Neboť právě ony předpoklady, které ve státě umožňují právní poměry, chybí ve styku mezinárodním. Právě, poněvadž tu jest národní právo, nemůže tu býti práva mezinárodního (str. 8).

Jest omylem, jako by lidé dobrovolně uznávali nějaké právo. Občanská poctivost jest výsledkem státní moci. Stát tvoří poctivost a pravoměrnost, nikoliv pravoměrnost stát. Ovšem nemusí se moc skutečně uplatňovati. Stačí možnost, aby se uplatnila. Stát není produktem národa, nýbrž národ jest produktem státu. Dějiny ukazují, že zájem vládnoucího, t. j. státu, jest stálým pramenem práva, a z hájení tohoto prospěchu vyplývá teprve stav snášenlivosti a umravněnosti jednotlivců. Jednotlivci jsou snášenliví, pokud podřízeni jsou stejnému vládci. Stát vůbec jest teprve původcem kultury, jmenovitě i řeči. Ovšem chce-li se stát uchrániti vnitřního rozkladu, musí vláda vždy se starati, aby s národem uchovávala do jisté míry shodu. Toho dosahuje zvláště demokratickými zařízeními. Hlavní dovednost spočívá tu v tom, činiti svá opatření tak, aby národ věřil, že se sám ovládá.

To platí i v poměru států mezi sebou. Mír jest jen stav vzájemné hrozby mocí. Dokud lidé budou takoví, jací ve skutečnosti jsou, zůstane válka nezbytnou složkou mezinárodních vztahů. Mezinárodní rozhodčí soudy nemají smyslu, jednak, poněvadž tu strany zároveň jsou soudci, jednak, poněvadž tu není výkonné moci. Odzbrojení také by nám neposkytlo trvalého míru, naopak zvětšilo by pocit nejistoty, a vzájemné nedůvěry mezi státy. Ani upuštění od annexí nebylo by zárukou míru, poněvadž velmi snadno by si je strana podlehnuvší vykládala za známku slabosti vítězovy. Nejhorším prostředkem zabezpečení míru by bylo někdy doporučované odpírání poslušnosti. Neboť národ nikdy neví, co by mu bylo k dobru, o tom může vždy rozhodovati jen vláda. Theorie mírové vůbec jsou velkým nebezpečím pro světový mír, poněvadž budí v jiných státech domněnku o slabosti toho státu, v němž se šíří.

Vůbec jest jen moc zárukou míru mezi národy. Utvoření spojených států evropských mělo by jen ten účinek, že bychom místo státních válek měli války občanské. Mír možno zajistiti jen soustředěním moci v jedněch rukou, které by ostatním mír vnutily. Takovou mocí jest v Evropě jen Německo, poněvadž jest to jediný velký národ, který nejdéle se choval odmítavě proti myšlence národnostní. (Str. 96.)

Těchto několik ukázek stačí snad k průkazu, jak pravdivé jest učení Nelsonovo, že právní filosofie, jež se vzdá ideje spravedlnosti, stává se jen zástěrou, zakrývající nejsobečtější politiku. *Kallab.*

Nelson Leonard. Die Rechtswissenschaft ohne Recht. Kritische Betrachtungen über die Grundlagen des Staats- und Völkerrechts, insbesondere über die Lehre von der Souveränität. (Lipsko, 1917. str. 251.)

Positivismus, snažící se o to, aby omezil zkoumání na skutečnosti smysly zjistitelné, došel, jak auktor v úvodě zdůrazňuje, k psychologii bez duše, k přírodní vědě bez přírody a k právní vědě bez práva. Právo, jež by bylo závazné objektivně a nezávisle od uznání lidmi, jež by vděčilo za svou platnost čemusi jinému, než ohledům na sociální nebo politickou opportunitu nebo ctihodnému historickému vývoji, jest patrně útvarem náležejícím jen do metafysiky. Positivní věda nemůže se tedy zabývati takovým právem, nýbrž toliko právními přesvědčeními, představami, city, chtěními, nebo co jinak možno pokládati za právní prameny historicky zjistitelné, jež jejím prostředkům badacím jsou dostupné. Zda to, co za právo se pokládá a co jako právo platí, také objektivně jest právem, o tom rozhodovati jest právní věda nepříslušnou (str. 3—4). Kdežto však pro duševní život jest lhostejno, neuznává-li psychologie duše, pro přírodu, neuznává-li přírodní věda přírody, vede právnický nihilismus k praktickému nihilismu v životě národů, a jen pokud zevní právní řád se udržuje mocí zvyku nebo šťastnou rovnováhou sil na jeho zničení interessovaných, nestává se tento následek přímo citelným, Má tedy zkoumání o základním dogmatu dnešní právní vědy význam nejen teoretický. Auktor omezuje se na nauku o suverenitě, poněvadž v ní podle jeho mínění vědecký směr jím potíraný došel nejkrajnějšího výrazu.

S tohoto stanoviska podrobuje Nelson rozboru především Jellinkovo odůvodňování státního práva naukou o vůli státu, i jeho odůvodnění mezinárodního práva učením o suverenitě, dále Lisztovo učení o základních právech v právu mezinárodním, Hubrovo učení o rovnosti států, Oppenheimovo učení o zřízení státního společenství, historické odůvodnění relativismu u Kohlera, filosofické odůvodnění relativismu u Radbrucha, odůvodnění teorie moci u Kaufmanna, ignorování pojmu práva u jiných učitelů státního a mezinárodního práva (Anschütze, Stengela, Zitelmanna, Heilborna, Triepela a Nippolda), soukromoprávní nihilismus u J. Bindera, restituci pojmu práva u Bara a jeho kritiku u Schoena, a končí úvahou o vztahu právní vědy k válce i k metafysice.

Do rozboru učení Nelsonova se tu nemůžeme pouštěti, poněvadž by předpokládal rozbor oněch nauk, jimiž se zabývá. Stačí, upozorníme-li, že Nelson při každém učení, jež kritisuje, se snaží ukázati jeho vědeckou neudržitelnost, totiž, že vede k vnitřním rozporům.

Tak zvláště Jellinkovo učení, že věda státního práva nemůže se zabývati tím, co má býti, nýbrž jako každá věda jen tím, co jest, že pak právo tím, že platí, stává se čímsi, co jest, prohlašuje za „čirý odpor" (barer Widerspruch, str. 9). Neboť tím, že norma platí, nepřestává býti čímsi, co má býti; jen představa o ní jest reálným faktorem ve světě zjevů, jen o působnosti této představy můžeme vypovídati jako o čemsi, co jest; tvrdí-li tedy Jellinek, že o tom, co má býti, jest věda nemožná, vylučuje již možnost právní vědy samé. Toto zaměňování práva s představou o právu stopuje pak Nelson i v Jellinkově učení o pojmu práva. Zvlášť, pokud Jellinek k pojmu práva požaduje jeho platnost, upozorňuje, že buď tím můžeme míniti faktickou možnost uskutečnění, a pak právo splývá s mocí, nebo právní závaznost,

a pak by právo bylo definováno právem; nezbývá tedy Jellinkovi, než aby závazností rozuměl přesvědčení o tom, že podle normy máme žíti, tedy zase zaměňoval závaznost s představou o závaznosti. Tím však dochází k logickému kruhu: neboť je-li přesvědčení, že něco jest právem, posledním pramenem práva, chybí nám právě pojem práva, jenž by této definici dodal smyslu. V duchu Jellinkově by smyslem této definice mohlo jen býti, že existuje přesvědčení o právu jako cosi objektivního, neexistuje však objektivní právo, čili, jeho nauka o právu vede k negaci práva. Jellinkova představa o právu jest nejen právnicky absurdní a logicky sobě odporující, nýbrž i sociologicky chybná. Neboť při jeho nazírání na právo by platným právem bylo vždy jen to, jež odpovídá přesvědčení průměru národa, vládnoucí právní přesvědčení by bylo kriteriem práva, což neodpovídá skutečnosti nejen ve státech nedemokratických, nýbrž i v demokracii, poněvadž i tam právo nevyplývá z právního přesvědčení, nýbrž ze zájmů většiny.

Vnitřní odpor mezi právem jako čímsi, co má býti, a právní vědou, jež jen tím, co jest, se zabývati smí, jeví se i v Jellinkově učení o relativnosti positivního práva a normativní síle skutečnosti, v jeho t. zv. metajuristickém problému, v nauce o ospravedlnění státu i o účelu státu. Na celé řadě citátů ukazuje Nelson, jak Jellinek není s to, aby vysvětlil faktickým stavem právo jako cosi, co má býti, a do jakých odporů se tím zaplétá. Jmenovitě ukazuje, že na základě teorie, jež hledá poslední odůvodnění práva v nadřízené vůli státu, jest státní právo pojmem sobě odporujícím, že tato teorie připouští jen neomezený absolutismus (str. 44). Jellinek tomuto důsledku uniká učením o autonomii státu, učením, že sice pro poddaného jest cizí vůle základem závazku právního, pro stát však vůle vlastní. Přehlíží, že popíráme-li s ním schopnost poznati objektivně právo, můžeme vždy dojíti jen k poznatku, že lidé cizí nebo vlastní vůlí se řídí, nikoliv však, že by tu byl právní závazek k tomu, abychom se jimi řídili (str. 51). Že nějaká skutečnost zakládá právo, můžeme tvrditi jen, předpokládáme-li právo, jež by skutečnosti tuto sílu propůjčovalo. Hlavní chyba Jellinkova spočívá v tom, že skutečnost pravotvornou, jež má smysl jen za vlády prava, činí posledním pramenem práva. Důsledkem toho pak může tvrditi, i že vůle jest pramenem práva (u státu) i že jim není (u poddaného), i že vlastní vůle může zavazovati, i že nemůže.

Nejhlubším pramenem těchto nesrovnalostí nauky Jellinkovy jest záměna noetické úlohy vysvětlení právních poznatků s kritickou úlohou redukce právních soudů na přímé právnické poznatky (str. 55). Neboť právní poznatky lze vždy vyvozovati jen z právních poznatků. Z pouhého poznání skutečností nebo dokonce z pouhé logiky nelze nikdy vyvozovati právních poznatků. Právní poznání jest praktickým poznáním, praktické poznání však nelze nikdy z teoretického vyvoditi. Problém pramene poznání práva jest tedy problémem kritiky praktické moudrosti (str. 54).

Je-li Jellinkova nauka o státním právu plná odporů, nemá ani jeho nauka o mezinárodním právu, již Jellinek buduje na této nauce, pevného podkladu. Již jeho vyvozování mezinárodního práva z pojmu suverenity jest chybné. Neboť z pojmu lze vždy jen pojmy vyvoditi, právní pravidla však lze zase

jen právními pravidly odůvodniti. Suverenita jest právo zavazovati se jen vlastní vůlí. Jellinek neklade si ani otázku, zda takové právo skutečně tu jest, nýbrž béře hned tuto pojmovou konstrukci za základ svého mezinárodního práva. Jeho pojem suverenity je však zcela libovolným dogmatem (str. 59). Suverenita v tomto smyslu by odporovala vůbec každému mezinárodnímu právu. Neboť již první zásada mezinárodního práva podle Jellinka, zásada rovnosti států, odporuje jeho pojmu suverenity, neboť tato jako každá jiná zásada mezinárodního práva klade již vůli státu určité meze, ruší tedy jeho suverenitu. Nejen závazek vstoupiti s jinými státy do smluvního poměru, nýbrž i závazek dodržeti smlouvu uzavřenou odporuje pojmu suverenity. Jellinek také neváhá učiti, že v mezinárodním právu povinnost dodržovati smlouvy ustupuje v zápase s nejvyššími zájmy suverenních států do pozadí, kdežto státoprávní svazek nemůže býti vůlí účastníků právně rozvázán. Tento odpor při posuzování státoprávních poměrů a poměrů práva mezinárodního bije tak do očí, že s těží kdo se bude o tom klamati, že tu máme před sebou pokus jen špatně zahalený učiniti nauku o právu mezinárodním služkou politiky práva nedbající (str. 62). Zase tu Jellinka svádí, že cosi z toho, co jest, totiž účel práva, udržeti stát, činí kriteriem práva. Jen tak může učiti, že nižší povinnost, dodržovati smlouvy, musí ustoupiti nejvyšší povinnosti, povinnosti k sebezachování. Patrně tu zaměňuje Jellinek právo se zájmem. Může býti zájmem státu, aby porušil právo, ale právo k porušení práva je logický odpor, jemuž ani mezinárodní právo nemůže se vyhnouti. Ale ani tolik nechce Nelson připustiti, že by zachování státu bylo vyšším zájmem, jemuž vše by musilo ustoupiti. „Jest předpokladem ničím neodůvodněným a prokazatelně chybným, jako by další trvání státu bylo pro jeho členy nutnou podmínkou ukojení jejich zájmů. Přestane-li stát ve své samostatné existenci trvati, znamená to pro jeho členy o sobě jen změnu ve správě. Nepřihlížeme-li tedy k těm, kteří následkem svého vladařského postavení ve státě mají zájem na jeho dalším trvání, jest možno, ale není nutno, že takovouto změnou správy se přivodí porucha zájmů jednotlivců nebo dokonce jejich nejvyšších zájmů. Přestaňme již konečně dávati se másti klamnými a kroucenými cestičkami, jimiž jen sofistika zakrývající politické sobectví hanobí jméno mezinárodního práva" (str. 66).

Tak také Jellinkova nauka o mezinárodním právu spočívá výhradně na směsování politických úvah s právními. Jmenovitě jeho zásada, že stát, jenž státoprávně má nejvyšší moc, jest důsledkem toho podle mezinárodního práva nezávislý, jest vylouděna tím, že politický důsledek se vydává za právní zásadu. Tím však anarchie v mezinárodním právu se prohlašuje jeho principem. Neudržitelnost Jellinkova pojmu státu jest ostatně nejpatrnější v jeho nauce o svazcích států. Neboť jest pouhou hrou se slovy, přisuzuje-li tu Jellinek povahu států útvarům, jež nejsou suverenní. Požaduje-li tedy za základ mezinárodního práva suverenitu, jest to jen tím možno, že empirickou skutečnost nynější anarchie v mezinárodním právu činí logickou nutností (str. 74).

„Učení Jellinkovo tedy nepovznáší se ani v mezinárodním právu nad

sofistiku právo zkrucující, jako jeho státní právo. Náhodné skutečnosti ze zkušenosti čerpané, z nichž právně ničeho nelze usuzovati, vydávají se pomocí libovolných nominalních definicí za logické nutnosti, a pak se vydáváním těchto domnělých logických nutností za právnické dosahuje zdánlivého rozřešení právnických otázek. Výsledek této metody nemůže popříti známek svého původu. Poněvadž konec konců má spočívati na zkušenosti, nemůže také o právu více obsahovati, než co lze ze skutečnosti čerpati. Zkušenost nás však nepoučuje o tom, čeho právo žádá, nýbrž co síla zmůže. Vyhradí-li se tedy zkušenosti poslední rozhodování o právních otázkách, dospívá se všude k právu silnějšího. Ničím jiným však není „normativní síla skutečnosti" stane-li se principem státního práva, ani „suverenita", povznáší-li se za princip práva mezinárodního" (str. 76).

Podobně posuzuje Nelson také Lisztovo učení o základních právech mezinárodních, totiž rovnoprávnost států, rovnost hlasovacího práva a požadavek jednohlasnosti usnesení, i zásadu neintervence. Všude upozorňuje, že skutečnost nějaká, tedy také projev vůle státu může míti právní účinky, jen předpokládáme-li nějakou právní normu, a že z pojmu mezinárodního společenství (poněvadž jest to právě pojem a nikoliv norma), nelze vyvozovati žádných právních pravidel. Zvláště pak staví se proti Lisztovu učení o právním přesvědčení jako prameni mezinárodního práva. Je-li nějaké mezinárodní právo a nejen faktum subjektivních přesvědčení právních, musí též býti nezávislé na jakémkoliv právním přesvědčení (str. 86). „Věta: Jen právní přesvědčení může tvořiti právo, nemá vůbec smyslu. Spočívá v popření objektivního, t. j. na právním přesvědčení nezávislého práva a tvrdí současně, že cosi určitého, totiž to, co odpovídá právnímu přesvědčení, jest právem" (str. 87). Důsledkem popření objektivní povahy mezinárodního práva jest učení o společenském principu, na němž spočívá společenství mezinárodního práva. Jest to jen jiný výraz pro dogma o suverenitě: Neexistuje právo, jež by vůli státu bylo nadřízeno. Tvrzení, že společenství mezinárodního práva jest utvořeno nezávislými státy, které daleko od sebe odmítají uznání nějaké vládčí vůle sobě nadřaděné, jest snad správným popisem nynějšího stavu, jako mezinárodní právní zásada jest to však buď pouhá nominální definice, mající jen terminologický význam, nebo tvrzení naprosto nesprávné, jež jest ve vnitřním odporu se společenskou povahou společenství států (str. 89). Panství vlastní libovůle jest stejně vzdáleno panství práva, jako panství libovůle cizí. Buď vládne libovůle, nebo právo. Panství cizí libovůle jest despotismus, panství vlastní libovůle anarchie. Vláda mezinárodního práva jest stejně vzdálena od despocie, jako od anarchie států. Vyžaduje podřízení vlastní vůle nikoliv pod cizí vůli, nýbrž pod právo. Vláda práva může však jen pak býti uchráněna od náhody, nepřenechá-li se právnímu názoru nebo dobré vůli jednotlivého státu, míní-li se jí podříditi (str. 90). Kdyby se tedy zamítnutí mínění, že právo není jen tam, kde podléháme cizí vůli, vedlo k uznání suverenity států jako zásady mezinárodního práva, znamenalo by vlastně popření mezinárodního práva. Tomu nelze se vyhnouti tím, že poukazujeme s Lisztem na škody, jež by utrpěl stát, jenž by smluv nedodržel. Neboť to jest poznatek politický a nikoliv právní (str. 95).

Také Huber jednaje o otázce rovnosti států nechává vlastní právnickou otázku zcela stranou, a zabývá se organisačně technickými problémy způsobů mezinárodního jednání, a nadouvaje tyto otázky v domněle základní otázky právní, dospívá nakonec k otázkám etiketním (str. 97). Nelson zvláště tu zdůrazňuje, že tytéž důvody, jež Huber uvádí proti možnosti přehlasování státu, platí také proti vázanosti státu na usnesení, k němuž přivolily, tak že ani jednomyslná usnesení by neměla smyslu. Neboť není-li tu moci, jež by stát pohnula k tomu, aby se podřídil usnesení většiny, není tu stejně moci, jež by jej nutila, aby při usnesení, k němuž přivolil, setrval. Rovné zastoupení států ostatně neposkytuje, jak Huber míní, všem stejné ochrany. Jediná účinná ochrana malých států, aby se ve společenství států uchránily před znásilněním velmocí rozhodujících, jest mravní moc veřejného mínění. Jak ve státním, tak v mezinárodním právu není zase politických, nýbrž jsou jen mravní záruky pro respektování práv jednotlivcových držiteli mocí (str. 105).

Na základě zásady suverenity a representativní rovnosti států snaží se vybudovati zřízení společenství států Oppenheim. Také Oppenheimovi však brání „slovní fetišismus" (str. 111), jenž nedovede se přenésti přes dogma o suverenitě, aby uznal nutnost ústřední moci ve státním společenství a přeměnu dnešního anarchistického společenství států ve svazek států. Také zásada representativní rovnosti států brání Oppenheimovi, aby uznal závaznost jiných, než jednomyslných usnesení, požadavek, který podle mínění Nelsonova znemožňuje skutečné mezinárodní právo.

Jako nauka o mezinárodním právu, tak i právní filosofie v poslední době podrývá víru v objektivní právo. Nelson uvádí Kohlera jako příklad histo rického relativismu, Radbrucha, jako representanta relativismu filosofického. Kohlerův důkaz relativnosti práva vyvrací námitkou, že Kohler si neuvědomuje rozdílu mezi dvojím smyslem slova „platnost," jež jednou znamená nárok na závaznost, jejž přisuzujeme positivnímu právu, jednou tuto závaznost samu. Z různosti positivního práva by mohl vyvozovati nemožnost objektivního práva jen ten, kdo by předpokládal, že vůbec positivní právo nemá nároku na závaznost (str. 120).

Zvlášť obšírně vyvrací Nelson filosofický relativismus Radbruchův a Kaufmannovu teorii moci. Ukazuje, jak obojí tato nauka vychází z chybného předpokladu, jako by právo bylo možno vysvětliti účelem, kdežto podle jeho mínění právo modifikuje jednotlivé účely lidské. Obšírným rozborem ukazuje zvláště, že učení Kaufmannovo, jako by ideálem společenství lidského byla vítězná válka, stát pak jako soustředění moci byl nejvyšším cílem rozhodným pro právo, vede k vnitřním odporům, jest pouhým popřením práva.

Ukázav pak, že i u jiných učitelů veřejného a mezinárodního práva mizí právo pod rukama, poněvadž vždy do jeho pojmu vnášejí cosi z faktického stavu, a buď (Anschütz) úvahy o mezích státní moci z právní vědy vylučují, nebo (Stengel) pod záminkou suverenity vylučují možnost právního společenství států, nebo (Zitelmann a Heilborn) v právu vidí jen cosi vynutitelného či o uznání, jež odvoláno býti může, se opírajícího, pozastavuje se u Triepelova učení o obecné vůli, jemuž vytýká, že nevysvětluje, proč se máme takovou vůlí říditi, nedostatek, který ani Nippold neodstranil svým

učením o solidaritě států, poněvadž právo se uplatňuje právě v případech, kde takové solidarity není. Tento právnický nihilismus vniká učením Binderovým o ručení jako základu obligace i do soukromého práva.

Jediný Ludwig von Bar učinil pokus vybudovati mezinárodní právo na pojmu práva, jež by nespočívalo na vůli nebo jiném faktickém základě, nýbrž na „přirozeném právu", jež rozum čerpá z povahy věci, či, jak Nelson jej interpretuje, na principu spravedlnosti. Proti němu Schoen marně se namáhá, aby obhájil teorii vůle.

Ostře shrnuje Nelson svou kritiku těchto různých učení ve větu, že mu šlo o to, „aby prokázal podvod, jehož se dopouštějí právnické nauky, činí-li na místě právního pojmu, jehož se vzdaly, politické surrogáty jakéhokoliv druhu základem dialektiky usurpující jméno právní vědy" (str. 229). „Tak zvaná právní věda, daleka toho, aby vědecky zabezpečovala právo, změnila se ve frivolní umění advokátské, jež předstírajíc domnělé zásady právní se všemi prostředky brání přivoditi právní poměry tím, že staví proti právu samému nejvyšší autoritu, jež vycházeti může jen od posvátnosti práva" (str. 229). „Pokud ti, jejichž nejvyšším povoláním by bylo, aby působili k zabezpečení práva, a jimž svěřena jest vznešená úloha, aby upevňovali právní vědomí ve veřejném životě a dopomáhali mu k vítězství nad zbožňováním moci, se odcizují tak své povinnosti, že v závratném tanci kolem zlatého telete suverenity sami v prach klesají před touto modlou, nemáme důvodu, abychom pátrali po zlém duchu ve skrytě vládnoucím, na nějž bychom svalili zodpovědnost za to, že nastalo to, co by bylo mohlo odvrátiti jen dostatečně vyvinuté právní vědomí". Tak charakterisuje Nelson vztah mezi nynějším stavem právní vědy a světovou válkou. Hlubším pramenem tohoto zhoubného směru myšlení jest mu „despotická vláda, s níž Hegelova filosofie tak dlouho držela při zemi každé hnutí kritického myšlení. Tato filosofie, jež sloužila státnímu absolutismu dusícímu každý liberální směr myšlení, musila býti vítanou všemi, kteří rádi používali zdánlivé vědy, aby vystupovali jako obhájci institucí nynějšími mocenskými poměry posvěcených, a kteří nemohli nalézti vhodnějšího prostředku, aby drželi při zemi všechny snahy skutečné vědy, jejíž úspěchy by ohrožovaly další trvání těchto institucí" (str. 232). Proti tomuto „servilnímu způsobu myšlení" marně vystupovali nejen následovníci Kantovi, nýbrž i Fricker (proti Bergbohmovi), Schlief a von Bar. Jen upřímným návratem k právnímu pojmu a tím k poctivé metafysice práva a to znamená k právní vědě zbudované na obnovené kritice praktické moudrosti, možno doufati, že vymýtíme z vědy ony nečisté duchy, kteří se zmocnili dnešní jurisprudence, a tím právní vědu zase navrátíme na dráhy vědecky zdravé a zároveň pro nejvyšší praktické cíle života plodné" (str. 236).

Spis Nelsonův je jistě symptomatický pro německou právní vědu v r. 1917. Jest jen litovati, že auktor se omezil na negativní stránku problému a aspoň nenaznačil směr, kterým obnovená kritika praktické moudrosti by měla hledati onen základní pojem práva, bez něhož, jak správně dokazuje, není skutečná právní věda myslitelná. *Kallab.*

Římské právo.

Ebrard, Die Digestenfragmente ad formulam hypothecariam und die Hypothekarezeption. Lipská jurist. inaug. dissertace. Lipsko 1917.

Podruhé již řeší se z kruhu lipských žáků Mitteisových otázka římské hypotheky. Opět nejde tu v prvé řadě o vylíčení historie onoho případu zástavního práva, které povstává z *pouhé* smlouvy a které na rozdíl od zástavy ruční budeme nazývati zástavou smluvní. Těžiskem knihy je problém *terminologický*: kdy se stalo obvyklým v římských pramenech a v římské pravovědě označovati tuto smluvní zástavu řeckým slovem hypotheca. Prvním pokusem o řešení této otázky byla kniha Švéda *M. Fehra*, Beiträge zur Lehre vom römischen Pfandrecht in der klassischen Zeit, Upsala 1910, rovněž žáka Mitteisova. Na Fehrovy otázky a odpovědi navazuje nyní Ebrard, a je tedy nutno nejprve s nimi se seznámiti.

Fehrova otázka zní: je termín ,,hypotheca" klasický? Řešení je takové: Slovo hypotheca nevyskytuje se ani v neprávnické literatuře římské od Augusta do Diokleciana, ani v pramenech klasického práva římského, *přímo* nás došlých. Zvláště nápadné je to v Paulových Sentencích, pocházejících z doby, kdy klasické právo zástavní bylo plně vyvinuto. Běžnými klasickými terminy jsou pignus a fiducia. V pramenech poklasických fiducia mizí a objevuje se hypotheca, jež již před Justiniánem se zdá býti u právníků recipována; pignus se tu omezuje na zástavu ruční, hypotheca značí zástavu smluvní. S tím souhlasí i justiniánské konstituce.

Obraz ten je zkalen Justiniánovou kompilací. V Institucích přichází hypotheca na 7 místech, z toho je pět míst dodatky justiniánskými. *V Digestech* vyskytá se hypotheca u každého klasického juristy, zastoupeného více než 15 fragmenty z oboru práva zástavního, a to poměrně nejčastěji u Papiniána, nejřidčeji u Pomponia a Paula. Před Juliánem chybí vůbec, ale z těchto starších právníků je pro právo zástavní velmi málo excerpováno. Po Juliánovi vyskytá se však u klasických právníků stejnoměrně, a to — až na dvě výjimky (Gajovy a Marciánovy libri ad formulam hypothecariam) — v celku vzácně, ač bychom čekali, že u mladších juristů bude častější než u starších. V klasických konstitucích v Codexu zachovaných je dokonce v mladších vzácnější než ve starších. V zmíněných spisech Gajově a Marciánově přichází slovo hypotheca třikrát častěji, než jinak v celých Digestech — ač i tito dva juristé se drží v ostatních svých spisech ryze římské terminologie.

Historicky nelze tyto zjevy vysvětliti. Zaráží také titul spisu Gajova a Marciánova ,,ad formulam hypothecariam", neboť s největší pravděpodobností ve formuli žaloby hypothekární slovo ,,hypotheca" nepřicházelo, a formule ta tedy se nemohla nazývati ,,hypothecaria". Mimo to nebylo ani pro novou terminologii důvodu, neboť dosavadní terminologie dostačovala k rozlišení zástavy ruční a smluvní a nová terminologie nebyla zlepšením dosavadní. Po jistém kolísání ustálil se totiž v pozdější době klasické pro zástavu ruční termín pignori dare, pro zástavu smluvní pignori

obligare (pignori accipere nenabylo nikdy určitého smyslu). Naproti tomu právě Marcián, který dle svého spisu ad formulam hypothecariam by se spolu s Gajem mohl zdáti tvůrcem nové terminologie, praví (D. 20, 1, 5, 1): inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt. Neposkytovala tedy hypotheca Marciánovi možnosti zvláštního terminu pro zástavu smluvní.

Tyto skutečnosti a úvahy vedly Fehra na cestu, která i jinde v podobných rozpacích ukazovala k cíli. Slovo „hypotheca" je interpolací. Probíraje jednotlivé fragmenty s hypothekou *kriticky* došel Fehr výsledku, že v celé řadě míst v Digestech a v klasických konstitucích Kodexu přichází slovo hypotheca v dodatcích zřejmě justiniánských. Téměř všechna místa s hypothekou — mimo některá u Gaja a Marciána — jsou skoro určitě interpolována. O fragmentech Gajových a Marciánových nelze to veskrz říci — snad slovo hypotheca ojediněle již v době Marciánově vystupovalo, jistě však právě oba spisy Gajovy a Marciánovy ad formulam hypethecariam přepracovali kompilatoři s hlediska nové terminologie. I titul těchto spisů je interpolován.

V příčině stáří zástavy smluvní nesouhlasí Fehr s panujícím míněním, že by pocházela z doby před Ciceronem, neboť nelze tak vysvětliti kolísání terminologie, objevující se v pramenech v době po Juliánovi, tedy několik století po vzniku institutu toho. Fehr se kloní k pozdnímu vzniku smluvní zástavy, rozhodně by ji nekladl do doby před Juliánem. Zástava smluvní jeví se pak jen rozšířením pojmu pignus.

S Fehrovým míněním o justiniánském původu terminu hypotheca vyslovil rozhodný souhlas *Mitteis* v Sav. Z. 31, str. 489 (1910). Proti Fehrovi vystoupil však *Manigk*, a to již 1912 kritikou jeho spisu v Berl. Phil. Woch., zvláště pak důkladně 1914 v Pauly-Wissova Real-Encyklop. 17, 343 až 412. Zatím již 1912 také *Erman* ozval se proti Fehrovi článkem „Pignus hypothecare" v Mélanges Girard 1, 419—455.

Manigk obrací se zejména proti tomu, že by u Justiniána byla patrna tendence interpolovati slovo „hypotheca". Opak plyne již z toho, že hypotheca není Justiniánovi specielním terminem pro zástavu smluvní, nýbrž terminem pro zástavní právo vůbec (cf. C. 8, 21, 2 z. r. 530: „duplum genus hypothecarum", t. j. ze smlouvy a soudcovské). Kdyby tu byla taková tendence intorpolační, nebylo by zůstalo v textech dokázaně interpolovaných slovo „pignus" (cf. tit. D. 43, 32), nebyli by dokonce kompilátoři sami slovo to interpolovali (D. 13, 7, 18, 3; 21, 2, 65 a j.) a nebyli by také opomenuli v rubrikách ke C. 8, 13—8, 34 připojiti ke slovu pignus termín hypotheca. Manigk pokládá proto hypotheku za slovo klasické. Termín ten ustálil se dle něho pro římskou smluvní zástavu v obchodě východních provincií říše římské, jak tomu nasvědčují zvláště responsa Scaevolova, a odtud pronikl již do klasické literatury právní. Při tom lze pozorovati, že starší juristé užívají nového terminu logicky přísněji ve smyslu Ulpiánovy definice (D. 13, 7, 9, 2: proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem), kdežto od konce doby klasické, zejména u Marciána (cf. D. 20, 1, 15, 1 výše cit.) a pak u Ju-

stiniána proniká zase původní římské pojetí materielní jednoty zástavy ruční a smluvní, na níž ničeho nemění různý způsob zřízení zástavy. Jednotlivé autory klasické dlužno posuzovati v otázce naší individuelně, není tu rovnoměrnosti v užívání termínu hypotheca, jak tvrdí Fehr. Dokonce pak nebyl interpolován titul Gajových a Marciánových libri ad formulam hypothecariam; Justinián neměl příčiny měniti tituly knih klasických, šlo mu jen o nová pravidla právní.

Podobně popírá jakoukoli tendenci interpolační u Justiniána *Erman*. Poukazuje zejména k tomu, že i u Marciána zůstalo často pignus, jež se tu srovnává s hypothekou; mimo to právě v 20. knize Digest („Antipapinián") v místech Papiniánových je slovo hypotheca řídké, což by — kdyby tu byla tendence interpolační — při významu, jejž Justinián v C. Omnem § 4 právě fragmentům z Papiniána přikládá, nebylo možné. Termín hypotheca vysvětluje pak Erman tak, že značí řeckou zástavu, jež se v responsech a ve spisech ad formulam hypothecariam posuzuje dle římského jus gentium. Libri singulares od formulam hypothecariam byly prý právě určeny řecké obci čtenářské.

Tato hypothesa Ermanova nedošla uznání, nelze z pramenů dokázati, že by kteříkoliv juristé klasičtí měli při hypothece na mysli ústav práva řeckého. Na závažné námitky Manigkovy a Ermanovy proti interpolační tendenci Justiniánově navazuje však *Ebrard* ve svém nahoře oznámeném spise a buduje na nich svůj nový výklad.

V úvodě (str. 1—27) poukazuje Ebrard k významu Gajova a Marciánova komentáře k actio hypothecaria pro vývoj římského práva zástavního, zavrhuje názor Ferriniho, jakoby byl Marcián psal pro řecké obecenstvo, a zabývá se pak stručně otázkou stáří smluvní zástavy, již proti Fehrovi klade do doby daleko dřívější. Nejpozději během I. stol. před Kr. byla římská smluvní zástava prakticky dotvořena a následující rozkvět římské jurisprudence sjednotil pojmově zástavní právo v málo základních typů. Systém římského práva hypothekárního je tedy dílem *římského* ducha, a dle toho by se dalo očekávati, že i jeho terminologie má národní ráz římský, prostý všeho vlivu řeckého. Proto se termín hypotheca musil státi předmětem snah kritických. Dřívější nauka usuzovala ukvapeně z tohoto termínu a z některých jiných (antichresis, hyperocha) na řecký původ těchto institutů. Fehr postupoval kriticky a vyslovil se pro interpolaci. Důkaz jeho však ztroskotal hlavně na většině fragmentů z Gajovy a Marciánovy monografie, s nimiž se proto chce sp. obzvláště zabývati. K tomu cíli vychází z justiniánských pramenů zástavního práva (str. 28—43).

Hlavní snahou Justiniánovou při úpravě zástavního práva bylo korrigovati generálními hypothékami vadu, plynoucí z nezřejmosti zastavení. Jinak však zůstal Justinián na půdě svých předchůdců, a na starších vzorech závisí také terminologie justiniánského práva zástavního. Manigk tvrdí sice, že Justiniánovi je bližší terminologie klasická než řecká, ba naopak, že Justinián se spíše slovu hypotheca vyhýbal a nahražoval ho

novotvary, takže patrně nemohl hypothéku interpolovat. Ebrard však proti tomu podtrhává zálibu Justiniánovu v řecké terminologii, jež se vyvinula dle něho v poklasické době v obchodních zvyklostech hellennistické poloviny říše, a připouští jen, že Justinián tam, kde se opírá o staré texty, užívá terminologie římské, z čehož soudí, že v těch klasických vzorech Justiniánových patrně řeckých termínů nebylo. Ale ovšem by byl Justinián v těchto případech terminologie římské nepoužil, kdyby byl tvůrcem terminologie nové. Justinián spíše tedy vyrovnával mezi obojím a vytvořil tak možnost užívati řeckých a římských termínů promiscue, s tou jedinou výjimkou, že pignus vedle označení všeobecného má i svůj zvláštní význam zástavy ruční, pro niž termínu hypotheca užíti nelze. Vedle hypotheky, značící z pravidla buď zastavení vůbec, nebo zastavení generelní, byl tedy kompilatorům i termín pignus vítaným a není tu proto tendence interpolovati hypothéku. Tautologicky ve smyslu všeobecném užívá Justinián také spojení pignus vel hypotheca. Jsou však i místa, kde toto spojení značí zástavu ruční a smluvní, kde tedy hypotheca má svůj původní řecký význam. Tak výslovně I. 4, 6, 7, kde se vracejí obě výše citované osobě odporující definice Marciánova (D. 20, 1, 5, 1) a Ulpiánova (D. 13, 7, 9, 2).

Na místo toto navazuje spisovatel úvahu kritickou o novém ukazateli interpolací poklasických (předjustiniánských, k pojmu srv. Sborník, 14, 381). Z C. Tanta § 11 usuzuje sp., že při pořizování Institucí nebyla vzata za základ Digesta, nýbrž čerpáno vždy z původních rukopisů excerpovaných spisů. Tomu nasvědčují i četné odchylky míst, v Institucích a Digestech paralelních, jež, nejsouce věcně důležity, přece jen *formálně* jsou tak významné, že je nelze vysvětliti jako rukopisné divergence (sc. justiniánské). Z toho lze dokonce souditi, že skladatelé Institucí měli zcela jiné rukopisy než skladatelé Digest. Jsou-li pak taková paralelní místa téměř do slova *shodná,* zavírá sp., že je Tribonián převzal beze změny ze starší předlohy a vylučuje závěr, že by byla Triboniánem přepracována. Důsledně soudí sp., že obě výše zmíněné definice hypotheky nepocházejí od Justiniána, nýbrž stály již v rukopisech klasiků, jež Tribonián měl v rukou. Tím však není řečeno, že by byly klasické, neboť zbývá ještě třetí možnost,že se dostaly do spisů klasických během čtvrtého a pátého století. Takový postup pokládá sp. za poměrně spolehlivý prostředek k vypátrání předjustiniánských interpolací. Závěr ten je však poněkud ukvapený. I kdybychom přiznali správnost thesi, z níž sp. vychází, opíraje se o C. Tanta, nelze přeci jen paralelám spisovatelem míněným přikládati takového významu, jako bychom tu měli před sebou originály, které měli kompilatoři v rukou (tedy eventuelně originály 4. nebo 5. století). Podezíráme-li některý fragment v Digestech z interpolace, mluví domněnka vždy pro změnu *kompilátorskou,* a je-li tu paralela v Institucích, nic nám nezaručuje, že instituce nebyly přeci jen teprve kompilátory formulovany dle Digest. Vždyť měly přece tvořiti s Digesty jednotný celek! A není možno, že takové školské výklady, jako I. 4, 6, 7, napsal kompilátor z hlavy? Tím nemá býti řečeno, že by výsledek spisovatelovy úvahy byl nesprávný,

jen methoda tu není dosti bezpečná. V otázce předjustiniánských interpolací o spolehlivá kriteria bude asi i na dále nouze.

Sp. tu tedy spíše jen naznačuje myšlenku, kterou jest veden. Za jisté lze s ním nyní pokládati, že tu není u Justiniána energické tendence interpolovati hypotheku jako nový termín. Vnucuje se tedy otázka, je-li to snad termín klasický. I obrací se sp. v dalším odstavci (str. 44—74) k pramenům doby klasické, a to nejprve s vyloučením fragmentů ad formulam hypothecariam.

Tyto klasické texty s řeckou terminologií patří téměř výlučně k literatuře responsové, anebo to jsou reskripty. Omylem by však bylo domnívati se, že tu řecká terminologie jde na účet konsulentů, neboť klasikové posuzují právní poměry výlučně s hlediska římského a nebéřou zřetele na terminologii stran (cf. D. 17, 1, 60, 4; 20. 1, 34, 1). Nicméně plyne již z všeobecné úvahy, že tu je řecká terminologie původu neklasického. V responsech i reskriptech jde totiž vždy o konkrétní případy a tedy buď o zástavu ruční nebo o zástavu smluvní, ne však o obojí. Termín hypotheca by se tu byl hodil jen, kdyby jím bylo lze odlišiti smluvní zástavu od ruční. Ale v největším počtu míst není věcného rozdílu mezi pignus a hypotheca, nýbrž užívá se obou výrazů synonymně. Naopak v případu potřeby dovedli klasikové jiným způsobem přesně rozlišovati zástavu smluvní a ruční. Tuto úvahu doplňuje pak rozbor jednotlivých míst, jenž potvrzuje Fehrovo mínění o tom, že řecká terminologie není původu klasického. Na to obrací se sp. k libri singulares ad formulam hypothecariam (str. 75—122).

V zachovaných fragmentech ad formulam hypothecariam přichází řecká terminologie nejčastěji, a právem klade sem sp. těžiště své práce. Z fragmentů, užívajících současně řecké i římské terminologie, vybírá sp. nejprve řadu míst, v nichž výroky o hypothéce jsou podepřeny podstatně stejně znějícími pravidly o pignus. Jsou to ryze formalistické pokusy vyrovnávací, vedoucí k vyslovení identity obou výrazů (D. 20, 1, 5, 1) a ke geminaci pignus vel hypotheca, jež pak značí zástavní právo vůbec. V témž významu však vedle toho stojí prostě jen „pignus". Stejné způsobilosti k označení zástavního práva nabývá i prostý termín „hypotheca". Nelze však konstatovati věcný rozdíl mezi hypotheca a pignus ve smyslu domnělé definice Ulpiánovy v D. 13, 7, 9, 2, již sp. přisuzuje pozdější době byzantské. Spíše je tu v terminologii rozháranost než jednota. To dokládá sp. rozborem jednotlivých fragmentů, při čemž namnoze dospívá k závěru, nejen že řecká terminologie je nepravá, nýbrž i že celá jednotlivá místa jeví povahu interpolací, resp. byzantinských parafrasí. K takovým skrz naskrz nepravým fragmentům přirozeně si nemohli kompilátoři vymysliti inskripce. *Peters*, Oströmische Digestenkommentare, str. 95 (srv. Sborník 14, 381, pozn. 3) ukázal, že v takových případech jde o interpolace předjustiniánské a s tím ve shodě lze přijímati i předjustiniánský původ názvu „ad formulam hypothecariam". Jsme-li pak přesvědčeni o *neklasickém* původu slova hypotheca a jeho odvozenin, můžeme spatřovati v Schol. Sinai. § 11 historický důkaz *před*justiniánského původu výrazu

„hypothecarius". Probírá-li pak sp. i ty fragmenty Gajova a Marciánova kommentáře, v nichž se řecká terminologie nevyskytá, jde mu jen o důkaz, že i tato místa jsou znetvořena parafrasemi byzantinskými.

Jako výsledek kritického rozboru fragmentů ad formulam hypothecariam zjišťuje pak sp. dvojí: jednak průkaz, že řecká terminologie je veskrz nepravá, jednak že se těmto fragmentům naprotso nedostává jednotné terminologie. Tím je definitivně odbyta myšlenka, že by byly monografie Gajova a Marciánova bývaly cílevědomě přepracovány ve smyslu řecké terminologie.

Tyto skutečnosti tvoří pak podklad interesantní hypothésy autorovy, jíž v posledním odstavci své knihy (str. 122—152: Frühbyzantinische Quellen) vysvětluje původ řecké terminologie a charakter fragmentů ad formulam hypothecariam. K „positivnímu důkazu" myšlenky autorovy mají tu posloužiti nejstarší prameny byzantské, čímž jsou míněny prameny z období, počínajícího rokem 324.

V zákonech IV. století termín hypotheca ještě nepřichází, a také četné texty V. stol. jsou prosty řecké terminologie. Ale již v zákonu Theodosia II. z prvé čtvrti V. stol. (C. Th. 4, 14, 1 = C. Just. 7, 39, 3 pr.) přichází obrat „pignus vel hypotheca", častěji pak od r. 472. Pouze hypotheca přichází nejprve u Zenona koncem 5. stol. Justinián pak prvý označuje zástavní žalobu jako „actio hypothecaria". Materiál příslušný je však do té míry skrovný, že lze přijímati, že řecká teminologie vnikla do spisů právnických dříve, než by se dle zachovaných konstitucí zdálo. Ostatně i ten skrovný materiál stačí, aby nám potvrdil, co vyplynulo z logiky jazyka: termín hypothecaria je důsledkem recepce termínu hypotheca a termín ten sám zase vyskytá se nejprve ve spojení a v stejném významu s pignus.

Vnitřní předpoklady interpolace hypothéky vytvořil dle sp. Konstantin Vel. zákazem klausule o propadnutí zástavy (lex commissoria). Tím teprve římská zástava distrakční uvedena do východních provincií, a tak vyrovnáno římské pignus s řeckou hypothékou. Nadále již nic nepřekáží tomu, aby termín hypotheca nevnikal prostředkem exegetických výkladů dosavadního práva do právnických textů původních a do officielního zákonného jazyka císařské kanceláře. Nyní lze říci, „inter pignus et hypothecam tantum nominis sonus differt", kdežto před tím recepce termínu hypotheca nebo dokonce jeho identifikování s pignus bylo vyloučeno.

Ve shodě s tím nalézáme paralelní útvary ve stylu ranných byzantinských listin papyrových (obrat „ἐνεχύρου λόγῳ καὶ ὑποθήκης δικαίῳ"). Listiny ty jsou patrně úmyslně tak stylisovány, aby jim byla zajištěna účinnost i dle práva římského. Ve stylu těchto listin má geminace zmíněná svůj původ.

K tomu musila pak zaujmouti stanovisko i byzantská věda právní. Starší byzantští právníci byli toho daleci, aby úmyslně falšovali klasické texty. Oni především sbírají, překládají a vykládají ius a leges a umožňují tak justiniánskou kompilaci. Interpretací a glossami originálů nabývají díla tato rázu parafrasí. Ukázkami činnosti této jsou na př. interpretace

klasických spisů, zachované v Lex Romana Visigotorum, zlomky Autunské, scholia sinait., právní knihy IV. a V. stol. a j. Parafrasí takovou udržovaly se římské prameny na živu a v nich se také uplatňovaly pokroky vývoje právního, takže tu je obsaženo skutečně platné právo. Je pak na snadě, že při opisování nových exemplářů děl klasických jednotlivá scholia dostala se do textu originálního. To bylo bez dalšího možno na př. při našem pignus *vel hypotheca.* Tak vznikaly předjustiniánské interpolace.

Autor pokládá pak fragmenty ad formulam hypothecariam, hlavní to sídlo interpolace pignus vel hypotheca, veskrz za ranně byzantskou parafrasi ztracených originálů Marciánova, Gajova (a Paulova, cf. Index Flor. 25, 42) a poukazuje k srovnání na výsledky novějších prací kritických, dle nichž na př. Paulovy Sententiae, Gajovy Instituce, Fragmenta Vaticana jsou znešvařena četnými scholiemi (literat. na str. 135, pozn. 28), a jako příklad parafrase, jež zcela pohltila text původní, uvádí interpretaci Gajových Institucí v Lex Rom. Visig., jež se rovněž vydává za originál. Důkazem mu pak je podoba fragmentů ad formulam hypothecariam. Materielních novot tu mnoho není, za to tím nápadnější je forma jejich, prozrazující nedostatkem vlastností spisů klasických pozdní původ. Z naprosté homogenity této parafrase lze pak uzavírati, že tu jde o součástky souvislého scholiového aparátu, původně o kompilaci výroků Marciánových, Gajových a Paulových o právu zástavním, shrnutých v jedno s byzantského hlediska „ad formulam hypothecariam", jež postupem času vlivem vždy nových doplňků byly konečně zcela zatlačeny parafrasí. Toho důkazem je spisovateli, že řecká terminologie je zde zcela zdomácnělou a že se jí užívá zcela stejnoměrně, ať jde o místo z Gaja nebo Marciána. Dále snaží se sp. vyložiti D. 20, 4, 11, 4 (Gajus) a 12 pr. § 1 (Marcián), jakoby se fragment Marciánův vztahoval na fragment Gajův, takže oba již před Justiniánem tvořily součástky souvislé parafrase. Podobně interpretuje sp. Justiniánovy výroky o 20. knize Digest ve smyslu své hypothesy, zejména C. Omnem § 4: Tertii insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, ut, sive libros de iudiciis sive de rebus secundum vices legere eis sors tulerit, concurrat eis tripertita legum singularium dispostio: et in primis *liber singularis ad hypothecariam formulam, quem opportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus,* rel. Zde prý slovy „liber singularis ad hypothecariam formulam" není míněna 20. kniha Digest, jež je tu označena slovy „loco, in quo de hypothecis loquimur", nýbrž jiná, adresátům konstituce dobře známá kniha ad formulam hypothecariam. Konečně poukazuje sp. na rozdíl mezi rubrikami titulů 20. kniby Digest, obsahujícími geminaci „pignus vel hypotheca" a mezi rubrikami 8. knihy Kodexu, obsahujícími jen „pignus". Rubriky Digest jsou dle toho původními tituly předjustiniánské „Hypothecaria".

Zbývá ještě otázka, proč si fragmenty ad formulam hypothecariam nezachovaly původní své inskripce dle spisu, z něhož byly vzaty, tak na př. Gaius libro nono ad edictum provinciale nebo Marcianus libro tertio institutionum. Otázku tu hledí sp. vysvětliti srovnáním s jinou podobnou kompilací předjustiniánskou, již tuší za titulem „de excusationibus" Dig.

27, 1. Jádro tohoto titulu tvoří spis domněle Modestinův παραίτησις ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας. V díle tom vidí sp. (vyhražuje si důkaz na jiném místě) sbírku, podobnou předjustiniánskému Liber singularis ad formulam hypothecariam. Za tohoto předpokladu všímá si pak sp. zvláště latinských textů, vložených do řeckého textu. Jsou to jednak místa, podávající se jako intergrující součástky řeckého textu a uvádějící jen jméno autorovo, bez přesného označení pramene (tak D. 27, 1, 6, 5, a j.), jednak místa s úplnými latinskými inskripcemi, ať již se nacházejí uprostřed řeckého kontextu anebo mají obvyklý vzhled fragmentů z Digest. Tu vzniká otázka, zda tyto úplné inskripce získal teprve Tribonian „codicum collatione", anebo zda pocházejí již od předjustiniánských adnotátorů. Sp. přidává se k této druhé eventualitě, ježto tu Tribonián pravděpodobně neměl v rukou příslušných originálů, nýbrž vzal tyto fragmenty z nepřímého pramene — z řeckého textu de excusationibus. Citátu z tohoto díla dal pak vzhled fragmentu z Digest, neboť jinak by byl nemohl místa toho v kompilaci použíti. Podobně si představuje sp. původní podobu fragmentů ad formulam hypothecariam, jenže tu citáty z Gaja byly uvedeny pouze jménem, nikoliv i dílem excerpovaným, takže Tribonián, tvoře pro Digesta samostatné fragmenty, vzal inskripce prostě z Marciánova textu ad formulam hypothecariam, jenž tu tvořil jádro celku podobně, jako tam Modestinovy fragmenty de excusationibus.

Konečně zmiňuje se sp. stručně o místě a době předpokládané jím kompilace předjustiniánské. Jako terminus ante quem zjistil již dříve r. 326. Vznik chrestomathie klade do východní polovice říše, což již také bylo výše naznačeno. Přihlížeje pak k tomu, že základní charakter díla ukazuje svým způsobem myšlení k době, od Triboniána dosti vzdálené, že tu je použit původní užší okruh pramenů (nikoliv na př. Codex Theodosianus), že se tu jeví jistá naivita ve srovnání s myšlením z rozhraní stol. V. a VI. a že r. 424 geminace „pignus vel hypotheca" je již zákonně uznána — klade sp. vznik díla na rozhraní stol. IV. a V.

Spisovatelovo řešení terminologické záhady naší je potud šťastné, pokud skutečnosti v knize neobyčejně bystře a kriticky zjištěné ukazují k poklasickému sice, avšak předjustiniánskému původu řecké zástavní terminologie. Nezdá se, že by bylo jiného východiska z rozporu mezi Fehrem a Manigkem. Sp. tu velmi opatrně buduje na výsledcích svých předchůdců. Třebas byl v otázce pravosti jednotlivých textů klasických místy příliš radikální, přec opírá Fehrovu thesi nepravosti řecké terminologie namnoze dobrými novými argumenty, jako zase na druhé straně případně ukazuje rozborem pramenů justiniánských nemožnost příliš pozdního původu termínu hypotheca. S názorem jeho o předjustiniánském původu tohoto termínu lze se však shodnouti, aniž bychom bezpodmínečně přisvědčili jeho pojetí Marciánova a Gajova Liber singularis.

Spisovatel sám je si toho dobře vědom, že toto jeho pojetí je rázu hypothetického a že není přímého dokladu, o který by je bylo lze opříti (cf. str. 142 pozn. 40). Všechny jeho nepřímé doklady lze snadno vyvrátiti. I kdybychom souhlasili, že je tu vztah mezi D. 20, 4, 11, 4 a 12 pr. § 1.

nemůžeme vyloučiti, že vztah ten vznikl teprve zasáhnutím kompilátorů. Spisovatelův výklad Justiniánova výroku o 20. knize Digest v C. Omnem příliš akcentuje jednotlivou větu oné konstituce a přehlíží celkovou souvislost onoho místa, jež mluví v úvodu o tripertita legum singularium dispositio a dále: post eundem librum singularem (sc. ad hypothecariam formulam) alius liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum aedilium . . . composuimus, kdež patrně ,,liber singularis" značí 20. knihu Digest. Nelze tedy z obratu spisovatelem vyzvednutého vyvozovati přísných důsledků. Odchylné rubriky v 20. knize Digest lze bez dalšího přičísti na vrub kompilátorů, vždyť Justinián v C. Omnem § 4 výslovně praví, že se tu jedná de hypothecis resp. o hypothecaria actio. A konečně výkladem o inskripcích fragmentů ad formulam hypothecariam dokonce již vkročil sp. na půdu velmi nejistou. Analogie s Modestinovými Libri excusationum nezajišťuje, že by i při libri ad formulam hypothecariam neměl Tribonián po ruce originálních textů klasických. Víme naopak z C. Tanta § 17, že mnoho neznámých originálů dostala kompilační komisse právě z knihovny Tribonianovy, a při významnosti zástavního práva, již sp. sám častěji zdůrazňuje, není pravděpodobno, že by příslušné spisy klasických právníků se byly ztratily. Jednu nespornou výhodu ovšem má hypotésa autorova: vysvětluje nejlépe poklasický původ titulu ,,ad formulam hypothecariam" Snad by bylo zdůvodnění hypotésy té posloužilo, kdyby byl sp. srovnal s fragmenty ad formulam hypothecariam ostatní z Marciána nás došlé zbytky jeho spisů.

Není pochyby, že na konstruktivní část spisu měl značný vliv *Peters* svým dílem Die oströmischen Digestenkommentare und die Entstehung der Digesten, o němž tu bylo referováno v roč. 14 str. 377. Kniha Ebrardova je dalším krokem k vyjasnění poklasického vývoje právního a v tom je její nesporná zásluha. *O. Sommer.*

Německé právo.

Rehme Paul, Stadtbuchstudien. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. German. Ab. XXXVII Výmar 1916.

Známý badatel o městských knihách středověkých Rehme, o jehož studii o vratislavských městských knihách bylo svého času referováno (Sborník v. pr. a st. XI. 153—4), uveřejnil v posledním ročníku časopisu nadání Savignyho novou studii o městských knihách, vlastně pod společným titulem pět drobných studií o městských knihách měst: Zhořelce, Poznaně, Freibergu v Sasku, Olomouce a Brunšvíku. Studie jsou opřeny pouze o literaturu a nikoliv o knihy samy, čímž cena jejich sice klesá, nicméně i tak obsahují mnoho zajímavého v dedukcích autorových. Nás ovšem zajímají především Zhořelec a Olomouc, obě města z našeho magdeburského pásu městského.

Studie o městských knihách zhořeleckých je v podstatě zbudována na pracích Jechtových, z nichž snaží se vyvoditi všeobecné závěry. Shrneme-li tyto výsledky autorovy o zhořeleckých knihách, počínajících

celkem začátkem XIV. století (1305), vidíme, že vedena byla původně kniha všeobecná rázu protokolu, z níž se věci přepisovaly na čisto do knih jiných. Původní všeobecná kniha čistopisu nabyla rázu knih resignací tedy knihy speciální a vedle toho vznikly další knihy čistopisů dle zvláštních předmětů: libri obligationum et censuum, acticatorum a compositionum. To je systém městských knih pro civilní věci stran. Dále byly knihy pro trestní justici zase různě rozvětvené, soupisy nálezů vrchních práv, knihy statut a různé knihy finanční.

Článeček o olomouckých knihách opírá se o studie Bischoffovy a Smitalovy. Vychází od nejstarší knihy 1343 (1350) založené, která měla dvé rubriky hlavní. Do první se psala nařízení a věci trestní, do druhé právní jednání stran. Resignace v ní však přicházejí velmi zřídka. Na tuto knihu navázaly další knihy, z nichž zvláště ona 1424 jest rozdělena v počátcích na řadu rubrik. Roku 1430 písař Václav z Jihlavy zavedl jistý lepší pořádek do městských knih tím, že utvořil čtyři knihy, z nichž každá měla zase ještě dle obsahu rubriky, zároveň pak přepsána do nových knih i starší látka dle těchto oddílů. První dvě knihy obsahují věci obecní a cechovní, druhé dvě soukromá právní jednání. Později přistoupila k nim však celá řada dalších knih, tak zvláště knihy účetní od 1440 a různé jiné.

Rehme obmezil se v těchto svých studiích vůbec pouze na popis a ráz knihy jednotlivých měst a nepodal, jak by se dalo očekávati, nějakých konečných výsledků ani pro jednotlivá města, ani pro všechna města dohromady. Také pochybuji, že by se na knihy městské v této studii popsané a zvláště na knihy našich měst dobře hodilo dělení jeho (vlastně proveden v studii Ueber Stadtbücher als Geschichtsquelle 1913) na knihy statut a privilegií, knihy justiční, knihy správní, které, jak bylo autoru již dříve vytýkáno z různých stran, ráz knih městských dosti nevystihuje. *J. Kapras.*

Loebl Alfr., Der Sieg des Fürstenrechtes auch auf dem Gebiete der Finanzen — vor dem Dreissigjährigen Kriege. Schmoller-Sering, Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen. Heft. 187. Mnichov-Lipsko 1916. Stran VIII. a 134.

Jako již starší Loeblova pojednání i toto nové je velice zajímavou studií o všeobecných zásadách státu stavovského. Práce podává daleko více, nežli titul praví. V první části prováděn jest důkaz v titulu ohlášený. — Srovnávací methodou s látkou z nejrůznějších států stavovských středoevropských snaží se autor dojíti určitých všeobecných základních pravidel. Probírá nejprve otázku berní vůbec, dále odhady jmění či šacunky, zápisy veřejných knih tvořící základ berniční, dluhy zeměpánovy a snahu udělati z nich dluhy zemské, právní povahu privilegií stavovských, politiku zeměpánů vhodným způsobem ze stavovských vůdců dělati své orgány, vliv práva svolávati sněmy na organisaci stavovskou vůbec, spory stavů mezi sebou a konečně jak místo mohutných sněmů nastupovaly bezmocné výbory, a dvorská komora dostala celé hospodářství do svých rukou a do svého dohledu. Výsledkem toho všeho bylo, že již koncem XVI. století

a v prvních letech XVII. dostali zeměpánové jako v mnohých jiných otázkách i ve financích vrch nad stavy. A finanční otázky byly vlastně základem stavovského státu.

Tu jsme u druhé části Loeblovy práce, u všeobecných úvah o státě stavovském vůbec, úvah velmi zajímavých a také dobrých. Loebl potírá v nich Teznerovy názory o státě stavovském a celkem mnohými novými důvody opírá a doplňuje názory Belowovy. Stát stavovský vlastně povstal z práva berničního, a proto z finančních otázek nutno při posuzování jeho vyjíti, většina jeho otázek nejsou otázky právní, nýbrž otázky moci. Jen něco pojmů ve státě tom přetvořilo se již na veřejnoprávní, většina je i nadále posuzována dle názorů soukromého práva. Na smíšení obou spočívá i celá stavovská ústava, kde proti sobě stojí zeměpán a země. Proto nemůže býti posuzována ústava ta měřítkem ústav moderních. Při tom je to všechno proměnlivé, tak že nelze stejným měřítkem měřiti všechny doby i všechna území.

Loebl užil k dedukcím svým velmi četného materiálu nejen tištěného, nýbrž i archivního, zvláště vídeňského. Také k zemím českým, a to nejen k Čechám a Moravě, nýbrž i ke Slezsku a oběma Lužicím, přihlíží, a ovšem subsumuje je všeobecným svým zásadám; zcela však neprávem. Neboť byť i země českého státu stavovského vykazují mnohé rysy vývojové podobné anebo shodné se stavovskými státy německými, jiné zase jsou zcela odlišné, a právě v nejdůležitějších otázkách vývoj nejde souběžně. Stavovský stát český jest jedním z nejsilnějších stavovských států, jehož konstrukce zvláště vzdorovala útokům absolutismu zeměpánů. A také v otázce berní a financí nedomohl se zeměpán v něm v době autorem stanovené žádného vítězství nad stavy, tak že výsledky autorem pro jiné státy stavovské dovozované pro český stát stavovský neplatí. —

Mimochodem budiž podotčeno, že se autoru v českých věcech stala řada nedopatření, na něž bylo již jinými českými referenty (na př. ČČH. XXIII. p. 210) upozorněno, a k nimž dodávám ještě, že autor mluví stále (53, 61) o slezském dědičném kancléřství Schaffgotschů, kde ve skutečnosti jde o kancléřství svidnicko-javorské, které již od polovice XV. století (a ne teprve od Ferdinanda I.) bylo v rukou tohoto rodu. — Pro české poměry tedy nelze výsledků Loeblových užiti přímo, a také v užití jednotlivých dokladů z českých zemí bude třeba opatrnosti. — Tyto námitky a klausule ovšem nikterak neubírají ceny vlastním všeobecným vývodům autorovým, které jsou velmi důležity pro studium stavovského státu. *J. Kapras.*

České právo.

Vojtíšek Václav, O nejstarších knihách města Kolína nad Labem. K diplomatice městských knih českých. Zvl. ot. z Časopisu Matice Moravské XLI., v Brně 1917. Stran 41.

Uveřejniv svého času jakýsi přehled vykonané práce v otázce českých městských knih (srov. Sborník v. pr. a st. XVI. str. 395) přistupuje Vojtíšek

k studium jednotlivých pozoruhodných zjevů z nich. Z venkovských knih první pozornost věnuje městu Kolínu, které má jedny z nejstarších knih městských u nás a svou příslušností ke skupině jihlavské je právně velmi zajímavá. Zachovaly se nám tam dvě staré městské knihy z konce XIV. století. Z nich jedna jest manuál radní a to běžný, druhá jeví se jako kniha věčná, liber perpetuus, obě jsou dnes v archivu zemském v Praze a byly označeny dle starého „Liber contractuum I-II", při čemž kniha označená II. tvořila, jak ukazuje práce Vojtíškova, základ pro knihu I.

Knihy neobmezují se pouze na město samo, nýbrž vztahují se i na vsi ve vikpildě kolínské ležící, dále na zboží měšťanů kolínských v jiných vsích zakoupené, na jednání kolínské popravy a konečně i na věci židovské.

Manuál radní obsahuje převahou právní jednání soukromá, vyjimkou jsou zápisy pamětní o věcech veřejných. Jazyk knihy jest převahou latinský, někde užito němčiny, čeština se nevyskytuje. Zápisy jdou za sebou chronologicky. Právně zajímavé uspořádání jest částí písaře Augustina (od fol. 183 od r. 1393); týž vyhradil pro každé písmeno abecedy několik listů a užil zvláštního uspořádání dle personálních folií kombinovaných s zápisy dle obsahu uspořádanými, tak že na př. pod A zapsána nejen jednání osob písmenou A počínajících, nýbrž i smlouvy ubrmanské — arbitria. Zvláštní toto uspořádání nepřetrvalo však svého původce. Důležito jest dále, že kompetence rady městské rozšířila se v Kolíně tak, že všechna soukromoprávní právní jednání mohla býti před ní projednávána a že pouze u některých zbývala nutnost, aby předem byla prohlášena u soudu. Méně důležitá věc neprojednávala se v radě plné, nýbrž před purkmistrem a některým přísežným.

Zápisy do knihy kolínské jako do knih městských tehdejší doby vůbec měly význam pouze deklarativní, a nikoliv konstitutivní.

Kratčeji zabývá se Vojtíšek druhou knihou, do které přejímány zápisy trvalé ceny z knihy první, a která se jeví jako kniha věčná (liber perpetuus).

Konečně však Vojtíšek jedná ještě o zlomku třetí knihy, starší nežli obě předchozí, obsahujícím čtyři listy pergamenové se zápisy z let 1341—1355; jichž text v příloze otiskuje. Je to zlomek radního manuálu odpovídající úplně zachovanému, ovšem o tři desetiletí starší.

Knihy kolínské mají tedy pro celkovou historii knih městských neobyčejný význam a to hlavně tím, že jasně ukazují v staré již poměrně době dokonalý vývoj knih radních, a tím předpokládají delší již vývoj knih městských soudních, které se nezachovaly.

Vojtíšek podal nám tedy svým článkem nový důležitý příspěvek k řešení otázky knih městských u nás. *J. Kapras.*

J. B. Novák, Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Sv. XV. Sněmy roku 1611. Část I. Sjezd stavů českých na hradě pražském a revoluční sněm na radnici staroměstské. V Praze 1917. Stran XCII. a 792.

Po delší přestávce několika let začalo vycházeti veliké dílo publikace českých sněmů z doby habsburské v dalších svazcích. Když vyšel před

nějakou dobou svazek Kroftův, vypravený moderním aparatem, byla teprve očividna nedostatečnost starších svazků této edice. O moderní pokračování rozdělili se Krofta s J. B. Novákem tak, že Krofta převzal léta 1605—1610, a Novák od roku 1611 do bitvy bělohorské. Z této Novákovy části vychází nyní prvního svazku část první, silný kvartový svazek, silnější než-li kterýkoliv předchozí. Vydaná část obsahuje v podstatě sněm český na hradě pražském roku 1611 a revoluční sněm staroměstský z téže doby. Druhá část svazku XV. bude obsahovati sněm generální, třetí sjezdy krajské téhož roku. Svazek XVI. pak bude vyhražen věcem berničným a vojenským z téže doby. Jinými slovy sněmy jednoho roku vyplní čtyři veliké svazky. A to ještě vydavatel v úvodě upozorňuje, jak musil stále se obmezovati ve výběru bohaté a četné látky.

Jedná se ovšem o rok zvláště důležitý, o vpád pasovských a odpor českých stavů proti němu, kdy, jak upozorňuje vydavatel, nebylo daleko od toho, aby povstání české již v této době propuklo, a kdy, třebas ještě se tak nestalo, v diplomatických kruzích počítali již s jeho možností a pravděpodobností do budoucna. Ve velmi obšírném úvodě o 92 stranách vylíčil nám vydavatel jasně předehru a předpoklady vpádu pasovských, pokud toho pro porozumění materiálu vydaného bylo nutno, a potom i hlavní události za vpádu až do jeho ukončení odtažením vojska pasovského z Prahy a obsazením Hradčan vojskem stavovským.

Je nemožno, v krátkém tomto upozornění vyličovati, co všechno zdařilá edice Novákova přináší nového a důležitého po historii tehdejších událostí. Jen stručně budiž řečeno, že i právní historik najde v ní mnoho a mnoho zajímavého pro sebe. Řekl bych, že snad nikde dosud nebylo viděti tak jasně, jako v knize Novákově, co znamenalo pro Prahu sídlo dvora. Když zdálo se tehdá, že residence habsburské dynastie trvale sroste s Prahou, stala se tato centrem vší politiky středoevropské a sídlem významných diplomatů jako zástupců cizích vlád, neboť nedávno před tím v XVI. století stalo se takové stálé zastupování diplomatické zvykem. Zprávy těchto diplomatů obyčejně jednou týdně, když šla pošta, vládám podávané jsou snad nejzajímavější částí edice Novákovy.

A tak kolem pevného jádra usnesení a aktů sněmovních seskupil vydavatel mohutnou řadu těchto zpráv, dále různé dopisy a zprávy jiných osob, noviny, diaria a sepsání historická. — Až budeme míti takovým způsobem vydány sněmy pozdější i také starší již vytištěné, usnadní se tím práce také právnímu historiku měrou nemalou. *J. Kapras.*

Weizsäcker Wilhelm, Die Entstehung des boehmisch-maehrischen Lehnwesens im Lichte der germanistischen Forschung. Zeitschrift d. deutschen Vereins f. Gesch. Maehrens u. Schlesiens XXI. 1917. str. 207—238.

Dějiny práva lenního v zemích českých došly dosud poměrně velmi málo pozornosti. V poslední době obírá se jimi Weizsäcker, o jehož první práci bylo již svého času referováno (Sborník věd pr. a st., XVII., str. 97), a který nyní podává druhý příspěvek k nim. Kdežto první práce byla věnována lennímu zřízení na Olomoucku, snaží se nová studie ukázati, pokud

byly v českých zemích prvky, z nichž se lenní zřízení vyvinouti mohlo, bez ohledu na otázku, zda by se bylo vyvinulo nebo ne. Práce Weizsäckerova ve svých výsledcích potvrzuje názor, který jsem pronesl již ve svých Právních dějinách (II. 1. str. 174), že skutečně několik zařízení a institucí v Čechách bylo, ze kterých mohlo se zřízení lenní vyvinouti, neboť odpovídala zařízení ta poměrům, ze kterých svého času franské zřízení lenní skutečně vzniklo. Ovšem k samostatnému vzniku zřízení lenního u nás nedošlo, neboť zřízení to přejato bylo v celku koncem století XII. a začátkem XIII. z Německa.

Autor hledá nejprve prvky, které by odpovídaly staré vasalitě; a skutečně je nachází jednak v družinách, jednak v milites. Pro nějaký větší rozvoj družin nemáme ovšem u nás dokladů, za to skupina nesvobodných rytířů, označovaná jako milites nebo druhové, byla značně rozšířená. Takové rytířské služebnictvo nesvobodného původu měl nejen panovník, nýbrž i velmožové, jak prameny hojně ukazují. — Autor velmi podrobně objasňuje pojem milites vůbec, zvláště rozdíly mezi milites curiales a provinciales, z nichž první byli na dvoře a ve dvorských úřadech, druzí tvořili posádky v zemi anebo byli zástupci úředníků hradských. Do takového právního postavení, vstupovali však také osoby svobodné, šlechtické, z nejrozmanitějších důvodů, a oni to byli, kteří vedle válečného zaměstnání třídu povznášeli. Méně přesvědčivý jest autorův výklad milites primi et secundi ordinis.

Jako znali u nás v staré době prvky blízké vasalitě, tak znali i prvky podobné beneficialitě v starší původní její podobě, kde znamená to jen materialní podklad někomu poskytovaný. I terminologie ,,beneficium" v tomto smyslu jest doložena. Často panovníci za služby dávali svým služebníkům výprosy nebo výsluhy, které přešly ve vlastnictví, jen málo obmezené. Na tomto místě by bylo bývalo záhodno zkusiti blíže naznačiti rozdíl mezi dědinou a výsluhou, a ukázati, jak pravidelně výsluha se měnila v dědinu. Druhou skupinu podobných zjevů tvoří statky služební, skytané nesvobodnému rytířstvu za jeho služby. Beneficiem označuje se však také úřad sám, z toho pak jsou úředníci beneficiarii nebo inbeneficiati. Vedle toho beneficiem jsou také statky s úřadem tím spojené. Takovým úředním beneficiem, značícím buď úřad sám anebo přímo úřední statek, jest také dle Weizsäckera naše tak sporné označení župa. Autor odůvodňuje tento svůj výklad velmi podrobně. Jisto jest, že všechna tato beneficia starší doby nejsou povahy lenní, nýbrž že jsou to povahově beneficia v témž smyslu jako ve starém franckém právu, poskytující pevný důchod.

V konečné stati ukazuje pak autor, že dále nežli k těmto pokusům domácí vývoj nedospěl. Přišlot zřízení lenní německé, avšak ačkoliv v některých dobách mělo značný význam i u nás, nepodařilo se mu proniknouti všechny sféry státního života jako v Německu, a jmenovitě práva královská a úřady nestaly se lenními. Autor vysvětluje to tím, že k nám přišlo lenní zřízení v době, kdy v Německu již z nejvyššího rozvoje svého klesalo.

Studie Weizsäckerova jest velmi zajímavým příspěvkem k řešení lenního zřízení u nás. *J. Kapras.*

Jecht R., Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. umfassend die Oberlausitzer Urkunden unter König Albrecht II. u. Ladislaus Posthumus. 3. Heft 1448—1452. Zhořelec 1916—1917. Str. 513—736.

V nově vydaném sešitě čtvrtého dílu hornolužického kodexu pokračuje Jecht ve vydávání listin z let 1448—1452. Jako již v předešlých sešitech (srov. Sborník věd pr. a st. XVI. 408—9) tvoří největší část materialu zápisy městských knih zhořeleckých, zvláště vydání městská. Z ostatních měst lužických pro tento svazek nejvíce poskytl Lubij svými knihami. Ze všech zápisů patrna jest bouřlivá doba tehdejší, kdy v české koruně nebylo řádné vlády a kdy o vedlejší země usilovali sousedé, o Lužice zvláště kurfirstové saský a braniborský. Vedle nich zasáhl sem i císař Bedřich, s jehož vědomím měly býti Lužice odevzdány Sasku a Braniborsku, z nichž první získalo fojtství v Horní Lužici, druhé fojtství v Dolní Lužici. Pro jednání ta přináší nový Jechtův svazek řadu dalších velmi důležitých dokladů. Vydání samo je stejně pečlivé jako v částech předchozích. *J. Kapras.*

Říšské dějiny rakouské.

Ritter von Žolger Ivan, Der Hofstaat des Hauses Österreich. (Wiener Staatswissenschaftl. Studien, XIV. Band.) Wien u, Leipzig, 1917, Str. XX. a 422.

V XII. ročníku tohoto časopisu referovali jsme o Žolgerově díle Der staatsrechtl. Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn. V rak. uh. vyrovnání je řeč také o nákladech na nejv. dvůr panovnický. Příslušné ustanovení bylo spisovateli podnětem, aby studoval otázku, jaké místo v rakousko-uherské monarchii náleží dvořanstvu společného panovníka.

Spis skládá se z 11 kapitol a exkursu o dvorském a komorním titulu. V kap. prvé pojednává se o franckých a německých základech dvořanstva panovníkova. Již staré germánské právo zná čtyři dvorské úřady, s nimiž se setkáváme i později na dvorech německých knížat. Jsou to úřady maršálka, komorníka, truksasa a číšníka (str. 1. a 2.). Autor seznamuje stručně s jejich kompetencí. K dvořanstvu náleželi dále comites palatii čili falckrabí a kancléř. V čele čtyř prve uvedených úřadů dvorských stáli v Německu přední knížata říšští, kteří původně skutečně vykonávali služby s úřady těmi spojené (str. 5). Časem přestali tituláři oněch úřadů na dvoře sloužiti, poněvadž jim bývala zároveň svěřována správa provincií (vévodství). Nominální dvorští úředníci stali se pouhými dvorskými *hodnostáři* a zůstali jen v této své vlastnosti účastníky dvorského společenství. Avšak i hodnosti jejich, jež byly příslušenstvím provincijního úřadu, pozbyly po nějakém čase tím, že provincijní úřady se feudalisovaly, veškerého vztahu k *osobě* královĕ a jeho dvoru a staly se hodnostmi *říšskými*, jichž nositelé vykonávali funkce jen při státních aktech, zejména při korunování a říšských shromážděních, jakožto *říšští arciúředníci*. Státoprávní postavení těchto čestných úřadů projevovalo se později v tom, že na jejich tituláře přešlo právo voliti krále (hodnost kurfirstská). Skutečnou službu dvorskou vykonávali pak

náměstkové řečených arciúředníků a později jiní královští sluhové, označovaní jakožto ministeriales, familiares, domestici a pod. Také těmto dvorským ministeriálům byla udělována léna.

Jako dříve „arciúřady", tak vyvinuly se z ministeriálských dvorských úředníků dědiční říšští úředníci. Ještě ve 12. stol. „říšský maršálek", „říšský truksas", „říšský komorník", říšský číšník" jmenováni jsou volně králem a pozbývají svého postavení při změně trůnu. Od té doby však stávají se tyto úřady *dědičnými říšskými lény*, při čemž někdy bývalo i několik držitelů jednoho a téhož úřadu (str. 6). Také říšští dědiční úředníci nebyli již sluhy královými, nýbrž podobně jako říšští arciúředníci *státními hodnostáři říše*. Královský úřad proměnil se v říšskou hodnost, která obsahovala právo vykonávati při *státních aktech* říše čestné obřadní funkce odpovídající úřednímu titulu. Skutečnou pravidelnou službu na královském dvoře zastávali úředníci králem jmenovaní (str. 7).

Stejný vývoj pozorujeme v podstatě u dvorských úřadů duchovních i světských knížat. Také dvorští úředníci knížat (ministeriales ducis) stali se časem úředníky zemskými (min. terrae). Na půdě rakouské se tento vývoj dovršil již za Babenberků (str. 10). Nejdůležitější z dvorských úřadů, úřad maršálkovský, byl již za Leopolda VI. († 1230) udělen dědičně rodině Kuenringů, kteří se od r. 1232 napořád psali marschalcus Austriae nebo per Austriam (nikoli ducis). Se dvorem knížecím byli dědiční úředníci spojeni jen tak, že jim na dvoře náleželo vynikající pořadí. Bývali označováni jakožto *nejvyšší* úředníci, na př. summus (superior, supremus) marschalcus atd., kdežto skuteční dvorští úředníci zvali se jen prostě dvorský maršálek (marsch. curiae nostrae) atd. Také zemští dědiční úředníci — podobně jako říšští — fungovali jen při státních aktech, zvláště při holdování obyvatelstva panovníkovi (str. 12).

V kapitole druhé autor píše o středověkém dvořanstvu Habsburků. Když Habsburkové nastoupili panství v rak. zemích, zavedli ve dvorských úřadech řadu novot. Jednou z nich bylo to, že dvorská služba nezakládala se už na poměru lenním, nýbrž na odvolatelné námezdní smlouvě (str. 13). Zemské dědičné úřady Habsburkové v jednotlivých zemích ponechali, ba připojili k nim ještě nové. Tak zřídil Rudolf IV. nejvyšší dědičný zemský úřad lovecký, a pozdější knížata rozmnožili značně počet dědičných úřadů. Ještě za Marie Terezie byly pro nově přibylou Halič zřízeny nové nejvyšší zemské úřady (nejv. zem. hofmistra, nejv. zem. maršálka a j.), ovšem nikoli již jako dědičná léna, nýbrž jako čestné úřady doživotní. Haličské zemské úřady jsou tedy podobně jako uherští barones regni zemskými čestnými hodnostmi, a nikoli zemskými dědičnými úřady (str. 14).

Pro skutečnou službu na dvoře Habsburkové zřídili nové úřednictvo. Místo nesvobodných ministeriálů přijímají se do dvorské služby osoby svobodné, jakožto servitores et familiares, commensales, domestici. Jsou to zejména šváběští rytíři a měšťané, dosazovaní nejčastěji na rok nebo do odvolání a požívající ročního platu (str. 14, a 15).

Další důležitou novotou za Habsburků bylo, že působnost starého ministeriálského maršálka byla rozdělena ve dvě odlišné kompetence, a státní

agendy přeneseny byly na zvláštního úředníka, *maršálka v Rakousích* (1326.). Maršálek tento, anebo jak se od r. 1359 nazýval, zemský maršálek v Rakousích, převzal vojenskou a zemskou policejní působnost ministeriálského maršálkovského úřadu (str. 15). Od Rudolfa IV. byl náměstkem knížecím, byl-li kníže nepřítomen, dále předsedou zemského maršálkovského soudu a konečně předsedou zemského sněmu a ředitelem zemské správy. Ony funkce ministeriálského úřadu, jež se týkaly dvora, jako ubytování, příprava a řízení cest, dozor nad dvorskou čeledí, připadly však maršálkovi *dvorskému*.

Ze soudcovských práv ministeriálského maršálkovského úřadu dvorský maršálek nabyl nejdříve jen *exekuční moci* nad osobami náležejícími ke dvoru. Zůstalot řádné soudnictví nad dvorskou čeledí ještě vévodskému dvorskému soudu. Ke konci 14. stol. (1382) nabyl dvorský maršálek již vlastní, byť obmezené *disciplinární soudní moci* nad dvořanstvem (str. 16). Když však se vévodský dvorský soud znenáhla vyvíjel v nejvyšší soud dědičných zemí, z něhož za Maxmiliána I. povstala dvorská rada, stal se dvorský maršálek znenáhla *řádným soudem* nad dvořany a veškerými k dvoru náležejícími pozemky s usazenými na nich poddanými. Dvorský maršálek byl také pravidelně členem vévodské rady, a bylo ho používáno i ve státních záležitostech. Měl postavení *osobního pomocníka* jednotlivých vévodů. Kdežto knížata společně panující měli jen jednoho zemského maršálka, měl každý z nich svého vlastního maršálka dvorského.

Z někdejšího ministerialského maršálkovského úřadu vyvinuly se takto tři maršálkovské úřady: úřad dědičného zemského maršálka, zemského maršálka a dvorského maršálka.

Třetí novotou v soustavě dvorských úřadů za Habsburků bylo *zavedení hofmistrovského úřadu* (str. 16).

Hofmistři vystupují od 12. stol. jako *klášterní hospodářští úředníci* (str. 17). Jsou správci velkých hospodářských dvorů klášterních, obstarávají světské záležitosti klášterů, vedou vrchní dozor nad služebnictvem, mají v patrnosti všechny úročníky a robotníky a vybírají platy poddaných. I oni náleželi původně k ministeriálům, byli však od počátku 13. stol. skoro vesměs rytířského urození. Nazývali se magistri curiae. Od 13. stol. objevují se i na dvorech světských knížat. Na dvoře Habsburků je doložen hofmistr od r 1293 (Oldřich z Chrizendorfu).

Také na světských dvorech je hofmistr nejprve *správcem dvorského hospodářství*, dále pořadatelem slavností a hostin; připadají mu tedy obřadní úkoly. Podobně jako dvorský maršálek je zároveň členem vévodského *dvorského soudu*, soudícího dvořanstvo. Kromě toho jsou mu svěřovány i *záležitosti vládní*.

Když po smrti Albrechtově (1308) panující vévodové přestali společně hospodařiti, měl každý vévoda svého vlastního hofmistra. Tím se stalo hofmistrovství *úřadem spojeným s osobou knížete*. Také hofmistr byl osobním pomocníkem knížete.

Až do 15. stol. bylo postavení hofmistrů na všech německých dvorech v podstatě stejné (str. 18). Význačné pro úřad ten bylo ve 14. stol., že hof-

mistr neměl speciálně vyměřené působnosti a vykonával všechny úkoly panovníkem mu svěřené. V 15. stol. nastalo v mnohých zemích (Bavorsku, Virtembersku, Bádensku, v Čechách) podobné rozdělení působnosti hofmistrovského úřadu, jako tomu bylo u úřadu maršálkovského (str. 19). Povstali *vládní* čili *zemští hofmistři*, jimž připadla politická stránka jednotné původně hofmistrovské působnosti, a *domácí hofmistři*, kteří byli obmezeni na agendy osobní služby a dvorského hospodářství. V Čechách pozorujeme toto rozdělení za Václava IV. Naproti královskému hofmistrovi stojí nejvyšší hofmistr království českého, který je prvým úředníkem po nejvyšším purkrabí pražském, a nikoli prvým zemským úředníkem, jak myslí ryt. Žolger.

Naproti jiným zemím udržel se v Rakousích *ryze osobní poměr* mezi hofmistrem a vévodou (str. 20). Vytvoření zemských hofmistrů stálo v cestě bezpochyby trvání úřadu zemského maršálka rakouského, společného všem vévodům, jakož i úřad zemských hejtmanů stojících v čele ostatních zemí. V zemích rakouských tedy hofmistr zůstal ryze osobním pomocníkem panovníkovým, a úřad jeho se nerozdělil podle územních hledisek. Zvláštní povahu měli zemští hofmistři, kteří za Maxmiliána I. stáli po nějaký čas v čele dolnorakouského (1510—1519) a hornorak. regimentu. Nebyli to dvorští úředníci následující knížete, nýbrž přednostové obou provincijních úřadů, sídlící v zemi.

Poněvadž habsburský hofmistr byl úředníkem spojeným s osobou knížete, neměli jen vévodové společně panující každý pro sebe, nýbrž i jejich manželky a děti vlastního hofmistra (str. 21).

Dalším důsledkem ryze osobního poměru habsburského hofmistra k jeho pánovi bylo, že úřad každého hofmistra smrtí pánovou sám sebou zanikal, a úředník nepodržel funkcí u nástupce, jakož i to, že držitel úřadu nebyl dotčen změnami v politickém postavení pánově (změnami v držbě zemí, při nabytí císařské koruny).

Když se Fridrich IV. stal římským králem (1440), podržel i jako král nejprv svého vévodského hofmistra. Zdá se ovšem, že po nějaký čas měl k ruce i zvláštního hofmistra říšského, avšak od r. 1446 stojí mu po boku jediný hofmistr, činný brzo v dědičných zemích, brzo zase v říši. Tak tomu bylo i u následujících Habsburků, kteří seděli na královském trůně.

Ani na dvorech habsburských nebyla působnost, význam a pořadí středověkého hofmistra pevně stanoveny. Zvláštní postavení měl hofmistr na tyrolském dvoře Zikmundově (str. 22 a 23). Někdy nebývalo na dvoře habsburském vůbec hofmistra. Tak se zdá, že ho neměl Fridrich IV. od r. 1467 (str. 24). Dvorský maršálek byl tehdy prvým dvorským úředníkem.

Na str. 25 a násl. spisovatel se zmiňuje o ostatních dvorských úřadech Habsburků.

Důležitá je další část (str. 27—38), v níž se pojednává o dvorských reformách Maxmiliána I., zejména o zřízení regimentů hornorakouského a dolnorakouského, o pokladní komoře (Schatzkammer), dvorské radě, dvorské komoře, o kontrolorovi, účetním a na konci o reformách obsažených v insbruckém libellu z r. 1518. V obou regimentech byli předními

členy *zemský hofmistr* a *maršálek regimentu* (str. 27 a 28). Dvorský hofmistr a dvorský maršálek náleželi zase k předním členům dvorské rady (str. 30). Ingerence dvorského maršálka vztahovala se také na kancelář. Hofmistr a dvorský maršálek nepřestali se sice zabývati starou svou dvorskou agendou, ale stali se především *úředníky vládními* (pro státní správu).

Insbrucký libell znamená dovršení vývoje středověkých dvorských úřadů (str. 34). Důležitá jsou jeho ustanovení o obsazování dvorských úřadů. Při jmenování úředníků hledí se k jednotlivým teritoriím (str. 35). Zřetel k územím projevuje se i v kanceláři. Podle reformy z r. 1498 byla jednotná dosud kancelář rozdělena na římskou a rakousko-burgundskou (str. 36). V čele římské kancléře stál arcibiskup mohučský, v čele rakouské dvorský kancléř, který byl zároveň členem dvorské rady. Insbruckým libellem spojují se sice zase obě kanceláře v jednu, ale rakouskému kancléři, stojícímu v čele, přidávají se tři sekretáři, jeden pro říšské, jeden pro dolnorakouské a jeden pro hornorakouské věci.

Co se týče agend dvorské rady, byly insbruckým libellem spojeny věci justiční a správní s finančními. Jen pro důležité tajné věci vyhražoval si císař raditi se o nich s dvorskými rady nebo s několika z nich, čímž byl dán zárodek tajné rady (str. 37).

Na konci druhé kapitoly autor zabývá se poměrem dvorské služby (str. 39—46). Dvořanstvo (Hofstaat) skládá se z osob, jež svou individuální služební smlouvou jsou zavázány k službám u dvora nebo pro dvůr, ať již dlí stále u dvora, nebo se k vyzvání mají ke dvoru dostaviti za účelem služby (str. 39). Tito druzí služebníci (úředníci) dvorští slouží „von Haus aus", t. j. jen když jsou ze svého domova ke službě povoláni. Rozeznávají se tedy řádní radové dvorští (tägliche ordinari Räte, Räte, die täglich bei uns sind) a radové z venkova, přespolní (Hausräte), jichž císař všude měl hojnost, a kteří podle insbruckého libellu nebyli povinni docházeti denně do schůzí dvorské rady. Také sluhové „von Haus aus" byli dvorskými sluhy přijatými na smlouvu (Bestallungsbriefe) a zhusta byli i placeni. Mohli býti komandováni k nejrůznějším dvorským službám (k průvodu panovníkovu na cestách, k obřadným aktům, k účasti na poselstvech, k udílení rady, k obstarání určité věci) a byli tak jako sluhové z povolání povinni dbáti všude panovníkova prospěchu a cti. Povinnost jejich k následování dvora zavírala v sobě zároveň *právo* docházeti ke dvoru. Na tom zakládá se až podnes „dvorní způsobilost" (die Hoffähigkeit) truksasů a komoří, kteří ještě dnes jsou sluhy „von Haus aus" (str. 40).

Svým obsahem zahrnovala dvorská služba všechno, čeho vyžadoval zájem knížete, a co bylo třeba obstarati na dvoře nebo pro dvůr. Poněvadž ve středověku panovníkovy a státní záležitosti nebývaly děleny, byla *dvorská správa* zároveň *domácí* i *zemskou správou* a *dvorská služba* zároveň *službou domácí i vládní.*

Ani co se týče *právní povahy* dvorské služby, nebylo rozdílu v služebním poměru. Všichni do dvorského společenství přijatí sluhové byli sluhy knížecími (Hofdiener, Hofgesind). Jako tací musili býti v zájmu knížete připraveni ke každé službě, ať se týkala věcí domácích či vládních. I když

byly na dvoře řády a instrukce, jimiž se určovaly agendy jistých úřadů, i když podle obyčeje s jistými typickými úřady spojeny byly určité funkce, byly přece poměry zcela měnivé, plynulé a neurčité, poněvadž panovník kdykoli mohl vydati nové nařízení. Služební smlouva zněla zcela všeobecně, běželo o přijetí za „sluhu", za „radu a sluhu", „za sluhu a do dvorské čeledi" (str. 41).

Všechno dvořanstvo dostávalo kromě platu i stravu i byt na dvoře (str. 42). Ráz dvořanstva jako družiny panovníka všude provázející, jakož i tehdejší komunikační poměry přinášely s sebou, že dvořanstvo mělo v zásadě koně (str. 43). Zájmem na četné a nádherné družině se vysvětlovalo, že vznešenému dvořanstvu bylo předpisováno vydržóvati si podle stavu a hodnosti určitý minimální počet koňů se sluhy, při čemž se za koně obecně platilo 10 zl. měsíčně. Později kůň platil za měřítko služného a hodnosti služební, takže počet přikázaných koňů znamenal dietní a hodnostní třídu úředníkovu, a také mzda osob nesloužících na koni byla vyměřována podle koňů. Služné a pořadí bylo odstupňováno nejen podle šarže, nýbrž i podle urození. Tak se mělo podle insbruckého libellu vydržovati dvorským radům, a sice hraběti 7 koňů, pánovi 6, proboštovi 5, rytíři 4, doktorovi nebo šlechtici 3. Odstupňování podle rodu a vyměření služného podle koňů bylo základem i dvořanské organisace Ferdinanda I. (str. 44). Udrželo se částečně až do 17. stol. a rozeznávání podle rodu v institutu „lavic" až do konce 18. stol.

Kromě placených a na dvoře anebo „z domova" (von Haus aus) sloužících dvořanů byla ještě třetí kategorie radů a hodnostářů dvorských, o nichž se děje zmínka rovněž v insbruckém libellu. Jsou to *titulní radové* a *titulní úředníci*, jichž nebývalo používáno v radě nebo v dvorských úřadech, a kteří byli pouze vyznamenáni titulem rady nebo dvorského úředníka.

Ještě jedna zásada moderní úřednické služby jest v insbruckém libellu obsažena. Dosud bylo přípustno sloužiti několika panovníkům zároveň. Nyní se systém služby dvěma pánům zapovídá (str. 45).

Insbrucký libell týká se také kabinetního sekretariátu císařova, v němž sluší hledati původ nynější kabinetní kanceláře (str. 46).

V třetí kapitole probírají se dvorské reformy Ferdinanda I. Autor zabývá se nejprve dvorskými řády z let 1527 a 1537. Na obou jich zakládá se ještě dnes v podstatě dvůr Habsburků, byť nástupci Ferdinandovi stav dvorského služebního personálu znenáhla rozmnožili, dvorský život a ceremoniál podle potřeb času a osobních náklonností utvořili, nové služby zřídili a t. d. Rámec čtyr nejvyšších dvorských služeb zůstal týž (str. 47).

Maxmiliánův dvůr rozešel se smrtí tohoto panovníka úplně. Ferdinand I. byl se svým bratrem Karlem vychován ve Španělích. Tam se dostala za jejich otce Filipa Sličného zřízení nejskvělejšího tehdy dvora Karla Smělého burgundského. Dvůr dělil se na čtyři štáby (états), v jichž čele stáli velkohofmistr (grand maître d'hotel) se svým náměstkem, prvním hofmistrem, dále nejvyšší komoří, vrchní číšník a vrchní štolba. Když Ferdinand r. 1518 dosáhl 15 let věku, zřídil mu bratr Karel jako

hlava španělsko-habsburské linie vlastní dvůr (str. 48). S tímto španělským dvorem Ferdinand přišel r. 1521 do Rakous jako nový panovník a vedl tu nejprve osobní režim. Po organisaci dvorských úřadův usnesené v insbruckém libellu nebylo ani stopy. Když tedy Ferdinand r. 1525 svolal do Augšpurka generální sněm rak. zemí, žádali stavové, aby bylo navázáno na organisaci úřadů z r. 1518, a aby nenáviděný Salamanca, nejvlivnější rádce Ferdinandův, byl odstraněn. Úřady měly býti obsazeny lidmi domácími, a dvůr měl býti zřízen „podle německého knížecího vzoru".

Ferdinand stavům vyhověl a zřídil r. 1527 „německý dvůr", kterým položil jednak základ k platné ještě dnes organisaci dvořanstva, jednak (v tajné a dvorské radě, ve dvorské kanceláři a dvorské komoře) zavedl centrální vládu pro říši a dědičné země, jež se měla vztahovati také na země nově nabyté. Stalo se to *dvorskými řády* z 1. ledna 1527 a z 1. ledna 1537, z nichž prvý obsahuje prvé dvorské zřízení základního významu, druhý pak podrobné služební instrukce pro jednotlivé domácí služby (str. 49).

Dvorský řád z r. 1527 jedná jak o vlastních dvorských službách, tak i o dvorských úřadech, radě tajné a dvorské, dvorské kanceláři a dvorské komoře. Jest to poslední dvorský řád, který obsahuje společnou úpravu dvorských služeb a vládních úřadů. Obsahu obou uvedených řádů věnována je spisovatelova pozornost (str. 49—52).

Ve zvláštním oddělení třetí kapitoly autor probírá hlavní zásady, na nichž je založena Ferdinandova organisace dvora (str. 53 a násl.). Ferdinand upravuje veškeren dvorský organism, který od jakživa sloužiti má trojímu účelu, obstarávání knížecí *domácnosti* a jiných, obecného blaha panovnické rodiny se týkajících záležitostí, udržování a osvědčování *důstojnosti* a *velebnosti* panovnického rodu a konečně podporování panovníka při výkonu *vládních záležitostí* (str. 54). Kdežto se vládní služba soustřeďuje v radních sborech a v kanceláři, jest domácí a dvorská správa i obřadní čestná služba organicky shrnuta ve čtyrech dvorských štábech.

V čele každého štábu stojí jedna ze čtyř *nejvyšších dvorských šarží*. Nejvyšší hofmistr má sice dominující postavení prvého dvorského úředníka a náleží mu kontrola a dozor nad *veškerým* dvorským hospodářstvím, ale přesto jsou čtyři nejvyšší dvorské šarže panovníkovi přímo poddány a sobě na roveň postaveny. Štábem nazývá se po německu každé to oddělení dvořanstva, poněvadž náčelník jeho vykonává moc — „führt den Stab" — nad osobami mu podřízenými.

Uvnitř čtyř dvorských štábů rozeznává dvorské zřízení Ferdinanda I. mezi *šlechtickými* a *nešlechtickými* dvorskými službami (str. 55). Autor vypočítává jedny i druhé služby.

Náčelníci čtyř dvorských štábů jsou jednak nejvyššími dvorskými úředníky, jednak nejvyššími dvorskými hodnostáři (šaržemi). V prvé vlastnosti mají působnost v domácí a dvorské správě, jakožto hodnostáři jsou povoláni k čestným službám pro osobu panovníkovu. Kromě toho mají třetí, politickou funkci. Jsou „rady" panovníkovými, kteří náležejí k nejvyšším vládním sborům u dvora (str. 56).

Také personál dvorské kanceláře a dvorské komory, jakož i členové rady dvorské i tajné náležejí ke dvořanstvu a podléhají jako tací všeobecnému dozoru nejv. hofmistra a dvorského maršálka (str. 57), avšak co se týče jejich zvláštní služby ve dvorské kanceláři, ve dvorské komoře a od r. 1559 ve dvorské radě, jsou dvorský kancléř, šacmistr a president dvorské rady mimo dvorské štáby stojícími, na nejvyšších úřednících dvorských nezávislými, panovníkovi přímo poddanými náčelníky svých úřadů (str. 58).

Dvořanstvo Ferdinandem I. systemisované bylo poměrně nečetné. Teprve za nástupců jeho počet dvořanstva rostl. Nejčetnější byl dvůr Leopolda I. a Karla VI., za Josefa II. zase byl obmezen.

Přes technické rozdělení funkcí tvoří veškerénstvo osob stojících ve dvorských službách *právně* přece jen jednotu. Zásadního rozdílu mezi úředníky pro služby dvorské a vládní ještě není. Služební poměr k panovníkovi je týž. Jest to poměr patrimoniality založené na patrimonijním postavení pánově a upravené patriarchálně (str. 59). *Ve skutečnosti* však dochází rozdělení obou pracovních oborů ve dvorském řádu Ferdinanda I. výrazu mnohem ostřejšího, než tomu bylo ve středověku (str. 61). Jeví se to v tom, že pro vlastní dvorské hospodářství a pro ceremoniál je vytvořena samostatná pro sebe uzavřená organisace.

Kdežto podle dvorských reforem Maxmiliána I. působnost nejv. dvorských šarží spočívala předem na poli zemské správy, jest podle nové organisace přesunuta v prvé řadě na pole hospodářských, representačních, obřadních a disciplinárních dvorských funkcí a služeb. Změna tato souvisí se vzrůstem agend dvorské správy a s potřebou zříditi pro vládní úkoly zvláštní úředníky s juristickým vzděláním (str. 62). Dualism dvorských a vládních úřadů vystupuje ostřeji. Kdežto pro vládní úřady nalézající se na dvoře platí namnoze princip územní, zůstávají vlastní dvorské úřady prosty všeliké územní povahy.

Vliv burgundsko-španělský pozorujeme v dvorské organisaci Ferdinanda I. jen v míře obmezené (str. 63). Čtyři nejvyšší dvorské úřady byly známy již době francké. Dvorský maršálek a komorník byli po celý středověk na německých dvorech. Hofmistr se objevuje v habsburském dvořanstvu od samého počátku panství habsburského. Také štolba patřil ke dvoru habsburskému již před Ferdinandem. Novotou jest jen jeho povýšení za samostatný nejvyšší úřad. Skutečnou recepcí jest zřízení arcierní tělesné stráže, jež byla vytvořena podle španělské guarda de archeros de corps. Mimo to zdá se, že při organisaci dvorské kaple spolurozhodoval vzor burgundský. Nové jest pojmenování dvorských šarží jakožto nejvyšších. Žolger vysvětluje tuto novotu vzhledem *k dědičným zemským úřadům*, které se zvaly nejvyššími a měly ve středověku přednost před dvorskými úředníky. Dvorská organisace Ferdinandova dává dvorským šaržím první místo u dvora; odtud jejich název „nejvyšší" (str. 64).

Kapitola čtvrtá jest věnována jednotlivým nejvyšším úřadům (dvorským štábům). Původní jednotný pojem dvořanstva se diferencuje se vznikem *státní osobnosti* tím, že se v osobě panovníkově rozeznává mezi právním subjektem a státním orgánem. Dvorská a vládní služba nem

už službou pro jednoho a téhož pána. Vládní úřady u dvora (dvorská dikasteria) neslouží už panovníkovi jako patrimonijnímu pánovi, nýbrž jako orgánu a representantu státu. Pojem dvořanstva vztahuje se od té doby vlastně jen na osoby obstarávající panovníkovo domácí hospodářství a vykonávající obřadné čestné služby.

Rozeznávání dvora (dvořanstva) v širším a užším slova smyslu jest však praktické i ve státu konstitučním. Počítají se k němu jak úřady a služby správy dvorské a obřadní čestné služby, tak i kanceláře jsoucí ve spojení s vládními funkcemi panovníkovými (kabinetní kancelář, vojenská kancelář, řádové kanceláře) jakož i generální a křídelní pobočníci obklopující panovníka jako nejvyššího vojenského pána (str. 65).

Další výklady čtvrté kapitoly zabývají se podrobným vypisováním kompetence jednotlivých nejvyšších dvorských úřadů, nejv. úřadu hofmistrovského, maršálkovského, úřadu nejv. komoří a úřadu nejv. štolby. Nejpřednější místo mezi dvorskými šaržemi má nejv. hofmistr, který vede zároveň dozor nad ostatním dvořanstvem. V některých věcech působí společně s nejv. dvorským maršálkem. Časem nastaly v působnosti jeho některé posuny, jak spisovatel vykládá na str. 75 a násl. Tou dobou skládá se nejv. hofmistrovský úřad z několika oddělení, a sice ceremonijního, cestovního, uniformního, stavebního a účetního s příslušnými pomocnými úřady (str. 77).

Změna v organisaci tohoto úřadu nastala zřízením dvorského maršálka v Uhrách a založením c. a k. nejv. maršálkovského úřadu v Uhrách (str. 78). Dvorský maršálek v Uhrách je dvorská šarže náležející ke štábu nejv. hofmistra a tedy ke společnému dvořanstvu. Byla zřízena nejv. rozhodnutím ze 13. pros. 1895. Dvorský maršálek v Uhrách jest v Budapešti exponovaným zástupcem a ceremonijním exekutivním orgánem nejv. hofmistra, není-li tohoto v průvodu panovníkově (str. 79). R. 1903 byl dvorskému maršálkovi v Uhrách dán po bok c. a k. nejv. maršálkovský úřad v Uhrách. Náleží rovněž ke štábu nejv. hofmistra a obstarává podle poukazů nejv. hofmistra zvláště zámeckou a zahradní správu budínského hradu a letohrádku v Jedlové.

K štábu nejv. hofmistra náleží také duchovní kaple a dvorská hudební kapela. O obou pojednává spisovatel podrobně na str. 79 a násl. Také o dvorských gardách píše se podrobněji na str. 91 a násl.

Prvým úředníkem dvorským po nejv. hofmistrovi jest nejv. dvorský maršálek, ex officio povolaný k tomu, aby v případě potřeby nejv. hofmistra zastupoval (str. 104). K důležitým funkcím jeho náleží zejména dvorní policie a soudnictví, původně nad dvořanstvem, nyní nad členy panovnické rodiny, nad exteritoriály a nad osobami, jimž toto forum výsadou bylo přiznáno. Také o vývoji tohoto úřadu detailně se píše. V poslední době se jeví v důležitých kusech jurisdikce tohoto úřadu *sestátnění* a *dualisace* (str. 115). Proces tento byl zahájen uherskochorv. zák. čl. 16 z r. 1909, kterým byl zřízen nejv. dvorský maršálkovský úřad v Budapešti, a zatímně dovršen cís. nař. z 19. čce 1916, z. 223 ř. z. „o výkonu soudnictví nejv. dvorským maršálkovským úřadem“ (str. 116). Uvedené

zákonné předpisy nedotýkají se úřadu nejv. dvorského maršálka, nýbrž vztahují se jen na soudnictví tohoto úřadu. Jurisdikce jeho není už patrimonijní dvorskou jurisdikcí, nýbrž speciální jurisdikcí státní. Co do organisace, působnosti a řízení nespočívá už na dvorských normách, nýbrž na obecně závazných státních zákonech. Zřízení soudcovského personálu není už věcí dvora, nýbrž záležitostí, na niž vykonávají vliv ministerstva. Nicméně nejsou tyto soudy vpraveny úplně do státního organismu. Jeť personál jejich součástí štábu nejv. dvorského maršálka a podléhá tedy nejv. dvorskému maršálkovi. Také pro řízení před soudem nejv. dvorského maršálka neplatí podle cís. nař. z 19. čce 1916 zcela státní právo. Některé věci vyřizují se podle procesních nařízení nejvyššího rodinného statutu.

Nejv. komoří měl podle dvorského řádu Ferdinanda I. pořadí po nejv. dvorském maršálkovi. Na poč. 17. stol. dostal se však pořadím hned za nejv. hofmistra (str. 119). Od té doby jest druhým nejvyšším dvorským hodnostářem. Úkolem tohoto úředníka byla původně vnitřní služba v soukromých komnatách panovníkových, v „komoře". Pečoval o šatstvo panovníkovo, o jeho zdraví, o rodinný poklad a pod. Časem vyvinul se ve správce uměleckých a vědeckých zájmů dvora (str. 120). Také jeho agenda časem velice vzrostla, jak ukazuje spisovatel . Tou dobou náležejí do působnosti nejv. komoří dvorský poklad, umělecko-historické sbírky císařského rodu, c. a k. ředitelství dvorské knihovny, c. a k. intendance c. k. přírodněhistorického dvor. musea a c. a k. rakouskouherský čestný odznak pro umění a vědu. K štábu nejv. komoří náležejí dále c. a k. komoří.

Nejvyššímu štolbovi podléhají tou dobou c. a k. dvorní konírny, c. a k. jezdecké školy dvorní, c. a k. dvorní vozový park, c. a k. dvorní hřebčince a p. (str. 134).

Pro úzké vztahy k rytířským službám podřídil dvorský řád Ferdinanda I. nejv. štolbovi také dvorní pážata (str. 135).

Kapitola pátá zabývá se čestnou službou dvorskou a dvorským ceremoniálem. Původně byly funkce čestné služby ponejvíce spojeny se službou správní. Později však oddělila se čestná služba ve značné míře od služby správní (str. 137). Dvorskou čestnou službu zastávají jen částečně funkcionáři stálého a po případě i placeného postavení; částečně je to služba neplacená, jen případ od případu k vyzvání vykonávaná. Abstrahujeme-li od tajných radů, jest vyhražena pouze šlechtě (str. 138). Podržela také až podnes osobní ráz, a jest tedy zásadně vázána na osobu panovníkovu, nikoli na celou dynastii jako korporaci. Služební poměr čestných šarží z povolání není také upraven všeobecnými normativními ustanoveními, jako jest tomu u dvorských úředníků, nýbrž spočívá na konkretních úmluvách s panovníkem, a není tu rozdělení na hodnostní třídy s určitými platovými a pensijními nároky.

Za čestné šarže dvorské z povolání dlužno pokládati čtyři nejvyšší dvorské šarže, jež vedou zároveň dvorskou správu, dále plukovníka a kapitány tělesných stráží, dvorského maršálka v Uhrách a dvorské služby (nejv. kuchtíka, nejv. komorníka nad stříbrem, nejv. stolníka, nejv. lovčí

a vrchního mistra ceremonií). Kromě toho jest počítati k čestným šaržím z povolání hodnostáře přidělené panovníkem zletilým arcivévodům a arcivévodkyním (str. 138).

Všechny ostatní čestné služby dvorské — tajní radové, komorníci truksasové a pážata — nabyly časem povahy služeb bez stálého povolání (str. 139). Spisovatel je pak probírá, pojednávaje nejprve o komornících. Služba jejich, jež vyžadovala dříve stálé přítomnosti na dvoře, stala se nyní neplacenou čestnou službou přespolní (von Haus aus). Počet titulních komorníků rostl víc a více, r. 1678 jich bylo 340, r. 1705 pak 423, r. 1812 na 1000 a r. 1825 dokonce přes 1700 (str. 140). Hodnost komornická uděluje se jen členům starých šlechtických rodů.

Čestnou dvorskou službu přespolní vykonávají také truksasové. Kraječi (Vorschneider) a číšníci již jmenováni nejsou (str. 144).

V další části spisovatel pojednává o službě pážecí, o tajných radech, o organisaci čestné služby dvorské vůbec a o dvorském ceremoniálu (str. 153 a násl.). Oddíly tyto se zájmem si přečtou i kruhy neodborné.

V kapitole šesté probírá se otázka, v jakém poměru stálo dvořanstvo k panovnickému rodu (str. 161 a násl.). Je pozorovati několik stadií. Dokud vévodové rakouští vedli společnou domácnost, bylo jejich dvořanstvo jednotnou, jim všem společnou institucí. S rozdělením společenství nastává pokračující osamostatnění dvořanstva. Nejdříve nastupuje jen faktické odloučení domácností, avšak vliv na ně je vykonáván náčelníkem rodu. Po rozdělení zemí mezi jednotlivé členy dynastie existuje tolik právně samostatných dvorů, kolik je panujících knížat. Několik samostatných dvorů trvalo až do polovice 17. stol. Jednota dvora zavedena zase, když se štýrská linie samojediná dostala k vládě. S odloučením státní osobnosti od osoby panovníkovy (v 18. stol.) počínají se vztahy dvořanstva ke státu. Nastává proces oddělení dvorské a státní správy, proces, který dochází zakončení teprve zavedením konstitučního systému (str. 161). O všech těchto vývojových fázích podrobně se pojednává. Pro právníka nejzajímavější jest ta část, v níž se vykládá o rodové ústavě Ferdinanda II., který v poslední vůli své z r. 1621 zavedl jednotu rodu a nedílnost zemí a zřídil z nich majorát podle španělského práva (str. 171 a násl.). Spisovatel podává tu právní povahu nově zřízeného fideikomisu, při němž subjektem jest jednak dynastie jakožto svaz osob se samostatnými účely, jednak primogenitus, který podle nástupnického řádu ipso et proprio iure stává se vladařem (str. 179 a násl.). Do právního společenství mezi dynastií a vladařem vstupuje se vznikem státní osobnosti stát jakožto další účastník a právní subjekt (str. 182).

V dalším oddílu autor zabývá se jednotným dvořanstvem rakouské dynastie, vyplývajícím z řádu o prvorozenství a o účasti na něm členů dynastie (str. 187 a násl.). Dvořanstvo je záležitostí nejen panovníka, nýbrž celého rodu. Panovník jest povinen poskytovati nepanujícím členům rodu knížecí zaopatření, a to se děje nejen poskytováním spotřebitelných věcí (apanáže), nýbrž i vykazováním součástek rodových (komorních) statků k užívání jakož i tím, že se pro členy dynastie vydržují úřady, in-

stituce a služby, jež tvoří dohromady dvořanstvo (str. 191). Dvořanstvo je tedy formou, v níž dynastie a její regent poskytuje nepanujícím členům část knížecího zaopatření (str. 192). Majorát Ferdinanda II., usuzuje autor, není náledkem toho ani římskoprávní universitas, jež neuznává zvláštních práv členů na korporačním majetku, ani fideikomisem v obyčejném smyslu, který vyhražuje užitky jen držiteli fideikomisu. Je to spíše korporace, jež odpovídá zásadám germánského společenstva, kde práva právnické osoby jsou obmezena pevnými individuálními právy členů, a kde individuálnímu právu *jednoho* člena ve vládě a požitcích náleží dominující postavení (str. 190). Primogenitus má větší, nikoli však výhradné požívací právo.

Od obnovení jednoty panovnického rodu nemají „dvory" (dvořanstva) nepanujících členů právní samostatnosti (str. 194). Jsou beze zření k domicilu příslušného člena rodiny integrující součástkou dvora panovnického rodu, pokud se týče jeho regenta. Tyto „dvory" čili „komory" jsou službami zjednanými z nařízení vladařova zletilým členům dynastie (císařovně, arcivévodům a arcivévodkyním) pro jejich osobu, náležejí však k jednomu veřejnoprávnímu „dvoru" dynastie.

V kap. sedmé se jedná o poměru dvořanstva ke státu. V části věnované vzniku státní osobnosti vyslovuje spisovatel chybné ovšem mínění (str. 199), jakoby přemožením stavovské moci v 17. stol. také v Uhrách zavedena bývala jednotná státní moc, jakoby snad dualism státní moci byl odstraněn.

Když se v 18. stol. namáhavě k životu prodírala osobnost státu, vznikl mezi státem a panovníkem (dynastií) poměr dílem právní, dílem orgánový; vedle panovníka stal se totiž právním subjektem také stát, čímž vzniklo mezi nimi a ovšem i mezi dynastií právní společenství, a při tom se stal panovník zároveň orgánem státu tím, že svým vladařským právem vykonával zaroveň vladařské právo státu (nezpůsobilého jednati), ovšem vykonával je jako orgán neodpovědný, a sice proto, že výkon orgánový byl tu — a je tu — zároveň výkonem práva vlastního (str. 200—202).

Dříve než po jiných stránkách projevila se subjektivita státu na poli majetkového práva. Podle mínění autorova v 18. stol. počíná se oddělovati majetek státní od soukromého jmění panovníkova, jak se o tom více píše na str. 205 a násl. Ve skutečnosti bylo však rozeznáváno mezi majetkem státním a soukromým majetkem panovníkovým mnohem dříve. Na tom právě se zakládal v českém státě rozdíl mezi statky korunními a komorními, o němž spisovatel pojednává na str. 229 a násl.

Subjektivita státu počala se projevovati dále v tom, že činil se rozdíl mezi mocí dvorskou a mocí státní, mezi úřady a službami dvorskými na jedné straně a mezi úřady státními (Hofstellen, Hofmittel, Hofdikasterien) na straně druhé. S počátku bylo toto rozlišování nedokonalé, ale v 18. stol. stalo se právně závazným (str. 215 a 216). Právními zárukami jest opatřeno odloučení státní správy od dvorské teprve se zavedením ústavní vládní soustavy, jež zjednala pro výkon státní moci formu zcela odchylnou od způsobu výkonu moci dvorské. Všeliký výkon státní moci panovníkem musí se totiž díti jen společně s odpovědnými ministry a v jistých případech

společně se zastupitelstvem lidu, jinak jest výkon ten neplatný (str. 224). Procesu odloučení státní správy od dvorské věnovány jsou spisovatelovy výklady třetího oddílu sedmé kapitoly.

V kap. osmé se pojednává o nákladech na „dvůr" (dvořanstvo). Nejdříve se probírá doba patrimonijní, kterou se tu ovšem ve smyslu pojetí autorova rozumí doba státu stavovského, načež se vykládá o civilní listě a konečně o c. a k. dvorním eráru. Dvorním erárem rozumí se jmění určené k vydržování dvora. Jest to dvorní erár v objektivním smyslu, kdežto ve smyslu subjektivním jsou to majetková práva, jež má dynastie (primogenitus) svým nárokem na knížecí zaopatření k účelům vydržování dvora (str. 260). Spisovatel dokazuje, že pro podstatu majetku dvorního eráru je rozhodné jeho věnování dvorským účelům. Bezpodstatnou jest otázka, v čí vlastnictví jsou jednotlivé věci dvorního eráru. Nemovitosti dvorního eráru jsou vlastnictvím dílem zemí uherské koruny, dílem království a zemí zastoupených v říšské radě, dílem i některé země. Právo dvorního eráru záleží tu jen v užívání, kdežto substance náleží třetí osobě.

V kapitole deváté rozebírá se právní povaha dvora (dvořanstva). Autor již předem odmítá mínění, jakoby „dvůr" byl institucí státní, a také mínění, jakoby běželo o ryze soukromou organisaci služby a správy. Dokazuje, že dvůr jest institucí určenou ke knížecímu zaopatření a k udržování i osvědčování panovnického postavení (str. 270 o násl.), dále, že dvorská služba není ani službou soukromou ani státní, nýbrž veřejnou službou sui generis (str. 277 a násl.), že dvůr není ústavem náležejícím státu, nýbrž dynastii a panovníkovi, ústavem řídícím se podle práva patrimonijního a vydržovaným z veřejných prostředků (str. 290 a násl.), a konečně, že dvůr jest jednotným, i když běží o mnoho panovnických práv (str. 301 a násl.). Proto nelze dvůr rozlišovati podle zemí nebo podle různých státoprávních kompetencí panovníkových. Habsburkové měli jako páni rakouských zemí, jako němečtí císaři, čeští králové a uherští králové jeden a týž dvůr. Spisovatel zmiňuje se také o titulatuře „císařský—královský", jež v l. 1885 a 1889 nahražena byla u nejvyšších dvorských šarží a dvorských služeb i gard označením „císařský a královský" (str. 303). Bylo by na místě podotknouti, že titulatura tato nemá státoprávního odůvodnění a byla zbytečně zavedena jako neoprávněný ústupek Maďarům. Právě proto, že dvůr jest jednotný, a že titul císař byl zaveden vzhledem k celé monarchii, zahrnujíc v ni i země uherské, nemá nová titulatura „císařský a královský" smyslu.

Na konci kapitoly rozebírá se terminologie Hof, Hofstaat, Hofhalt (str. 304 a násl.).

Kapitola desátá, jedna z nejrozsáhlejších, je polemického rázu. Spisovatel vyvrací tu, a sice velmi důkladně, rozličná nesprávná tvrzení a mínění maďarských profesorův a politikův o poměru panovníkova dvora k Uhersku a jeho státnímu právu. Skoro bezvýjimečně tvrdí se s maďarské strany, že jednota (společnost) panovníkova dvora pro celou monarchii je pouze faktická, a že je to porušením práva uherského státu, který má nárok na zvláštní královský dvůr. Ze spisovatelův neuherských stojí na

straně maďarské jediný Tezner. Ryt. Žolger probírá celou příslušnou literaturu otázky se týkající. Vyvrací především tvrzení, že r. 1526 dvůr Ludvíka II. splynul se dvorem Ferdinanda I. (str. 320 a násl.), a dokazuje na základě pramenů, že dvůr Ludvíkův smrtí krále zašel, Ferdinand pak že měl výhradně svůj vlastní německý dvůr. Bezdůvodně uvádějí Maďaři dále, že státoprávní postavení panovníkovo čelí proti jednotě dvora (str. 334 a násl.). I když společný panovník vládne na základě několika státoprávních vlastností — také jako král uherský —, neběží při právu na dvůr o nic jiného než o účely a potřeby *fysické* osoby, která jest jedna a táž. Nesprávně se také odvolávají Maďaři na dějiny vzniku § 7. zák. čl. XII. z r. 1867 (str. 340 a násl.). Autor ukazuje tu, jak prázdně se Maďaři odvolávají na dějiny a ducha zákona. I jiné jejich argumenty uváděné proti jednotě dvora jsou jalové. Logicky a právně neobstojí ani „právo uherského státu na zvláštní dvůr", (str. 366 a násl.). Neníť dvůr institucí státní, nýbrž zřízením závislým na výhradné disposici panovníkovy vůle a náležejícím panovníkovi jako právnímu subjektu. Na konci kapitoly autor vykládá, že uherští korouhevní páni nejsou „uherským dvorem" (str. 376 a násl.).

Kapitola jedenáctá zabývá se úřady a službami stojícími mimo dvorní štáby. Jedná se tu o dějinách kabinetní kanceláře, vojenské kanceláře a generálních i křídelních pobočníků. Exkursem o dvorním a komorním titulu spis se zakončuje.

Kniha Žolgerova přináší mnoho poučení v otázkách, jichž si v literatuře vědecké až dosud málo bylo všímáno, snad proto, že se týkají věcí širší veřejnosti namnoze málo přístupných. *K. Kadlec*

Soudní řízení.

Stefko Kamillo, Professor an der Universität Lemberg: *Grundprobleme des Zivilprocessrechts.* Krakov, 1915 (nakl. Leo Frommer). Str. 323. (Cena 11 K.)

K základním problémům civilního práva procesního náleží jednak otázka, zda-li a pokud možnost spor zahájiti, t. j. žalobu podati je vůbec povahy právní a jestli ano, z jakého pramene toto právo prýští, jednak však otázka, má-li žalobce vůbec nárok na rozsudek sobě příznivý, a když ano, v čem tento jeho nárok se zakládá, zejména tkví-li v právu veřejném či prýští-li z konkretního práva soukromého.

K těmto problémům se druží otázka — ne tak sporná a s problémy shora dotčenými jen volně související — o tom, je-li proces vůbec poměrem právním, a když ano, kdo jsou podměty jeho a jak k němu dochází.

Všechny tyto otázky došly — arci teprve v posledních desítiletích — v literatuře práva procesního zevrubného rozboru, ovšem ale také různého řešení, takže právě v těchto základních otázkách theoretických práva procesního je přehled názorů projevených nad míru pestrý a sama orientace v nich obtížná.

Je tudíž jistě podnikem záslužným, ovšem ale i obtížným, propracovati se touto změtí názorů, odporujících si tu přímo zásadně, tu jen v jednotlivostech, přehledně je sestaviti, kriticky proniknouti, všestranně osvětliti, přednosti i vady jejich odhaliti a po té vlastní názor vybudovati. Spisovatel shora naznačeného díla podjal se této práce velmi svědomitě; dochází také k výsledkům zcela samostatným a, podle mého názoru, uspokojivým. Je jen ku podivu, že práce tato, ač psána jazykem německým a věnována otázkám v říšskoněmecké literatuře tolik přetřásaným, s nimiž se podrobně vypořádává, nedošla tam, pokud mohu sledovati, ani odezvy, ani — až na nepatrnou výjimku v „Jur. Literaturblatt, 1916 — povšimnutí v listech odborných, ač od jejího vydání uplynula už plná dvě léta. Totéž platí i o německy vydávaných listech rakouských. Je-li to náhoda či je-li v tom system, těžko posouditi.

Okolnost tato nemůže býti ovšem nám překážkou, abychom na spis neupozornili a čtenářstvo české s obsahem jeho — stručně načrtnutým — neseznámili. Neboť z náčrtku toho nechť posoudí čtenář sám, zaslouží-li si spis, o němž tu řeč, umlčení, jež mu, jak se podle všeho zdá, hrozí.

Spis rozčleněn je ve *dva* díly. V *prvém* díle — značně rozsáhlejším — pojednává se o „podstatě práva žalobního, exekučního a zajišťovacího", ve druhém o „processu jako poměru právním." V tomto *druhém* díle pojednává autor zvláště také o „abstraktním právu žalobním, exekučním a zajišťovacím *před* procesem" (das abstrakte vorprocessuele Klage-, Vollstreckungs-, und Sicherungsrecht), ačkoliv by bylo bývalo asi vhodnější také tuto část výkladů pojmouti už do dílu *prvého*, čímž by celá nauka o právu žalobním (jak před podaním žaloby, tak po něm) byla získala na přehlednosti i ucelenosti.

Takto se obrací autor v *prvém* díle přímo hned k otázce, zda-li přísluší žalobci právo na obsah *rozsudku* jemu příznivý a odkud toto právo prýští, jest-li z práva hmotného či veřejného. Obírá se tedy spis nejprve theorií rozsudkovou (Urteilstheorie) a pak teprve theorií práva žalobního (Klagerechtstheorie) t. j. práva proces zahájiti, ačkoliv by se byl dle mého názoru doporučoval postup opačný.

V díle pojednávajícím o *theorii rozsudkové* podává spisovatel nejprve přehled názorů v literatuře projevených. Názory projevené *Degenkolbem, Bülovem a Kohlerem,* označuje souhrně jakožto „abstraktní" publicistická theorie rozsudková"; odůvodňuje označení její jako „abstraktní" tím, že theorie tato má právo na obsah rozsudku za zcela nezávislé na situaci vytvořené právem *hmotným.* Theorie tato vrcholí totiž v poznatku, že obsah rozsudku neřídí se vždy právem hmotným (na př. žaloba právem hmotným plně odůvodněná je rozsudkem zamítnuta), nýbrž utvářením se *materiálu procesního,* takže v důsledcích toho nelze dobře mluviti ani o nároku na nějaký *určitý obsah* rozsudku, nýbrž vlastně jen o právu, aby stranám bylo poskytnuto slyšení a spravedlivé rozhodnutí; toto právo je ale čistě procesní.

Druhou skupinu názorů tvoří „theorie o konkretním publicistickém nároku na rozsudek, exekuci a zajištění (theorie o nároku na ochranu

právní)," založená *Wachem* a dále propracovaná zejm. *Hellwigem, Langheineken-em, Steinem,* ale zastávaná i jinými, velmi četnými (i rakouskými) procesualisty. Podle této theorie existuje ovšem právo na *určitý* obsah rozsudku t. j. právo na rozsudek žalobci (a je-li žaloba neodůvodněna, i žalovanému) *příznivý,* ale toto právo prýští nikoli z práva hmotného, nýbrž z nároku na ochranu právní (Rechtsschutzanspruch), jenž není právem soukromým, nýbrž právem povahy procesní, veřejnoprávní. V jednotlivostech ovšem se i zastanci této theorie dosti rozcházejí.

Třetí skupinu konečně tvoří zastanci „theorie konkretního *soukromého* práva na rozsudek a exekuci", jež však nedošla před spisovatelem zevrubnějšího rozboru a odůvodnění. Podstata její záleží ve tvrzení, že právo na příznivý rozsudek je jenom výrazem subjektivního práva soukromého. V jednotlivostech ovšem i tu jsou mezi zastanci této theorie různé odstíny a nepřesnosti, vězící zejména v tom, že právo na rozsudek se směšuje u mnohých s právem žalovati a že se tedy propůjčuje právu hmotnému nejenom vliv na *rozsudek,* nýbrž i vliv už na právo spor zahájiti (žalobu podati). K zastancům této theorie počítá autor Plosze, Hellmanna, Weissmanna, Dernburga, Höldera.

Předeslav takto přehled názorů vůbec projevených, přikročuje autor v kapitolách následujících k vlastní *kritice* těchto názorů. Nejprve obrací se v kapitole II. ku kritice abstraktní publicistické theorie rozsudkové (str. 24 násl.). Uznává za zásluhu této theorie, že právem klade důraz na to, že soud smí svůj rozsudek čerpati jenom z onoho skutkového stavu věci, jejž vynesl spor na jevo. Ale vytýká jí, že ruší veškeren vztah mezi právem hmotným a rozsudkem. Soud nevydává rozsudek mocí skutkového stavu procesního, nýbrž mocí práva, jež se v tomto skutkovém stavu zračí. Skutkový stav procesní nemůže sám býti rozhodný pro obsah rozsudku, jakmile vyjde na jevo, že skutečnosti ve sporu tvrzené nejsou výrazem skutečně existujícího práva materielního (na př. jde-li o simulovaný spor). Nemůže tudíž rozsudek postrádati konkretního práva na určitý obsah rozsudku. Je jenom otázkou, je-li toto konkretní právo samostatným právem veřejným či právem hmotným, po výtce soukromým. Spisovatel zastává a blíže odůvodňuje toto *druhé* mínění. Kdo je oprávněn podle práva hmotného, má právo osvědčovati svoje právo subjektivní a má tudíž i právo na příznivý rozsudek. Vůči svému *odpůrci* má tudíž každá strana právo, aby rozhodnutí soudní vyhovovalo jejímu právu soukromému; nikoli však i vůči soudu. Vůči soudu má každá strana jenom právo žádati, aby rozsudek vyhovoval *materiálu procesnímu.* Ale právě na tento materiál procesní může každá strana působiti tím, že snaží se uvésti a dokázati ve sporu skutečnosti, jež jejímu subj. právu materielnímu nasvědčují. Pak ovšem vyjde rozsudek na základě daného materiálu procesního, ale nikoli *mocí* jeho, nýbrž mocí subjektivního práva materielního.

Vytknuv takto svoje zásadní hledisko, obrací se spisovatel po té k zevrubnému vyvrácení názorů jednotlivých zastanců abstraktní theorie rozsudkové a snaží se dokázati, že je nesprávné, popírá-li tato theorie jakékoli materielní (ať soukromé či veřejné) právo na rozsudek určitého obsahu

Degenkolb čerpá svoje námitky proti každému konkrétnímu nároku na rozsudek (veřejnopr. i soukromopr.) hlavně z toho, že názory, přiznávající stranám právo na rozsudek určitého obsahu, nemohou dáti uspokojivé odpovědi pro ony případy, kdy rozsudek skutečně vydaný a už právoplatný je obsahu zcela jiného. Co stává se v tomto případě s nárokem na příznivý rozsudek určitého obsahu, ptá se *Degenkolb*, zaniká snad tím, že rozsudek vydaný zní jinak, či trvá na dále, a když ano, jak lze ho uspokojiti? V předpisech o materielní právní moci spatřuje *Degenkolb* nejpádnější důkaz toho, že jest vyloučeno jakékoli konkretní právo na rozsudek určitého obsahu. Neboť toto právo nejenom by musilo na dále trvati i ve případech t. zv. materielně nesprávného rozsudku, nýbrž k jeho uskutečnění musilo by býti i dále možno zahájiti nový spor, což je se zásadou materielní právní moci nesrovnatelno.

Proti těmto námitkám *Degenkolbovým* uvádí spisovatel, že v právním útvaru *žaloby o obnovu* spatřovati sluší myšlenku, dle níž má každý materielně oprávněný právo na rozsudek vyhovující jeho právu subjektivnímu; toto právo nezaniká vydáním rozsudku (nesprávného) ani jeho právoplatností. Že nelze ž. o obnovu použiti bez obmezení, vysvětluje se tím, že jak postulát, jenž je jí základem, tak i postulát, o nějž se opírá princip právní moci, jsou diktovány skutečnou praktickou potřebou, takže nelze dáti jednomu přednost před druhým, nýbrž dlužno mezi oběma rozvažovati a podle toho, buď ten či onen obmeziti. Okolnost ta, že ž. o obnovu se v některých případech připouští, v jiných však odmítá, je diktována praktickými postuláty řízení (nevhodnost úplné volnosti co do otázky, zda a kdy chtějí vystoupiti se svými údaji a důkazy) a je také v plné shodě s funkcí procesu jakožto ochrany právní (tomuto úkolu procesu není na úkor, když zůstane materielně nesprávný rozsudek v platnosti, protože byla zmeškána lhůta pro ž. o obnovu, tudíž také ne v jiných případech, na př. když strana opomene něco uvésti, ač tak učiniti může, nebo učiní nepravdivé doznání a p.). Další námitku proti konkretnímu právu na rozsudek určitého obsahu, čerpají *Degenkolb, Bülow, Kohler* z toho, že soud musí často vydati rozsudek proti svému přesvědčení, zejm. ve případech zmeškání, doznání a p. Ale to souvisí dle spisovatele jednak se staletou zkušeností, dle níž ten, kdo se nebrání, činí tak proto, že má sám obranu za beznadějnou, a ten, kdo doznává, činí tak ve většině případů ve shodě s materielní pravdou, jednak s tím, že tam, kde přes to rozsudek na základě těchto procesních zjevů vydaný odporuje skutečnosti, dlužno to přičísti na vrub chování se strany samé. Zákon považuje rozsudek materielně nesprávný v těchto případech za menší zlo než přijetí zásady vyhledávací. Je správné, že právo procesní nemůže vždy naprosto zajistiti rozsudek vyhovující konkretnímu stavu právnímu, ale to samo ještě nevyvrací existenci konkretního práva na příznivý obsah rozsudku (parallela mezi účinky soukromoprávního uznání a účinky rozsudku).

Právo na příznivý obsah rozsudku není dáno ovšem již tam, kde je subjektivní právo materielní; proto také není tím, že se přisvědčí k otázce o existenci subj. práva hmotného, ještě rozhodnuto, má-li oprávněný také

právo na rozsudek určitého obsahu. O tom rozhodují předpisy zákonné, jež toto právo poskytují, vznik a zánik jeho upravují a p.

Účelem procesu není jen zajištění práva „processuálně hypotetického" t. j. tvrzeného a proměna jeho v „právo processuálně na jisto postavené" (Degenkolb), nýbrž zajištění daného *práva materielního.*

V §u následujícím zaměstnává se spisovatel podrobněji s názory *Bülowovými* a snaží se dokázati, že už *před procesem* existuje právo osvědčovati subjektivní ohrožené právo a tudíž — má-li toto osvědčování subjektivního práva díti se procesem — i právo na určitý (příznivý) obsah budoucího rozsudku, jehož strana nabývá tím okamžikem, kdy nastanou skutečnosti ochranu právní zakládající. Nevadí, že toto právo může býti vykonáváno jenom žalobou a uskutečněno jenom rozsudkem (paralella s právem dědickým). Tvrdí-li *Bülow*, že účelem procesu není soukromé právo chrániti, nýbrž je doplniti, nelze přehlížeti, že nastupují-li strany pořadem práva, poněvadž se nemohou mezi sebou shodnouti, co je mezi nimi právem, přece žalobce i tu uplatňuje svoje právo na rozsudek určitého obsahu a soudce přizpůsobuje svůj rozsudek právě oné situaci materiálně právní, jež trvá mezi stranami mimo proces. Vždyť může býti úkolem soudce jenom nalezení a použití práva, nikoli ale tvoření jeho.

Když se byl spisovatel vypořádal s podrobnostmi názoru *Kohlerova*, při čemž přirozeně vrací se k důvodům už dříve uvedeným (význam mater. právní moci: tuto by nebylo lze vysvětliti, kdyby zákon nebyl učinil skutečným účelem rozsudku souhlas jeho s konkr. nárokem na rozsudek, a ž. o obnovu: rozsudek, byť i právoplatný, nemůže udržeti svou zavazující sílu, je-li okolnostmi odůvodněna domněnka, že obsah rozsudku neodpovídá konkretnímu nároku na rozsudek, a žádá-li strana za obnovu) a dotkl se i osamocené theorie *Sohmovy* o abstraktním právu exekučním (že právo exekuční má povahu trestu za nesplnění soukromoprávní povinnosti), přistupuje v kap. III. ke kritice theorie a *nároku na ochranu právní* (str. 56 násl.). Zde zajímají především ony vývody spisovatelovy, jimiž obrací se proti nejsilnějším domněle oporám theorie o samostatném nároku na ochranu právní. Opory takové spatřují zastanci této theorie v oněch procesních úkazech, kde je dáno žalobní právo (ve smyslu práva na příznivý obsah rozsudku), *ačkoli se toto právo neopírá o nijaké právo materielní.* Takovým zjevem procesním je především prý *záporná žaloba určovací*, neboť žádá-li se, aby bylo rozsudkem vysloveno, že jisté právo nebo právní poměr po právu netrvají, nemůže prý přece právo na rozsudek tohoto obsahu prýštiti z onoho neexistujícího práva nebo poměru právního. Právem proti tomu však spisovatel uvádí, že žalobce zde svoje právo na rozsudek neopírá o ono neexistující právo nebo právní poměr, nýbrž o *svoje vlastní interesse právní*; tomuto má se dostati rozsudkem ochrany, ono jest také pramenem práva žalobního. „Právním zájmem" je však, jak spisovatel zejména rozborem §§ů 17—21 c. ř. s. a čl. XLII uv. z. k c. ř. s. dovozuje, jen zájem, jenž opírá se o subjektivní hmotné právo nebo takový právní poměr. Strana, jež žádá, aby byla určena neexistence cizího práva, chce tím chrániti jen svoje vlastní právo, přeje si plně a nerušeně jen svoje vlastní právo osvědčiti. Spisovatel jde

však ještě dále a snaží se dalšími výwody dokázati, že ve případech žalob určovacích, opřených o soukromoprávní zájem, žalobce má i proti odpůrci přímo soukromoprávní nárok na uznání (Anerkennungsanspruch). Dokazuje zejména, že v každém materielním právu vězí právo, aby byl sjednán stav právu materielnímu vyhovující, a že právo na uznání je jenom výrazem tohoto práva, snášeje doklady toho jak z něm., tak rak. obč. zákona, i z civ. řádu soudního (§ 45. c. ř. s.). Zajímavé jsou výwody spisovatelovy opřené právě o § 45 c. ř. s. Z tohoto ustanovení zákonného dovozuje totiž autor: žalobce je oprávněn žádati uznání svého nároku před procesem a žalovaný může svým uznáním žalobě předejíti. Žalobce nejenom může žádati před žalobou uznání na žalovaném, nýbrž *musí* tak učiniti, nechce-li se vydati újmám v otázce útrat. Něco podobného může však zákon žalobci ukládati jenom tam, má-li žalobce už před sporem právo na uznání, je-li tedy oprávněn žádati na žalovaném mimosoudní uznání.

Také tvrzení zastanců theorie o nároku na ochranu právní, že žaloby usilující o změnu stavů procesních (jako ž. o zmatečnost, obnovu, bezúčinnost výroku rozhodčího a j.) jsou žalobami postrádajícími základu materielněprávního, spisovatel správně odbývá a dovozuje, že tyto žaloby nejsou samy sobě účelem, nýbrž usilují znovu o to, aby bylo umožněno nové rozhodnutí věci hlavní, souvisejíce co nejběžněji s procesem dřívějším a z něho vznikajíce; práva na takovéto žaloby nejsou tedy samostatnými, mimo proces vznikajícími nároky na ochranu právní. Také to, že pro takovéto prostředky procesní je předepsána forma *žalob* a rozhodnutí ve formě *rozsudku,* nenasvědčuje ještě existenci samostatného nároku na ochranu právní, poněvadž o existenci takového nároku nemůže přece rozhodovati vnější forma. To by vedlo k závěru, že buďsi je učení o nároku na ochranu právní naukou o formě procesních úkonů anebo že každý nárok na rozhodnutí, jenž za trvání sporu z procesního poměru vzniká (odvolaním, revisí, rekursem), je nárokem na ochranu právní. Tvrzení *Wachovo,* že nárok na ochranu právní jakožto nárok procesní nepromlčuje se podle zásad civilistických, že na místo promlčení žaloby (Klagverjährung) nastává promlčení nároku (sc. materielního), vyvrací spisovatel v dalším, dokazuje zejm. z rak. občanského i obchodního zákona, že v rakouském právu promlčuje se zásadně toliko právo žalobní, nikoli ale právo materielní, jež naopak trvá se všemi oprávněními a závazky z něho plynoucími dále (§§ 1451., 1489., 1491., 1431., 1432., 1483 obč. z., čl. 349 obch. zák.). Totéž platí i o něm. obč. právu (§ 390 něm. obč. z.).

Také proti konstrukci nároku na ochranu právní, pokud se přiznává *žalovanému,* činí spisovatel vážné námitky (žalobce by musil svůj nárok na právní ochranu dokazovati, žalovaný nikoli, k zamítnutí žaloby dochází, i když žalovaný nemá žádného zájmu na určení, rozsudek zamítavý může býti vydán i bez zvláštního návrhu žalovaného), vyvrací mínění, jakoby už *před procesem* existoval nárok strany na *rozsudek* (před procesem existuje toliko právo vyvolati zákonnou činnost státu podáním *žaloby*; dlužno rozlišovati právo na rozhodnutí a právo na *příznivý* obsah rozhodnutí; právo žalobcovo na rozsudek příznivý může býti namířeno jenom proti žalova-

nému a nikoliv také proti státu (jinak musilo by býti uznání žalovaného vyloučeno): právo na rozsudek mají obě strany, právo na příznivý rozsudek jenom jedna; rozdíl mezi právem na řízení a právem na příznivý výsledek jeho je patrný i v řízení exekučním), odhaluje odpory, jež v sobě chová theorie o nároku na právní ochranu (při rozsudku: nárok na rozsudek straně příznivý, při exekuci jen nárok na činnost soudu), zdůrazňuje, že právo na řízení poskytuje právo veřejné, toto právo je namířeno proti státu, naproti tomu právo na příznivý výsledek řízení prýští z práva subjektivního a namířeno je proti odpůrci, slučovati obé v jediný útvar právní (nárok na ochranu právní) je vyloučeno.

Podrobným rozborem pojmu práva vůbec dochází spisovatel v dalším obsahu spisu k poznatku, že také žalovatelnost je podstatnou součástkou práva subjektivního, tkví v podstatě jeho a není původu procesního. V každém právu subjektivním tkví *moc* objektivním právem poskytnutá a tímže právem daná záruka *osvědčovati tuto moc.* Žalovatelnost nároku jistého znamená tedy, že nároku je poskytnuta plná normální moc osvědčiti se (Bewährungsmacht); tato moc přísluší všem objektivním právům a právním poměrům, pokud není některým odepřena. Z této *moci* vzniká *právo* osvědčiti ji, nastane-li *potřeba* osvědčiti ji (Bewährungsbedürfnis). Právem osvědčiti se (Bewährungsrecht) jest právo, aby byl zjednán stav, jenž subjektivnímu právu nebo právnímu poměru vyhovuje; toto právo jest právem materielním, ovšem jen proti odpůrci. Aby toto subjektivní právo, osvědčiti svou moc, mohlo se také uskutečniti, je třeba zvláštní k tomu vedoucí činnosti, tedy *řízení* (Schutzverfahren), jež poskytuje tomu, kdo má potřebu osvědčiti svou moc, právo veřejné; proto je také v tomto právu osvědčiti se obsaženo právo na příznivý výsledek řízení straně (veřejným právem) poskytnutého. Moc osvědčiti se (Bewährungskraft), jež tkví v každém právu subjekt., je tedy také pramenem práva na příznivý výsledek řízení. Proto jsou také podmínky příznivého obsahu rozsudku povahy materielní; o tom, je-li konkretní právo subjektivní žalovatelným či nežalovatelným, nerozhoduje právo procesní, nýbrž právo soukromé. Správnost tohoto poznatku dokládá spisovatel na příkladech mezinárodních poměrů právních. Z toho, že je k plnému osvědčení práva subjekt, třeba i *řízení* k tomu směřujícího, podává se, že *veřejné právo* rozhoduje o tom, zda-li a jaké prostředky poskytnouti dlužno k osvědčení práv subjektivních a za jakých podmínek má býti ochrana právní poskytnuta.

Stát může poskytnouti *možnost* osvědčiti právo tím, že uzná potřebu osvědčiti je, uznanou právem hmotným, zároveň za hodnou ochrany podle práva procesního anebo odepře možnost osvědčiti právo tím, že *materiálně právní* potřebu osvědčení práva neuzná za dostatečnou *procesní* ochrany právní. Stát nemůže ale nikdy propůjčiti *právo* osvědčiti moc t. j. právo na příznivý rozsudek, zejména tam ne, kde není práva hmotného nebo hmotným právem uznané potřeby osvědčiti je. Otázka tedy, je-li tu potřeby osvědčovací (Bewährungsbedürfnis), řídí se právem hmotným, otázka však, stačí li tato hmotným právem odůvodněná potřeba k tomu, aby ospravedlněna byla její soudní ochrana rozsudkem, řídí se právem procesním. Ale ani

tam, kde stát neuzná tuto soudní ochranu za nutnou, nepřestává býti subjektivní materielní právo schopným osvědčovati se; nemá toliko možnosti osvědčiti se soudním rozsudkem.

V kap. IV. kritisuje spisovatel theorie soukromoprávní, jimž vesměs vytýká, že směšují právo žalobu podati a proces zahájiti s právem na příznivý výsledek sporu, vyvozujíce obé neprávem z konkretního práva soukromého; správnou cestou šel totiko *Dernburg*, jenž však opominul svůj názor odůvodniti.

V kap. V. konstruuje spisovatel svůj vlastní názor, jejž byl vlastně už při rozboru názorů opačných v předchozím projevil a odůvodnil. Je tedy tato část spisu vlastně souhrnnou a stručnou rekapitulací toho, co obšírněji a roztroušeně pověděno bylo už v předchozích částech spisu. Spisovatel rozlišuje *abstraktní právo žalobní*, poskytující jen právo na řízení, dále *právo na rozsudek ve věci hlavní*, jež závisí na tom, jsou li tu podmínky procesní, správněji podmínky rozhodnutí ve věci hlavní (jsou li tu tyto podmínky, mají na rozsudek ve věci hlavní právo strany obě), a konečně *právo na příznivý obsah rozsudku*. Toto posléze zmíněné právo tkví toliko v subjektivním právu materielním (po výtce soukromém); je tedy samo právem *materielním*, ovšem jen v poměru k odpůrci. Ačkoli toto právo prýští ze subjektivního práva hmotného, není přece s tímto právem totožné; neboť k tomu, aby vzniklo straně právo na příznivý rozsudek, je třeba nejenom existence subjektivního práva hmotného, nýbrž ještě i jiných elementů (na př. §§ 19., 982., obč. z.). Právo na příznivý rozsudek je právem skutečně existujícím, poněvadž o jeho vzniku, zániku a p. jsou dány určité předpisy zákonné (na př. §§ 933., předpisy o promlčení žalob aj.), a je právem materielním, poněvadž o jeho vzniku a zániku rozhoduje objektivní právo hmotné. Toto právo ovšem přísluší straně jen vůči odpůrci, v poměru k soudu mají obě dvě strany právo (procesní, nikoli materielní) na rozsudek, a to podle předpisů procesního řádu a skutkového stavu procesem zjištěného. Žalovaný neuplatňuje ve sporu nijakého samostatného práva na rozsudek *určitého obsahu*. Příznivý žalovanému obsah rozsudku zamítajícího žalobu je jen nutným účinkem reflexivním zamítnutí žádosti žalobcovy, není ale upokojením samostatného práva žalovanému snad příslušejícího.

K tomu, aby se mohlo jisté právo osvědčovati, je třeba zvláštních zevnějších zařízení a činnosti. Moc osvědčiti se, jež tkví v subjektivním právu, poskytuje právo, aby výsledkem této činnosti — vlastní či cizí — byl přivoděn souhlas mezi subjektivním právem a skutečným stavem, tak aby tento vyhovoval onomu. Je-li tedy prostředkem osvědčení subjektivního práva *rozsudek soudní*, má materielně oprávněný právo na příznivý rozsudek; totéž platí, je-li prostředkem osvědčení sukjektivního práva řízení před rozhodčími nebo řízení správní a p. Toto právo zůstává nedotčeno, změní-li se prostředky, jichž smí strana k osvědčení svého subj. práva použiti, na př. je-li jistá věc z pořadu práva vyloučena a odkázána před úřady správní a p. Naproti tomu nemá strana nijakého práva „nabytého" na určitý prostředek osvědčení (Bewährungsmittel). Stát určuje řízení, v němž se může uplat-

niti moc osvědčiti se, tkví v právu hmotném, jakož i podmínky, za nichž se tak děje.

Aby mohl býti vydán rozsudek *příznivý*, musí strana míti subjektivní materielní právo nebo tu musí býti právní poměr osvědčení schopný, dále objektivně vzato potřebu ochrany právní a konečně musí tato potřeba ochrany býti také procesním právem uznána za dostatečnou. V rakouském právu uznává se potřeba ochrany právní právem procesním, vyhovuje-li ustanovením §§ 228., 406 c. ř. s. Až potud bylo by lze se spisovatelem souhlasiti. Tvrdí-li ale v dalším, že toto přislíbení ochrany ve formě rozsudku celým kategoriím žalob je podmínkou, aby se jednalo *ve věci samé* (Sachbehandlungsvoraussetzung) a že tam, kde se materielní potřeba ochrany nekryje s potřebou procesním právem uznanou, zejm. tam, kde někdo by v Rakousku zažaloval plnění nedospělé, ačkoli jeho pohledávka nepatří k pohledávkám alimentačním (406. věta 2. c. ř. s.) „musí zahájení řízení o žalobě, a bylo-li řízení už zahájeno, tedy pokračování v něm býti odepřeno," a nesmí prý býti vydáno rozhodnutí ve věci hlavní a vydání rozsudku musí býti odepřeno, a to dokonce z moci úřední (str. 221), nelze zajisté s tímto názorem souhlasiti. „Dospělost" pohledávky je *materielně právní* náležitostí potřeby právní ochrany; náležitost tato musí tu býti ovšem, má-li býti vydán rozsudek žalobci *příznivý*, nikoliv ale také, aby mohl býti vydán rozsudek *vůbec*. Rozsudek ve věci samé bude vydán, ovšem ale v tom smyslu, že se žaloba pro „tentokráte" zamítá. Nemůžeme tedy také v § 406. c. ř. s. spatřovati nějakou „podmínku jednání ve věci samé." Názor tento odporuje ostatně i znění §u 406. c. ř. s., kde se mluví o „odsouzení" (Verurteilung), nikoli však o vydání rozsudku vůbec. Důsledně nelze také souhlasiti se spisovatelem, že by se musilo k dospělosti pohledávky přihlížeti z moci úřední. To, co tu řečeno bylo o §u 406. c. ř. s., platí ale také o §u 228. c. ř. s. Také náležitosti v tomto §u pro žaloby určovací vypočtené nejsou „podmínkami jednání ve věci samé," nýbrž jen podmínkami žalobci *příznivého* rozsudku. Neshledá-li jich soud, rozhodne ve věci samé, ale zamítne žalobu.

Odmítnutí jednati a rozhodnouti ve věci samé nastane ovšem tam, kde potřeba ochrany materielním právem uznaná není uznána procesním právem za dostatečnou k tomu, aby byla poskytnuta „Gerichtshilfe durch materielle Entscheidung", jak spisovatel na jiném místě (str. 220) praví. Sem spadají ale, jak mám za to, jen (formální) podmínky procesní (Processvoraussetzungen).

V souhlasu s konstrukcí svou určuje spisovatel v dalším také, co je předmětem a prostředkem ochrany ve sporu; při žalobách na plnění je předmětem ochrany dospělý nárok materielněprávní a prostředkem ochrany výrok o dospělém (nebo výminečně i budoucím) plnění; při ž. určovacích je předmětem ochrany ono subjektivní právo, v němž tkví právní zájem určovací, prostředkem ochrany výrok určovací. O předmětu ochrany nečiní se výrok ani v rozsudcích splňovacích ani určovacích, poněvadž v povinnosti žalovaného k plnění je zároveň potvrzen nárok žalobcův na toto plnění a poněvadž při ž. určovacích není třeba zvláštní zmínky o předmětu ochrany k poskytnutí jejímu. Ž. na právní změnu jsou dle autora soudním

uplatňováním materielního práva na tuto změnu. Předmětem ochrany je právo na změnu právní, prostředkem ochrany je konstatování a zároveň v něm obsažené uskutečnění tohoto práva. Příkaz na plnění obsažený v ž. rozsudcích splňovacích není zvláštním veřejnoprávním příkazem, nýbrž jest jen opakováním, deklarací splňovacího příkazu obsaženého už v právu materielním. Dle týchž hledisek konstruuje spisovatel také právo exekuční a zajištovací, ovšem s obměnami, jež se podávají ze zvláštností těchto řízení.

V *druhém* díle spisu pojednává spisovatel, jak už uvedeno, nejprve o abstraktním předprocesním právu žalobním (právu na exekuci, zajištění) a po té o právním poměru procesním.

Pokud jde o abstraktní předprocesní právo žalobní t. j. právo procesní aparát žalobou v pohyb uvésti, zastává a odůvodňuje autor mínění, že máme zde co činiti se skutečným právem subjektivním, ovšem *veřejným*, nikoli s pouhou faktickou nebo právní možností. Opírá se při tom o pojem subjektivního práva veřejného, vytvořený literaturou práva veřejného (Jellinek) a vyvrací názory, jež v téže otázce projevili *Wach, Kohler a Bülow*. Zvláště šťastně, zdá se mně, odbývá autor vývody *Wachovy*, jenž vidí v podání žaloby pouhý výkon faktické možnosti, nikoli výkon práva subjektivního. Poráží tu totiž autor *Wacha* jeho vlastními zbraněmi, vytýkaje mu právem, že zaměňuje „stát" s „orgány úředními." Definuje-li *Wach* subjektivní právo v tom smyslu, že musí „geradezu das Sollen des Einen zum Inhalt eines staatlich anerkannten Dürfens des Anderen gemacht sein" a tvrdí-li, a že doděláme se pojmu práva subjektivního „nur wenn das individuelle Handeln-Dürfen als solches, weil einem schutzbedürftigen Interesse dienend, dem Staate wesentlich, und der Staat ihm demzufolge seine Sanktion und seinen Zwang verleiht", namítá mu autor právem, že právě toto abstraktní právo žalobní vůči státu skutečně má všechny tyto znaky *Wachem* žádané. Neboť podáním žaloby žádá žalobce od státu, aby vyřídil jeho žalobu způsobem procesnímu řádu vyhovujícím. Obsahem „des staatlich anerkannten Dürfens" žalobcova je tu právě „das Sollen des Staates" a tomuto žalobcovu „Dürfen" propůjčuje také stát svou sankci i donucení v podobě opravných prostředků, jež přísluší proti tomu, odepře-li soud vyříditi žalobu způsobem soudnímu řádu odpovídajícím. Také na otázku, je-li možno, aby měl žalobce *už před podáním své žaloby* právo vyvolati činnost státu podáním žaloby, odpovídá autor vlastními slovy *Wachovými*; neboť je-li nepochybno, že žalobce má toto právo *po* podání žaloby, nemůže zajisté toto právo vzniknouti teprve podáním žaloby, nýbrž musilo tu býti už před tím. Neboť „jak by mohlo právo subjektivní, jehož tu posud nebylo, vzniknouti teprve tím, že jest uplatňováno"? (*Wach.*)

Přes to, že autor zastává existenci předprocesního abstraktního práva žalobního, neuznává nějakého před procesem snad už existujícího žalobního práva v poměru žalobce k žalovanému. Ono právo žalobcovo je namířeno toliko proti *státu*, nikoli proti (budoucímu) žalovanému. Následkem toho není nijaké povinnosti žalovaného pustiti se ve spor (Einlassungspflicht), a to ani jako povinnosti prohlásiti se o *právním tvrzení* žalobcově (Plósz) ani jako povinnosti prohlásiti se o *skutečnostech* žalobních (Degenkolb). Ta

okolnost, že žalovaný je zatažen do sporu i proti své vůli, vysvětluje se soudní mocí státu příslušející, nikoliv ale zvláštní povinností žalovaného, již by měl k žalobci. Odpůrce o řízení zpravený má toliko *právo* účastniti se na řízení, nikoliv povinnost.

V druhé kapitole přistupuje autor nejprve k pojmu právního poměru vůbec (právní poměr je takový poměr, jenž tvoří společný pramen subjektivních práv a povinností; je poměr jednotný; je to poměr stále postupující, se vyvíjející; je útvarem práva subjektivního; může existovati jenom mezi právními subjekty). Výsledků rozborem právního poměru získaných používá autor v dalším jednak k tomu, aby zaujal stanovisko k názorům právního poměru procesního neuznávajícím (Schrutka, Menger, Planck, Skedl, Schultze), jednak ku vlastní konstrukci procesního poměru právního. Proces jest dle autora proto právním poměrem, protože z něho vznikají subjektivní práva a povinnosti, a sice mezi státem (nikoli soudem, jenž sám o sobě není subjektem právním) a každou stranou, po případě mezi státem a jinými účastníky řízení, takže je zde tolik právních poměrů procesních, kolik je stran a účastníků. Přes to, že právní poměr procesní trvá mezi státem a každou stranou a že vznikají z něho pro strany práva a pro soud povinnosti, neuznává autor také opačných účinků, takže by strany byly vůči státu povinny a on vůči nim oprávněn; právní poměr procesní je částí dále sahajícího poměru státu k subjektům jeho moci poddaným. A jako povinnosti berní neodpovídá žádné právo individua, tak také právo uvésti soudy v činnost, nemusí nutně býti doprovázeno povinností individua k státu. Uznává-li autor právní poměr procesní mezi státem a každou stranou, neuznává ho mezi stranami navzájem; neboť mezi stranami není v procesu vzájemných procesních práv a povinností. Povinnost k náhradě nákladů řízení, povinnost k vydání listin a vykonání přísahy vyjevovací nejsou povinnostmi procesními, nýbrž buď civilněprávními nebo veřejnoprávními, ale nikoli procesními. Vytknuv různé způsoby právního poměru procesního (v řízení řádném nebo zvláštním, exekučním, zajištění důkazů a p.), zdůrazňuje jeho veřejnoprávní povahu, jeho způsobilost, aby se stále vyvíjel podle různých právo zakládajících, měnících nebo rušících skutečností procesních, jeho jednotnost (ne proto, že proces sleduje jednotný účel, nýbrž protože je procesní poměr právní jednotným *pramenem* procesních práv a povinností), jeho různost od materielního poměru právního, jenž je předmětem sporu. Co do otázky, kdy právní poměr procesní vzniká, odchyluje se autor od názorů dosud v literatuře projevených potud, že vznik jeho spojuje se už *podáním* žaloby (nikoli přijetím žaloby na soud nebo doručením jejím, nebo dokonce tím, že se žalovaný pustí do sporu); ovšem vzniká tímto okamžikem právní poměr procesní toliko mezi žalobcem a státem. Na žalovaného rozšíří se tento právní poměr teprve doručením žaloby žalovanému.

V posledním §u pojednává se o podmínkách procesních (Processvoraussetzungen); autor odmítá právem názor *Bülowův*, jakoby to byly podmínky pro vznik právního poměru procesního, a považuje za podmínky procesní ony, jichž je třeba, aby bylo lze rozhodnouti *ve věci hlavní* (— proto dává přednost označení: Sachbehandlungsvoraussetzungen).

Výpočtem těchto podmínek procesních, roztříděných dle toho, týkají li se soudu, stran, předmětu a řízení, spis končí. Pokud k podmínkám rozhodnutí ve věci hlavní počítá i všeobecné poskytnutí právní ochrany „durch Anerkennung der Hinlänglichkeit des materiellen Schutzbedürfnisses", bylo už na nesprávnost tohoto názoru dříve poukázáno.

Otázky ve spisu tak důkladně probírané jsou ovšem důležity jenom pro theorii práva procesního; praksi samu valně oplodniti nemohou. Toho je si autor také vědom. Pokud jde ale o theoretická bádání, nebude lze — podle mého mínění — žádnému theoretikovi přistoupiti k otázkám těmto aniž se seznámil s obsahem spisu zde oznámeného. To proto, že autor rozebírá problémy theorii práva procesního zaměstnávající v celé šíři i hloubce jejich a podrobuje zejména theorii o nároku na ochranu právní podrobným, velmi důkladným i důmyslným rozborům, a dochází k výsledkům pro ni nepříznivým. Spis je zejména i pro nás zvláště zajímavým proto, že stanovisko, jež zaujímal ode dávna náš *Ott* k nauce o t. zv. nároku na ochranu právní, dochází ve spisu *Stefkově* nového potvrzení a plného zadostiučinění. Kdo přistupuje ke studiu spisu *Stefkova* nepředpojatě a nemá zakalen úsudek už napřed zaujatým stanoviskem, nemůže vývodům jeho upříti plné přesvědčivosti; konstrukce jeho o tom, že i právo na příznivý rozsudek tkví ve právu hmotném, je zcela přirozenou, nehledanou a přesvědčuje právě svou jednoduchostí. A mám za to, že je přímo povinností těch, kdož hlásali dosud nauku o nároku na ochranu právní jako jedině správnou, aby nyní svoje stanovisko zrevidovali. *Hora.*

Konkursordnung, Ausgleichsordnung, Anfechtungsordnung und deren Einführungsverordnung. (Kaiserliche Verordnung vom 10. Dezember 1914, R. G. Bl. Nr. 337.) Mit Erläuterungen von Univ. Prof. Dr. *Robert Bartsch,* Sektionsrat im k. k. Justizministerium und ord. Univ. Prof. Dr. *Rudolf Pollak,* k. k. Oberlandesgerichtsrat in Verbindung mit ord. öff. Univ.-Professor Dr. *Alexander Löffler* und Ministerialvizesekretär im k. k. Finanzministerium Dr. *Franz Bartsch.* Wien, Tempsky, I. Band 1916, II. Band 1917.

Předmětem této recense jsou toliko trestně právní ustanovení cís. nařízení v nadpise uvedeného (čl. X---XIII úvodního nařízení), zpracovaná profesorem *Löfflerem* ve svazku II. str. 417—577.

Löfflerova práce má jen zevně ráz komentáře, v jehož rámec jest vsunuta; mohla by však zcela dobře po vynechání textu zákonného býti systematickou monografií deliktů úpadkových, ukazujíc, jak lze podati formou komentáře důkladné systematické zpracování látky. Arci je to umožněno značným dílem povahou předmětu samého. Neboť, jak známo, připouští zvláštní část trestního práva ještě nejspíše podržení zákonného pořádku, zejména když zákonodárce sám se snažil jednotlivá ustanovení nejen obsahově promysliti, nýbrž i soustavně seskupiti. Že to i ono se stalo, pokud jde o trestněprávní ustanovení cís. nařízení z 10. prosince 1914 ř. z. 337, převzatá v podstatě z osnovy trestního zákona, sluší uznati bez výhrady.

Po stručném historickém přehledu rozvíjí *Löffler* nejprve ve všeobecné části (str. 421—453) theoretické základy, na nichž spočívá úprava deliktů úpadkových v právu dnešním, při čemž přihlíží také k právu německému a uherskému, jakož i k švýcarským osnovám za účelem srovnávacím a charakterisuje poměr deliktů úpadkových k maření exekuce s hlediska povšechného. Dále podáno jest rozdělení úpadkových deliktů, a to na *vlastní* (trestné poruchy předpokládající zaviněné způsobení škody; chráněný statek právní: právo věřitele na uspokojení majetku dlužníkova) a *nevlastní*, t. j. „skutkové podstaty s úpadkem jinak související." K vlastním deliktům úpadkovým počítá *Löffler* podvodný úpadek (§ 205a), poškození cizích věřitelů (§ 205b), nadržování věřiteli (§ 485a) a nedbalý úpadek (§486), k nevlastním knihový delikt § 486a (nedostatečné vedení knih dlužníkem) a trestní hrozby § 486b, při nichž předmětem ochrany jest ryzost úpadkového řízení. Dále probírá pojem věřitele, zejména hledě k osobám hromadným a zástupcům, vztahy úpadkovych deliktů ke konkursu a mnohost věřitelů jako znak pojmový a ukončuje všeobecný díl rozborem otázky subjektů (pachatelství, spoluvina, účastenství a podílnictví).

Na to následuje díl zvláštní, t. j. podrobný rozbor jednotlivých deliktů úpadkových a „souvislých podstat skutkových," v jich pořádku zákonném (str. 453—577). Seskupení látky není provedeno u jednotlivých deliktů způsobem jednotným. (Srov. na př. různost v přehledech obsahu u úpadku podvodného a úpadku nedbalého, str. 455 a 522.) Tím však nechci snad vytýkati nějakou vadu. Naopak jednotná šablona, podle které bývá zpracována zvláštní část v učebnicích trestního práva, má tu stinnou stránku, že musí býti uváděno za důsledným zachováním systému často mnoho samozřejmého, kdežto lecos, co věděti by zajímalo, se ztrácí ve ztrnulé síti systému. Snažil-li se tedy *Löffler*, probíraje jednotlivé delikty, upraviti systém dle zvláštní povahy látky, sluší to prohlásiti přímo za přednost zpracování.

Vůbec jeví se *Löfflerova* práce rozborem křehké látky právě tak objemným jako důkladným. Zásluhu její sluší tím výše ceniti, čím chudší jest předcházející literatura nového zákona se týkající (poukazuji zde zejména na stručná dílka *Altmanna* a ryt. *Höplera*, více pro praksi určená), a čím méně podnětů theoretikovi poskytuje. Starší literatura vztahující se na právo zrušené a rovněž judikatura nezůstaly sice nepovšimnuty; protože ale nové právo jest zbudováno na zcela odchylných, samostatných základech, bylo možno užíti uvedených pomůcek při výkladu toliko s největší opatrností a spíš jen za přirovnaním. Totéž pak platí — vyjímajíc ovšem skvělé pojednání *Wachovo* ve Vergleichende Darstellung des Deutschen und ausländischen Strafrechtes, v němž na širokém srovnávacím podkladě se rozvinují vůdčí myšlenky opravné — o literatuře německé, hledíc k úplně různé zákonné úpravě látky v německém právu.

A tak mohly všecky tyto pomůcky sloužiti celkem toliko k sebrání látky, již bylo teprve uspořádati podle získaných základních hledisek,

a k formulaci otázek, jež, připojíc k nim další ze zákona samého vyplývající, podle tohoto bylo zodpovídati. Dokonalé splnění těchto úkolů záviselo na dalším předpokladu: zevrubné znalosti veškerého ostatního t. j. mimotrestního obsahu cís. nařízení. Neboť ačkoliv vlastní delikty úpadkové právem byly učiněny nezávislými na zahájení konkursu nebo řízení vyrovnávacího, přece je mezi příslušnými trestními ustanoveními a ostatními předpisy řádu konkursního a vyrovnávacího tak úzký vztah formálný i věcný, že jen vniknutí v tyto předpisy může zajistiti pevný základ pro rozřešení mnohých theoretických otázek a ještě četnějších praktických případů v oblasti trestněprávní.

Všem těmto požadavkům a úkolům vyhověl *Löffler* ve své práci co nejdokonaleji. Podařilo se mu způsobem vzorným vyvinouti vůdčí všeobecná hlediska a v jednotlivostech poskytnouti takovou hojnost propracované látky, že sotva asi se naskytne mnoho otázek, jež by nebyly ve spise buď přímo zodpověděny aneb k jichž rozřešení by nebyly poskytnuty aspoň dostatečné základy. *Löfflerovou* předností, jiż nesluší podceňovati, jest, že dovedl získané poučky theoretické případnými příklady praktickými podepříti a tak práci svou učiniti stejně cennou pro theorii i praksi.

Jakási obtíž vyplývala pro *Löfflera*, hledíc k uvedené souvislosti trestněprávních a ostatních ustanovení cís. nařízení, z vlastnosti komentáře jako díla hromadného. Byloť *Löfflerovi* tu i tam pracovati s pojmy, jichž určení bylo podáno již dříve tím neb oním z jeho spolupracovníků. Zachoval-li *Löffler* v tomto směru svou samostatnost, a snažil-li se v případě, kde se domníval, že nelze mu přistoupiti na určení pojmové s jiné strany podané, rozvinouti své vlastní mínění o věci, — odkazuji zejména na pojmové určení nadržování str. 527d. a nezpůsobilosti platební str. 527d. — nehledě na nebezpečí, že by mohl býti celku vytýkán nedostatek jednotnosti, sluší to podle mého mínění jen schvalovati, již hledíc k žádoucné samostatnosti trestněprávních hledisek.

Rozumí se, že nemůže býti mým úkolem, abych vykládal a kriticky rozbíral, jak spisovatel se staví k četným vyskytujícím se otázkám. Budiž mně ale dovoleno vybrati aspoň některé z hojné podané látky, částečně také k tomu účelu, abych, vykonávaje zvykové právo recensentovo, příležitostně vyložil vlastní mínění, nechtěje tím, jak se samo sebou rozumí nějak snižovati vnitřní hodnotu výborné práce.

Tu zmínil bych se nejprve o pojmovém znaku *mnohosti věřitelů*, jehož vyžadují úpadkové delikty dle výslovného tvrzení Pamětního spisu,[1]) k němuž se de lege lata připojuje také *Löffler*. Úplně sluší souhlasiti s auktorem, pokud jde o námitky, jež proti tomu činí de lege ferenda (str. 427d, 439d). Jdeť přece o jistá typická jednání dlužníka i třetích, jimiž věřitelé ve svých právech se zkracují, a nelze skutečně pochopiti,

---

[1]) Denkschrift zur Einführung einer Konkursordnung, einer Ausgleichsordnung und einer Anfechtungsordnung, Vídeň, 1914, obsahující vládní motivy. Jich výtah srov. ve Věstníku min. sprav. 1917, str. 614

proč *jediný* věřitel by měl méně ochrany potřebovati neb zasluhovati než mnohost věřitelů a proč ku trestnosti takových jednání by měl vyžadován býti právě concursus creditorum. Dejme tomu, že úplně zadlužený muž upravil právě své poměry majetkové, opatřiv si větší zápůjčku u peněžního ústavu a zaplativ z této zápůjčky všecky své dluhy, takže peněžní ústav je nyní jeho jediným věřitelem. Z jaké příčiny má proto, a pokud tomu tak jest, míti možnost činiti na škodu svého věřitele vše to, co jinak by bylo podvodným nebo nedbalým úpadkem, jako odstaňovati kusy majetkové, poškozovati neb prodávati je hluboko pod cenou, činiti přílišný náklad a j. v., nestávaje se trestným pro tyto delikty a z jaké příčiny má býti ihned trestným, koupila-li náhodou jeho služebná před tím, než spáchal jednání věřitele poškozující, u pekaře nebo řezníka zboží pro něho na dluh nebo zůstal-li dlužen v hostinci za oběd? Ne vždy bude moci býti užito ustanovení o podvodu, poněvadž věc se může sběhnouti bez způsobení neb užití omylu, a také trestní hrozba proti maření exekuce může nás nechati na holičkách, nechceme-li činiti násilí pojmu „exekuce prováděné nebo hrozící" (srov. sb. 632, Finger II. 533 a vysvětlivky k osnově tr. zák. z r. 1912 str. 317). Úplně pravdu má *Löffler* (str. 457d), spatřuje-li možnost správné úpravy jinak dosti temného poměru mezi mařením exekuce a podvodným úpadkem právě v tom, když *jednotlivý*, tím spíše ovšem *jediný*, věřitel se postaví na roveň mnohosti věřitelů.

Na rozdíl od motivů má *Löffler* (str. 439d.) za to, že zákon nežádá mnohosti věřitelů *poškozených*, nýbrž že stačí, když z několika věřitelů třeba jen *jediný* byl jednáním zkrácen. K tomuto mínění dospívá *Löffler* přes to, že zákon na různých místech (§ 205 a § 205b, § 486b) mluví o poškození „(svých) *věřitelů nebo jejich části*". Tvrdí *Löffler* prostě, že jeden věřitel tvoří právě také část věřitelů. V tom sluší mu zajisté dáti za pravdu. Jenže pak nezbývá v uvedených paragrafech nic, z čehož by bylo nutno souditi na to, že mnohost věřitelů je znakem pojmovým. Že užito bylo čísla množného, nemá ani samo o sobě ani v uvedeném spojení („věřitelé nebo jejich část") v té příčině významu; neboť kdo poškodí svého jediného věřitele, poškodil právě *všecky* své věřitele. O několika věřitelích mluví zákon *výslovně* jen v § 486 č. 1 a v § 486a („dlužník *několika* věřitelů"); v případě § 485 (nadržování věřitelů) pak je mnohost věřitelů už pojmovým předpokladem (concursus creditorum necesarius). Nedáme-li se tedy másti ani materiáliemi zákona, aniž dějinnou tradicí — ostatně spíše cizozemskou — na které se zakládají, mohli bychom pojmového znaku mnohosti věřitelů právě tak nesrozumitelného jak obtížného zbaviti se aspoň ve případě § 205a a § 205b, tedy právě v nejtěžších případech deliktů úpadkových, potom ale také ve případě § 486 č. 2. a jinak zůstaviti budoucí celkové reformě trestního práva, aby sjednala nápravu. Že tím vzniká mezi číslem 1 a číslem 2 §u 486 nesnesitelný odpor, v tom sluší *Löfflerovi* přisvědčiti, při tom ale jest zdůrazniti, že tento odpor vystupuje v textování obou zákonných míst samých (1. dlužník několika věřitelů ...... 2. kdo ......) a to příliš zřejmě, než aby jeho podržení ve výkladu mohlo

se jeviti v odporu se zákonem. Či je možno se domnívati, že slova „dlužník několika věřitelů" nebyla opakována pod číslem 2. toliko pro libozvuk? To bylo by velmi povážlivou ukázkou legislativní stilistiky. Ostatně nemyslím, že by prakse se dala tam, kde není mnohosti věřitelů, zdržeti, aby neužila ustanovení o podvodném úpadku, jsou-li tu ostatní zákonné znaky, zejména, když by selhávala ustanovení o podvodu a maření exekuce. Na štěstí je případ úpadku s jediným věřitelem dosti vzácný.

Zmínky zasluhuje způsob, kterým *Löffler* (str. 526d.) se vypořádal s pojmem *nezpůsobilosti platební.* Tento pojem důležitý jak pro mimotrestní ustanovení cís. nařízení, tak i pro delikty úpadkové — nezpůsobilost platební je v § 486 č. 1. a 2. pojmovým znakem a v § 486a objektivní podmínkou trestnosti — jest, jak známo, dosti sporný v obou naznačených oblastech. Dle mínění převládajícího, k němuž se přidává také *Löffler,* nekryje se pojem ten s pojmem *předluženosti.* Jest dosti lidí, kteří jsou předluženi, ač nemohou býti prohlášeni za nezpůsobilé k placení. To jsou zejména oni, jichž osobní síla pracovní vynáší tolik, že jsou s to, aby splnili své povinnosti ku svým věřitelům. Naproti tomu bude někdy toho, kdo s to není, pokládati za nezpůsobilého ku placení, třeba jeho paasiva jsou převyšována aktivy. Přes to nemůže formule: „nezpůsobilým ku placení je ten, kdo nemůže zaplatiti své splatné dluhy" uspokojiti. Jinak by byl dlužník vězící až po krk ve dluzích, jenž, ucpávaje díru dírou, dovede po dlouhou dobu se udržeti nad vodou, stále ještě způsobilým ku placení, kdežto aktivní dlužník, kterýž přechodným uváznutím platů jest nucen žádati za zcela nevinnou prolongaci, byl by ku placení nezpůsobilým. Dle *Löfflerova* mínění jest materiálně nezpůsobilým ku placení, *„kdo dle pravidel solidního hospodářství soukromého — u obchodníka dle pravidel počestného obchodu — jest s to, aby uspokojil v přiměřený čas všecky své věřitele"* (str. 229). Touto formulkou, jak za to mám, velmi šťastně zvolenou, zejména její pružnou složkou (pravidla solidního hospodářství soukromého nebo počestného obchodu) umožněno je správné hodnocení případů svrchu uvedených a propůjčena pojmovému určení žádoucna přiléhavost k názorům obchodního života, často dle místa i doby se měnícím.

Značnou nesnáz způsobuje *subjektivní stránka* deliktů úpadkových také tomu, kdo — jako *Löffler* — může býti pokládán za „specialistu" v té příčině. Touto stránkou rozeznává se zejména nadržování věřiteli (§ 485) od druhého případu nedbalého úpadku (§ 486 čís. 2: placení dluhu, zřízení zástavy). Rozhodný je v tomto směru obmysl (Absicht) směřující ke zkrácení věřitelů (§ 485). Než takový obmysl, to jest (dle mínění převážného a má-li tento rozdíl v terminologii míti rozumný smysl, jak za to mám, jedině přijatelného): poškození věřitelů jako účel anebo jinými slovy představa tohoto poškození jako pohnůtka jednání, bývá ve tu skutečnosti dost řídký. Za typický sluší jej pokládati zajisté jen při poškození kusů majetkových. Příklad: dlužník zpustoší ze zlomyslnosti svou usedlost, aby věřitelé naň naléhající obdrželi co nejméně. V jiných případech bude dlužník zpravidla veden úmyslem, aby sobě nebo jiným osvojil neoprávněný zisk majetkový. Tento úmysl jest ve případě § 85 (nadržování věřiteli) přímo

typický, kdežto vědomí, že tím ostatní věřitelé jsou poškozováni, běží obyčejně toliko vedle jako představa zla s tím spojeného. Má-li tedy zákon míti rozumný smysl, nelze mu zajisté přikládati jiný význam, než analogickému ustanovení článku 100 švýcarské osnovy z roku 1908, kteréž mluví o *vědomém nadržování na škodu jiných věřitelů.* Nepochybně jeví se v té příčině znění císařského nařízení jako reformatio in pejus proti osnově trestního zákona z roku 1912, kteráž se spokojuje v § 367 *úmyslným nadržováním některému věřiteli na škodu jiných.* Vykládá-li *Löffler* (str. 518d.) slovo „obmysl" v § 485 ve smyslu širším t. j. úmysl (Vorsatz), žádáli, aby pachatel jak nadržování jednomu z věřitelů, tak i zkrácení jiných *rozvážil* a *sobě umínil* (§ 1 tr. z.) a vylučuje-li dolus eventuální, t. j. jednání na nebezpečí výsledku, žádá, jak za to nám, toliko na pohled více; praktický výsledek bude as týž.

Přisvědčiti sluší *Löfflerovi* (str. 521) v tom, že vyloučiti jest ideální konkurenci mezi ustanovením § 485 a § 486 čís. 2. Dlužník, který poskytuje výhodu některému ze svých věřitelů splacením jeho pohledávky, dopouští se podle toho, poškozuje-li tím jiné věřitele úmyslně nebo z nedbalosti, přečinu dle § 485 nebo přečinu dle § 486 čís. 2, nikoliv obou. Arci může jednání, pokládá-li se toliko za nedbalé, stíženo býti trestem přísnějším (srov. § 486čís. 3), než prohlásí-li se za úmyslné, což jest nepochybně technickou vadou zákona.

Neméně obtížným jeví se někdy rozlišování mezi úpadkem podvodným (§ 405) a nedbalým úpadkem spáchaným kulposním zaviněním své nezpůsobilosti platební (§ 486 čís. 1.). To ihned vysvitne, uváží-li se, že po objektivní stránce *promarnění* kusu majetkového může zakládat dle § 486 čís. 1. kulposní kridu, kdežto k úpadku podvodnému stačí *prosté zcizení* předmětů majetkových. Rozhodno jest, je-li tu úmysl směřující k poškození věřitelů či pouhá nedbalost. Uváží-li se dále, že nedbalost může býti vědomou a že na druhé straně operování s úmyslem eventuálním umožňuje soudci, aby kterékoliv vědomé poškození prohlásil za úmyslné, je na jevě, že ve mnohých případech je zůstaveno libovůli soudcově chce-li pokládati úpadek za podvodný či za nedbalý. A třeba bychom s *Löfflerem* (str. 481) chtěli u podvodného úpadku vyloučiti úmysl eventuální, zůstane výsledek stejný hledíc k neurčitosti pojmu „*chtěného*" poškození, když tě to nemá býti *obmysl* směřující k poškození.

To povede v praksi nepochybně k tomu, že soudce prohlásí kridu za podvodnou v případech *těžších*, zejména tehdy, když bylo skutečně užito prostředků podvodných (zatajování, odstraňování a j.), nebo když bylo obmyšleno (v technickém smyslu) věřitele zkrátiti (na př. při poškození kusů majetkových) nebo sebe obohatiti, kdežto jinak se spokojí s potrestáním pro úpadek nedbalý. To však ukazuje zároveň zákonodárci správnou cestu: za trestno jest prostě prohlásiti *vědomé* poškození věřitelů (základní sazba trestní tatáž jako při poškození zaviněném nevědomky) a jisté typické těžké případy (jako podvodné prostředky, úmysl obohacovací, úmysl poškozovací, předvídání škody zvláště veliké a j. v.) postaviti pod vyšší trestní sazbu. Vyhrazuji si vyložiti na místě jiném, že touto cestou

lze se bráti také v jiných případech a že vede ku rozřešení problému dolu způsobem zákonodárně uspokojivým.

Úpadek podvodný (§ 205a) a poškození cizích věřitelů (§ 205b) jsou ve všech případech *zločiny*. Při převzetí těchto ustanovení z osnovy trestního zákona bylo sice z nedopatření opominuto výslovně to říci, ale způsob trestu — žalář — nepřipouští jiného závěru. Důsledně musil by tudíž čin býti trestán jako zločin také v takových případech, v nichž jde o *částky zcela nepatrné*. Tento příkrý důsledek, jenž ale se shoduje také s bývalým § 199 f. tr. zák., chce *Löffler* (str. 478 a 498) zmírniti tím, že vylučuje užití obou uvedených trestních ustanovení, „je-li škoda u přirovnání k podstatě tak nepatrná, že úbytek nepociťuje se ve skutečnosti více jako škoda, jako zkrácení uspokojení". S tím sluší zajisté souhlasiti, ale platí to, jak za to mám, tím spíše, je-li škoda tak nepatrna již *sama o sobě*, t. j. nehledíc k poměru jejímu ku podstatě.

Osnova tr. zák. prohlašuje takové „nepatrnůstky" u některých deliktů majetkových (srov. § 343, 344, 345, 347) za beztrestné dle zásady; minima non curat praetor, Při úpadku podvodném (§ 366 osnovy tr. zák.) a při poškození cizích věřitelů (§ 368) jsou taková nepatrná poškození trestna dle základní sazby (vězení od tří měsíců do tří roků), tudíž toliko jako přečiny. Císařské nařízení nahradilo trest vězení žalářem a učinilo tak z obou deliktů bezvýminečně zločiny, neuváživši patrně důsledků, jež tudíž nutno paralysovati naznačeným výkladem. Arci jest to pouhá pomůcka z nouze za odstraněním vady zákona. Tuto vadu nesluší ale spatřovati snad v tom, že nebylo užito hranic hodnotných při určování trestných sazeb. (Nezpůsobilost tohoto měřítka dovodil jsem na místě jiném.) Spíše pochybeno bylo v tom, že nebyla stanovena mírnější základní sazba pro lehké případy, jež mohou bez okolků býti prohlášeny za pouhé přečiny. Tato vada dá se snadno odstraniti při celkové reformě návratem k ustanovením osnovy. Poznamenati sluší toliko ještě, že, vyjmou-li se nepatrné případy z trestních ustanovení § 205a a § 205b, ruší se tím do téže míry konsumující účinek těchto speciálních norem oproti ustanovení o podvodu, takže v daných případech bude lze odsouditi pro přestupek podvodu nebo dle okolností také pro maření exekuce.

V § 486 čís. 1. vypočítává se příkladmo řada jednání, jako přílišný náklad, lehkomyslné nebo nepoměrné používání nebo poskytování úvěru, promarňovaní kusů majetkových a j., jež se trestají jako nedbalý úpadek, *způsobí-li* tím pachatel kulposně *svou nezpůsobilost platební*. Sluší se tázati, zda-li tyto činnosti jsou trestny jako nedbalý úpadek také tehdy, byly-li spáchány *po nastalé již nezpůsobilosti platební*. Zpravidla dopouští se tu pachatel opominutím včasného navržení konkursu, řízení vyrovnávacího nebo dozoru obchodního tohoto trestného činu podle § 486 *čís. 2*. Tu však jest předpokladem, že jednal, znaje svou nezpůsobilost platební. Nevěděl-li z nedbalosti, že jest nezpůsobilý k placení, anebo navrhnul-li včas zahájení konkursu, řízení vyrovnávacího nebo dozor obchodní, nemohl by býti trestán pro naznačená jednání dle § 486 *čís. 2*. Bylo by mu tudíž možno v takových případech, kdyby nebylo lze užíti ani § 486

čís. 1., činiti přílišný náklad, lehkomyslně poskytovati úvěr, promrhávati kusy majetkové bez obavy před trestem.

Tuto mezeru v zákoně *Löffler* (str. 545) správně vyciťuje, nepokoušeje se však ji vyplniti. A přece zdá se sotva uvěřitelno, že zákonodárce takováto jednání pro věřitele škodlivá, jež trestá *před* nastalou nezpůsobilostí platební jako přečiny, by chtěl *po* této době beze všeho dovoliti. Odpomoc sluší hledati v extensivní interpretaci slova „*způsobil*" (*herbeigeführt*) v § 486 čís. 1. Trestný jest nejen ten, kdo zaviněně způsobil svou nezpůsobilost platební, nýbrž i ten, kdo ji svou vinou *zvětšil*. Nehledíc ani k praktické obtíži, s kterou se zpravidla potkává stanovení doby, kdy nastala platební nezpůsobilost, bylo by přímo protismyslno, kdybychom chtěli vždy nejprve stanoviti tuto dobu a jednání dříve se udavší prohlásiti za trestná, pozdější však, pokud na ně se nehodí § 486 čís. 2., za beztrestná. Spíše jest tato všecka jednání, pokud se vztahují na *týž status cridae*, pokládati za *celek*; *všemi* těmito jednáními byla nezpůsobilost platební *způsobena*. Z toho ale nutně plyne další důsledek, totiž, že taková zaviněná jednání, i když spáchána byla *vesměs* teprve *po* nastalé nezaviněné nezpůsobilosti platební, nemohou zůstati beztrestná; neboť i jimi byla způsobena nezpůsobilost ku placení, totiž do té míry, do které by bez těchto jednání nebyla nastala, t. j. do které by jinak věřitelé byli došli uspokojení. A takovéto *částečné způsobení* platební nezpůsobilosti stačí dle zákona úplně. Žádné slovo v § 486 čís. 1. nenasvědčuje tomu, že trestna jsou toliko taková jednání, jimiž status cridae byl způsoben v *celém rozsahu* svém. To není analogické užívání trestní hrozby, jež dle čl. IV. úvodního zákona k trestnímu zákonu je nepřípustné, nýbrž právnicko logický výklad pojmu.

Poněkud odvážným zdá se mně mínění *Löfflerovo* (str, 526), že věřitel, který vědomě učinil *smlouvu odvážnou*, nemůže dle zásady *volenti non fit injuria*, „dopadne-li věc špatně, dovolávati se ochrany trestní moci státní," t. j. nemůže býti pokládán za poškozeného ve smyslu § 486. Dle mého mínění nelze za to míti, že tu nastává beztrestnost, poněvadž poškození není bezprávné, jak *Löffler* patrně myslí, nýbrž, zjistí-li se nezpůsobilost platební, sluší zkoumati otázku *zavinění* dlužníka, při čemž ovšem pavaha smlouvy jako odvážné může padati na váhu. Že ale kulposní krida u smluv odvážných není vůbec vyloučena, tomu nasvědčuje nepochybně ta okolnost, že odvážné smlouvy jsou v § 486 čís. 1. výslovně uvedeny. Může-li tudíž zaviněný úpadek býti spáchán obchody příliš odvážnými, musí, jak za to mám, stačiti tím spíše, byl-li věřitel z odvážné smlouvy oprávněný poškozen jinakým zaviněným jednáním dlužníka.

Chvály zasluhuje, že spisovatel připojuje snad u všech deliktů, o nichž jedná, zvláštní rubriku o *konkurenci*, ve kteréž probírá namnoze dosti obtížné otázky, které vyplývají z kolise jednotlivých norem mezi sebou i s jinými hrozbami trestními. Arci nemohu tu souhlasiti se všemi jednotlivostmi. Tak, abych o jednom se zmínil, dospívá-li *Löffler* (str. 486), an řeší zdánlivou konkurenci mezi podvodným úpadkem a podvodem, k tomu, že užíti sluší zákona stanovícího *přísnější trest* pro případ, o který

jde, takže, je-li škoda větší než 2000 K, je čin podvodem, v jiných případech podvodným úpadkem, je to dle mého mínění s hlediska doktriny neudržitelno. Správně charakterisuje *Löffler* (str. 484—488) sám poměr obou deliktů tak, že podvodný úpadek je oproti podvodu lex *specialis*. Potom ale sluší zdánlivou konkurenci obou rozhodnouti bezvýjimečně ve prospěch této lex specialis a je nepřípustno zodpověděti otázku způsobem heuristickým a jaksi po kusech podle poměru jednotlivých trestních sazeb, zvláště ana tíže trestu nemůže vůbec při řešení takových zdánlivých konkurencí zákonných pokládána býti za kriterium rozhodující. Než to vše je zajisté dobře známo i spisovateli, jenž ale chce tu patrně — dle příkladu kasačního soudu, snažícího se tímto způsobem odstraniti nesrovnalosti trestních sazeb platného práva (srov. na př. rozhodnutí k § 82 tr. z. v poměru k § 156 tr. zák.) — vyhnouti se praktickým nepřístojnostem, jež by vzcházely z privilegování podvodného úpadku při částce vyšší 2000 K oproti podvodu. Ale zde může odpomoci, jak za to mám, možnost užití stejně přísné sazby (těžký žalář od pěti do desíti roků), kterou § 205a, čís. 2. stanoví pro případ zvláště těžkých okolností.

A ještě příležitostná poznámka ve směru *terminologickém*. V *Löfflerově* práci jest častěji řeč o *subjektivní* a *objektivní skutkové podstatě* — zcela ve smyslu panujícího názvosloví trestně právního. To rozumí skutkovou podstatou dvě různé věci. Jednak to, co se skutečně stalo, zvláště to, co pachatel učinil a co od soudu má býti zkoumáno za případnou subsumující pod normy trestního zákona. V tom souhlasí věda trestního práva s doktrinou civilně-právní a zejména s civilně procesním pojmem „skutkové podstaty rozsudečné." Ale věda trestního práva zná kromě toho ještě *zákonnou* podstatu skutkovou, čímž rozumí soujem zákonných znaků trestného činu a rozeznává při tom podle toho, jsou-li tyto znaky povahy subjektivné nebo objektivné, mezi skutkovou podstatou subjektivní a objektivní.

Ale soujem zákonných znaků zločinu není nic jiného, než *pojem* tohoto zločinu sám, tedy norma, na kteréž skutečná podstata skutková má býti měřena. Již to ale ukazuje nepřiměřenost tohoto názvosloví, jež přenáší jméno toho, co měřeno býti má. na to, čím to měřeno býti má. To je právě tak protismyslné, jako kdyby civilista chtěl mluviti na příklad o zákonné skutkové podstatě smlouvy trhové nebo směnné. *Skutkovou* podstatou jsou právě *skutečnosti* a ne znaky pojmové. Stačí úplně mluviti o zákonném pojmu zločinu či zkrátka o zločinu samém (krádeži, podvodu atd.) a na místě o subjektivních nebo objektivních znacích skutkové podstaty o subjektivních nebo objektivních (pojmových) znacích deliktu. Invence tak zv. zákonné podstaty skutkové je nejen zbytečná, nýbrž dala i podnět ku mnohým nedorozuměním a neplodným sporům, jimž jinak bylo lze se vyhnouti. To vše zevrubně a přisvědčivě dovodil *Kallab* ve svém spise: O skutkové podstatě a konkurenci trestných činů (1911). Vrcholu, tuším, dostupuje poblouzení způsobené vytýkaným terminologickým pochybením, prohlašuje-li se „srovnalost se skutkovou podstatou" (Tatbestandsmässigkeit) sama opět za všeobecný znak zločinu a vtěluje-li se pod tímto

titulem celá zvláštní část trestního práva do části všeobecné (*Beling*). Jak viděti, je tu dostatečně příčin, aby se upustilo od nepřípadného názvosloví, jakkoli úplně zdomácnělo. Bude-li dobrá vůle, bude to vždy ještě možno; že by to stálo za námahu, vyplývá, tuším, s dostatek z toho, co zde, třeba zcela stručně bylo řečeno.

Doufám, že mně nebude zazlíváno, užil-li jsem příležitosti se naskytující k těmto poznámkám překročujícím vlastní rámec recense. Nepotřebuji snad opětně ujišťovati, že nebylo jich účelem a že také nejsou s to, aby nějak zkrátily uznání, jež vzdáti sluší svrchu vytčeným přednostem práce *Löfflerovy*. Jest si jen přáti, aby po šťastném uskutečnění celkové reformy našeho trestního práva, jehož si toužebně žádáme, se dostalo všem ostatním skupinám trestných činů zpracování stejně důkladného, pečlivého a vzorného. *Miřička.*

Veřejné právo.

Drobné spisy Bohuše svob. pána Riegra. Uspořádal *Karel Kadlec.* Svazek II. V Praze 1915.[1])

Druhý svazek této souborné publikace přináší na 689 tiskových stranách vedle Předmluvy pořadatelovy 18 článků z pera Riegrova (8 totiž z oboru dějin ústavních a 10 o samosprávě) a jako 19. též úryvek „Z vlastních pamětí Fr. Lad. Riegra", který sice sepsal otec zvěčnělého professora, ale syn vydal a komentoval ve Vlčkově Osvětě. Jeho Doslov, k úryvku připojený, jest jakousi apologií českých vůdčích politiků doby Belcrediovské a dílem i ministra Belcrediho sama (jakožto odpůrce chystaného říšského dualismu) proti výtkám, které jim později činí Gust. Eim, Arn. Denis a jiní (nejmenovaní) kritikové, apologií charakteristickou i pro apologetu, který nemůže v ní neprojevovati, jak také sám nazírá na osoby a věci oné doby.

Do publikace nemohlo býti bohužel pojato znamenité (ač jen přehledné) dílko Riegrovo „Ústavní dějiny Rakouska" (otisk z Ottova Slovníku naučného), ježto vyšlo již jako separátní spisek, který dosud rozprodán není.[2]) Rovněž vypuštěny jsou dva články, uveřejněné r. 1890 v Osvětě („K programu práva přirozeného" a „K programu české strany lidové"), aby snad z polemiky v nich obsažené nezrodila se nyní — po smrti auktorově — zbytečně polemika nová.

Jak z předchozího výčtu článků patrno, náležejí myšlenkovým svým jádrem do dvou oborů, z nichžto prvý hledí si *ústavních dějin* (po výtce mocnářství Rakouského od r. 1848) a druhý *samosprávy.*

---

[1]) V komisi knihkupectví Bursík a Kohout v Praze. Nákladem Sborníku věd právních a státních v Praze.

[2]) Odtamtud tento referát vyňal některá data, kterými doplniti chtěl myšlenkovou *spojitost* rozličných článků I. oddílu tohoto II. svazku Drobných spisů Riegrových.

A) Nuže, čeho nabývá český čtenář ze statí Riegrových předně *prvého* oddílu? — Důkladného, ač bolestného poučení, proč i od r. 1848 české historické právo státní stíháno bylo mnohými *pohromami*, jako již v dobách předchozích. Tentokráte stávalo se to z dvojí příčiny: někdy proto, že do přirozeného vývoje událostí ústavních, tak jak dle dosavadních zkušeností rozumně mohl býti očekáván, zasahovala *náhle* nepříznivá Čechům ruka faktorů *nepředvídatelných aneb nepřekonatelných*, jindy však také *vinou vůdců našich*, když neprozřetelně vzdalovali se od správného programu prvotního a zároveň měnili svou taktiku. Povolujíce již r. 1848 všeobecnému proudu mocných ideí časových, oslněni jsouce „přirozenými právy“ jednotlivců i národů, moderními ústavami repraesentativními cizího původu, které nestaraly se hrubě o historickou nepřetržitost právní, jakož i konstrukcemi federalistickými, sami po boku zástupců jiných zemí mocnářství Rakouského pracovali (ve Vídni a v Kroměříži) o ústavě — *říšské* (předlitavské); tím samovolně přispívali též svou hřivnou k centralisaci nového rázu, totiž k centralisaci také *konstituční*, která družila se pak k starší již správní. Ačkoli ústava ta potom nevešla v život, přece již *zásadně* odchýlili se od státního práva českého a zadávali mu i pro budoucnost svým praecedenčním jednáním. — Hůře bylo po r. 1860, kdy, více než k němu, lnuli k diplomu říjnovému (ač oktrojovanému a nedosti jasně znějícímu), důvěřujíce přílišně jeho zdůrazňování jednoty říšské a jeho slibům o obnově historického významu zemských sněmů; neboť na konec přece nebyli s to, aby odvrátili *tři veliké porážky* od státního práva českého, způsobené mu (hlavně vinou faktorů nevypočítatelných):

a) *únorovkou* z r. 1861, která místo očekávaného povýšení přinesla ponížení zemských sněmů a naopak povznesení centralistické rady říšské;

b) *dualismem* z r. 1867 sdruženým s prosincovkou, kterým místo unitarismu, dříve zdůrazňovaného, říše rozštěpena na dvě polovice, a koruna Česká vtělena do jedné z nich (do Předlitavska);

c) *přímými volbami do říšské rady* dle zákona z r. 1873 (a zákonů dodatečných z pozdějších let), čím proti znění diplomu říjnového odňato zemským sněmům důležité právo posílati své delegáty do zastupitelstva říšského a tím zasahovati do jeho složení.

Upozorňujíce na souhrn výtek, kterými auktor Drobných spisů vzpomíná (v II. tomto svazku na str. 63.—64.) tehdejších i pozdějších českých politiků, přecházíme nyní od své povšechné charakteristiky k některým podrobnostem, aby stala se názornější.

1. *Interes Čechů o uznání histor. státního práva r. 1848.*[1])

Jest přední zásluhou dr. Frant. Braunera jakožto spisovatele petičních článků, přijatých pak na schůzi v lázních svatováclavských (dne 11./3. a zvláště dne 29./3. 1848), že vsunut mezi ně i požadavek, aby byl zase obnoven bývalý svazek mezi zeměmi koruny české tím, že by se jim dostalo společného sněmu zákonodárného a nejvyšších odpovědných orgánů pro

[1]) Srovn. článek: „O snaze spojiti země koruny české v r. 1848.“

exekutivu. Šlo tedy o to, aby koruna tato uznána byla *za zvláštní stát*, třebaže jako úd větší říše Rakouské, jejížto svrchovanosti by se však podřizovala jen v oboru věcí společných. Část vlasteneckých Moravanů podala pak (dne 6./4. t. r.) rovněž králi petici, podobnou pražské, ač s dodatkem, aby vedle generálního sněmu v Praze konal se i zvláštní v markrabství pro tamější hospodářství zemské. Zatím již prvý z kabinetních listů císařských (z 23./3. t. r.) odpovídal na první petici českou, že společný sněm pro království a markrabství mohl by býti povolen jen k žádosti obou zemí, a druhý (z 8./4. t. r. na druhou petici), že o takovém sněmě a jednotné nejvyšší správě zemí českých má býti rokováno teprve na příštím parlamentu říšském. Zároveň hned proti snahám patriotů zdvihl se trojí odpor: Němců, kteří chtěli všecky tři země koruny svatováclavské sloučiti s Německem, politické správy moravské, jež stíhala „české emissary" a rozdmychovala starou řevnivost mezi Čechy a Moravany, a posléze obou sněmů (stavovského i pozdějšího „selského"), jakož i zemského výboru markrabství, kterými (dne 14./4., 25./4. a 12./7. t. r.) vytrvale odmítán politický spolek a svazek s královstvím. Manifest Národního výboru ze 6. května, sepsaný Palackým, Riegrovo „Slovo k Moravanům" z 21. května t. r. jakož i Havlíčkovy články (v Národních Novinách) stejné tendence zůstaly bez pronikavého úspěchu. —

Čechové nemohli záhy nepostřehnouti, že nezbude jim nežli starati se o svou užší vlast[1]) a chápati se aspoň těch výhod, které jí samé (bez Moravy a Slezska) kabinetní list z 8. dubna povoloval. A byly to výhody nemalé, takže list ten nazýván „chartou českou". Jím korunovaný král (Ferdinand V.), prohlašuje rovnoprávnost mezi oběma národnostmi v zemi, uvoloval se býti zároveň panovníkem konstitučním, tím, že zříkal se sám absolutistické výhrady iuris legis ferendae (z Obnov. zříz. zem. z r. 1627), a sliboval svolati zákonodárný sněm (s nařízeným zastoupením i městského a venkovského obyvatelstva vedle dosavadních stavů vyšších) pro široký obor vnitřních záležitostí království Českého, jakož i zříditi pro toto nejvyšší odpovědné úřady s rozšířeným oborem působnosti v Praze; toliko obor věcí společných Čechám s ostatními složkami soustátí měl býti upraven novou ústavou říšskou. Avšak vypracování této *říšské* konstituce dlouho se protahovalo. Zprvu očekávána z úrad „všech provinciálních stavů se sesíleným zastoupením stavu městského" (dle cís. manifestu z 25./3. 1848), potom (dne 25. dubna t. r.) místo ní ministr Pillersdorf vyhlásil sice se schválením císařským (a ve shodě s „centrálním výborem" zemských stavů, nepříznivých „chartě české") dílo svého pera — *první oktrojovanou* „ústavu císařství Rakouského", vlastně jen předlitavskou (ježto netýkala se zemí uherských) a centralistickou, (ježto všecku legislativu vyhrazovala toliko říšskému sněmu o dvou komorách); ale revolucionáři vídeňští, nespokojeni jsouce touto *dvojí* komorou, „šturmpeticí" vymohli posléze císařskou proklamaci z 16. května, dle níž vytvořiti ústavu ná-

[1]) Srovn. článek: „Snahy o českou konstituci roku 1848"; mimo to „Náš ústavní vývoj od r. 1848" a „Česká státoprávní otázka v l. 1848—1865."

leželo pak „konstitujícímu shromáždění říšskému" o *jedné* jen komoře, volené bez censu. Zatím Národní výbor v Praze a hrabě Lev Thun, nově jmenovaný správce zemský, marně naléhali na to, aby rozepsány byly volby do českého sněmu zákonodárného, jehožto Pillersdorf byl protivníkem. Thun tedy posléze odhodlav se neposlouchati ministerstva, závislého na revolucionářích, rozepsal volby ty sám o své ujmě a vypravil deputaci (hr. Alb. Nostice a dr. Fr. Lad. Riegra) za císařským dvorem do Inšpruka, aby se domohla provedení všeho toho, co „českou chartou" bylo království připověděno.

Deputace vracela se odtamtud s dobrou pořízenou, přinášejíc dodatečné císařské schválení prozatímné sedmičlenné vládní rady (kterou byl Thun zřídil v dohodě s Windischgraetzem i s náčelníky zemských úřadů pražských k vyřizování neodkladných záležitostí vnitřních vyššího významu), dále nařízení, aby předloženy byly návrhy o organisaci nejvyššího soudu pro Čechy a odpovědné rady místodržitelské jako poslední instance pro věci provinciální (náležející dotud úřadům dvorským), jakož i aby svolán byl zemský sněm jako *konstitující* pro obor ústavy zemské a s hlasem poradným v příčině obecného zřízení říše. Pohříchu, dříve než tato nejvyšší rozhodnutí císařská z 6. června 1848, kontrasignovaná ústavně ministry Wessenbergem a Doblhoffem, byla Thunovi k vyhlášení odevzdána (dne 17. června), vybuchly v Praze bouře svatodušní, důvěra dynastie k Čechům pominula, daná nařízení odvolána, a místo Thuna (zbaveného pak již dne 19. července svého úřadu) stalo se pánem situace ministerstvo vídeňské, které protivilo se svolání konstitujícího sněmu českého, aby snad některá jeho usnesení předem nevadila tomu, na čem by se chtěl usnésti konstitující sněm říšský, v červenci potom zahájený.

2. *Interes Čechů o ústavu říšskou a federalismus ethnografický.*

Po zmaru svého státoprávního úsilí vstoupili též Čechové do tohoto říšského sněmu vídeňského a to beze všech výhrad. Vstoupili „na tuto centralistickou půdu, ačkoli se tu v niveč uvádělo právo zemské k vysílání říšské delegace, ačkoli království České klesalo tu na roveň s Bukovinou a Solnohradskem, ačkoli zde zákonodárná i ústavodárná moc připadala výhradně říši, vlastně jen Předlitavsku." I vydali se v nebezpečenství, že zástupci též jiných zemí budou spolurozhodovati také o právech krále a království Českého a to i ve vnitřních jeho věcech, nikoli jen v společných s ostatními částmi mocnářství. Až dotud stmelovala všecky složky mocnářství táž dynastie s vojskem a země rakouskočeské mimo to centralisace *správní*, totiž ústřední nejvyšší úřady zeměpanské, vytvořené osvíceným absolutismem. Roku 1848 však, jehož heslem byla základní práva lidská i státoobčanská, vůbec zastupitelstva národní, obdařená mocí zákonodárnou, jakož i vláda odpovědných ministrů, vybudován i v Rakousku novotný parlament říšský, jakožto *nové* společné pojítko zemí v něm zastoupených, takže začínají se stmelovati od té doby také *konstitučně*, a ne pouze administrativně.

Čechové ve Vídni a později také v Kroměříži, kam přeložen byl říšský parlament po vídeňské bouři říjnové, účastní se prací o nové konstituci,

usilujíce jí vpraviti ráz federalistický. Vidouce, ani Němci dychtí po připojení většiny zemí předlitavských k Německu a podporují tak nepřímo Maďary, kteří zase domáhají se rozpoltění říše ve smyslu pouhé personální unie, obávali se s ostatními Slovany mocnářství této hrozivé dvojí hegemonie: germánské v Předlitavsku a maďarské v zemích uherských. Stáli tedy naproti oběma těm panství chtivým kmenům na tom, aby zachována byla celistvost i svrchovanost Rakouska, ale tak upraveného, že by jak Slovanům, tak také ostatním národnostem jeho byla pojištěna rovnoprávnost, jistá samospráva a svérázný život politický; nepomýšleli tudíž na federativní stát *slovanský*, nýbrž na *federaci rakouskou* —: austroslavismus byl jejich heslem. — Federalismus provésti v rámci mocnářství bylo možno trojí formou:[1]) *provinciální, ethnografickou a teritoriální.* Při formě *provinciální* byla každá země (i nejmenší) jako ústavní faktor a individualita postavena na roveň jiné (sebe rozsáhlejší), jak později ukázalo se v ústavní osnově kroměřížské, která na př. mezi Solnohradskem a Čechami činila rovnítko. Při formě *ethnografické* šlo o utvoření větších územků podle národnosti, jak na př. navrhoval Palacký. Avšak první formou býval by roztržen *svazek* mezi zeměmi koruny svatováclavské, druhou mohlo po případě býti rozštěpeno *království* České. S historickým právem státním byl by se asi nejlépe ještě shodoval federalismus *territoriální*, založený na větších territoriích nebo skupinách zemských, když by byly dle možnosti přiměřeny historickým, politickým i národním poměrům zároveň. Čechové — pohříchu — v rozličných dobách kolísali mezi rozličnými těmi formami; také státoprávního programu nedržívali se důsledně nebo pokaždé v stejném rozsahu, pamatujíce při něm někdy jen na království a ne též dosti i na markrabství nebo na svazek celé koruny i s vévodstvím.

Palacký jako poslanec sněmu říšského a člen ústavního výboru podal dva návrhy ústavy rakouské: jeden ve Vídni (v září 1848), zcela samostatný, který však nedošel souhlasu, a druhý v Kroměříži (v lednu 1849), přihlédající též k názorům ostatních členů onoho výboru; i tohoto návrhu jen některé články podrobeny diskussi, ale do plného sněmu se věc nedostala, neboť byl záhy potom rozpuštěn.

Palacký, shledávaje ve vývoji dějin světových vládu zákona polarity,[2]) pokládal za příznak historie moderní na jedné straně tendenci *centralisační* (tvoření velkých států spojováním malých a uvnitř rostoucí soustřeďování moci státní) a na druhé straně protichůdnou mocnost *veřejného mínění* a zvláště *ideu národnosti*, vzdorující všelikému uniformování přirozené svéráznosti. V tomto zápase není dle něho jiné spásy pro menší národy, jako jsou Slované, Rumuni, Němci a Maďaři mocnářství Rakouského leč ochranné sdružování — federace se zásadou rovnoprávnosti všech těchto kmenů. Z té příčiny Palacký navrhoval v druhé své osnově (k níž

[1]) Srovn. článek: „O snaze spojiti země koruny české v r. 1848" (poslední část).

[2]) Srovn. článek: „Ústava Rakouska dle Frant. Palackého v letech 1848—49."

zde po výtce přihlédáme), aby se v tomto mocnářství utvořilo pod společnou dosavadní dynastií *pět autonomních územků ethnografických* v Předlitavsku, z nichžto by se každému dostalo svého sněmu moderní soustavy repraesentativní (voleného totiž přímo od lidu a prostě dle počtu obyvatelstva), a své vlády zemské s ministrem zemským jakožto jejím náčelníkem. Těmto sněmům náleželo by voliti delegáty do společného sněmu říšského o jedné komoře; vládu říšskou bylo by vésti ministrům říšským (s praesidentem v čele). Obojí ministři měli býti odpovědni za své úřadování příslušným zastupitelstvům a vespolek spojeni tím, že zemský ministr byl by zároveň kollegou říšských a odpovědným také říšskému sněmu, pokud by prováděl zákony říšské a vykonával ústřední moc vládní. Podstata *autonomie* jednotlivých územků záležela by v tom, že by každý sám pečoval o svou vnitřní správu politickou, soudnictví, vyučování, kultus, zemědělství a živnostenské zákonodárství. Jednota mocnářství měla býti zajištěna konáním veškeré vlády jakož i moci soudní ve jménu císařově, nechť by se užívalo při tom ministrů jedné nebo druhé kategorie. —

Jak patrno, Palacký *podřizoval* tehdáž historický program československo-státoprávní *modernímu a širšímu programu rakouského federalismu.* Teprve po r. 1860, když historická šlechta česká sblížila se s národními poslanci, zahájen zase společný postup podle práva historického, k němuž se pak i Palacký přikláněl, ač nikdy zcela nepřiklonil.

Osnova ústavní, o které pracoval *výbor kroměřížský,*[1]) vznikala již za jiné politické situace, nežli jaká byla za sněmování ve Vídni. Tam sněm ještě si troufal hráti na svrchovanou konstituantu, které přísluší stanoviti práva i samého mocnáře, v Kroměříži však již nemohl zůstati naň bez dojmu vítězný postup císařského vojska a císařské moci proti revoluci, dosednutí nového panovníka (Františka Josefa I.) na trůn a enegrie nových ministrů Schwarzenberga se Stadionem, z nichžto tento hned při počátku rokování o tak řeč. základních právech ocitl se ve sporu s většinou sněmovní o článek, že „všecky moci státní vycházejí z lidu." Autonomisté i centralisté znenáhla vystřízlivěli z prvotního urputného hájení svých stanovisek a nakloňovali se k vespolným ústupkům, čím ovoce úrad — ústavní osnova — nabyla *rázu kompromisního.* Osnova byla určena toliko pro 14 zemí předlitavských, přidržujíc se jejich historického rozdělení a neuznávajíc žádných skupin zemských. Zastupitelstvo říšské mělo býti o dvou komorách: komoře lidové (živlem to centralistickým) a komoře obesílané zemskými, z části však i *krajskými* sněmy (živlem to federativně-partikularistickým). Kompetenci říšské vyměřen značný rozsah a přednost před zemskou; zemská legislativa sice uznána, ale díl její přiřknut též *krajským* sněmům; císař koná ji s těmito sněmy obojími jako „hlava země", ale podpis připojují ministrové říšští. A právě *zřízení krajské,* o kterém bude ještě později zmínka, jest význačnou stránkou kroměřížské osnovy. Zůstala pouhou osnovou; neboť zatím již ministerstvo vypracovalo samo svůj návrh ústavy, který císař (dne 4. března 1849) schválil a sněm kroměřížský rozpustil.

---

[1]) Srovn. článek: „Česká státoprávní otázka v l. 1848—49."

Tato oktrojovaná *ústava březnová* čili *Stadionova* vynikala dvojím rázem: *unitářským*, ježto proti odstředivým snahám Němců a Maďarů měla se vztahovati na celé nedílné mocnářství (i se zeměmi uherskými a Lombardsko-Benátskem), a *centralistickým*, ježto sněmu říšskému o dvou komorách (jedné volené od lidu, druhé sice od sněmů zemských, ale s kvalifikovanou většinou vybranou z největších poplatníků) vyměřena kompetence vrchovatá, sněmům zemským naproti tomu nepatrná (jako později dle únorovky r. 1861). Také výkonná moc upravena zcela centralisticky; i zemské vlády mohly býti zatlačovány vládami krajskými, podřízenými ministerstvu. Avšak i tato ústava, dříve než byla provedena, prohlášena patenty sylvestrovskými r. 1851 za zrušenu, a obnoven *absolutismus*, opřený o vojsko a byrokracii (a dílem i o duchovenstvo katolické, získané konkordátem z r. 1855), až konečně veliký úpadek finanční po válce krymské a ještě nešťastnější lombardské velel neodolatelně změniti dosavadní soustavu vládní propuštěním čelného jejího repraesentanta — ministra Bacha, a zahájením vnitřních reforem od jeho nástupce — Agenora hrab. Goluchowského. —

3. *Interes Čechů o diplom říjnový a tři pohromy jejich histor. státního práva.*[1])

a) Zákony únorové z r. 1861.

Spletitý vývoj ústavních poměrů u nás od r. 1860 lze ještě nejsnáze sledovati, soustředíme-li pozornost k hlavní ose jeho, za kterou pokládám *říšskou radu* vídeňskou, t. j. její vznik a nenáhlé vytváření, kterým nabyla nynější své podoby zároveň s postupným zkracováním českého státního práva.

Jakožto parlament vzala svůj počátek v tak řeč. *rozmnožené říšské radě*, v sboru zprvu jen poradném, který panovník svolal patentem z 5. března 1860 po výtce k úřadám o nápravě pokleslých financí rakouských. Teprve, když sbor již zasedal, dopřáno mu (dne 17. července t. r.) *prvního*, skutečně konstitučního práva tím, že nové berně a dávky, zvyšování dosavadních a uzavírání dalších půjček mělo se díti napříště jen s jeho souhlasem. V tomto sboru většina údů byla smýšlení konservativně autonomistického, k jejichžto návrhům (o šetření starých historických základů mocnářství a práv jednotlivých zemí, rovnoprávnosti všech národů, o potřebě rozšíření samosprávy a j.) panovník se kloně, sám ze své moci vydal (dne 20. října 1860) *neodvolatelný diplom říjnový*, i Čechům příjemný, ač oktrojovaný, místy dvojsmyslný a uherským zemím (částečnou restitucí dřívější ústavy) nadržující. Diplom sliboval, že budoucně *zákonodárné* právo bude konáno jenom se spolupůsobením *zemských sněmů* a *říšské rady*, *jednotné* pro celou říši, ale *souvislé* s těmito sněmy (i s uherským) tím, že jim náleží do ní voliti jistý počet členů, panovníkem určený.

Pohříchu *v provedení* diplomu, svěřeném pak ministru Schmerlingovi, neobrážel se valně pravý, nesfalšovaný duch, kterým listina ta se prvotně

[1]) Srovn. články: „Náš ústavní vývoj od r. 1848" a „Z novějších dějin ústavních."

autonomistům zamlouvala; neboť zákony únorovými z r. 1861 byla utvořena zcela *jinaká* říšská rada, než jaká byla očekávána, vyhovujíc německé centralistické menšině, zásadám diplomu nepříznivé.

Byla totiž proti nadání předně *dvojkomorová*: o sněmovně panské (do níž všeliká volba vyloučena) a sněmovně poslanecké, obesílané sice delegáty od sněmů, jenže volenými dle skupin *zájmových*, a dle těch skupin voliti se mělo také do sněmů samých, při čemž Schmerling zvláště v kurii městské zajistil Němcům v zemích slovanských umělou většinu. Druhé, Schmerling zavedl mimo to *dvojí způsob* říšské rady, totiž jednu *širší* a druhou užší, z nichžto užší (rokující bez účasti zástupců uherských) usnáší se o zákonech platných pro všecky země předlitavské, centralisuje tedy již všecky legislativně a pracuje nepřímo pro dualismus.

Taxativní vyměření *působnosti zemských sněmů* Schmerling opsal šmahem z oktrojírky z r. 1849, takže dopadlo arci nadmíru skrovně; ústavně zaručena jim i *samospráva* ve vlastních záležitostech svazku *zemského*, takže jsou jednak zákonodárnými sbory, jednak též orgány správními, zvláště autonomními. Prováděti však zákony zemské dáno většinou *úřadům zeměpanským*, jež nejsou odpovědny sněmu, nýbrž (prostřednictvím nadřízených ministrů) říšské radě. Konstituční práva této rady sesílena zvláště ustanovením, že k zákonům říšským třeba souhlasu obou sněmoven a sankce císařské, právem veřejného rokování a zákonodárné iniciativy.[1])

b) Dualismus a státní základní zákony z 21. prosince 1867.

Říšská rada, takto upravená, vzbudila nelibost většiny národů neněmeckých; když byla svolána koncem dubna r. 1861, zástupci některých zemí objevili se na ní s právním ohrazením a z jiných (zvláště i z uherských) vůbec se neukázali. Ačkoli byla tedy v tu chvíli *kusou* a toliko *užší*, přece rokovala o zákonech (ústavních, finančních) určených pro *celou* říši, jako by byla radou širší. Čechové, ač zase přecházeli z programu národního a autonomistického k historickému státoprávnímu, přes to politiku svou opírali *spíše o diplom říjnový*, kojíce se nadějí, že v zastupitelstvu zemském podaří se jim opraviti nespravedlivý volební řád (proti kterému protestovali), a v zastupitelstvu říšském zlepšiti některé nepříznivé články ústavní. Shledavše, že na obou místech jest úsilí jejich marno, zahájili passivní opposici nejprve proti *předlitavské říšské radě* ohrazením ze 17. června 1863, jehožto důvody čerpali z diplomu říjnového, z historického práva, ba i z únorovky, vytýkajíce, že v odporu s touto samou užší rada říšská zasahuje do kompetence rady širší. Uhři naproti tomu, *zamítajíce* důsledněji jak diplom říjnový tak i únorovku jakožto oktrojírky, prudkou svou taktikou vymohli posléze odstoupení Schmerlingovo a zastavení únorovky (patentem z 20. září 1865) za ministra Belcrediho. Němci ovšem (jako „ústavověrní") nepřestali se domáhati její obnovy. Když však postřehli za zmatků válečných r. 1866 a příprav k vyrovnání s Uhry, že proti Maďarům ničeho nesvedou, usmyslili si, že upustí od svého nadvládí *v celé* říši, aby zachránili

---

[1]) Zároveň však zvláštní moc koruně vyhrazena *v § 13.*, o kterém bude níže řeč.

si je aspoň *v jedné* její polovici. Vydavše tedy Maďarům hegemonii v zemích uherských, sami podrželi ji v Předlitavsku; zároveň tu i onde utvrzen centralismus. Tak došlo r. 1867 *k dualismu*[1]) (podstatně jinakému než byl dosavadní starší čili „historický", značící jen rozdíly ve správě a ústavě zemí jednak českých a rakouských, jednak uherských), který ujednal Beust s Deákem, zvítěziv proti nadání v korunní radě nad odpůrcem svým Belcredim. Tento nový dualismus ustaven byl dvěma parallelními zákony: článkem XII. uherského zákona z r. 1867 a předlitavským zákonem základním o *věcech společných* a jich vyřizování z 21. prosince t. r. č. 146 ř. z., přijatým vlastně způsobem ústavně *nesprávným*, totiž — předlitavskou a tedy jen užší říšskou radou. Většina spisovatelů spatřuje nyní v „Rakousko-Uhersku" tak řeč. užší reální unii dvou samostatných, *koordinovaných* států, která nepřipouští žádné ústřední moci státní nade dvěma státy členskými. Podrobněji rozbírati vyrovnání s Uhry po stránce státoprávní, finanční a národohospodářské zde nelze. Přestáváme na podotknutí, že nebylo pouhým smírem s Maďary, nýbrž i *novou úpravou veškerého říšského svazku*, utvořivši též ve společných věcech celého mocnářství dvě polovice říše a jako *nový* zvláštní stát Předlitavsko. Království České, byvši vtěleno jako podřízená část do tohoto nového státu předlitavského, bylo zbaveno *bezprostředního* zastoupení v příčině záležitostí celé monarchie a má se jich účastniti toliko prostřednictvím předlitavské, t. j. užší rady říšské.[2])

c) Přímé volby do říšské rady dle zákonů z r. 1873, 1882 a 1896.

Brzy potom Němci vycítivše ze situace, že ani v celém Předlitavsku neudrží své hegemonie proti nespokojeným národům, naklonili si aspoň *Poláky*, kterým Beust vymohl zvláštního ministra pro Halič a jiné ústupky, zejména ve školství. Naproti tomu Čechové zdvihli passivní odpor i proti *zemskému sněmu*. Opověděli jej protestem z 13. dubna 1867 a vyslovili pak rázně *státoprávní deklarací* z 22. srpna 1868, útokem to nejprudčím proti nové ústavě, jež osobila si rozhodnouti „o nás bez nás", vydává českou národnost nadvládí německému, ano germanisaci a podlamuje státní a ústavní právo „vlasti". I proti vyrovnání s Uhry deklarace se obrací ale jen potud, pokud oktrojovalo ostatním zemím řády, k nimž nemělo práva. Když pak v Čechách po podání deklarace ozývala se hlučná nespokojenost i na táborech lidových, občanské ministerstvo Auerspergovo dusilo ji persekucí za vojenského místodržitele Kollera, za které i deklaranti byli zbavováni mandátů na sněmě, avšak jednomyslně zase do něho (r. 1869) voleni. *Již tehdáž* ministerstvo chystalo se vzíti sněmům právo voliti de

[1]) Srovn. článek: „O vyrovnání rakousko-uherském z roku 1867 a jeho důsledcích".

[2]) Co však prosincovka přinesla skutečně *dobrého*, jako jest omezení moci koruny při vydávání zákonů prozatímných, ustanovení o právní odpovědnosti ministrů za vládní akty, zavedení říšského soudu a správního dvoru soudního, jakož i základní zákon o všeobecných právech státního občana (ne jako „přirozených", nýbrž jakožto státem samým uznávaných), Rieger rovněž připomíná.

legáty do říšské rady, vzbudilo však takovou nevoli v mnohých z těchto zastupitelstev a passivní odpor Tyrolanů, Poláků, Slovinců i v zastupitelstvu říšském, že musilo ustoupiti „vyrovnávacímu" kabinetu Alfr. hrab. Potockého. Tomu, když schylovalo se k válce německofrancouzské (r. 1870/71), sešlo na tom, aby říšská rada byla *úplná* a tedy obeslaná i od Čechů. Proto rozpuštěn český sněm, na němž dosud Čechové měli minoritu, načež národní poslanci ve spolku s historickou šlechtou dodělali se volbami srpnovými na něm značné majority. To bylo ve chvíli, kdy již k Prusku sklánělo se vítězství nad Francií. Za této vážné situace zahraniční oznámeno sněmu českému (reskriptem z 25. srpna 1870), že bude „*revidováno* postavení království Českého k veškeré říši", a po pádu Paříže jakož i prohlášení Německa za císařství (dne 18. ledna 1871) svěřeno Karlu hrab. Hohenwartovi, předsedovi nového ministerstva, aby umluvil *smír s Čechy*. Věc vlekla se až do srpna r. 1871 pro odpor říšské rady, nechtějící povoliti Čechům podobných výhod jako Polákům haličským, dokud vládě nepodařilo se novými volbami získati si na ní dvoutřetinovou většinu. Tu císař schváliv úmluvy, ujednané již od Hohenwarta a Schaeffleho s Clam Martinicem a Riegrem, svolal sněm český, aby mu památným *král. reskriptem z 12. září 1871* ohlásil, že uznává práva království Českého, a že chce toto uznání obnoviti korunovační přísahou. Nicméně *fundamentální články*, o kterých se pak usnesl sněm, ač přijímaly dualismus z r. 1867 a činily mnohé ústupky (dle zásad diplomu říjnového) také Předlitavsku, zmařeny byly z naléhání Němců a Maďarů jakož i zakročením berlínským. Když uražený sněm český znova se proto vzpíral voliti do říšské rady, nové ministerstvo Auerspergovo a Lasserovo pomohlo (r. 1872) Němcům zase *k většině* sněmovní pověstným „chabrusem", prováděným za druhé persekuce Kollerovy, ba vytasilo se s dvěma předlohami o revisi základního zákona z r. 1867 o zastupitelstvu říšském a volebním řádu pro radu říšskou, aby tuto radu učinilo *nezávislou* na sněmích. A tak přes protest minority v poslanecké sněmovně, absenci Poláků, některých německých konservativců a Slovinců prorazilo za podpory centralistů zákonem ze 6. března 1873, který v neshodě s diplomem říjnovým, únorovkou, ba i prosincovkou *jednostranně* odnímá sněmům právo voliti do říšské rady, rozmnožené tehdáž o 50 členů poslanecké sněmovny, a zavádí *přímé volby* říšské podle skupin zájmových. Zákon ten schválen byl panovníkem již dne 2. dubna t. r. Tyto přímé volby byly později upraveny ještě *dodatečnými zákony* z r. 1882 a 1896, které jednak zjinačují způsob volby v skupině velkostatkářské, jednak rozšiřují právo volební v skupině měst a obcí venkovských nejprve na pětizlatové, potom i na čtyřzlatové poplatníky; také počet členů poslanecké sněmovny znova zvýšen o 72 členy, kteří přiděleni byli nově utvořené páté (všeobecné) třídě voličské. —

Přímými volbami do říšské rady *roztržen byl* r. 1873 dosavadní úvazek mezi ní a zemskými sněmy, čímž znesnadněna zároveň passivní opposice. Již r. 1874 Moravané vstoupili zase do říšského parlamentu a 7 Mladočechů do českého sněmu. Abstinence české většiny přestala proti sněmu r. 1878 a proti říšské radě r. 1879, kam sice národní poslanci vstupovali opět jen

s právním ohrazením, ale zda s podstatnější nežli kdy dříve nadějí, že centralistické zastupitelstvo národa předlitavského bude příznivo obnově českého státního práva? — A jestliže přímými volbami počet voličů do zastupitelstva říšského víc a více vzrůstá a jejich interes k němu vždy pevněji se připoutává, zda zároveň víc a více nemizí naděje, že kdy staré obsílací právo bude zase sněmům vráceno? — „Nadešla doba politiky *oportunitní*, která požadavky státoprávní, v zásadě sice ještě hlásané, vskutku přece odkládá, a za to hledí na půdě dané dosíci možných úspěchů politických, hospodářských a národních." —

K smutným úkazům poslední doby náleží u nás též *úpadek parlamentarismu*, projevující se i na říšské radě, zejména lomoznými obstrukcemi. Ježto tento parlament stává se tím nezpůsobilým vyřizovati mnohé důležité záležitosti státní, užívá se za posledních let *šíře*, než by bylo žádoucno, *zákonů prozatímných* čili tak řeč. „§ 14.", na př. i o občasném vyrovnání s Uhry.[1]) Nebude tudíž od místa ukázati, odkud tyto zákony vzaly svůj původ.

I v *konstitučních* státech připouštějí se mimořádné případy, kdy moc panovníkova sprošťuje se zase svého omezení parlamentem a stává se absolutní, aby v čas potřeby buď suspendovala některá základní práva státních občanů („nařízeními výjimečnými") aneb vydala jiné naléhavé předpisy, které výjimkou mají býti dočasně nadány mocí zákona a slovou „zákony prozatímnými."

Běžná theorie o obojí té věci vyvinula se ve Francii (odkud přešla do Němec) a to z prvků *anglických*: jednak ze zákonné suspense habeascorpusakty, jednak z indemnity povolované parlamentem, jenže theorie ta na pevnině, vyvěrajíc z *nesprávného* porozumění poměrům britským, zaváděla k důsledkům, jichžto státní právo anglické samo v tom způsobu nezná. Toto právo nezná „stavu obležení" v našem smyslu ani zvláštního práva koruny k „nařízením z nouze". Tam vůbec, zda-li jde kdy o případy státní nouze, rozhodují kriteria *objektivní* (a nikoli nazírání subjektivistické, jako na pevnině evropské). — Suspensi habeascorpusakty parlament povoluje obyčejně jen ve skrovném rozsahu jako pouze dočasné vyloučení některých *positivních* předpisů, tedy práva objektivního, aniž koruna jí nabývá jakého subjektivního práva k opatřením mimořádným. I za suspense té ministři zůstávají odpovědni za to, dají-li zatknouti některou osobu. Překročí-li vláda neb úředníci tak neb onak meze objektivního práva (pokud není dočasně vyloučeno), pokládá se to za čin bezprávný a trestný stejně, jako když se toho dopustí kterýkoli jednotlivec. Od právních (civilních i trestních) následků může pak chrániti provinilce ještě jen zvláštní indemnitybill, kterou parlament vydává pouze tenkráte, jestliže tu byla *objektivně* státní nouze, a bylo-li jednáno prospěšně. —

U nás Schmerling pojal do základního zákona o zastupitelstvu říšském z 26. února 1861 *též § 13.* („oktrojírkový") o „pilných opatřeních" (z oboru působnosti říšské rady za doby jejího nezasedání), co do znění

---

[1]) Srovn. článek: „O prozatímných zákonech („§ 14.")."

valně neurčitý a již tímto ministrem hojně využitkovaný. Paragraf ten vyšel pak (16. července 1867) *v reformované* podobě jako zvláštní zákon, jehožto obsah přejat byl do nynějšího § 14. (zákl. zák. o zast. říš. z 21. pros. 1867 č. 141. ř. z.). Nynější § 14. (jejž nelze rozšiřovati na obor legislativy zemské) týká se pouze „*nařízení z nouze*" (císařských totiž s prozatímní mocí zákonnou), ježto o „nařízeních výjimečných" (suspensi základních práv státních občanů) rozhodují nyní předpisy jiné. V tomto „opraveném" paragrafu stanoví se již přesněji forma, obsah i právní účinky zákonů prozatímných, zejména i to, že nelze jimi měniti ústavu, resp. státní základní zákony. Nicméně zkušenosti potom ukázaly, že přes to § 14. nevylučuje některých pochybností a není prost materiálných závad, ježto stále ještě lze posuzovati se stanoviska dosti subjektivního mnohé momenty (jako: „pilná nutnost, současné zasedání říšské rady, trvalost břemen", ano i vůbec obor císařských nařízení a dobu jejich zákonné moci). Užívá-li se § 14. hojněji, než-li by si bylo přáti, vinen tím, jak již dříve naznačeno, také říšský parlament sám; k odklizení všech závad bylo by tedy vlastně třeba reformy *dvojí*: zákona i parlamentu. —

Připomenouti sluší, že Rieger v jednom ze svých článků („Nynější stav parlamentarismu"), přihlédaje k rektorské řeči prof. Loeninga na universitě hallské, rozepsal se též o *parlamentech vůbec*. V článku tom upozorňuje zvláště na *rozličné právní postavení* moderních zákonodárných zastupitelstev lidu v rozličných říších podle toho, *kdo* pokládá se za pramen vší moci státní. Je-li míněn tím pramenem panovník, v takovém státě konstitučním zastupitelstvo pouze *spolupůsobí* při legislativě; spojuje-li se však s repraesentativní soustavou někde zásada „svrchovanosti lidu" (jako v republikách a monarchiích parlamentních), tam zastupitelstvo jest zákonodárcem vlastním a samostatným, tlumočíc nejen pouze vůli lidu, nýbrž také *samu vůli státní*. (Srovn. též úvod k článku: „Z novějších dějin ústavních".) —

Soustava repraesentativní měla svůj počátek v Unii severoamerické (ne v Anglii, jak se tvrdívalo), přešla odtamtud do Francie za revoluce (r. 1791) a rozšířila se dále pak po Evropě. Zdaž osvědčuje se všude ve prospěch obecného blaha? — Bylo by (dle Loeninga) třeba vyzkoušeti konkrétní její formy a základy v státě po státě, aby úsudek o té věci byl možný a spolehlivý. Všeobecně lze říci, že soustava ta hodí se toliko národům vyspělým poměrně k vysoké vzdělanosti rozumové a mravní.

V Německu, kde zavedena konstituční monarchie ve vlastním smyslu (na rozdíl od parlamentní), ústava pokouší se rozřešiti znamenitou záhadu: jak totiž *spojiti* silnou moc panovnickou zároveň s politickou svobodou, resp. s právem zastupitelstva lidu. Jde o to, aby obé spolupůsobilo při vykonávání státní moci, vláda i zastupitelstvo, aby si vespolek pracovaly do rukou na prospěch říše i lidu, a obě strany aby byly přesvědčeny o nezbytnosti vespolné, kompromisní dohody.

Bismarck zavedl tam všeobecné právo volební, aby říšský sněm nestal se zástupcem jednostranných třídních zájmů, nýbrž hleděl vždy k zájmům *veškerého* národa; avšak i koruna musí lidu ukazovati, že práv

toho zastupitelstva šetří, a že nejsou pouze *domnělá*. Konečně občanstvu samému jest osvědčovati, že jest si vědomo svých vyšších povinností. Školou k tomu jest v Německu vedle jiného i *samospráva*, dle anglického vzoru zařízená, aby občané zvykali si v čestných úřadech *sloužiti státu*, podřizujíce dobru obecnému své soukromé prospěchy. O této věci však Rieger rozepsal se obšírně teprve *v druhé hlavní serii* svých statí. — —

B) Tyto stati obraly si za úkol vyložiti trojí věc: 1. *theorii* o samosprávě, t. j. dva podstatou *rozdílné pojmy* o ní; 2. *konkrétní podobu*, v jakou *historicky* vyspěla v Anglii, v Unii severoamerické, ve Švýcarsku a Uhrách; 3. *povahu samosprávy naší*, totiž, na kterém z uvedených dvou pojmů jest založena, které odtud vyplynuly závady správy veřejné, a kterak bylo by je možno napraviti dle některých zánovních návrhů. —

1. *Dva rozdílné pojmy o samosprávě.*[1])

a) Jeden z těchto pojmů vytvořil se v době, kdy se mnoho věřilo v „*přirozená* (*základní*) *práva*" jednotlivců, která stát měl pokládati za nedotknutelná. Taková práva byla přenášena obdobně i na osobnosti kollektivní, totiž na korporace veřejné, které ovládají svými členy, ježto tito připoutáni jsou k nim nuceným příslušenstvím. Korporacemi toho rázu míněny *územní obce* nižší a vyšší; obec místní, okresní, krajská a zemská. Jako individuím přiznávány byly některé „základní svobody", tak i obcím těmto jakožto „svobodným" náleží prý určitá *samostatná* působnost (na př. při správě obecního jmění a podniků z něho vydržovaných) na rozdíl od působnosti *přenesené*, t. j. té, kterou stát obci někdy svěřuje. Podle těchto názorů rozumí se tedy samosprávou *svobodné sebeurčování jistých územních obcí*, plynoucí z jejich „základního" práva. —

b) *Novější* ponětí o samosprávě jest podstatou svou *jiné*. Vyklíčilo totiž z názoru, že státní občané právě proto, že jsou příslušníky státu, mají se účastniti *státní moci*. A tak, jako svými volenými zástupci účastní se moci zákonodárné, tak jest jim samosprávou ujímati se svého podílu také v moci výkonné, totiž v administrativě státní, byť jen jako funkcionářům čestným. Samosprávou podle tohoto hlediska míní se tedy *účast státních občanů určitých místních okrsků při výkonech státní správy*, takže tito laikové *spolurozhodují* o nich zároveň s úředníky zeměpanskými.

Za naší doby nabylo vrchu přesvědčení, že státní výsost není formálně obmezena. „Přirozená" práva jednotlivců nepokládají se již za abstraktní, absolutně platná sama o sobě i proti státu, nýbrž za svobody, které *stát sám uznávaje* za nezbytnou podmínku rozumového a mravního vývoje, svými ústavními předpisy chrání a zaručuje. Rovněž hledí se již jinak také na „přirozená" práva obcí. Pokud samospráva koná skutečně úkoly veřejné, koná je ne proto, že by to vyplývalo z jejího práva volného sebeurčení, ani ne proto, že jsou to úkoly státu cizí, nýbrž jen z té příčiny, že stát sám někdy *uznává za vhodné* obmezovati činnost svých zeměpanských orgánů a *dopouští*, aby se oněch úkolů ujímaly nebo účastnily také orgány

---

[1]) Srovn. „O pojmu a povaze samosprávy."

samosprávné. Při samosprávě tedy neběží o „přirozené" právo obcí, stojící proti státu, nýbrž *o podíl* občanů a veřejných jejich svazků v moci výkonné uvnitř státu. Ústavní stát dopřává svým poddaným jak tohoto podílu v své moci výkonné, tak i podílu v moci zákonodárné (připadajícího národním zastupitelstvům) a v soudní (připadajícího porotám, sestaveným z občanů); ministerská odpovědnost a konání spravedlnosti nezávislými na vládě soudci brániti má zneužívání moci vládní.

Korporativní samospráva jest při všech svých nedostatcích přece jen *značné hodnoty* jak ústavní tak i mravní, ježto jí občané uvykají si částečně vládnouti *sami sobě*, a nejsou ve všem byrokraticky ovládáni shora. Aby však stala se institucí *právní*, musí býti jak organisace obcí tak i kompetence jejich orgánů právně vyměřena, a rovněž tak třeba upraviti dohled vládní.

Konkrétní formy samosprávy jsou v rozličných státech rozličné, a nelze je odvoditi z pouhého pojmu, ať toho neb onoho; dlužno každou zvláště vyšetřovati, jak se kde historicky vytvořila.

2. *Příklady samosprávných forem cizostátních.*

Není možná zde ani nejhrubšími rysy naznačiti myšlenkový postup článků Riegrových o samosprávě v Anglii, Unii severoamerické, ve Švýcarsku a v Uhrách; k našemu účelu dostačí zmínka o jejích tvarech anglických a napodobeninách pruských.[1])

a) *V Anglii* třeba různiti dva způsoby selfgovernementu: starší a novější.

Staršího hlavním ústrojem jsou „soudcové míroví" jakožto čestní (bezplatní) vykonávatelé soudnictví hrdelního a moci policejní po jednotlivých hrabstvích. *Jmenováni* jsou od krále ze šlechty (která drží statky v hrabství) a také z jiných osob zámožných a rozšafných. Ježto správa tehdáž nebyla odlučována od justice, soudcové tito jsou úřadem správním a soudním zároveň. Zasedají-li všichni z hrabství pohromadě (na čtvrtletních schůzích), rozhodují jako *nejvyšší instance*, vyjmouc některé případy správního soudnictví, ve kterých připouští se (na základě zvláštních reskriptů) další revise k soudům říšským.

b) *Novější* způsob selfgovernementu vyvíjí se v Anglii teprve v prvých desítiletích 19. věku, kdy neobvyklé vzrůstání kommunálních berní ponouká *poplatníky*, aby postarali se o obhájce svých interessů, jde-li o náklad na chudinu, školy, zdravotnictví, silnice a p. Jejich přičiněním vznikají tedy místo dosavadních menších obcí *veliké svazky obecní* (unions, districts a nová správní hrabství o rozsáhlejších obvodech).

V těchto velikých svazcích poplatnictvo *volí si samo zastupitelstva svá*, která s jistou účastí soudců mírových (ač valně již ztenčenou) tvoří „localgovernement". Jest přirozeno, že tato zastupitelstva hledí si po výtce jen věcí *hospodářských* (jako asi správní rady moderních společností akciových), usnášejí se, povolují příjmy a vydání (i na své zřízence), správu však

[1]) Srovn. čl.: „O samosprávě v Anglii."

všech ostatních věcí (i s jurisdikcí správní) zůstavují svým *placeným úředníkům* a rovněž i odpovědnost za ni. Dozírati však na tyto úředníky (prostřednictvím zeměpanských inspektorů a účetních kontrolorů) a mimo to rozhodovati o zřizování, ohraničování a slučování správních obvodů local-governementu přísluší *vrchnímu úřadu státnímu* jakožto instanci vyšší. Takto tedy sice tytéž obory veřejné správy jsou v rukou jak zeměpanských úředníků tak i občanů, jenže v jedné instanci jako *vyšší* a v druhé jako *nižší*.

c) *V Prusku* vzor anglický napodobili a zároveň pozměnili. Tam totiž v krajích a vládních okresech zavedli si *sbory smíšené*, t. j. složené ze státních úředníků a z přibraných k nim občanů laiků, takže *v týchž* instancích spolurozhoduje o některých úkolech veřejné správy živel byrokratický se živlem laickým.

3. *Naše samospráva*[1]) upravena jest (stále ještě) dle říš. zákona (o zákl. pravidlech zříz. obec.) z r. 1862, pokud se týče dle českého zřízení obecního a dle zemského zákona o zastupitelstvech okresních z r. 1864. Ale vůdčí myšlenky o ní přejaty byly z doby *starší*, totiž z prozat. zákona obecního ze 17. března 1849, prodchnutého učením o „přirozených, základních právech" jednotlivců, která přenášena jsou také na obec místní a okresní jako na zvláštní osobnosti. Odtud náleží těmto obcím „svobodné sebeurčování" a „přirozený (samostatný) obor působnosti", který je státu vlastně „cizím". Odtud obcím (jakožto osobnostem, dle přirozeného práva vespolek sobě „rovným") usouzen *jeden a týž řád* co do jejich složení a působnosti, malým i velikým, venkovským i městským. Odtud (dle přirozeného sebeurčování obcí jako osobností soukromohospodářských) zavedeno při volbách orgánů obecních zastupování *zájmové* (resp. poplatnosti) na úkor třídám občanstva méně zámožného, ač s jakousi šetrností aspoň k intelligenci. Odtud i *působnost* obcí vyměřena. Vedle svobodné správy jmění přiřknuty jim také mnohé záležitosti veřejné. které prý po výtce dotýkají se zájmů jejich a které prý vlastní silou mohou v svých obvodech obstarávati, totiž místní policie v nejširším smyslu a mnohá zařízení kolektivně hospodářská. Konečně — pro zachování přirozeného práva obcí místních — nepřidělen ani správní *dohled* na ně státu (vyjímajíc některá práva kontrolní), nýbrž *zemi*.

Tím vším se stalo, že u nás v Předlitavsku zakořenil se jinde neznámý *dualismus správní*.[2]) V zemích (na př. v Čechách) stojí proti sobě jako dva organismy vespolek si cizí, správa státní (místodržitelství a okresní hejtmanství) a správa autonomní (zemský výbor, zastupitelstva okresní a obecní), z nichžto jedna nemá pojítka s občanstvem, a druhé zase nedostává se veřejné auktority a moci, nic nedíc o kompetenčních sporech, nezbytně mezi oběma vznikajících, ježto úkoly obou jsou nepřesně a nevěcně vymezeny na základě mylného a věcně neprovedného různění oboru „vlastní" působnosti obce od „přenesené".

[1]) Srovn. článek: „O vedoucích myšlenkách naší samosprávy."
[2]) Srovn. „O krajském zřízení pro král. České."

Nejhorší jest, že výkony jak zeměpanského tak autonomního organismu valně *pokulhávají*. U místodržitelství tak rozsáhlé země, jako jsou Čechy, sbíhá se spousta nejrozmanitějších správních věcí, takže přetížený ten úřad není s to, aby vyřizoval je rychle a s tou pečlivostí, které žádá mnohdy individuálnost případů; zároveň znesnadněn tím pilnější dohled k politickým úřadům podřízeným. Podobně u okresních hejtmanství (zvláště větších obvodů) práce se kupí a stále ještě množí agendami, které jsou jim ukládány zánovními zákony (na př. branným, vodním, školskými a j.).

Na druhé straně místní obce (aspoň menší) nestačí svými silami k úkolům, k nimž je zavazuje působnost samostatná (na př. k policejním); a jiné, které na ně stát přenáší, jsou jim nemilým břemenem; nad to i kontrola obecního jmění bývá chatrná. — Zastupitelstvům okresním (o obvodech někdy malých a mechanicky utvořených) nelze sehnati s dostatek peněz na instituce obecně prospěšné, a ježto nemají exekutivy, závisla jsou na hejtmanství nezřídka vzdáleném. — U zemského výboru hromadí se (podobně jako u místodržitelství) nesmírný počet záležitostí z rozličných končin, čím nastává potřeba stále rozmnožovati počet úředníků. — Posléze zemský sněm, ačkoli část svého břemene správního svaluje na bedra zemského výboru, přece ještě značný ostatek musí nésti sám na újmu svého úkolu *zákonodárného*. — Mimo to i spor *národnostní* vtírá se do naší zemské samosprávy, a slyšeti jest žaloby, že neměří se všem částem Čech stejným loktem. —

4. *O nápravě této neutěšené dvojitosti správní*[1]) se všemi jejími závadami přemítali v posledních desítiletích minulého století Arn. šl. Plener, dr. Kar. Mattuš, professoři Herkner a Ulbrich, navrhujíce (vedle ministra Körbra), kterak by bylo mnohé zlo odkliditi. Jednosvorně uznáváno, že by bylo možno výkony veřejné správy zvelebiti a to tím, když by se jí ujímaly *pospolu* jak orgány zeměpanské tak také živly samosprávné. Takové prospěšné kooperace úředníků státních s občany laiky až dosud u nás nebylo. Až dosud tito úředníci, odchovaní dobou absolutismu a centralismu, neradi se přizpůsobují moderním ústavním svobodám a právům státního občanstva. Hledívají úkosem na rozumy a zkušenosti laické, pokládajíce svou byrokratickou routinu za *samospasitelnou* pro státní správu. Jest pravda sice, že spořádaný stát neobejde se bez vyškoleného, odborného úřednictva; ale jest rovněž pravda, že byrokratické zručnosti a legistickému formalismu chybívá *podrobná* znalost životních poměrů a potřeb té oné třídy obyvatelstva, znalost, kterou naproti tomu mnohým laikům, žijícím uprostřed těchto poměrů a potřeb, nijak upříti nelze. Přibrání takových zkušených občanů k úředníkům odborně vzdělaným, aby s nimi a vedle nich rozhodovali (v úřadech čestných), jaký kdy správní výkon byl by v konkrétním případě nejvhodnějším, nemohlo by nevésti k zdokonalení veřejné správy státní. I u nás mohl by býti nápodoben anglický selfgover-

---

[1]) Srovn. „Přehled dovějších návrhů zřízení krajského" a zároveň článek: „O krajském zřízení pro království České."

nement, arci asi tak, jak si jej upravilo Prusko, aspoň co do *správního soudnictví krajského.* Tím do jedné části správy veřejné uvedeno by bylo řízení kollegiální místo byrokratického. Vedle toho sejde však ještě na tom, aby *sňata byla část pracovního břemene* s beder místodržitelství, zemského sněmu a zemského výboru.

Jako prostředek k obojí té reformě navrhuje se tedy *nová úprava krajského zřízení* a to trojí institucí: krajskými *vládami*, krajskými *zastupitelstvy*, a pojítkem mezi oběma — krajskými *soudy čili komisemi.*

a) *Krajské vlády* podobaly by se (dle zánovních návrhů) typu Stadionovskému, departementnímu, z r. 1849, arci značně také přejinačenému, a nikoli krajským úřadům Bachovým z r. 1855, ale počet krajů v Čechách a tím i počet těchto vlád byl by proti r. 1849 rozmnožen. Účelem této instituce bylo by ubrati pracovního břemene *místodržitelství* ve větších zemích tím, že by převzala podstatnou část jeho působnosti v první a druhé instanci; odvolání šlo by pak skrze místodržitelství přímo k ministerstvu. V čele každé krajské vlády stál by (dle návrhu Ulbrichova) „krajský hejtman", jemuž podřízeno by bylo několik radů s jinými úředníky; představený odpovídal by za jich úřadování. Místodržiteli byl by pozůstaven správní dohled, vyřizování některých správních věcí pro celou zemi, repraesentace panovníka, zastupování vlády na zemském sněmě, praesidium zemské školní rady a jiné dosavadní jeho úkoly. — Autonomisté čeští, trvajíce na jednotě království, přejí si ovšem, aby zachována byla *silná* instance zemská. To by bylo možno i při jisté decentralisaci správní, bude-li se týkati jenom těch oborů, kterými se neprojevuje a nezabezpečuje jednota země. Za důležitý pokládá Rieger požadavek, aby na úřady *uvnitř* země vzneseno bylo konečné, právoplatné vyřizování některých záležitostí (s výhradou stížnosti kasační); dále, aby místodržitelství bylo poslední instancí ve věcech zemské legislativy, místodržitel aby byl za výkon této legislativy odpovědným zemskému sněmu, jakož i aby mohl (po příkladě uherských vrchních županů) jako delegát vlády říšské konati některé agendy ministerské. —

K zavedení krajských vlád bylo by třeba zákona říšského, ježto říšské radě přísluší stanoviti základní rysy organisace správních úřadů. Avšak hledíc k říšsk. zákonu z r. 1868, vláda mohla by také cestou nařizovací značně rozšířiti delegaci agend místodržitelských a provésti též nové rozdělení okresů i krajů pro obor politické správy.[1]) Konečně pro obor zákonodárství říšského bylo by možno užíti též § 14. zákl. zák. o zast. říš.

b) *Krajská zastupitelstva,* nově navrhovaná, třeba rozlišovati od *krajských sněmů,* chystaných po r. 1848 ústavním výborem kroměřížským (který jim udílel právo voliti do komory zemí, účastniti se legislativy vedle sněmů zemských a rozhodovati jako poslední instance o záležitostech obecních v mezích říš. zákona obecního) a od *krajských zastupitelstev* dle prozat.

[1]) Pokud by se nepřihlédalo k žádoucí shodě jeho s rozdělením soudním (při němž vyžádati si jest dobré zdání zemského sněmu) a ke shodě se samosprávnými zastupitelstvy (jejichž obvod upravuje se zemskými zákony).

obecního zákona Stadionova z r. 1849, která měla býti jednak poradnými sbory krajské vlády, jednak instancí v oboru „autonomním", v obecních a okresních záležitostech. Avšak ani prvý, ani druhý typ zastupitelstva nebyl skutečně proveden. Teprve r. 1862 říš. zákonem obecním dovoleno, aby se fakultativně mohlo zemskou legislativou vsunouti mezi obecní zastupitelstvo a zemský sněm (resp. zemský výbor) též zastupitelstvo *okresní*, *župní* nebo *krajské* pro obor působnosti autonomní a to na základě zastoupení zájmového. Na tomto podkladě byla pak zřízena u nás r. 1864 jen zastupitelstva *okresní* (srovn. článek: „K vývoji samosprávy okresní").

Krajská zastupitelstva, která tanou na mysli Ulbrichovi a Plenerovi, jsou *jiného* rázu nežli jest typ kroměřížský, ježto těmto navrhovatelům jde o to, aby *vedle* krajské správy státní zřídila se zároveň krajská správa autonomní, a obojí aby *organicky* bylo sloučeno institucí ještě *třetí* (krajskými komisemi smíšenými).

Oba navrhovatelé míní, že krajské zastupitelstvo má býti složeno dle zastoupení čtyř skupin zájmových (ve smyslu říš. zák. obec. z r. 1862), po případě rozmnožených o všeobecnou třídu voličskou. Vedle krajského zastupitelstva čili sjezdu jakožto orgánu usnášecího a volícího byl by *krajský starosta* (volený na 6 let a potvrzovaný od císaře) a *krajský výbor* (o 4 údech a 2 náhradnících volených na touž dobu); naproti tomuto návrhu Ulbrichovu přeje si Plener, aby (na prospěch větší jednoty správní) předsedou krajského szjedu, resp. výboru, byl sám krajský hejtman, tedy úředník státní.

Dle Ulbricha náleželo by *do působnosti* krajských zastupitelstev: vydržovati ústavy obecně prospěšné, kollektivně hospodářské, sociální a kulturní předně na svůj groš (z krajských přirážek a dávek), pak z dotací státní vlády neb zemského zastupitelstva. Kraje mohly by míti své ústavy chudinské, humanitní, zdravotní, starobní a j., zakládati úvěrní ústavy zemědělské a živnostenské, podporovati meliorace, vodní společenstva, stavbu silnic a železnic nižšího řádu (tuto v dohodě se zem. zastupitelstvem), z části převzíti donucovací pracovny a polepšovny, zemí dosud vydržované. Za souhlasného usnesení mohlo by se též *několik* krajů spojiti administrativně, aby si založily a spravovaly některé ústavy dle statutu, jenž by musil býti schválen místodržitelem (v dohodě s výborem zemským); snad by mohly také přebrati část nákladu na veřejné školy obecné (a podle jeho velikosti obdržeti účast v jich správě) a ve svém obvodu zakládati školy střední a odborné pro rozličné živnosti. Tím ulehčeno by bylo zemským financím, za to náklady krajské by vzrůstaly, jenže ne bez jiných výhod.

Dislokace a distribuce oněch obecně prospěšných ústavů mohla by býti autonomií krajskou případně provedena, a pominuly by stesky do zemského sněmu nebo zemského výboru, že se některé části neb národnosti země ubližuje a jiné zase nadržuje. Krajská zastupitelstva působila by nejen na místo okresů, ale i *ubrala by agend jak zemskému sněmu tak i zemskému výboru*. Zemskému výboru pozůstala by (dle Plenera) hlavně hospo-

dářská správa zemská; naproti tomu ztenčila by se jeho příslušnost ve věcech obecních a okresních, v rozhodování o odvoláních v záležitostech silničních, honebních a p. (Judikatura ve věcech obecních a okresních připadla by značnou měrou smíšeným komisím krajským, o nichž bude níže řeč.) Za to zemský výbor nabyl by naopak zase vlivu na důležité hospodářské akty krajského zastupitelstva (týkající se na př. půjček a garancií, zcizení nebo zavazení nemovitostí), které by sice (dle Ulbricha) podrobeny byly schválení od místodržitelství, ale vždy v dohodě s tímto výborem.

Ztenčení autonomní správy zemského výboru nebylo by nijak na ujmu českému státnímu právu, které záleží v zemské *legislativě* a sdružené s ní zemské *exekutivě*. Zemský výbor však není zemskou mocí výkonnou; my ani nemáme zvláštního orgánu pro zemskou exekutivu. Zákony zemské prováděny jsou orgány zeměpanskými, a některé záležitosti zemského hospodářství podléhají i budžetování říšské rady. —

K zavedení krajských zastupitelstev dostačil by nyní *zemský* zákon, o kterém by se usnesla prostá většina hlasů. Ježto zemská legislativa není již vázána zásadami říšského zákona obecního z r. 1862, nýbrž může se (od r. 1867) od nich odchýliti, nová úprava svazků samosprávných náleží nyní sněmu zemskému úplně a samostatně (podrobnosti o tom viz na str. 598, II., sv. Drob. spisů Riegrových).

c) *Krajské smíšené komise čili soudy* jako organická pojítka krajských vlád s krajskými zastupitelstvy.

Několikráte stala se již zmínka o tom, jak důležité by bylo *překlenouti náš dualismus správní* (státní a autonomní) institucemi, ve kterých by občané laikové účastnili se (z čestné povinnosti) v záležitostech vlastní správy *státní* vedle úředníků zeměpanských, a tím přispívali ku zdokonalení výkonů administrativních.

Proto Plener i Ulbrich vítali by takovou novou formu správy kollegiální po krajích jakožto zvláště výhodnou, jde-li o *správní justici*, tím že by k dovednosti byrokratické družila se jako doplněk praktická zkušenost laická. Něco podobného anglickému selfgovernementu (staršího typu) aneb pruským sborům smíšeným (v krajích a vládních okresech) hodilo by se také nám. Proto navrhuje na př. Ulbrich, aby se pod předsednictvím krajského hejtmana (nebo jeho zástupce) ustavily též u nás *„krajské komise“* čili *„krajské soudy“ smíšeného rázu*, složené totiž jednak ze státních úředníků (krajských radů se soudcovskou kvalifikací), jednak z údů volených z občanstva (na 3letou dobu) krajským sjezdem (kraj. výborů nebo jiných osob). Tyto komise rozhodovaly by jménem krajské vlády jednak ve věcech sporných mezi jednotlivci, korporacemi a obcemi (v I. nebo II. instanci), jednak v trestních, náležejících k příslušnosti správní, dále v příčině užívání, vedení nebo bránění vod, konečně o propůjčování neb odnímání živnostenských práv a schvalování živnostenských provozoven. Před krajskou komisí jako správním soudem platilo by veřejné ústní a kontradiktorické řízení.

K zavedení takových komisí bylo by třeba říšského zákona, po případě císařského nařízení dle § 14.; jenom přikazování agend autonomních vyžadovalo by zároveň zákona zemského.[1] —

Navrhované krajské instituce mají vedle své stránky správní též *stránku národnostní*, zvláště tu, že by jimi asi valně zmocněl národní ráz německého i českého území, a že by právě smíšená povaha těchto sborů sama sebou nutkala k tomu, aby v českých krajích jazyk český byl skutečně vnitřním jazykem jednacím. —

Dojde-li ku zřízení krajských zastupitelstev, dosavadní zastupitelstva *okresní* buď by zanikla (jak si němečtí poslanci přáli r. 1902), nebo by se jejich postavení značně změnilo. Na rozdíl od poslanců německých nežádali ani Ulbrich ani Plener, aby tato zastupitelstva byla zrušena. Onen chce je míti dokonce voliči do zastupitelstev krajských, tento míní, že by mohla býti zachována v podobě okresních svazků silničních, jaké jsou na Moravě, ve Slezsku a v Dol. Rakousích.[2] — —

Ukončujíce svůj referát, máme za to, že již sama tato kostra Riegrových pouček o *samosprávě* vydává dostatečné svědectví o tom, jak důkladně auktor věc studoval, a jak hluboce ji promyslil předně po stránce *theoretické*. K tomu přistupují pak jeho popisy *konkrétní* samosprávy rozličných států, jež sice nemohli jsme zde ani v nejstručnějších rysech reprodukovati, ale přes to neobáváme se tvrditi, že i přísného posuzovatele uspokojí svou jasností a výstižností, probouzejíce v něm zároveň lítost, že nám tak záhy odešel pracovník také v tomto oboru tak znamenitý a nesnadno nahraditelný.

Z Riegrových statí o *dějinách ústavních* periody nedávno minulé jest nejrozsáhlejší a jaksi ústřední „Náš ústavní vývoj od r. 1848" (s podrobným líčením jednání v parlamentech a bystrým rozborem ústavních dokumentů). Pokračováním tohoto obšírného článku jest stať „Z novějších dějin ústavních", kterou vykládá se *nynější* konstituce rakouská; články ostatní řeší themata speciální, někdy přehledně, jindy zevrubněji. — V pracích Riegrových namanuje se ovšem mnoho materiálních dat, která vyskytují se často také v politických časopisech českých. Tím stává se, že ukvapený čtenář, jakmile okem mihl po několika řádcích těchto spisů, domnívá se, že již předem zná, jaký bude výklad. Ale je to sebeklam: tento čtenář znal dosud toliko membra disiecta, ne jejich úplnost ani vniterný svaz, ne dosah a význam vnitřních i zahraničních událostí, z kterých důležité listiny ústavní vyvěrají, ne přesný, nýbrž leda jen polosprávný smysl i účel těchto listin, a co nade vše váží — ten čtenář *před* svou nynější četbou neměl opravdu vytříbených, pečlivě rozlišených ponětí konstitučních. Toho všeho *teprve nabývá* z pouček Riegrových a zároveň povznáší se vřelým patriotismem auktorovým, očistěným v ohni vědecké kázně a vzdáleným rmutu všedního politisování. A přece dosud těch, kteří by si chtěli při-

[1]) Podrobnosti o tom viz na str. 605.—606. II. svazku Drob. spisů Riegrových.

[2]) Srovn. závěr Riegrova článku: „K vývoji samosprávy okresní".

nésti tuto vzácnou kořist z pramene tak blízkého, jest u nás na podiv po-řídku; — — jako by nestálo jim za práci ani sbírati ovoce, které jim sype do klína strom tak štědrý a tak ušlechtilý.

Panu prof. dru. Kadlecovi náležejí upřímné naše díky za nevšední obětovnost, dovednost a píli, s kterými vydání Drobných spisů Riegrových upravil k pohodlí všech českých čtenářů; tím pietu svou k zesnulému auktorovi nejpatrněji osvědčil. *Jar. Božek.*

Hye-Hugelmann, Erkenntnisse des k. k. Reichsgerichtes, XVII. díl 1. sešit, nálezy č. sb. 2217 — 2288.

Urychleným tempem se nyní uveřejňují nálezy říšského soudu. Sešit, o kterém referuji, přináší nálezy do konce roku 1916. Neskýtají v velikém celku zajímavější látky, resp. řešení zcela nových právních otázek. Lví podíl patří i v tomto svazku žalobám státních, pokud se tkne zemských zřízenců týkajícím se služebních a jinakých požitků. Z ostatního obsahu vyjímám pouze tyto nálezy:

Č. sb. 2237. Bylo tu vysloveno, že není porušeno ústavní právo ústavou zaručené (čl. XIX. zákl. zák. o právech občanských) nařízením aby Rumun v Bukovině podal jako advokátní koncipient žádost za při-puštění k právní praxi soudní v jazyku německém. Není přesvědčivé *odů-vodnění* nálezu říšského soudu. Kdybychom chtěli důsledky tohoto odů-vodnění přenésti na správní úřady, musili bychom tvrditi, že u správních úřadů není vlastně vůbec doména čl. XIX. (vždyť president soudní najiste obstarává v otázce nás zajímající *veřejné* funkce, třeba ne soudcovské jsou to jistě funkce *úřední* („in Amt" čl. XIX.) *Lehce* se říšský soud přenesl také přes skutečnost, že subjekční poměr nastává u (právního praktikanta soudního teprve *připuštěním* k soudní praxi. Před tím j žadatel nesporně zcela *obyčejnou* stranou, *s jakou se před správními orgány setkáváme velice často* (ani event. námitka, že se žádost vyřizuje dle volného uvážení, nemůže ničeho měniti na situaci). Snadno se vypořádal říšský soud konečně s důkazem, na jakém právním základě spočívá německá úřední řeč v území, o které jde („bylo tomu tak ode vždy a také nyní je to tak", toť argument říšského soudu)

Č. sb. 2249. Jde o náhradní nároky veřejné nemocnice proti zem-skému fondu na náhradu ošetřovacích nákladů. Při tomto nálezu je podivno to, že říšský soud vůbec neuznal potřebným dokazovati *závaznost* výnosu státního ministerstva ze dne 23. března 1866 č. 3731 a ministerstva vnitra z 9. září 1883 č. 14336. Vždyť přece říšský soud má rozhodovat jen dle norem právních, *pokud jde o relace mezi různými subjekty*. Když u vůbec ony pouhé výnosy cituje, měl odůvodniti, proč jimi může právě on operovati.

Č. sb. 2277 týká se zásadní otázky. Státní správa provedla kontrolu veřejné lékárny a zkoumala námětkou několik ukázek lékárnického zboží. Zástupci lékárny dožadovali se na státu zaplacení 1 K 24 h za zkoušené ukázky zboží (jež bylo shledáno nezávadným). Otázka zní: je stát po-vinen dáti lékárníkovi peněžitou náhradu za zničené zboží? Říšský soud

odpověděl, že stát takové povinnosti *nemá*. V odůvodnění se praví, že eventuelní zničení zboží se neděje na základě přechodu vlastnického práva, nýbrž je důsledkem nutně spojeným s provedením zkoušky. „Že v daném případě byly překročeny hranice nutného, žádná strana netvrdila". Zároveň je prý jisto, že nebylo užito preparátů ceny převyšující obyčejnou míru a zatěžující provoz lékárny nepřístojně. Žalobce se tedy domáhá od státu náhrady souvisící s prováděním vyšetřování (kontroly) „v rámci obyčejného pochodu". Pro takovýto nárok není právního titulu ani v positivních předpisech ani v „povaze věci". Zajímavé by bylo, kdyby byl říšský soud jasněji rozvedl, co je to zde „povaha věci". Je to snad narážka na mimořádné oběti ve smyslu O. Mayerových výkladů o náhradě škody způsobené *řádným* výkonem veřejné moci, anebo byla by — pro obor *veřejného* práva — situace podstatně jiná a proč, kdyby bylo vzato více zboží na zkoušku než bylo nutně třeba anebo zboží dražší? Není sympatické takovéto málo určité formulování. *Hoetzel.*

Layer Max., Zur Lehre vom öffentlichrechtlichen Vertrag, Štýrský Hradec a Lipsko, 1916, 69 str.

K sedmdesátým narozeninám věnuje O. Mayerovi autor známého rozsáhlého spisu Prinzipien des Enteignungsrechtes, profesor štýrskohradecké university Max Layer zhuštěně a nabádavě psanou monografii o veřejnoprávních smlouvách a dospívá k závěrům částečně jiným, než oslavenec. O. Mayer patří totiž k těm, kdož smlouvu veřejného práva obmezují na míru nejmenší. Positivní zákonodárství velice často však mluví o smlouvě, dohodě, ujednání. Pro theorii naskýtá se tu velice vděčné pole pro úvahy, proč a pokud přes toto názvosloví nemůžeme mluviti ve veřejném právu vždy o smlouvě, nýbrž proč situace takové musíme konstruovati jinak než s hlediska civilněprávní smlouvy. O. Mayer sám průběhem své vědecké dráhy formuloval své stanovisko stále ostřeji a stával se vždy zaujatějším k pojmu smlouvy veřejnoprávní. Tam, kde vidíme obyčejně smlouvu veřejnoprávní, spatřuje O. Mayer jednostranný (správní) akt subjekční (Verwaltungsakt auf Unterwerfung), v souhlasném projevu adresáta tohoto aktu nespatřuje O. Mayer smluvního prohlášení, nýbrž pouze odstranění zákonné překážky akční volnosti státní moci. Pravé veřejnoprávní smlouvy připouští O. Mayer jen mezi samosprávnými svazy a v sekundárních poměrech svazových břemen. Layer dospívá ve své monografii k jiným závěrům a připouští veřejné smlouvy v rozsahu daleko větším. O. Mayer v právě vyšlém 2. vyd. II. svazku Deutsches Verwaltungsrecht (str. 683 pozn. 1.) soudí, že většina Layerových veřejnoprávních smluv je buď subjekční správní akt anebo soukromoprávní smlouva. Je proto vysoce zajímavé přihlédnouti k důvodům Layerovým. Dospíváme takto ke zcela subtilním kontroversám.

Layer uvažuje takto: Vyjíti musíme z (pevného) pojmu smlouvy. Legální definice smlouvy vůbec nepodává občanský zákonník, protože jeho § 861 podává nanejvýše pojem smlouvy obligační. Podstatným znakem smlouvy je souhlas vůle kontrahentů. Každá smlouva je souhlas vůle stran,

což však neplatí obráceně: nemůžeme tvrditi, že každý souhlas vůle účastníků je smlouvou. Nutno proto smlouvu odlišiti od t. zv. ujednání (Vereinbarung) a aktu úhrnného (Gesamtakt). Důraz je klásti dále na to, že při smlouvě souhlasné projevy se činí *navzájem*, t. j. že mezi nimi je vzájemná souvislost: jeden se činí v očekávání druhého. Dále je pro smlouvu civilního práva podstatné, že právní účinky smlouvy se mohou týkati jen smluvníků samých, a protože civilní právo upravuje jen subjektivní práva a povinnosti mezi stranami, může účinek smluvních projevů stran záležeti pouze v zakládání, rušení a změně subjektivních práv a povinností kontrahentů samých; nemusí to zrovna býti vzájemná práva a povinnosti smluvníků. Nabytí, změna a zrušení práv resp. převzetí, změna a zrušení závazku musí se objeviti aspoň u jednoho kontrahenta. Layer dospívá k tomuto schematu: 1) smlouva: souhlas vůle s právními účinky mezi stranami, 2) ujednání (Vereinbarung): sjednocení (souhlas) vůle s účinkem mimo strany, 3) úhrnný akt (Gesamtakt): souhlasné projevy vůle s účinky na venek bez sjednocení stran. Všecky tyto tři formy mají společné to, že súčastněné subjekty činí projevy vůle rovnocenné, t. j. projevy ty působí *stejným* způsobem ke vzniku právních následků. Theorie, která tvrdí, že smlouvy nejsou možné mezi subjekty nadřízenými a podřízenými, musí důsledně (dle Layera) dojíti k závěru, že mezi takovými subjekty nejsou možny ani ujednání a akty úhrnné. Proti O. Mayerovu názoru, že veřejné právo zná (z pravidla) jen jednostranné akty subjekční, nikoli smlouvy, protože smlouva předpokládá rovnocenné subjekty, namítá Layer, že naše positivní právo zná nesporné příklady soukromoprávních smluv se státem. O. Mayer musil by možnost takových nesporných smluvních poměrů mezi občanem a státem konstruovati jen vsunutím fisku, takže by tu nastalo rozdvojení státní osobnosti na stát jako nositele vrchnostenské moci a na fiskus. Je to *petitio principii, tvrdí-li se, že stát jako veřejná správa vystupuje jen v úloze jednostranně rozkazující a zakazující moci.* Konstrukce O. Mayerova, že souhlas občanův při správních aktech subjekčních není projevem smluvní vůle, nýbrž že pouze odstraňuje překážku zásadní akční volnosti veřejné správy (mocí výkonné), nedá se držeti. Správní úřad může korrektně jednati jen v mezích své zákonné kompetence a souhlas strany neopravňuje ho k jednání *mimo* zákonnou hranici kompentenční. *Výkonná moc jest zákonně vázána* a není všeobecně *závazná*, nýbrž jen, *pokud jedná v mezích právního řádu.* Všeobecně jednostranně závazná vůle státní neprojevuje se ve správě, ve správním aktu, nýbrž pouze v zákonnodárství. Jenom ve formě zákona projevuje se ryzí nadřízená a dále neobmezitelná vůle státu. Správní akt, *pokud zasahuje jednostranně do jmění a svobody občanovy*, potřebuje zákonného zmocnění a to nemůže býti nahrazeno souhlasem postiženého. Chce-li tedy správa docíliti správního účinku, ke kterému se jí nedostává autorisace zákonné, nezbývá jí nic jiného, než, aby na půdě rovnosti s poddaným docílila souhlasu vůle, t. j. aby s poddaným uzavřela smlouvu (nebo ujednání). Tatáž cesta je jí volna i tehdy, když nepokládá za účelno užiti své moci (jednostranně) rozkazující. Na půdě práva soukromého má stát plnou schopnost k právům a činům. Takové soukromoprávní úmluvy

mohou sice ve svém konečném účinku nahraditi použití mocí imperativní. O tom není vůbec pochybnosti. Sporno je však, jsou-li možné takové smlouvy, které mají *bezprostřední* účinky *veřejnoprávní*. Takové smlouvy zveme veřejnoprávními, neboť podle *rozdílnosti* právních *účinků* lze provésti lišení mezi smlouvami soukromoprávními a veřejnoprávními. Veřejnoprávním je pak ten právní poměr, když práva a povinnosti v něm zahrnuté nejsou předmětem soukromoprávního řádu právního, nýbrž jsou upraveny předpisy práva veřejného (že Layer Weyrovo a Kelsenovo popírání oprávněnosti právního dualismu pokládá za *zřejmě* nesprávné, nemůže překvapovati). Veřejné právní poměry mají po výtce ráz poměrů *mocenských*, čímž chceme říci, že jedna strana (stát) může právo a povinnosti *sama* určovati zavazujícím způsobem a jejich plnění *vynucovati* vrchnostenským nátlakem; ale ne všecky veřejnoprávní poměry mají tuto povahu, zvláště ne právní poměry mezi rovnocennými veřejnoprávními svazy (samosprávnými korporacemi). Při nich sám O. Mayer uznává možnost veřejnoprávních smluv.

Z pojmu smlouvy dosud podaného neplyne nikterak, že by jeho obsahem nemohla býti veřejná práva a povinnosti, resp. že by se jí nemohly zakládati mocenské poměry v pravém smyslu. Pouze soukromoprávní smlouva toho nemůže, ale to neplyne z povahy smlouvy jak takové, nýbrž z podstaty soukromého práva. Je libovolnou domněnkou, jakoby každé veřejné právo a každá veřejná povinnost mohly býti zakládány jen jednostranným aktem státní moci; ovšem že *smlouvy v oboru veřejného práva mohou býti* — z důvodů na snadě jsoucích — *jen výjimkou*, která je buď zákonem výslovně předvídána anebo tak zákonně připuštěna, že zákonná norma má povahu normy *dispositivní*, t. j. má jí býti použito jen v nedostatku jinaké, t. j. smluvní úpravy (že by rozeznávání norem dispositivních a imperativních bylo nepřípustno, jak dokazuje Dominik v minulém ročníku t. č., jest očividný omyl a nemá to smyslu). Nelze za smlouvu veřejnou pokládati všecky ty případy, kdy správní akt se vydává jen k návrhu strany anebo předpokládá její souhlas. Už obyčejný smysl slov mluví proti tomu, pokládati všecky ty případy, kdy správní akt se vydává jen k návrhu strany anebo předpokládá její souhlas. Už obyčejný smysl slov proti tomu mluví, abychom na příklad v udělení milosti k žádosti odsouzeného spatřovali smlouvu mezi odsouzencem a státem. Mluví se přece v podobných případech o žádosti, prosbě a p., nikdy o smluvní nabídce. Zákon všeliké právní účinky připíná k úřednímu aktu, jehož platnost má zakročení strany za pouhý předpoklad. *Tvořivou moc* má tu z vůle zákona *jen úřední akt*. Žádost (souhlas) adresátova je tu jen jedním z předpokladů, které úřad má zkoumati. Práva a závazky takto vznikající spočívají jen na úředním aktu; *předcházející návrh* nehraje tu samostatné úlohy, nýbrž je *skonsumován správním aktem*. Zdůrazniti jest skutečnost, že správní akty práva a povinnosti zakládající, měnící a rušící mohou býti vydávány jen na základě zákona; jedná se tedy vždy o utvoření právního poměru aspoň v hlavních rysech existujícího v zákoně.

Na základě těchto zásadních úvah probírá Layer v II. odstavci své práce některé právní poměry našeho správního práva, které obyčejně se

pokládají za smluvní, a zkouší na nich správnost a upotřebitelnost svého pojmu „smlouva".

1. V popředí zájmu naukového bylo a je ustanovení ve státní službě a přijetí do svazku státního, pokud se tkne obecního. Se smlovou nemají nic společného případy, kde někdo má nárok na založení řečených poměrů (srovn. vydržení práva domovského), neboť tu propůjčovací akt je pouze plněním zákonné povinnosti. § 15. úřednického zákona z 15. dubna 1873 č. 47. ř. z. vykládá Layer ve smyslu veřejnoprávní smlouvy a má za to, že by se tu jmenovací akt měl odděliti od stanovení požitků služebních.

2. Četné správní akty mohou býti vydávány jen se souhlasem příjemcovým (koncese, povolení a p). Žádost (návrh) strany má tu „aspoň velkým dílem" (až pokud?) význam také pro obsah žádaného povolení daleko více než při udílení státní služby a příslušnosti, kde se jedná o jednoduché použití „zákonného statusu." Nemůže tu jíti o smlouvu; i mluva příslušných právních norem je proti tomu.

3. Dále pojednává Layer o zjevech, v kterých i nejneúprosnější nepřátelé veřejných smluv z části vidí pravé veřejné smlouvy. Jedná se tu o veřejnoprávní závazkové poměry, o příspěvky ve prospěch veřejných účelů, jichž má chrániti veřejná správa, a které jsou ve správních zákonech zásadně upraveny. Pokud běží o konkretní určení a uplatňování takových zákonných závazků., nelze arci mluviti o smlouvě. Ale je namnoze možné jinaké stanovení těchto práv a závazků:

a) Mnohdy lze správním zákonům dáti ten smysl, že *úmluvou* účastníků (konkurenčních činitelů) lze *modifikovati* rozdělovací klíč. Kde vystupuje více konkurentů (srov. úhradu nákladu silničního, vodního), nejsou tito k *sobě* v žádném právním poměru, nýbrž *všichni dohromady* jsou *vůči veřejné správě* zavázáni hraditi náklad, každý určitou kvotou. Strany konkurenční nemohou se tedy jen tak beze všeho mezi sebou umluviti o jiném repartičním klíči, jenž by zavazoval i veřejnou správu, nýbrž taková dohoda musí býti uzavřena s veřejnou správou samou. Dohoda taková je buď možna tak, že se správa smluví s jednotlivými konkurenty anebo že schválí dohodu uzavřenou mezi konkurenty navzájem. Smluví-li se konkurenční činitelé pouze mezi sebou, je sporno, má-li taková dohoda vůbec právní význam, resp. nezakládá-li aspoň mezi konkurenty soukromoprávní vztahy (závazky). Rakouská praxe tu značně kolísá. V některých nálezech vyslovil správní soud na př., že takové soukromoprávní dohody mezi konkurenty mají význam i *vůči správě* ve dvou směrech: 1.) že exekuce *takových* konkurenčních závazků děje se politickou cestou, 2.) že správní úřad má likvidní takové závazky konkurenční vzíti za základ svých rozhodnutí, takže zákonný klíč konkurenční by přicházel teprve subsidierně v úvahu. Všeobecně nelze dle Layera s *touto* praxí souhlasiti. Dlužno od zákona k zákonu vyšetřovati rationem legis. Některé (ne mnohé) zákony opravdu dávají přednost smluvenému klíči před klíčem zákonným. *Všecko se tu tedy zredukuje na výklad zákona.* Pokud nelze ze zákona vyvoditi této *bezprostřední závaznosti* úmluv konkurentů *vůči správě*, jest úmluvy ty pokládati za *soukromoprávní*, jejichž účinky projevují se jen *mezi stranami*, t. j.

ty by mohly navzájem se domáhati korektur zákonného klíče konkurenčního. (Správní úřad mohl by od jednotlivých konkurentů požadovati jen kvoty dle zákonných norem a jen ty by mohl vymáhati politickou exekucí). Ale správní úřad má možnost (vždy?) takovou soukromoprávní dohodu *dodatečně* schváliti s účinkem *proti sobě.* Pokud smlouvy konkurentů uzavírají se přímo se správou, jsou veřejnoprávní.

b) Veřejnoprávními smlouvami mohli by k zákonným činitelům konkurenčním přistoupiti prý i extranei, t.j. osoby *mimo* zákonné konkurenty stojící. Veřejný zájem se tím jen podporuje. Předpisy právní někdy s tím dokonce počítají a prohlašují veřejný podnik za neproveditelný, když se nesežene takovou dobrovolnou konkurencí dosti prostředků — srovn. říš. zák. z 25. listopadu 1883 stran českomoravské transversalní dráhy. O nějakém aktu správním nelze tu vůbec mluviti, postup je dokonce opačný: státní správa tu nanejvýš bere na vědomí" nastalou úmluvu konkurenční. Veřejnoprávnost smlouvy takové plyne z jejích účinků. Zakládajíť se povinnosti, které svou povahou patří k právu správnímu a od správy mají býti chráněny. Odtud plyne také příslušnost správních úřadův a politická exekuce. I výkladová pravidla jsou jiná než při úprávě jednostranným správním aktem.

4. Tím si zjednává Layer přechod k veřejnoprávním *smírům* t. j. smlouvám sloužícím zásadně upravení poměrů neurčitých a nejistých. Hlavním případem je *paušalování poštovního porta.* Dle positivního práva sluší porto pokládati za veřejnou dávku. Placení paušalu má tutéž právní povahu veřejné dávky a sleduje všecky materiální a formální předpisy veřejného práva. Že tu jde o smlouvu, nikoliv o jednostranný akt, plyne hlavně z formy jednání. Něco podobného se přihází i při jiných veřejnoprávních dávkách majetkové povahy; obzvláště zná praxe paušalování úrazových příspěvků. Správní soud podobné smlouvy o paušál uznává. Částečně tutéž povahu mají sjednání (Abfindungen) o právu daňovém. Smíry resp. novace se vyskytují také mezi státem a zeměmi — zvlášť zajímavý příklad skýtá zákon z 29. března 1869 č. 70 ř. z. stran paušalování subvencí některým zemím od státu placených. Layer uvádí další zákonné předpisy.

5. Blízko těmto zjevům stojí *propachtování* veřejných dávek. V této souvislosti jedná Layer zvláště o poměru *hasičských spolků* k obci ve smyslu požárních řádů. Pokud spolky hasičské s obcí uzavírají úmluvy, na základě kterých sbor hasičský resp. jeho orgán (velitel) přejímá veřejné funkce při požárech a p., máme dle Layera činiti se smlouvou veřejnoprávní, protože jejím obsahem jsou veřejné funkce a spolek sám vstupuje k obci do mocenského poměru zračícího se v moci dozorčí a rozkazovací (mám za pochybné.) Sem patří také § 121 živn. řádu. Neboť kolektivní přístup společenstva živnostenského k nemocenské pokladně spolkové nebo k zapsané pokladně pomocné je možným jen smlouvou s těmito pokladnami. Veřejnou je smlouva ta proto, že jde o nesporně veřejnoprávní poměr, protože pokladna, ku které se přístup stal, stává se nucenou pokladnou pro příslušníky společenstva.

6. Dalším působištěm veřejných smluv je poskytování státníc výpomocí, *subvencí* a p. (ve veřejném zájmu). Těmto poměrům, které jso upraveny velmi často zvláštními zákony, věnuje Layer zvláštní pozor nost. Pojednáme o těchto otázkách v jiné souvislosti.

7. Pochybnější je právní povaha *zpáteční koupě* (výkupu, Einlösung soukromých drah státem a *prodej státních drah* soukromým společnostem Zajímá nás arci jen dobrovolná koupě soukromé dráhy státem (zevn jde tu najisto o smlouvy; sporné je pouze, běží-li o smlouvy veřejno právní. Smlouvy tyto mají jednak soukromoprávní obsah (koupě pozemků provozního partu, přebírání železničních dluhů a p.), jednak jsou v nic prvky veřejnoprávní (přechod veřejného vlastnictví železničního podnik a vzdání se železniční koncese, obsažené v prodeji železnice). Jd tedy o *smíšené* právní jednání; to dobře snese forma smlouvy společn právu soukromému i veřejnému. In formali byly tyto smlouvy posuzo vány civilněprávně (příslušnost řádných soudů). Složitá je situace p prodeji státních drah, jenž se v letech padesátých a šedesátých minuléh století často vyskytoval. Předání celých veřejných fondů do zemské správ následkem únorové ústavy sem nespadá, protože bylo provedeno zákony Ale přenešení podobné cestou správní se dosud vyskytuje na př. u nemocn čních fondů do zemské správy. Dle Layera jde tu o veřejnou smlouvu protože další správa tohoto fondu tvoří obligatorní úkol zemské samo správy; k tomu arci jsou přimíšeny prvky soukromoprávní: převod ne movitosti a p. Stejně tomu je při převádění veřejných silnic se subjekt na subjekt.

8. Poměrně stručně jedná Layer o veřejnoprávních smlouvách me samospravnými svazy a to proto, že poměry ty jsou nejméně sporné Dohodám obcí stran sloučení musí Layer se svého hlediska přiznat povahu pouhého ujednání (Vereinbarung), „protože se tím netvoří práv a povinnosti obcí navzájem, nýbrž nový právní subjekt“, kdežto úmluv obcí stran změny hranic musí hodnotiti jako pravou smlouvu, „protož tím vzniká pouze territoriální změna v rozsahu samosprávného práv súčastněných obcí“ (dosti umělé lišení, musí-li témuž slovu v témž neb příbuzném zákoně podkládati tak různý smysl). Sem hledí dále smlouv obcí stran sloučení ke společné správě a ke zřízení společných ústavi Četné zjevy sem patřící byly upraveny specielními zákony (srovn. zdra votní obvody, spojení Prahy, Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkov ke zřízení a spravování společné vodárny, vysoce zajímavý zákon). Jak obce mohou se i země smlouvati co do spravování zemských správníc záležitostí. Dle Layera nejsou v tom směru podrobeny žádnému zákon nému obmezení a jejich smlouvy nepodléhají ničímu potvrzení, schválen Takové smlouvy týkající se zřizování, vydržování a správy společnýc donucovacích pracoven, ošetřovacích nákladů za cizí „zemské“ příslušník ve veřejných nemocnicích (zemských) a p. Smlouvy veřejné mohou s vyskytovati dokonce i *mezi soukromníky* resp. soukromými spolky nada nými obstaráváním veřejných správních úkolů. Zvláštním případem jso smlouvy péageové ve smyslu § 10 lit. *g*) železnic. zák. koncesního. Ž

tu jde o veřejnou smlouvu, plyne už z její nahraditelnosti správním aktem (opatřením ministerstva železnic) a z výslovného odvolávání se na veřejné zájmy. Ostatně jest odkázati také na symptomatický kompetenční předpis § 13 želez. zák. konces.

9. Layer míní, že soukromníci mohou mezi sebou veřejné smlouvy uzavírati *jen* na základě výslovného zákonného zmocnění, protože ,,jejich veřejná práva a povinnosti jsou v celku ryze osobní povahy", soukromník nemůže jinému ani ukládati veřejných závazků ani propůjčovati veřejných práv. Příkladem veřejných smluv mezi soukromníky jsou smlouvy mezi konkurenty (srovn. výše). Layer sem kromě toho čítá *zmocňovací smlouvu* stran výkonu veřejných funkcí, zvláště volebního práva (praktické zvláště při volbách obecních). Předpisů občanského práva tu prý nelze užiti, protože ,,obsah zmocnění je vůbec určen zákonem a nepřipouští obmezení a modifikací plynoucích z vůle stran". (Praxe jinak; sluší tu rozeznávati dvojí stránku zmocňovacího poměru.) Dále sem řadí Layer úmluvu rodičů žijících ve smíšeném manželství stran náboženského vyznání dětí. Dle jeho základního pojetí není tu pravé smlouvy, nýbrž veřejnoprávní ujednání, protože rodiče neupravují svých práv, nýbrž veřejnoprávní status svých dětí.

10. Layer končí své výklady smlouvami *dodavacími a zadáváním veřejných prací*, tedy zjevy, které tvoří nejmarkantnější příklady *francouzských smluv správních* (contrat administratif.) Kdežto v právu francouzském je tu dána příslušnost správních úřadů nebo správních soudů, jest u nás naopak vyloučeno, aby se stát vzdal pořadu práva (dekret 1819 a 1820). Ale jinak řečené smlouvy mají *zvláštnosti* proti obyčejným smlouvám práva soukromého. Celý postup je do podrobností určen objektivními normami, nyní ministerským nařízením ze dne 3. dubna 1907 č. 61 ř. z. Layer shrnuje svůj úsudek o těchto smlouvách takto: jsou to smlouvy práva soukromého *s příměsky* veřejnoprávními a to k vůli veřejnému zájmu, jejž smlouvy ty sledují: *Stát jako kontrahent přináší si s sebou všeobecné mocenské poměry, jež jsou mu i jinak k ruce.* Máme před sebou smlouvu s obsahem smíšeným.

Rozbor právních forem vyskytujících se při provozu státních pošt, telegrafů a telefonů, státních železnic, státních monopolů, c. k. skladišť v Terstu a p. vyhražuje si autor na jinou příležitost. Můžeme se na to jen těšiti, protože autorovy výklady svědčí o neobyčejné znalosti látky a rozvážnosti úsudku opíraného prozřetelně o předpisy positivního práva. Tím jeho výklady nabývají jistoty a přesvědčivosti. Kladl bych důraz na to, že otázka správních smluv nebyla u nás dosud řešena v té rozsáhlosti, jak je tomu u Layera. Zaznamenání zaslouží tyto these spisovatelovy: různá *interpretační pravidla* (zásady) platí dle toho, rozhodneme-li se pro právní jednání soukromoprávní nebo pro veřejnoprávní, resp. pro jednostranný akt a contr. smlouvy. Obšírnějšího pojednání potřebují Layerovy poznámky o přípustnosti správních aktů poskytujících příjemci *výhody*. Dokázati jest přesně, jaký smysl má v našem právu ,,výhrada zákona" resp. nemá-li přece jen pravdu O. Mayer se svým tvrzením, že přivolení

adresátovo nahražuje opravdu zákonné zmocnění. Že zejména výklady o právu subvenčním snesly by zevrubnějšího odůvodnění, poznamenal jsem už ve svém referátu. Nepřesvědčily mne zcela výklady Layerovy o veřejnoprávní povaze úmluv, kterými extranei stávají se spolu konkurenty. *Hoetzel.*

Politická oekonomie.

Dějinný vývoj a výsledky pensijního pojištění zaměstnanců c. k. státních drah. Napsali Dr. Emil Novotný a Dr. Jan Pospíšil. Zvláštní otisk z „Časopisu českých úředníků železničních". Nákladem spolku českých úředníků železničních v Praze, 1911.

Spis rozpadá se ve dva díly: historický a statistický. V prvním zabývají se spisovatelé povšechným vývojem pensijních a provisijních ústavů počínajíc zřízením prvé železné dráhy v Rakousku. Nejprvé ovšem pensijním zařízením drah soukromých a teprvé později státních. Při tom brán zřetel k akci postátňovací, která byla velmi rozmanita i co do otázky pensijního opatření zaměstnanců. Zajímavým momentem jest tu stále zřetelnější pronikání živlu sociálního. Dále pojednávají autoři o obsahu a vývoji jednotlivých ustanovení pensijních, zejména o účelu tohoto pojištění, okruhu oprávněných osob, o podmínkách pensijního nároku, předmětu pojištění týkajícího se zřízenců samých, pak vdov, dětí, jiných příbuzných jakož i provisí z milosti. Dále o výplatě pensí, pozbytí a opětném nabytí pensijních nároků, úhradě nákladů a správě i právní povaze pensijních ústavů. Druhý díl obsahuje statistiku jednak v celém území Rakouska, jednak v oblastech jednotlivých ředitelství. Pečlivě sestavené tabulky poučují nás při aktivních zaměstnancích, o přibytku členstva, vstupu do pensijních fondů, reaktivování úbytku členstva, dobrovolném a nedobrovolném odchodu ze služby, vstupu do výslužby a úmrtí. Rovněž tak pokud jde o pensisty. Dále uvedeny číslice o věku v době vstupu do výslužby a o době členské. Tabulky doprovázeny jsou výkladem textovým, vysvětlujícím náležitě číslice s příslušnými závěry.

Dle povahy věci jest celá práce rázu *popisného* a do *hlubších úvah teoretických se nepouští.* Avšak jest v tom směru *záslužná,* že snáší s *velikou pílí* materiál jinak těžko přístupný a pro historický vývoj sociálních poměrů zřízenců železničních v Rakousku *důležitý.* Zejména oddíl statistický podává ve směru tom *cenné výklady,* které dalším pracem na tomto poli mohou býti vítanou pomůckou, i sluší *záslužnou snahu* i *píli* autorů, jejímž výsledkem jich spis jest, *plně oceniti.* *Horáček.*

Finanční věda a finanční právo.

Lotz, Finanzwissenschaft. Tübingen (Mehr.) 1917, XVI a 839 str. lex. 8°.

Známý mnichovský národohospodář vydal svoji učebnici finanční vědy jako úvodní svazek příručky práva veřejného, a třeba že ji věnoval dvěma svým učitelům tak různého a přece vysloveného typu národohospodářského,

L. Brentanovi a G. F. Knappovi, ukazuje již zmíněná okolnost formální, že spisovatel vedle úvah finančně vědeckých značnou měrou zřetel svůj obraceti chce k ustanovením positivně právním. Jest tomu skutečně tak, ale činnost autorova, zajisté záslužná, jest přece jen po vzoru převzatém od Raua i A. Wagnera především deskriptivní.

Úvahy methodologické vrcholí v době nynější v nazírání, že při jevech komplexních jest pro úsudek prohloubený užitečno ponechati tvoření úsudku národohospodářského i právního odděleným výkladům samostatným; nemohu neuznati prospěchu specielních nauk v tomto způsobu usuzování a možnosti jemného ciselování práce, ale zdá se mi přece, že tento rozklad zřídka najde osobu nálad a schopností shrnujících v jedno, a proto nepodává úsudku o zjevu tak, jakým v pravdě jest, a dává příčinu k odmítavému chování praxe administrativní i legislativní vůči svým výsledkům (nelzet od mužů praxe žádati obtížné činnosti slučovací, znamenající tu vyšší stupeň práce vědecké), zajisté na škodu úsudku o přítomnu a tvoření pro budoucno. Třebas bych se tedy nepřimlouval za společnou učebnici finanční vědy a finančního práva snad srovnavacího, už pro nutnost právnětechnických výkladů při právu positivním pro vědu finanční neužitečných, přece bych soudil, že podmínkou životnosti díla, v němž nauky hospodářské na základě konkretních jevů jest vykládati, musí býti, aby bralo zřetel na právní výklad důležitých institutů, a řešilo otázky sporné s obojího hlediska. Abych mluvil konkretně, odkazuji na př. na str. 444 nn., kdež podáváno řešení některých sporných otázek zdanění důchodového. Řešení toto tak, jak bylo v knize provedeno, nemá vůbec praktického významu, nevztáhne-li se na konkretní úpravu zákonnou, a pokusy docíliti výsledků přijatelných pro theorii i praxi berní jsou docela obdobny bývalým theoriím přirozenoprávním. A podobných případů možno uvésti více. Že není na této cestě sám ani první, jest známo.

Závadou s hlediska theorie finančněvědecké samé jest, že úhrady mimořádné, zejména státní úvěr, jsou spíše naznačeny než vyloženy (str. 787—822), ač zrovna doba přítomná nutí k výkladu bližšímu; po hlediscích válečné-finančních, jimž na př. Eheberg věnoval samostatný doplněk své finanční vědy, v souvislosti vyložených tu marně pátráme.

Ještě dala by se uvésti řada nedopatření; tak o přesunutí daně rentové tak významném potřebné nevyloženo (str. 382), rakouská daň ze zápalek a zapadeloval neuvedena (str. 619), důležité funkce rakouské poštovní spořitelny ponechány stranou (str. 756), výměra rakouské daně domovní podána neúplně resp. nesprávně (str. 320) a j. v.

Také v citaci pohřešujeme zpráv o mnohých publikacích, jež by neměly býti vynechány. Tak pro Rakousko citován je takřka výhradně Myrbach-Rheinfeld, ač i v jazyce německém máme obšírnou publikaci Konradovu (a to novější a doplňovanou), nehledě ani na dřívější spisy Blońského a obsáhlou literaturu speciální, z níž Lotz zná skoro jen Freibergera. Z českých autorů citovány jsou pouze publikace německým jazykem vydané (Kaizl, Kramář), ale ani tyto úplněji, tak na př. na str. 326 pohřešu-

jeme citaci jistě významného spisu Mildschuhova. O poměrech českých přes záslužné obojjazyčné publikace zemské statistické kanceláře nenajdeme v knize ani slova výkladu, ani citace.

Zásluha knihy spočívá především v dovedení výkladu až výsledkům doby nejnovější, dále v pokusech o připojení evropské soustavy berní na předcházející soustavy řecké, arabské (věc sama jest nyní předmětem specielního badání a pro všeobecnou publikaci nevalně zralá), dále v klasifikaci daňové, kde přikloňuje se autor (str. 222 nn.) k zásadě již dříve hájené a mnoho správného obsahující, že nejvhodnějším děliti jest daně na ukládané („veranlagte") a dle tarify vybírané („tarifierte"). Obsáhlé výklady platného práva v jednotlivých státech a přehledy statistické jsou předností knihy, jež psána je jasně, slohem prostým, skoro bych řekl ve mnohých částech populárním (tohoto označení neužívám zde nikterak ve smyslu příhany).

Jednolitost knihy způsobena byla jejím dohotovením v jednom tahu: rukopis byl připraven celý a v pěti sešitech rychle za sebou následujících najednou odevzdán veřejnosti. *Drachovský.*

Freudenfeld, Die Wertzuwachsabgabe von Liegenschaften. 112 str. 8°. Vídeň, Manz, 1917.

Autor pojal otázku daně z přírůstku hodnoty jednak po stránce finančněvědecké, jednak historické a dogmatické. V prvých dvou směrech obmezuje se v podstatě na soustavný výklad názorů v tomto směru vyvinutých a líčení přehledné, jak daň tato v Německu i u nás byla propagována i zavedena; práce v tomto směru je instruktivní a celkem úplná.

Také dogmatická část, značně se opírající ve výkladu o německý zákon obdobný, jest dosti obšírná i celkem podařená.

Pro praxi jest výhodno, že připojena jsou znění jednotlivých řádů zemských o vybírání této daně vydaných i věcný ukazatel.

Drachovský.

Respondek, Frankreichs Bank- und Finanzwirtschaft im Kriege (August 1914 bis August 1916). XVI a 203 str. 8° a tabell. přehled; Jena, Fischer, 1917 (druhý doplněk Harmsova časopisu „Weltwirtschaftliches Archiv").

Autor právem v předmluvě považuje za velmi odvážné vydati dílo o takovémto předmětu již během války a omlouvá tuto svoji odvahu tím, že tak rozsáhlý úkol prostě žádá sobě jako prvý pokus vylíčení summárního. Lze tudíž jen v těchto skromných mezích kriticky posouditi rozsah díla i jeho účelnost.

Již přehled literatury sám, třeba o sobě neveliký, ukazuje nám, že lze v Německu i v době válečné počítati s daleko rozsáhlejšími pomůckami práce vědecké, než tomu jest bohužel až posud u nás — tak hlavní literatura francouzská i významné časopisy francouzké a anglické autorovi při práci nescházely.

Hlavní oddíly spisu jednají o moratoriích (str. 1—16), bance cedulové (str. 16—83), burse pařížské (str. 83—102), ústavech úvěrních (str. 102—147) a konečně o státních financích (str. 147—203). Hlavním obsahem svým jsou pochopitelně popisné, a to — jak ani nyní jinak býti nemůže — popisné hledě na obsah pramenů, jež dostaly se autorovi do rukou. Zdá se arci přirozeno, že i tato popisná část bude, zejm. v číslech, potřebovati nového kritického probádání po válce, až bude možno na základě dokladů rozlišiti vždy stav skutečný a stav „zpravodajský."

Ale autor nepodává pouze historický přehled, nýbrž snaží se řešiti také spadající sem otázky incidentní a pátrá po důvodech, jež vedly ve Francii k zařízení jinému, nežli v Německu (tak na př. při líčení důvodů francouzských pro moratorium a proti pokladně zápůjčkové — str. 11 nn; o příčinách znehodnocení valuty — str. 64 nn.), a to celkem správně. Jest přirozeno, že hledí — třeba se tomu vyhýbal — na thema poněkud se strany (přeceňování záloh cedulové banky, jež přece byly z obou válečných půjček francouzkých miliardovými dotacemi zase vyrovnávány), ale to konečně vyskytne se v každé, i vědecké knize, jež má svým obsahem věc příliš aktuální, na níž i sám autor nutně má veliký zájem. To platí i o konečném úsudku pro budoucnost, který může býti správně pronesen teprve srovnáním stavu světového, zejména pak ve státech nejblíže konkurrujících.

Velmi četné a pečlivé tabelly dodávají dílu přehlednosti. Knihu jest užitečno čísti. *Drachovský.*

Statistika.

Engliš, Theorie statistiky spotřebního hospodářství. — Spotřební hospodářství 65ti učitelských rodin na Moravě z roku 1913—14. Brno 1917, nákladem ústř. spolku jednot učitelských na Moravě, str. 136.

Statistika spotřební byla v Rakousku až do nedávna úplně zanedbávána, podobně jako i úzce s ní související statistika cenová. Teprve v poslední době nastal v obou směrech jakýs obrat — bohudíky ještě před válkou, neboť jinak bychom ohromné změny nastalé válkou nemohli ani dobře srovnati se stavem předválečným. Příklad — jak tomu již u nás bývá — byl dán Německem, kde r. 1907 říšským úřadem práce spracováno 852 ročních účtů nezámožných rodin. Podobné šetření, ač v jednotlivostech značně zlepšené, podniknuto v letech 1912—1914 i rakouským úřadem pro statistiku práce o 119 vídeňských rodinách dělnických a výsledky uveřejněny r. 1916 ve zvláštní publikaci tohoto úřadu „Die Wirtschaftsrechnungen und Lebensverhältnisse von Wiener Arbeiterfamilien in den Jahren 1912 bis 1914". Methodu a techniku této statistiky popsal prof. W. Schiff, jenž šetření to řídil, v Annalen für Sozialpolitik r. 1913; zvláště cenné zpracování hlavních výsledků důležitých pro theorii národohospodářskou uveřejnil pak nedávno v Plenerově časopisu pod názvem „Der Einfluß von Wohlhabenheitsgrad, Einkommenshöhe und Familiengröße auf die Befriedigung der Bedürfnisse, Theorie und statistische Tatsachen".

Šetření úřadu pro statistiku práce obmezovalo se toliko na Vídeň a nevztahovalo se zatím na jiná města. Jelikož pak i město Praha nechalo projíti tuto příležitost, aniž by o své újmě s pomocí dělnických organisací podniklo podobné šetření, budeme bohužel pro srovnání poměrů našeho dělnictva před válkou, ve válce i po válce postrádati onoho pevného východiska, jaké nám mohlo poskytnouti statistické šetření týkající se ročních účtů dělnických domácností před válkou. Tím spíše musíme býti povděčni, že díky soukromému počinu prof. Engliše z brněnské techniky máme nyní jasný obraz o předválečné spotřebě, ne sice dělnictva, avšak aspoň jiné důležité sociální skupiny, totiž učitelstva. Jak sděluje Dr. Engliš v knize nahoře zmíněné, když byl napřed zevrubně pojednal o methodických základech podobných statistik, započalo šetření výzvou otištěnou ve „Věstníku" Ústředního spolku Jednot učitelských na Moravě, kteří z učitelů by byli ochotni po celý rok vésti přesné záznamy o svých příjmech a vydáních jakož i konsumovaných kvantech. Na tuto výzvu přihlásilo se 99 rodin učitelských a 47 učitelů a učitelek svobodných. Po celý rok vedlo knížky a vyhovělo všem ostatním požadavkům 65 učitelských rodin a 29 učitelů nebo učitelek svobodných. Spotřební hospodářství učitelů svobodných bylo však vzhledem k odlišné jeho povaze vyhrazeno zpracování pozdějšímu, takže předmětem zpracování zůstalo konečně spotřební hospodářství 65 učitelských rodin s 296 hlavami v roce 1913—14. Že zvolil Dr. Engliš ku zpracování právě učitelské rodiny, mělo, jak vykládá v předmluvě, důvod praktický. Bylo nutno provésti šetření se skromnými prostředky, a to bylo nejspíše možno u učitelů, kteří při své inteligenci mohli i bez kontrolly provésti zápisy správně a na něž bylo proto možno přenésti i kus účetní práce. To stalo se vskutku ve značné míře tím, že učitelům samotným svěřen úkol, pořiditi ze všech knížek pro každou rodinu jednotný přehled, jenž mohl pak být jediným podkladem dalšího zpracování. Práci tu provedla většina učitelů, jen 23 knížek bylo nutno přece zpracovati ústředně. I jinak nezklamal se Dr. Engliš ve svém očekávání a podařilo se mu o hospodaření pozorovaných 65ti učitelských rodin za jeden celý rok sebrati materiál velmi úplný, který pak zpracován velmi důkladně ve všech směrech. Tak srovnána spotřeba s důchodem a vypočten schodek i přebytek, zjištěno, kolik z celkových výdajů připadá na jednotlivá spotřební odvětví, u potravin, poživatin a nápojů zjištěna též spotřebovaná kvanta v celku a na jednu hlavu, u potravin vypočten dále dokonce i vyživný obsah jejich, kolik činí na jednu hlavu průměrná roční potřeba bílkovin, tuků, uhlohydrátů, jak velká je kalorická hodnota živin, zjištěny dále průměrné nákupní ceny nejdůležitějších potravin a nápojů a aby i co do formy konsumu byl zjednán obraz, vyžádán za jeden týden v červenci 1914 ode všech pozorovaných rodin přesný jídelní lístek, mimo to zjištěny i bytové poměry. Dodáme-li ještě, že data ta neuveřejněna jen v prostém úhrnu, nýbrž kombinována nejrůznějším způsobem, při čemž rozděleny rodiny zvláště *a*) dle počtu hlav, *b*) podle výše důchodu, *c*) podle velikosti obcí, je bohatost materiálu zřejmě patrná. Ano řekl bych skoro, že ve své snaze využitkovati materiál ve všech směrech jde

auktor — na úkor přehlednosti a poutavosti — někdy až příliš daleko a že by snad někde méně znamenalo lépe. Tak na př. zjišťuje Dr. Engliš netoliko rozdíly nákupních cen v obcích různé velikosti (z čehož soudí na různé drahotní poměry v obcích různé velikosti), nýbrž vypočítává i rozdíly nákupních cen u rodin s různým počtem hlav (z čehož chce dedukovati, zda rodiny četnější nejsou nuceny kupovati potraviny lacinější t. j. kvalitně horší; ale ve skutečnosti mohou přece rodiny o větším počtu hlav mít větší důchod, žít v obcích větších a dražších atd., takže od srovnání onoho nelze mnoho čekati) a vyšetřuje dokonce otázku: Známe-li kupní cenu celého konsumu u jedné hlavy rodin s dvěma hlavami, co by stál tentýž konsum při cenách, jež platily rodiny s více hlavami? Zde jde Engliš, jak se mi zdá, ve své snaze materiálu všestranně využitkovat poněkud daleko. Podobně je otázka, bylo-li nutno při všech bodech, o něž šlo, předvésti všechny kombinace, zmíněné nahoře ad *a*)—*e*). V mnohých případech se totiž účinky momentů nahoře uvedených, zvláště výše důchodu a velikosti rodiny, navzájem z největší části ruší, takže nám kombinace ty někdy neposkytují nových poznatků, stačilo tu snad toliko na to poukázat. Na druhé straně by se bylo snad přece zase doporučovalo, vedle počtu hlav rodin pozorovaných zjistiti též počet „normálních jednotek" a na ně hlavní data zjištěná pak převésti. Tato methoda, již zavedl již Engel, má příčinu svou v tom, že děti nelze co do konsumu klásti na rovno dospělým; děti nepočítají se tedy za celou jednotku normální, nýbrž jen určitý zlomek její, zpravidla tím menší, čím mladší jsou. Prof. Engliš — na rozdíl od šetření německého i vídeňského — úmyslně upustil od toho, převésti počet hlav na počet „normálních jednotek", ježto každý klíč pro převádění to — získaný jinak než pokusmo — zdá se mu čirou libovůlí To nelze popříti, nicméně přece methoda ta — i sebe libovolnější — je spůsobila, poskytnouti nám mnohá velmi cenná poznání, jak vidíme na př. ze spracování Schiffova. Nahoře bylo na př. poukázáno k tomu, že když rodiny rozdělíme dle výše důchodu, ruší okolnost ta, že rodiny s vyšším důchodem mají z pravidla též více členů rodinných (učitelé starší), a naopak je tomu zase, když rozdělíme rodiny dle počtu hlav. Když však rozdělíme rodiny podle toho, jak velký důchod připadá na „normální nebo konsumní jednotku", tu přihlíží se současně k oběma těmto momentům a vliv lepších nebo horších poměrů hmotných na úkoj potřeb zjeví se nám tu čistě. Ale arci to vše jsou otázky různých subjektivních náhledů nebo, jak praví Dr. Engliš, vkusu, a nemá těmito poznámkami nikterak býti umenšována velká záslužnost Englišovy práce, jejíž cena vystoupne ještě více, až provede bohdá podobné šetření o poměrech učitelských ve válce nebo po válce. *Mdh.*

Kubec, Úvod do zemědělské statistiky. Český Čtenář, roč. IX., sv. 6.–8., str. 240.

Po stručném úvodě o pojmu a úkolu statistiky vůbec a zemědělské statistiky zvlášť podává Dr. Kubec v dalších kapitolách (Lidé. — Půda. — Výroba. — Spotřeba a obchod zemědělskými produkty. — Zemědělský prů-

mysl. – Lesnictví. – Lovectví a rybářství. – Zemědělská družstva. – Pojišťování v zemědělství) nejdůležitější data ze statistiky zemědělské, jednak světové a rakouské, jednak zvláště království Českého resp. zemí koruny české. V některých kapitolách činí to velmi zevrubně, takže nakupeno v nich až příliš mnoho ciferního materiálu (na př. zvláště ve statistice osevu a sklizně) jiné části odbyty poněkud macešsky (na př. zvláště úvěrnictví a družstevnictví). Celkem však podává auktor až do války přehled dosti úplný, takže knížka Kubcova může býti těm, kdož chtějí zjednati si přehledný obra o poměrech těch, vhodnou pomůckou. Arci v jednotlivostech bych mě leckteré námitky. Velmi dobré sestavení všech důležitějších dat statisti ckých v království Českém, v úhrnech také o zemích koruny české a Přec litavsku vůbec, sahající skoro až k době válečné, poskytuje též Statistick příručka království Českého (I. vyd. 1909, II. vyd. 1913), sestavená Zem skou statistickou kanceláří král. Českého, v níž také interesent o agrárn statistiku může najíti potřebná data; ku podivu ji však Dr. Kubec v lite ratuře a pramenech neuvádí. Byla-li vedle ní potřeba takové knížky, jal je Kubcova, mohla být odůvodněna hlavně tím, že v takovéto samostatn knize mohl auktor osvětliti podrobně způsob jednotlivých statistický zjištění a kriticky zhodnotiti jich výsledky. V tom směru však výklac Kubcovy nepostačují. Tak na př. na str. 150 mluví Dr. Kubec o nu nosti reformy zastaralé statistiky cenové, k níž prvním krokem bylo p r. 1912 vydávání „Warenpreisberichte". Ale jak se statistika ceno do té doby dělala a v čem vlastně reforma záležela, se nedočteme. jiném místě (str. 46) mluví Dr. Kubec o statistice knihovních dluhů a správ poukazuje k mnohým nedostatkům její. Avšak mohlo tu ještě lépe vyn nouti, že statistika *stavu* dluhů nemá skoro žádné ceny, za to však s tistika *každoročních změn* ve stavu břemen poskytuje cenné poznatk tuto statistiku však Dr. Kubec nepodává. Pokud se týče dosavadních s tistik držby pozemkové, byla by také větší kritičnost na místě; že dokaz pozvolné tříštění se pozemkového majetku v Čechách, není tak jisto. T výklady o statistice mezinárodního obchodu jsou příliš kusé a nedostač Ostatně bylo by zde i jinde bývalo na místě, poukázati na prameny, z ni by interessent mohl čerpati podrobnější data, a to tím spíše, ježto č v knize podaná také brzo zastarají. Že všechny části nejsou souměrně pracovány, bylo již řečeno. Také po stránce ciferní (na př. data o skl cukrovky v letech 1876—1880, 1881—1885, 1886—1890 na str. 120 mohou býti správná, při počtu koní r. 1910 na str. 136 je tisková ch i po stránce jazykové nebyla by ještě jedna revise bývala na škodu.

Md

Statistická zpráva král. hlav. města Prahy a spojených obcí za rok (Praha 1915, str. 768) *a za rok 1913* (Praha 1916, str. 846).

Obě tyto ročenky znamenají pokrok především tím, že statist data, která se obmezovala dosud na obec Pražskou a pět obcí předměstsk za účely statistickými s ní spojených, rozšířena nyní alespoň při někte látkách, na veškery ostatní obce budoucí Velké Prahy; v této snaze do

statistický obraz Velké Prahy dalšími rysy má býti, jak se praví v předmluvě, v příštích letech pokračováno. Pokrok jeví se i v tom, že obsah Statistických zpráv obohacen o některé nové oddíly („Obecní jmění a příjmové i výdajové hospodářství obcí Velké Prahy", „Orgánové místní samosprávy", „Periodický tisk v Praze", „Dělnické stávky a výluky", „Výrobní a hospodářská společenstva", „Uprázdněné byty v obcích Velké Prahy", „Zásobování Prahy vodou", „Lidové přednášky českých a německých vysokých škol pražských"), jiné oddíly zase byly přepracovány (tak oddíl „Měna živností", též některé partie osvětové statistiky). Také zrevidovány nápisy tabulek a provedeny některé systematické změny v rozvrhu a utřídění látky.

Avšak změny ty dle mého náhledu ještě nestačí, nýbrž byla by záhodna důkladná revise a nová redakce celého materiálu. Statistická zpráva čítá již 846 stran, to je objem, jenž stěžuje přehlednost a odstrašuje toho, kdo hledá něco v takové příručce. Nemá tím být snad nic vytýkáno snaze nahoře vylíčené, přibírati do Statistických zpráv nové partie a rozšířiti obsah jejich též na další obce předměstské, naopak mám za to, že obsah Statistických Zpráv měl by být ještě rozšířen o jiné oddíly dosud nezastoupené (tak na př. bylo by záhodno uveřejňovati též data o konsumu plynu a elektřiny, statistika městských elektrických drah měla by ještě býti doplněna daty o investovaném kapitálu, o provozovací délce a o počtu vykonaných vlakových kilometrů, velmi cennou byla by periodická statistika daně důchodové neboli t. zv. osobní daně z příjmů dle počtu censitů v jednotlivých stupnicích důchodových a dle pramenů důchodů a pod.). Přes to vše bylo by možno dosíci podstatného zmenšení rozsahu Statistických Zpráv.

Především tím, že by všechna data vykazovaná ve Zprávách též dle měsíců (r. 1913 tab. 42. 46, 53, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 158, 162, 172, 173, 206, 231—237, 354 d)—f) a j.) odpadla a byla přikázána do *zvláštních měsíčních zpráv*, jejichž vydávání — podle vzoru Budapeště nebo Vídně — lze také městu Praze, vedle jejich týdenních Zpráv, co nejvíce doporučiti. Uvedu zde příklad. Již v r. 1906 v VI. roč. tohoto časopisu poukázal jsem k tomu, že by městská statistická kancelář měla uveřejňovat též výkazy o počtu a stavu nepronajatých bytů a jiných místností činžovních. Arci mají-li výkazy ty míti význam jim příslušející, že musí býti ovšem uveřejňovány v čas, po případě, že by aspoň v novinách mohly býti sděleny hlavní výsledky opatřené slovním provodem a srovnáním s lety jinými. Jak z výpočtu nových oddílů nahoře uvedeného vysvítá, byl konečně ve statistickou ročenku za r. 1913 výkaz o uprázdněných bytech pojat. Ale ježto tato statistická ročenka vyšla teprve r. 1916, tato informace o stavu bytů přišla arci příliš pozdě a minula se svým účelem. Tomu by bylo arci jinak, kdyby výkaz obdobný (doplněný výpočty o tom, kolik % bytů jednotlivých velikostních kategorií je uprázdněno, i daty z dřívějších let) byl uveřejňován periodicky (čtvrtletně) co nejdříve. A podobně platí i o celé řadě jiných dat, že včasné, periodické uveřejňování jich bylo by pro veřejnou správu a pro veřejnost vůbec velmi cenným,

(tak statistika dovozu dobytka a trhů, dovoz a vývoz jiného zboží, statistika cen, spotřeba plynu, elektřiny, vody, doprava po elektrických drahách, cizinecký ruch, měna živností, sprostředkování práce a bytů, stavby a přestavby, vklady v bankách a jiných peněžních ústavech, výsledky odučtovacího sdružení atd.). Zároveň by těmito měsíčními zprávami bylo značně odlehčeno Statistickým zprávám ročním. Za druhé mohl by rozsah Statistických Zpráv být značně zmenšen hlavně tím, že by *mnohé tabulky*, jež přinášejí přílišné podrobnosti, *byly značně zkráceny*, po případě i vynechány. Tak ze Statistické zprávy za r. 1913 zvláště: tab. 27: „Zevrubný přehled staveb domů a částí jimi nabytých" (stačily by součty pro jednotlivé části města), 35 „lidnatost a zalidněnost" (čísla za r. 1900 a 1910 se opakují, za r. 1913, ježto vypočtena, nemají velké ceny), 50, 51, 52, 53, 54 (data o úmrtnosti dala by se hodně zkrátit), 82, 83 „Úřední tituly" (nepatří vůbec do statistické knížky), 84, 94 „Postup a služební požitky", 95—109 „Personál obecní správy podle přidělení" (zvlášť zbytečně obšírné), 116—119 „Příjmy a výdaje obecní" (výdaje a příjmy obce Pražské mohly by býti převedeny na společné schema s předměstími), 131, 132. „Výrobní a hospodářská společenstva" (jednotlivá společenstva jsou docela různorodá, součty tudíž nemají ceny), 202—3 „Účty pokladniční společenstev živnostenských", 204 „Výkaz jmění společenstev živnostenských", 205 „Fondy a nadace při společenstvech živnostenských", 207, 208, 211, 212, „Případy nemocí a úmrtí dle jednotlivých nemocenských pokladen", 209, 213 „Závěrky účetní a výkazy jmění nemocenských pokladen" (příliš obšírné), 395, 396 „Předpisy státních daní a přirážek" (příliš obšírné).

Za třetí konečně — last not least — dalo by se mnoho místa (jistě až polovice objemu) získati též *úsporným uspořádáním tabulek* a tisku; v té příčině je místem namnoze vskutku až hříšným způsobem plýtváno a dalo by se peněz takto ušetřených s prospěchem použíti i bez zatížení dosavadního rozpočtu na vydávání navrhovaných měsíčních zpráv neb jiným způsobem (rozmnožení sil).

Tím vším nejsou ještě má desideria na statistiku obce pražské vyčerpána. Považuji za záhodno, aby — vedle Statistických zpráv ročních, vedle dosavadních Týdenních zpráv i navrhovaných měsíčních zpráv — statistická kancelář města Prahy čas od času jednotlivé důležité materie (ze statistiky populační, zdravotní, spotřební, důchodové, bytové) zpracovala zevrubně ve zvláštních sešitech. Vždyť dosud naše vědomosti o těchto věcech tak blízkých jsou hodně kusé, jak se to ukázalo právě ve válce. Arciže může být namítnuto, že vše to, co zde požadováno, předpokládá, aby statistická kancelář města Prahy byla vybavena dostatečnými prostředky hmotnými i silami pracovními. Ale o to právě jde. Statistika města Prahy mívala dříve velmi dobré jméno, později arci byla zatlačena hodně do pozadí. Doufejme, že s novým úsilím reformním i zde nastane náprava a obec pražská dá i statistice, co její jest, aby mohla zase zaujmouti místo příslušející jí na základě velkosti i významu našeho hlavního města!

Mdh.

Stěhování obyvatelstva království Českého dle dat o rodišti a pobytu jeho ze dne 31./12. 1910 a saisonní vystěhovalectví z obcí království Českého dle šetření z r. 1913. (Zprávy Zemského statistického úřadu král. Českého, svazek XXIV., sešit 1., stran 112 textu, 56 tabulek, 4 kartogramy).

První polovina uvedeného sešitu obsahuje podrobná data o rodišti a pobytu obyvatelstva království Českého v době sčítání z 31./12. 1910 ve vzájemné jich kombinaci, podobně jako před desíti lety byla obdobná data ze sčítání z r. 1900 uveřejněna v sešitě 1. svazku VII. Zpráv Zemské statistické kanceláře. Stalo se tak proto, aby příslušný materiál, jehož ústřední statistická komise nepublikuje v celé jeho úplnosti, stal se všeobecně přístupným jak pro účely správní, tak i pro vědecké. V publikaci uvedené nastala oproti r. 1900 odchylka jen potud, že dle usnesení Zemské statistické komise z 5. června 1912 data o rodišti oněch osob, které se v Čechách narodily, ale v době sčítání byly přítomny v jiných zemích na říšské radě zastoupených, nebyla shrnuta pouze pro celé tyto země jako předešle, nýbrž pokud se týče Moravy, Slezska, Dolních a Horních Rakous, kombinována též s okresy pobytu.

Také textové zpracování z péra tajemníka Zemské statistické kanceláře Dr. Auerhana přidržuje se celkem podobného postupu jako zpracování pro r. 1900, rozšiřuje však okruh pozorování dle možnosti i daty jinými methodami získanými. *Nejdříve rozděluje tedy Dr. Auerhan království České* za účelem snažšího přehledu jevů stěhovacích zase podobně, jak se stalo v sešitě VII. 1, *v 9 velkých skupin* okresů, jež hospodářsky i territoriálně spolu souvisí, (I. Praha a okolí, II. Hnědouhelná pánev severočeská, III. Ostatní průmyslové okresy severozápadní, IV. Zemědělské okresy sev. záp., V. Průmyslové okresy sev.-vých., VI. Zemědělské okr. sev.-vých., VII. Průmyslové okresy záp., VIII. Okresy jihozáp., IX. Zemědělské okresy jihových.); změna provedena jen potud, že uvnitř skupin I., IV., VIII. a IX. utvořil aspoň pro některé kapitoly dva resp. tři podřadné oddíly. Dr. Hecke ve svém referátě o publikaci této ve Statistische Monatsschrift (seš. I.—III. z r. 1917) uvažuje o tom, zda toto rozdělení, jež nedbá jazykových hranic, je odůvodněno nebo ne, a dospívá k odpovědi kladné. Vskutku lze voliti jen mezi seskupením territoriálním nebo seskupením národnostním (skupiny okresů s určitým procentem osob té i oné obcovací řeči), neboť najíti skupiny, které vyhovují oběma požadavkům t. j. jsou národnostně jednolité i souvislé, při prostoupení obou národností nelze. Jestliže však volba zbývá mezi těmito dvěma možnostmi, pak je jasno, že právě při stopování jevů stěhovacích musel být rozhodným především moment territoriální. *V dalších kapitolách* sleduje pak Dr. Auerhan u jednotlivých skupin nahoře uvedených především proudy stěhovací mezi jednotlivými těmito skupinami navzájem uvnitř země (*stěhování vnitřní*), pak výměnu obyvatelstva s ostatními zeměmi na říšské radě zastoupenými (pro niž volí dle vzoru amerického správnější označení „*stěhování mezizemské*") a konečně výměnu obyvatelstva Čech s cizinou (*stěhování zahraniční*). Vedlo by příliš daleko, podati zde výtah zajímavého obsahu, jen na

nové a zajímavé výwody, týkající se stěhování zahraničního, chci tu poukázati. Pokud se totiž bilance tohoto zahraničního stěhování týče, výsledky sčítání lidu podávají nám toliko data o jedné složce této výměny t. j. o počtu cizozemců, kteří v době sčítání dleli v Čechách, neboli o přistěhovalectví z ciziny do Čech, nikoli však o druhé složce t. j. o vystěhovalectví z Čech do ciziny. Aby obraz stěhovacích proudů v tom směru byl doplněn, obrátila se zemská statistická kancelář přímo na statistické úřady některých pro vystěhovalectví nejdůležitějších států o sdělení počtu osob v Čechách zrozených a 31./12. 1910 v oněch státech přítomných. Na základě dotazů těch zjistila kancelář přibližně, že v cizině žilo r. 1910 při nejmenším 454.837 až 519.837 osob narozených v Čechách. Protože pak toho roku žily v Čechách pouze 71.602 osoby narozené v cizině, ztratily Čechy výměnou obyvatelstva s cizinou asi 383.235 až 448.235 osob čili 5·2—6·0% veškerého rodného svého obyvatelstva. Připočteme-li ztrátu, kterou Čechy utrpěly stěhováním do Dol. Rakous a ostatních zemí Předlitavska, činí celková ztráta Čech stěhováním dle výsledků sčítání r. 1910 a dle odhadů úhrnem 728.502 až 793.502 osoby čili 9·8 až 10·6% veškerého rodného obyvatelstva. *V poslední kapitole IV. „Přibližná data o stěhování obyvatelstva Čech v desítiletí 1901—1910 a srovnání s desítiletím minulým“* vypočítává Dr. Auerhan pro desítiletí 1901—1910 přibližnou sílu stěhování z jednotlivých skupin okresů, mezi sebou navzájem, do ostatních zemí předlitavských i do ciziny na základě t. zv. methody differenční. Methody té použil poprvé Meinzingen při analytickém rozboru dat ze sčítání z r. 1900; záleží v tom, že srovnávají se tu počet osob v jednom místě nebo kraji A zrozených a v jiném místě nebo kraji B přítomných neboli osob z A do B vystěhovalých ve dvou po sobě jdoucích sčítáních a vypočítá rozdíl (difference). Jestliže rozdíl ten je kladný, je to důkazem, že v letech mezi oběma sčítáními vystěhoval se další počet osob z místa A do B, a naopak. Arci se při tomto usuzování zapomíná na jedno, že totiž počet osob zrozených v A a přítomných v B mění se od jednoho sčítání ke druhému také z toho důvodu, že z osob vystěhovalých z A do B v době mezi oběma sčítáními jistý počet zemře. Proto zpravidla v oblasti přistěhovalecké (jako je na př. Vídeň oproti Čechám) rozdíl (difference) mezi počtem přistěhovalců ve dvou sčítáních po sobě jdoucích bývá daleko menší než odpovídá počtu osob, které se v tomto mezidobí dále sem přistěhovaly. V tom ohledu byly tedy výwody Meinzingenovy — podobně i při sčítání z r. 1910 výwody Heckovy — nesprávny. Při rozboru dat týkajících se království Českého ve svrchu zmíněném sešitě VII. 1 Zpráv snažil jsem se této chyby uvarovati se tím, že jsem přihlížel i ku pravděpodobné úmrtnosti osob vystěhovalých, a tím jsem onu methodu differenční doplnil. Podobně činí nyní i Dr. Auerhan. Jde tu o dosti značné rozdíly. Tak na př. i v referátě nahoře uvedeném Dr. Hecke uvádí počet osob, které Čechy vyslaly v letech 1901—1910 do Vídně, 20.420 lidmi. Ale dopouští se tu dvojí chyby: Především nepřihlíží k tomu, že za toto desítiletí byl obvod Vídně značně rozšířen připojením XXI. okr. Floridsdorf (proto Dr. Auerhan správněji pozoruje Vídeň i Dolní Rakousy dohromady) a tudíž i z tohoto důvodu se onen počet zvětšil. Na druhé

straně nepřihlíží však zase k úmrtnosti osob z Čech do Vídně vystěhovalých, kterou lze pro léta 1900—1910 odhadovat na 20.000—40.000 osob. Podobně je Dr. Hecke na omylu, myslí-li, že z ostatních zemí předlitavských se aspoň o 8.259 lidí více přistěhovalo do Čech než z Čech do nich vystěhovalo. Naopak počítáme-li správně, jak naznačeno, docházíme k výsledku, že z Čech se do těchto zemí v uvedených letech vystěhovalo asi o 9.000—14.000 lidí více. Je ku podivu, že se Dr. Hecke ve svém zmíněném referátě o této důležité methodické změně vůbec nezmínil. A přece vývody, které Dr. Auerhan činí na základě takto rektifikované methody differenční o pohybech stěhovacích v letech 1901—1910, jsou neobyčejně zajímavy a důležity. Bohužel nemohu jich zde reprodukovat, ježto by zaujaly mnoho místa, i poukazuji toliko na ně interessenty.

Druhá polovina naší publikace přináší výsledky zvláštního šetření, které k podnětu „Jihočeského Sboru Národohospodářského" a dle usnesení Zemského výboru, podnikla Zemská statistická kancelář *o saisonním vystěhovalectví z Čech ke dni 29. května 1913.* Dotazníky, které rozeslány prostřednictvím okresních výborů všem obcím, týkaly se jednak osob, které byly v uvedený den vzdáleny ze svého pravidelného bydliště za výdělkem, jednak osob, které sice onoho dne byly přítomny ve svém bydlišti odcházejí však jinam na práci později. *Dělníci prvého druhu* jsou z největší části *saisonními vystěhovalci* v pravém slova smyslu, totiž takovými, při nichž saisonní vystěhování souvisí přímo s hlavním jich životním povoláním, jež samo většinou má ráz práce saisonní. Napočteno jich celkem 56.698 (z toho 10.594 žen); z nich, jak v textu uvedeno, lze za „sais. vystěhovalce v pravém slova smyslu" považovati 90% t. j. asi 50.000 osob. Co do zaměstnání nejvíce je stavebníků (zedníků, tesařů, nádenníků na stavbách), jichž napočteno 33.138; ostatní zaměstnání vykazují již daleko menší počet, tak saisonní zaměstnanci lázenští a saisonní služebnictvo vůbec 4.576 osob, dělnictvo cihlářské 3.123, dělnictvo při práci polní a lesní 3.251, dělníci při stavbě silnic a drah 2.824, dělníci při regulaci řek a při melioracích 1739 atd. Naproti tomu *osoby vzdálené z domova v jinou dobu* odcházívají obyčejně *jen na kratší čas,* hlavně na různé práce polní a do cukrovarů; zisk jejich z těchto prací má spíše povahu výdělku vedlejšího. Napočteno jich celkem 61.275 resp. odečteme-li osoby, které byly na dvou nebo více pracích, 60.871. Mezi nimi mají převahu dělníci při česání chmele (41.657), na druhém místě stojí dělníci v cukrovarech v počtu 8.329 osob, na třetím dělníci na žních (6.551), pak následuje dělnictvo zaměstnané př. senoseči a při podzimních pracích řepních, dělnictvo při různých pracích a dělnictvo při pracích zemědělských kromě prací dříve jmenovaných. Co do podrobností (hlavně odkud a kam toto stěhování jde), poukazuji zase na zdařilé textové zpracování, jež započal psát zase Dr. Auerhan, a v němž pokračoval, když Dr. Auerhan povolán ke službě vojenské, assistent Zemské statist. kanceláře p. JUC. Frant. Bibl. *Mdh.*

Statistika některých druhů obecních podniků v království Českém za léta 1910 a 1911. Zprávy Zemského statistického úřadu království Českého. Sv.

XXI., seš. 2. Text napsal Dr. *Vilibald Mildschuk*. Vydáno r. 1916. Stran textových 59, tabelárních 83. Cena 4 K.

Tato publikace Zemského statistického úřadu přináší *poprvé* podrobnou statistiku o nejdůležitějších druzích podniků českých obcí, totiž o *plynárnách, elektrárnách, vodárnách, tržnicích, jatkách, láznich* a *pouličních drahách* za léta 1910 a 1911. Dostává se tak veřejnosti nový příspěvek k poznání hospodářství českých obcí. Jsouť obecní podniky důležitým článkem v obecním hospodářství, tvoříce pro obce namnoze pramen značných příjmů, a se vzrůstajícím svým významem pro dokonalé ukojení moderních potřeb obecenstva obracejí k sobě vždy větší a větší pozornost nejen obecní finanční politiky, nýbrž i celé širší veřejnosti. S tím souvisí důležitost a potřeba statistického vyšetření obecních podniků jak po stránce technické, tak po stránce hospodářské,

Shora již bylo uvedeno, kterých podniků obecních týká se přítomná statistika. Nejsou to všechny možné podniky obecní, ale zajisté nejdůležitější. Ale ani jmenované druhy podniků nejsou postiženy všechny, ježto značný počet obcí německých odepřel vyplnění dotazníků nikoli snad ze strachu před veřejností (jak se jinak často stává z obav před zvýšením daní nebo před prozrazením politiky cenové), nýbrž z pohnutek čistě národně politických (známý to boykot Zemské statistické kanceláře německými obcemi). Třebas ovšem tato okolnost jest politování hodna proto, že není možno provésti srovnání o obecním podnikání obcí českých a německých, přece podařilo se pisateli textuelní části *Dr. Vilibaldu Mildschuhovi* podati výstižný a ucelený obraz o stavu aspoň českých obecních podniků v Čechách, o způsobu jich vedení, o hospodářských zásadách rozhodujících při jich správě a o jich hospodářských výsledcích. Bez rozvláčných výkladů seznamuje nás v úvodní části s významem obecních podniků vůbec a s důležitostí statistického jich vyšetření, s obtížemi takové statistiky a se způsobem, jakým přítomná statistika byla provedena. Z následujících na to statí každá je věnována jednomu druhu z podniků shora jmenovaných. Dovídáme se tu o počtu příslušných podniků, o době jich zřízení, o rozsahu jich, o důležitých datech výrobních, po př. spotřebních a o finančních výsledcích jich. Zvláště v posledním směru jsou tu vhodně pozorovány náklady běžné a zařizovací, ceny a zajímavě osvětlena také rentabilita a prosperita jednotlivých podniků.

Zjistiti rentabilitu a prosperitu obecních podniků, jmenovitě k účelům srovnávacím, není právě snadné, uvážíme-li zvláště rozmanitost forem účetnictví při správě obecních podniků užívaných (kamerální, kupecké) a nestejnost cenové politiky různých obcí. Jest nespornou zásluhou *Mildschuhovou*, že se to právě při statistice podniků českých obcí podařilo, neboť při obecních podnicích v jiných zemích korunních rentabilita podobným způsobem nebyla zjištěna a jest proto na místě, na tuto okolnost zde podrobněji poukázati. Bylo totiž nutno zjišťovací formuláře vydané konferencí pro zemskou statistiku, z níž vyšel podnět ke statistickému zjišťování obecních podniků v našich zemích, přiměřeně upraviti, a to tak, aby mohl býti — byť i ne zcela přesně — zjištěn nejen účetnický, nýbrž i *obchodní* výsledek,

jenž by pak mohl býti srovnán se základním kapitálem a tak vyšetřena výnosnost podniku. Základní myšlenkou tu je, že *proti těžebním příjmům postaveny čistě režijní* (*provozovací*) *výdaje*, takže již předem byly *odděleny* vůbec *výdaje zařizovací*. Ke zmíněným režijním výdajům však *nepočítány výdaje na zúrokování a umořování dluhů*, neboť kdyby výdaje na zúročení a úmor dluhů byly odečteny od zisku, bylo by zřejmě nepřípustno, porovnávati zbývající zisk opět s celým kapitálem, jenž byl přece částečně opatřen výpůjčkami. Naproti tomu měly býti do režijních výdajů pojaty *odpisy*, ale vzhledem k tomu, že právě ve příčině odpisů (zvláště co do výše jich) platí mezi jednotlivými obcemi nejrůznější zásady, byly v otázce stanovení obchodního výsledku ponechány stranou. Třebaže z té příčiny objeví se výsledek v jednotlivých případech v příznivějším světle, přece není tím zmařena, cenná možnost srovnávati podniky různých obcí mezi sebou — byť ne přesně, tedy přece poměrně dobře — právě po té nejzajímavější stránce, totiž ve příčině rentability a prosperity podniků.

Z řady podrobností vyjímáme aspoň toto: Příjmy převyšovaly výdaje (bez vydání na zúrokování dluhů) v průměru let 1910 a 1911 u pozorovaných 21 plynáren o 1,617.132 K, u 41 elektráren o 3,559.535 K, u 229 vodáren o 1,157.481 K, u 87 jatek o 308.784 K, u 6 tržnic o 73.824, u 5 elektrických drah o 2,604.651 K. Vložený kapitál zúročil se v průměru obou let u plynáren 10 procenty, u elektráren 11·5%, u vodáren 2·67%, u jatek 3·4%, u tržnic 1·9%, u elektrických drah 8%. Naproti tomu u lázní neuhradily běžné příjmy ani běžných výdajů (schodek činil 48.123 K). Dle toho lze v celku (nikoli ovšem o všech jednotlivých podnicích!) a s tou výhradou, že se nepřihlíží k odpisům, říci, že v průměru uvedených dvou let z plynáren, elektráren a elektrických drah plynuly obecním financím příslušných měst značné přebytky, kdežto vodárny, jatky a tržnice zúročily se podprůměrně, na lázně pak musily obce dokonce dopláceti. Ovšem ke správnému posouzení finančních výsledků jest nezbytno znáti také, jak bylo výsledků těch docíleno, na př. při podnicích vykazujících přebytek nutno uvážiti, zda bylo přebytků těch docíleno snad jen přílišným zdražením výrobků na úkor spotřebitelů nebo snížením výrobních nákladů a pod. Zvláště v tomto směru doporučujeme interessovanému čtenáři, aby se zahloubal v přehledné, stručné a při tom jasné vývody *Mildschuhovy*. *Dr. Jos. Mráz.*

ZPRÁVY.

První třída České Akademie pro vědy vypisuje cenu 1200 korun ***z fondu JUDra Antonína Pavlíčka*** za nejlepší práce z oboru práva soukromého. O cenu tuto ucházeti se mohou práce pojednávající *o smlouvách ve prospěch třetích podle práva rakouského.* ***Lhůta k podání rukopisů běží do 2. května 1919.*** Ke konkursu připustí se jen práce, při nichž bude použito buď ***písma strojového nebo rukopisu naprosto čitelného.*** Cenu přisoudí první třída České Akademie, vyslechnouc návrh tříčlenné poroty k tomu konci předem zvolené.

Zemský výbor stavovský na Moravě.

Napsal *JUDr. Robert Flieder.*

*Dočasné zrušení zemského výboru Josefem II.**)

Císařem Josefem II. dostal se na trůn český muž, jenž myšlénku centralisace a byrokratisace veřejné správy hodlal provésti již bez výhrad, důsledně a se vší rozhodností. Postátnění správy v jednotlivých zemích stály v cestě mimo jiné též zemské výbory jakožto nástroje a úřady stavovské. Hájily sice v první radě zájmy stavovské a vyřizovaly také jen záležitosti spadající v obor správy stavům dotud ponechané, ale s jednotící myšlenkou panovníkovou byl nesrovnatelným zvláštní zájem stavů, odlišný snad od zájmu panovníkova. Vše obsahoval a objímal jediný a jednotící zájem a úkol státu směřující k oblažení, štěstí, státních poddaných. Ve smyslu tomto hodlal panovník pak přetvořiti celé státní zřízení. Jasně vyjadřuje myšlenku právě zmíněnou dvorský dekret z 15. března r. 1783, když odůvodňuje spojení správy stavovské se správou zeměpanskou. Praví se tam výslovně, že jako zájem jedné i druhé z těchto správ může býti pouze jediný, tak také musí býti záležitosti jedné i druhé správy obstarávány pouze od jediného úřadu („wie das *beiderseitige interesse nur eines sein könnte,* so müssten auch die dahin einschlagende geschäfte *mitsammen von einer stelle geleitet werden*").

K reformám veřejné správy, zasahujícím i na pole ústavní, došlo bez jednání se stavy. Byly prováděny na podkladě úrad konaných v úřadech centrálních, zejména též ve státní radě a to

*) Přehled vývoje do roku 1783 viz v autorově článku Zemský výbor stavovský na Moravě (Sborník věd právních a státních, ročník XVI.). Pokud není dále nic zvláštního uvedeno, jsou prameny vzaty ze starých spisů o stavovském výboru ve spisovně zemského výboru v Brně.

podle základních směrnic vytčených přímo panovníkem. Jednou z těchto základních myšlenek bylo právě sloučení správy stavovské se zeměpanskou, čili když ne vyloučení, pak alespoň ztenčení samosprávy — tehdy stavovské — na míru pokud možno nejmenší. Citovaný již dvorský dekret vyslovuje určitě také tuto zásadu: „... gehe die höchste hauptabsicht dahin, *das sogenannte landständische wesen mit dem landesfürstlichen ... zu vereinbaren*" V důsledku těchto zásad byly v t. zv. německých zemích dědičných stálé sněmovní výbory, ať již měly jméno jakékoli, prostě zrušeny a jejich působnost přenesena na zemský nejvyšší úřad zeměpanský.

Na Moravě zahájena správní reforma uvedeným již dvorským dekretem z 15. března r. 1783. Jeho ustanoveními byl zemský výboru uveden v závislost zeměpanské správy, neboť mohl se nadále jen ten státi jeho přísedícím, kdo byl uznán volitelným („eligibilitätserteilung") od gubernia a dvorské kanceláře vídeňské. Nemohla tedy napříště býti zvolena osoba, která by se těšila výhradně důvěře stavovského shromáždění, nýbrž pouze taková, k níž měl plnou důvěru dvůr.

Avšak nejen to, ještě jiným způsobem byla stavovská samospráva zasažena. Byloť zároveň nařízeno, že dva přísedící výboru mají býti přikázáni *ke královskému guberniu*, tedy k zemskému úřadu zeměpanskému, aby tam vyřizovali stavovské záležitosti, jež se odejmou zvláštním stavovským komisím. Šlo o komisi pro daň z dědictví, z nápojů a o komisi rektifikační, jejíž úkolem byla oprava berního katastru a věci s tím související („erbsteuer- tranksteuer- und rectificationscommission"). Veškeré práce a působnost těchto komisí byly zároveň přeneseny na gubernium a komise zrušeny. Mimo to bylo náčelníku zeměpanské správy zemské dáno právo *použiti i ostatních členů* zemského výboru — mimo dva, jež budou přímo přiděleni guberniu — *i stavovského personálu* dle potřeby: „nur würde dem landeschef freistehen auch die übrigen ständischen deputirten so, wie das gesamte ständische personale, nach gutbefinden zu verwenden". Oba stavovští deputovaní, přidělení ke guberniu, měli míti plat guberniálních radů. Rozdíl mezi platem tímto a příspěvkem, který jim byl vyplácen jako přísedícím zemského výboru, měl býti hražen z královské komory, ex camerali.

Tím se stal tedy zemský výbor úplně závislým na správě zeměpanské. Z přísedících výboru vysláni ke guberniu sv. p. Roden a Friedenthal, z nichž první se tam stal zpravodajem pro věci rektifikační, druhý pak pro působnost zrušené komise pro daň dědickou. Komise pro daň z nápojů a stavovské úřednictvo byly prozatím ještě ponechány guberniem, provádějícím královské rozhodnutí, beze změny.

Stav zavedený dvorským dekretem z 15. března r. 1783 dlouho nepotrval. Dvorský dekret z 18. července roku následujícího dokonal pouze to, co prvním nařízením bylo započato a co bylo již také provedeno v jiných dědičných zemích rakouských.

Věc se stala takto. Sv. p. Pillersdorf, jemuž se dvorským dekretem ze 27. listopadu r. 1783 dostalo svolení, že může býti zvolen za přísedícího moravského zemského výboru („das breve eligibilitatis zur erledigten ausschussbeisitzersstelle") a zároveň prominutí požadavku tříleté pilné návštěvy zasedání sněmovních (dispens von dem triennio frequentationis sessionum diaetalium"), byl následujícího roku skutečně povolán stavy do zemského výboru. Když byla o tom podávána zpráva ke dvoru, dostalo se stavům vyřízení zamítavého, a to s tím odůvodněním, že dle panovníkova úmyslu projeveného při novém uspořádání zemského zřízení, měl zemský výbor jako *trvalé* zařízení *vůbec přestati*. Rozhodnutí toto bylo sděleno zmíněným již dvorským dekretem z 19. července r. 1784 moravsko-slezskému zemskému gubernatorovi a moravskému hejtmanovi hraběti Cavriani. Zároveň bylo mu uloženo, aby úplné zrušení zemského výboru co nejvíce uspíšil a vůbec co nejrychleji provedl vše, co směřuje k sloučení stavovské správy s guberniem. Znovu bylo se vší určitostí určeno, aby veškerá působnost zemského výboru byla přenesena na gubernium a tam vyřizována dvěma stavovskými vyslanci, representanty, kteří u gubernia měli postavení guberniálních radů.

Všimněme si dobře toho, že zemský výbor jako *pravidelná* instituce, *pevný, trvalý* úřad („als eine *ordentliche besondere stelle*") měl zaniknouti, nikoli však myšlenka sněmovních výborů vůbec. Vždyť citovaný dvorský dekret připouští dvě „stavovská" zařízení: sněm („gewöhnliche hauptlandtage") a *širší stavovský výbor* („vermehrte ständische versamlung"). První z jmenovaných má vyřizovati královská postuláta, druhý má býti svoláván, jde-li

o důležité věci stavovské („in wichtigen ständischen angelegenheiten“), má však podávati pouze dobrá zdání k popudu gubernia. Připouští se tudíž jen jakýsi rozšířený zemský výbor nezasedající pravidelně, nýbrž *od případu k případu zvláště a k jednotlivému určitému poradnému úkolu* svolávaný.[1])

Zajímavo jest nyní sledovati, jak přijali toto potlačení své samosprávy moravští stavové. Nejprvé zemský výbor sám! Očekávali bychom snad, že se členové jeho sestoupí a zahrnou vládu výčitkami, rozklady nebo alespoň prosbami. Nic z toho se nestalo. Došlo dokonce pouze k hlasování per rollam o otázce, jak se dále zachovati. Nejvyšší zemský sudí, jemuž jako přísedícímu zemského výboru byl přidělen dvorský dekret z 19. července o zrušení zemského výboru, projevil názor velmi prostý a velmi pohodlný. Panovník rozhodl, že zemský výbor má býti zrušen, dvorský dekret tlumočící toto královské rozhodnutí uvádí pádné důvody jeho, není tedy možno vůbec se zabývati otázkou „an“,

---

[1]) Opis dvor. dekretu z 19. července r. 1784 jest v c. k. archivu ministerstva vnitra ve Vídni pod zn. IV. H. 4 Kart. 713 a pak v registr. zemského výboru moravského pod zn. A 11. norm.; zní takto: ,,Die unterm 7ten dieses .... geschehene anzeige von der von seite der mährischen stände getroffenen wahl des dortländigen appellationsrat Fr. v. Pillersdorf zum ständischen ausschussbeisitzer des ritterstandes auf die Stelle des verstorbenen Anton v. Grim kann nicht wohl bestättigt werden, weil in gemäßheit des bei gelegenheit der allgemein vorgenommen neuerlichen ländereinrichtung von Sr. Mt. gefassten entschlusses in Mähren eben so, wie es in andern ländern bereits geschehen, der bisher als eine ordenbesondere stelle bestandene ständische ausschuss, *nicht mehr zu bestehen hat,* sondern hinführo alle ehedem von demselben mit der abhängigkeit von dem gubernio besagte agenda lediglich durch die eben bei diesem als räte angestellten zween ständischen representanten zu besorgen kommen, in wichtigen ständischen angelegenheiten aber auser dem die postulata betreffenden gewöhnlichen hauptlandtage zu deren gemeinsamen beratung *die abhaltung einer vermehrten ständischen versamlung* veranlasset und das gutachten von den ständen in corpore zum gubernio anverlanget werden soll. Diese allerhöchste willensmeinung wird also ihm herrn gubernator und landeshauptmann zu dem ende andurch eröfnet, um deren erfüllung mittels behöriger verfügung an die dortigen stände *wegen alsogleicher gänzlicher aufhebung ihres ausschusses* wirksamst zu betreiben und alle aus dieser sache sich folgernden anderweiten anstalten, worunter vorzüglich die *zur vereinigung der ständischen geschäfte mit jenen des gubernii* und zu deren gemeinschaftlicher besorgung verstanden ist, fördersamst einzuleiten“.

to jest, zda má býti tomuto rozhodnutí také skutečně vyhověno, nýbrž pouze otázkou „quo modo", to jest jakým způsobem se to má státi a jak se mají upraviti věci v budoucnosti. Většina hlasujících pak měla v tomto směru za to, že zrušiti mají zemský výbor teprvé stavové sami a že má býti tudíž vše ponecháno in statu quo, v dosavádním stavu, poněvadž jest ještě možno, že stavové na sněmu shromáždění se usnesou na tom, aby byl panovník požádán o odvolání svého rozhodnutí. Jeden z přísedících výboru prohlásil dokonce, že jest to zcela v pořádku, že markrabství Moravské bude bez zemského výboru, když také ostatní země mohou býti bez tohoto orgánu.[2])

V tomto stavu přišla věc do stavovského shromáždění v říjnu roku 1784. Zpravodajem byl zde sv. p. František Roden. Ten sice připouští, že by mohlo býti uvedeno mnoho důvodů pro ponechání starodávného zařízení zemského výboru, ale rozhoduje se přece jen pro to, aby královskému rozhodnutí odporováno nebylo. Bylo by to dle jeho mínění marno a nelze k tomu ani raditi. Důvody uvádí čtyři. Předně tu jde o *pevné* nejvyšší rozhodnutí. Totéž, co se nyní provádí na Moravě, bylo učiněno již ve všech dědičných zemích německých. Mimo to nebylo vůbec žádáno panovníkem, aby se stavové vyslovili o otázce, zda má býti zemský výbor zrušen (quoad quaestionem an), a konečně uznali i sami členové zemského výboru, že v této otázce, zda má býti výbor zrušen, nelze a nemá se nic podniknouti („haben die ständischen herren ausschussbeisitzer selbsten durch einhelligen schluss aner-

---

[2]) Tento pozoruhodný hlas s datem 7. srpna r. 1784 zní:

„Daß der von ohndenklichen jahren bestellet geweste mährische ständische ausschuss dermalen durch das beigeschlossene höchste hofdekret aufgehoben werden solle, mus ich als eine allerhöchst erlassene verordnung ansehen und dahero dieselbe so, wie alle übrige höchste hofbefehle *erfurchtsvoll verehren,* mithin bin ich auch weit entfernt, diese höchste schlussfassung in ihrer wesenheit auch nur im mindesten zu bestreiten und von dahero ebenfalls der meinung des herrn referenten insoweit beitrete, dass in ordine quaestionis an, wann auch die trifftigsten beweggründe angeführet werden, als das höchste hofdekret wortdeutlich bewähret, daß in denen übrigen ländern der ausschuss bereits schon aufgehoben worden seie, einfolglich *wann die andern länder ohne einen eigenen landesausschuss bestehen können, so hat es wohl seine richtigkeit, daß auch dieses Markgraftum Mähren ohne einen besonderen landesausschuss bestehen könne . . .*" (Spis A. 11 norm. u zem. výboru v Brně).

kannt, dass quoad quaestionem an nichts zu veranlassen seie"). Důvody tyto a neméně i to, co uvedl zemský výbor, jsou jen dalším stupněm v řadě dokladů o jakési unavenosti stavů, přežilosti stavovského zřízení, kteréžto skutečnosti — tedy unavenost a přežilost — jedině nám mohou vysvětliti tak lhostejné a chabé jednání stavů v době, kdy jde o bytí a nebytí téměř celé jejich samosprávy.

A ani náčelník zemské správy moravské, zemský hejtman, president gubernia a zároveň řiditel sněmu i zemského výboru hrabě Cavriani, nenalezl ani slova obrany a ochrany pro stavovskou ústavu! Jak jinak jednal o rok dříve v Čechách nejvyšší pražský purkrabí hrabě Nostic!

Zemský sněm moravský si tedy právě tak jako zemský výbor sám, nepřipouštěl mnoho starostí úvahami o tom, zda mohlo nebo mělo býti zrušení tohoto zemského výboru nařízeno bez dotázání se stavů, nýbrž obíral se výhradně otázkou, jak nařízené zrušení ve skutečnosti provésti. V tom směru doporučil zpravodaj způsob nejpřirozenější. Zemský výbor přestane prostě konati schůze a jeho agenda přejde na gubernium. („Dieses vorausgesetzet fraget sich also, wie die aufhebung des bis anhero bestandenen ausschusses zu beschehen habe und dieses folgeret sich von selbsten, wenn keine sitzungen mehr gehalten und alle bei dem ausschusse sonst behandlete agenda ad gubernium, insoweit sie vom selben abhängig seind, devolviret werden"). Ovšem nutno tu stavovské věci děliti na dvojí. Jedny, které budou vyřizovány při guberniu oběma stavovskými representanty a druhé, které budou i potom nezávislé na guberniu. Tyto druhé věci projednají rozšířené stavovské výbory ve svých schůzích. Kdy bude takovýto rozšířený výbor — sněmovní návrh užívá označení „vergrösserte ständische versamlung" — svoláván a kdo bude jeho členem, o tom rozhodne dle volného uvážení řiditel sněmu. Také bylo navrženo dále, aby v těchto stavovských schůzích nereferoval stavovský sekretář, nýbrž oba stavovští representanti při guberniu. Všechny tyto návrhy byly ve schůzi konané dne 20. října roku 1784 schváleny.

Pokud jde o dosavádní stavovskou působnost, sestavil zpravovodaj seznam věcí, jež měly přejíti na gubernium, aby tam byly přednášeny stavovskými přidělenci, vedle toho pak poznamenal

zároveň, které předměty působnosti právě zrušeného zemského výboru měly i nadále zůstati stavům a jejich schromáždění buď nejširšímu, to jest sněmu, nebo méně četnému, to jest jakémusi širšímu stavovskému výboru. Seznam ten lze dle úpravy sněmovním snesením provedené a dle poznámek přičiněných k jednotlivým bodům, rozděliti v tyto dvě skupiny:

A) *Věci přenesené na gubernium*:

1. Dávky spotřební,
2. bernictví,
3. spory o zemské hranice,
4. zásobování,
5. supererogace a zemské náhrady.
6. dávka z nápojů,
7. dávky z důchodů, cla a mýta,
8. doprava posly a poštovnictví,
9. zemské náhrady za škody ohněm, vodou a povětřím,
10. zemské účty,
11. prohlídka pokladen,
12. stavba kasáren a náhrady a příspěvek ubytovací,
13. věci obchodní a půjčovní banka,
14. věci duchovní a nadační,
15. zaopatřování invalidů,
16. stavovské bezpečnostní stráže (landesportatschen),
17. věci policejní,
18. rektifikace berní,
19. odvádění nováčků a soupisy osob,
20. zřizování, opravování a udržování cest,
21. káznice,
22. věci náboženské.

B. *Věci, které mají zůstati stavům*:

1. Stavovská akademie v Olomouci, k čemuž náleží i přijímání a případné stížnosti professorů práv a cvičných mistrů (exercitienmeister), pak jmenování ředitele akademie a přijímání kandidátů,

2. přijímání stavovských lékařů a chyrurgů,

3. zemské deputace a svatební dary (t. j. členům panovnické rodiny), cestovné a vůbec vše, co sem náleží,

4. dovoz a vývoz obilí a opatřování stavovských zásob obilí,

5. navštěvování sněmovních schůzí a věci sněmovní,

6. spory o přednost (patrně mezi stavy, „praecedenzstreitanliegenheiten"),

7. navrhování kandidátů do cís. král. vojenské školy,

8. příspěvek na vydláždění zdejšího města (Brna),

9. soustava komorních dluhů a vše, co spadá do stavovského domestika,

10. udělování pohřebného a pensí,

11. obsazování míst,

12. řízení stavovské spisovny, účtárny a pokladny,

13. adjustování výborových zápisů,

14. propůjčování a potvrzování výsad,

15. srážky na arrhu a taxy z hodností a karencí,

16. vypovídání a zaznamenávání stavovských kapitalových památek (ständische capitalspamatken),

17. roční rozdělování almužny,

18. intimace nově jmenovaných krajských hejtmanů, jejich zástupců, sekretářů a průvodčích komisařů,

19. stavovské cihelny,

20. stavovské domy v Olomouci a Brně a svobodné obchodování kupců v nich v době sněmů,

21. žádosti stavovských zeměměřičů,

22. mince,

23. úroky z dluhů a daň z koní,

24. opravy mostů a břehů,

25. prodeje poddanských pozemků a povolování pastvisk.

Z těchto přehledů lze si také utvořiti obraz o tom, jak široká byla působnost zemského výboru před jeho zrušením. Ovšem, že nemůžeme z toho, co bylo právě uvedeno, vyčísti, jakým způsobem a do jaké míry se zemský výbor zabýval vypočtenými zde předměty působnosti. Nevidíme z toho zejména, kde mohl sám upravovati nebo rozhodovati, nebo kde se musil omeziti na pouhé

návrhy nebo na podávání dobrých zdání k vyzvání zeměpanských úřadů. Úsudek o tom bude si možno utvořiti teprvé po prozkoumání pramenů zachovaných o jednání a vůbec činnosti zemského výboru a o vyřizování věcí k němu došlých.

Obnovení zemského výboru za Leopolda II.

Když se odchodem Josefa II. uvolnila pevná pouta osvícenského absolutismu a zavanul i do našich zemí duch francouzské revoluce, počali se i stavové moravští znovu hlásiti o svá ztracená práva. Někteří ze stavů obrátili se nejprvé proti josefinské berní úpravě, potom pak vůbec proti změnám v zemské a stavovské ústavě, škodlivým prý státu („wegen der überhaupt zum empfindlichsten nachteil des staats selbst ganz umgestalteten landesverfassung und ständisch fundamentalconstitution"). Mnohá hesla občanské revoluce přenášena tu do ústav stavovských a jimi přioděna vyvolávána byla stavovská práva dávno nebo v době nedaleké zaniklá.

Pokud šlo o obnovu života zaniklých stavovských orgánů, tu bylo v prvé řadě požadováno znovuzřízení zemského výboru. V konceptu žádosti moravských stavů za jeho opětné povolení, jenž jest ve spisovně zemského výboru na Moravě a má datum dne 2. dubna r. 1790, shrnuty jsou důvody, pro které se stavové domáhají v první řadě toho, aby tak důležitý nástroj jejich samosprávy byl obnoven. Vykládá se tam, že není možno, aby stavovské věci tak důležité, obšírné a vyžadující mnoho času, byly vůbec zpracovány v řádných stavovských shromážděních.[3]) Úkolu tomuto vyhovoval jedině zemský výbor, jenž veškeré stavovské věci cele propracoval a teprve pak odevzdal sněmu k dalšímu

[3]) V citovaném konceptu čteme: „Nicht wohl tunlich ist aber, daß diese so wichtigen als weitschichtigen, viele zeit erfordernden geschäfte, in denen ordentlichen ständischen landtagsversamlungen vom grunde aus bearbeitet und zu ende gebracht werden, besonders da in diesem fale die nicht in Brün wohnenden, öfters viel entfernten stände mit grossen kösten und mit vernachlässigung ihrer landes- und hauptsächlich wirtschaften gar zu lange zeit in Brünn zu beharren bemüssigt sein werden; geschweigens daß beratschlagung und arbeiten in derlei art bei sogar zahlreicher — verammlung allemal schon mehreren beschwerlichkeiten und vieler unnötigen weitschichtigkeit ausgesetzt sind."

usnášení se.[4]) Zrušení zemského výboru stalo se bez dostatečného důvodu a k velké škodě stavovské správy („ohne hinreichenden grund zu nicht geringem nachteil der ständischen geschäfte“). Proto žádají stavové o urychlené jeho povolení[5]) a prohlašují, že ihned, jak se jim toho dostane, zvolí si přísedící zemského výboru a oznámí volbu panovníkovi, aby ji *potvrdil* („und dieselben zu Euer Mt. höchsten bestättigung anzeigen“). Proč projevují tuto posléze zmíněnou ochotu, není jasno. Vždyť takovýmto potvrzováním voleb do zemského výboru panovníkem byla samospráva stavů značně omezena!

Koncept sněmovního návrhu ze dne 2. dubna r. 1770, jehož obsah byl právě sdělen, opatřen jest na konci poznámkou: in pleno lectum et approbatum eodem.

Další postup stavů za rozhodnutím panovníkovým vypisuje podrobně d'Elvert ve svém spisu „Die Desiderien der mährischen Stände vom Jahre 1790 und ihre Folgen.“[6]) Omezíme se zde tudíž jen na hlavní body.

Leopold II. povolil reskriptem z 1. května r. 1790 moravským stavům, aby mu přednesli své stížnosti a požadavky. Po několikadenních poradách sestavili stavové svá desideria ve čtyři skupiny: stížnosti týkající se stavovské ústavy, publico-ecclesiastica, politica a konečně iudicilia. Nás zde budou zajímati požadavky vyslovené ve skupině první. Zemského výboru týká se tu článek jedenáctý.

Vytýká se zde, že zemský výbor, jenž od svého založení působil co nejlépe („mit der allerbesten Wirkung bestanden“), byl v r. 1784

---

[4]) Tamtéž čteme dále: „Bei diesem ständischen landesausschuss wurden alle ständischen geschäfte in bester ordnung besorget, die wichtigeren gegenstände daselbst ganz bearbeitet und so bearbeiteten erst an die diaetaliter versammelten stände zur weiteren schlussfassung und allenfälligen begleitung an die allerh. behörde abgegeben“.

[5]) „Aus diesen in der alleinigen beförderung des allerh. dienstes und in dem allgemeinen besten ruhenden gründen bitten die treugeh. stände Mährens um die schleinige allergn. bewilligung zur alsbaldigen errichtung dieses mit so vielen vorteil des landes und der stände ehedem bestandenen landesausschusses mit alljenen vorzüglichkeiten und rechten, mit welchen solcher bei weiland Ihrer Mt. der kaiserin u. königin Maria Teresia höchst seligen andenkens bestanden hat“.

[6]) Brno 1864 jako zvláštní otisk ze „Schriften der hist.-statist. Sektion“.

zrušen k nemalé škodě stavů i „nejvyšší služby". Stavové dále uvádějí důvody pro znovuzřízení zemského výboru. Jest to předně řídké konání schůzí sněmovních, při nichž jest nad to nemožno, aby zde byly mnohé důležité věci projednány, jež se týkají stavů, a to s potřebným rychlým urychlením a se stejnou důkladností. Mimo to udržoval zemský výbor pořádek zejména ve věci tak choulostivé a důležité, jako jest zemský úvěr. Konečně není bez stálého zemského výboru možno, aby dobrá zdání a vůbec jakékoli usnesení, jež má dáti nebo učiniti sněm, bylo zevrubně propracováno a připraveno.[7]) Proto stavové žádají, aby byl zemský výbor obnoven tak, jak byl zařízen v roce 1739. Se stejným počtem přísedících, se stejným zastoupením všech čtyř zemských stavů a se stejnými platy. Stavové patrně uznávají potřebu pořádku zavedeného dvorskými předpisy a proto nyní sami uvádějí, že jest samozřejmé, aby při volbě přísedících zemského výboru bylo přihlíženo především k osobám, jež již nějaký úřad zastávají, dále aby nebyl volen nikdo, kdo se nemůže vykázati tříletou pilnou návštěvou sněmovních schůzí, leč by mu byla udělena dispens, a konečně nikdo, kdo sám před volbou pro sebe sbíral hlasy. Stavové žádají dále, aby byli nejvyšší zemští úředníci rovněž vyloučení z této volby, ale aby měli i nadále povinnost docházeti do schůzí výboru.

Stejně jako obnovení kollegia zemského výboru bylo požadováno, aby bylo povoleno obnovení dřívějšího jeho úřednictva a platů, jichž toto úřednictvo požívalo. Poněvadž pak bylo došlo

---

[7]) Desideria jsou ve starém opisu ve spisovně zem. výboru v Brně (zn. A. 11 norm.) a v archivu c. k. min. vnitra ve Vídni (zn. IV. H. 4 Kart. 713). Otištěna jsou ve spisu uvedeném v pozn. 6. Příslušné místo zní v orig.: „Euer Mt. werden selbst die notwendigkeit der abermaligen errichtung dieses ausschusses erleuchtest erkennen, da die landtäge nur selten abgehalten werden, und bei selben nicht wohl möglich ist, dass die vielen wichtigen — sie stände betreffenden gegenstände, mit der erforderlichen beschleunigung und wirksamkeit bearbeitet und besorget werden; wohingegen bei dem beständigen landesausschuss die ordnung in allen ständischen anliegenheiten, besonders aber bei ihrem so häcklichen und wichtigen creditswesen erhalten, von jenen gegenständen hingegen, welche die schlussfassung oder das gutachten der diätaliter versammelten ständen erfordern, die vorläufigen bearbeitungen zum weitern diätal — vortrag zu stand gebracht werden können".

ke skutečnému sloučení stavovské účtárny s účtárnou komorní, a to v základě nejvyššího nařízení ze dne 23. května 1785, žádá se nyní za její opětné odloučení, podřízení zemskému výboru a osamostatnění od správy zeměpanské. Poněvadž také zemská, stavovská pokladna byla zbavena svého původního určení a uloženy jí v roce 1784 některé nové úkoly, jimiž mělo býti ulehčeno komorní správě zeměpanské, žádali stavové ve svých desideriích, aby byl původní stav obnoven.

Článek čtrnáctý prvního dílu stavovských přání a žádostí jedná o hodnosti náčelníka zemské stavovské správy, či-li o stavovském řediteli (das ständische directorium). Kdežto některé jiné země vyslovily požadavek, aby úřad představeného zemské správy zeměpanské a stavovské nebyl spojován v jedné osobě, trvají naopak stavové moravští na tom, aby nejen nynější zemský gubernátor a zemský hejtman, ale i budoucí nositelé tohoto úřadu, byli jmenováni současně řediteli sněmu a tím se stali i náčelníky zemských stavů (directores statuum). Jen tak prý lze posloužiti zájmům panovníkovým i zájmům země, a odpovídá to ostatně i moravským ústavním předpisům.[8]) To vše se žádá ovšem jen s podmínkou, že tito zemští gubernátoři jsou současně osoby ze stavů země (ein wirklich begüterter landstand). V souvislosti se všemi požadavky po obnovení stavovské ústavy jest také žádost za vrácení stavovského domu (landhaus „ob dem alten fischmarkte"), který musili na rozkaz z 21. března 1783 odevzdati pro vojenské hospodářské skladiště.[9])

[8]) Článek 14. o tom praví: „Da aber in diesem lande Mähren die erfahrung von jahrhunderten her lehrt, dass di vereinbarung der politischen präsidentens und landeshauptmannsstelle mit jener eines ständischen landtagsdirectoris immer mit dem besten und der höchsten absicht entsprechenden erfolg unverrückt gestanden habe, auch in der Ferdinandeischen landesordnung und in den fundamentalgesetzen Mährens gegründet ist". Účelnost spojení obou hodností odůvodňuje se ještě dále: „als nur durch vereinbarung dieser zwei landeswürden das wohl des monarchen und das mit diesem verknüpfte beste des werten vaterlandes erzielt und überhaupt das beste hieraus entsprechende wohl des staats am geschwindesten und zweckmäßigsten bewirket werden kann".

[9]) V článku 18. žádají stavové: „Die stände bitten daher, Euer Mt geruhen dieselben in den abermaligen besitz ihres vorigen landhauses als ihres wahren eigentums umso mehr zu setzen, als in demselben zur aufbewahrung des ständischen archivs und der dazu gehörigen landtafel,

Konečně žádali stavové o úplnou volnost v užívání domestikálního fondu. Než, to by nás odvádělo od vlastního úkolu, nastíniti vývoj organisace zemského výboru!

Stavovské požadavky z Moravy byly předmětem jednání dvorské kanceláře dle protokolu z 19. a 24. ledna 1791, ale k rozhodnutí panovníkovu nedošlo a tu stavové vypravili do Vídně poselstvo v čele se zemským hejtmanem, žádajíce, aby jim byl povolen alespoň zemský výbor, dříve než bude rozhodnuto o jejich ostatních žádostech. Poslání toto se setkalo s úspěchem, neboť dvorský dekret ze 14. března 1791[10]) povoluje znovuzřízení zemského výboru. Stavům moravským má se tak dostati znamení královské milosti a mají býti zavázáni k vděčnosti. Znovuzřízení výboru však má býti pouze dočasné, provisorní, a má býti rozhodným stav z roku 1764, jak co do působnosti znovu povoleného zemského výboru, tak i co do platů a instrukce. Vzpomenutý dvorský dekret ze 14. března 1791 nařídil také, aby byly volby do zemského výboru ihned předsevzaty.

Rok 1764, jenž byl uveden jako normál pro zařízení i pro rozsah činnosti výboru, způsobil jisté pochybnosti, neboť rok tento nebyl pro obor správy stavovské nikterak rozhodující, nebyl mezníkem. Proto dotázal se hr. d'Ugarte, tou dobou moravský zemský hejtman, nejvyššího kancléře hr. Kolovrata na tuto okolnost. A hrabě Kolovrat souhlasí s jeho míněním,[11]) že zemský výbor má míti týž personál a tytéž platy, které měl v době svého zrušení a že se může říditi instrukcí z roku 1739, když tu není instrukce pozdější a zejména ani z roku 1764. Vše to ovšem jen provisorně do té doby, než panovník rozhodne o celém souboru stavovských požadavků.

Toto rozhodnutí stalo se již následujícího měsíce, to jest 22. dubna roku 1791 a bylo dvorským dekretem z 29. dubna t. r. sděleno moravskému zemskému hejtmanovi, aby je vyhlásil stavům k jejich uklidnění („zu ihrer angenehmen beruhigung")

---

als des vorzüglichen kleinods des ganzen landes, dann der ständischen beträchtlichen hauptkasse weit bessere wider das feuer mehr gesicherte behältnisse als nicht in dem dermaligen dicasterialhause vorhanden sind".

[10]) Viz čís. 1. příloh.

[11]) Dopis jeho ze 17. března 1791 jest v orig. ve spisovně zem. výboru pod zn. A. 11 norm.

jak se v dekretu výslovně praví. Rozhodnutí panovníkovo mělo formu odpovědi na jednotlivé body stavovských stížností. Obnovení zemského výboru týkal se článek 11. prvního oddělení požadavků, kteréžto první oddělení se vztahovalo k stavovské ústavě. Praví se tam jen zcela zkrátka, že se zemský výbor obnovuje s personálem a platy, jaké byly v době jeho zrušení. Mimo to se však zvláště obnovuje platnost nejvyšších rozhodnutí z roku 1739 a 1764,[12]), dle nichž nesmí býti volen do zemského výboru člen stavovské obce, který se po dobu předchozích tří let nepřetržitě nesúčastnil sněmovního zasedání.[13])

Jako zemský výbor, má býti obnovena i stavovská účtárna (čl. 12) a stavovská pokladna zbavena fondů a prací, jež tam nepatří (čl. 13). Také stavovské jmění, fond domestikální, má býti navrácen do vlastní správy stavů, avšak s tím omezením, že z něho budou zapravována pouze taková vydání, která byla obsažena v ročním rozpočtu („in dem jährlich einzusendenden präliminarsystem"), a ten musí býti vždy předem zaslán ke dvoru a jím schválen (čl. 29). Vydání však, která by se mimo tento rámec mezi rokem vyskytla, musí býti vždy zvláště povolena panovníkem (čl. 29.)[14]) Povoluje-li tedy čl. 12. stavům, aby mohli svobodně, tedy bez dalšího schválení, přijímati úřednictvo, vztahuje se to ovšem pouze k místům již jednou zřízeným a v rozpočtu se

---

[12]) Má to patrně býti dvorský dekret z 18. září 1767 a nikoli 1764.

[13]) Článek tento zní: „Und ingleichen (t. j. genehmigten Se. Mt.), daß der landesausschuss so, wie solcher bei dessen auflassung bestand, folglich mit dem nämlichen personal- und besoldungsstand, wieder eingeführt und zugleich auch die höchste entschließung vom jahr 1739 und 1764 wieder wirksam gemacht werde, vermög welcher kein ständisches mitglied ohne besonderer höchsten dispensation zum ausschuss gewählt werden darf, welches nicht ehebevor durch drei jahre ununterbrochen den landtagssitzungen beigewohnt hat" (archiv c. k. min. vnitra ve Vídni sign. IV. H. 4 Kart. 713).

[14]) Článek 29 má toto znění: „Willfahre Se. Mt. zwar dem gesuche der stände in absicht auf die eigene verwaltung des fundi domestici, jedoch nur so, wie es die deputirten bei der konferenz erklärt haben, daß sie nicht unumschränkt, mit dem fond gebahren, sondern nur solche auslagen bestreiten wollen, welche in den jährlich einzusendenden präliminarsystem gutgeheissen werden, alle andere darin nicht enthaltene, unter dem lauf des jahrs vorfallende auslagen aber jedesmal vorher zur höchsten genehmigung vorzulegen sich verbinden".

objevujícím, kdežto nová úřednická místa byla by musila býti dříve schválena dvorem, poněvadž by tu šlo o nové vydání ze zemských peněz. Jistá podřízenost stavovských úřadů dvorským zůstala, neboť bylo nařízeno, aby se stavovská účtárna řídila dle pokynů dvorské účetní komory. Zmírněno to bylo pouze tou měrou, že příslušná nařízení musila jíti zemským výborem.[15]) V otázce navrácení zemského domu stavům, byla dána odpověď neurčitá. Pouze nalezne-li se vhodné místo pro vojenské skladiště, bude zemský dům stavům opět vydán.[16])

Dle těchto pravidel došlo tedy k obnovení zemského výboru, který dnem 2. července roku 1791 zahájil opět svou činnost. Oběžníkem moravského gubernia ze dne 6. července 1791[17]) bylo to veřejně vyhlášeno s tím, aby se každý, kdo chce něco od stavů, obrátil přímo k zemskému výboru.

Poslední změny v organisaci stavovského výboru.

Takto obnovený zemský výbor mnoho změn již neprodělal. Alespoň po stránce své organisace. Zejména na původním jeho složení — po dvou osobách z každého ze čtyř zemských stavů, — nebylo nic měněno. Pouze platový poměr doznal jisté změny, neboť členové prvých tří stavů požívali nyní stejného platu ročních 1200 zl. a pouze přísedící stavu městského musili se spokojiti čtyřmi sty zlatých.

Větší svobodě se zemský výbor po svém znovuvzkříšení také netěšil. U dvoru požadovali, aby jim každá volba přísedících zemského výboru byla zaslána k schválení a nařídili dále dvorským

---

[15]) Článek 12. ustanovuje o tom: . . . ,,doch mit der verbindlichkeit, daß die ständische buchhalterei im rechnungswesen nach jener vorschrift sich genau zu achten habe, die ihr von seite der hofrechenkammer durch den weg des landesausschusses zukommen würde und daß ihr eben auch die durch diesen weg anverlangten ausarbeitungen und auskünfte abzugeben obliegen soll".

[16]) Článek 18.: ,,Müsse noch verläufig durch ein gemeinschaftliches einvernehmen zwischen dem gubernium und dem generalkommando erhoben werden, ob sich ein anderes zu unterbringung des militärökonomiedepot angemessenes haus oder ort ausfindig machen lasse, in welchem fall sodann den ständen die gebetene zurückstellung des landhauses nicht beanständigt werden würde".

[17]) Viz čís. 2. příloh.

dekretem z 28. prosince 1793, aby byly protokoly o všech záležitostech v zemském výboru projednávaných zasílány dvorské kanceláři. Důležité bude ovšem zjistiti, pokud dvůr vykonával *skutečný* vliv také na působnost výboru t. j. zda zasahal do vyřizování věcí zemskému výboru přikázaných! —

Ze zákazu, aby zeměpanští úředníci směli býti voleni za přísedící zemského výboru, se vyvinul celý spor. Vůbec byla tu v otázce volby členů zemského výboru dvě značná omezení, z nichž každé bylo stanoveno v zájmu jiného táboru. Ne jedné straně byli stavové proti tomu, aby do výboru byli voleni nejvyšší zemští úředníci. Poněvadž však současně souhlasili s tím, aby se účastnili zasedání výboru, jest za to míti, že zde šlo o to, aby nezaujali placená místa přísedících zemského výboru a aby tato místa zůstala vyhražena členům stavu panského a rytířského, kteří nejvyšších zemských úřadů neměli. Měla i zde býti provedena zásada, že více zemských služeb se nemá soustřediti v jedné osobě. Ostatně tito nejvyšší zemští úředníci byli jinak odškodněni za to, že nemohli býti voleni za přísedící zemského výboru. Požívalit náhrady ročních 600 zl., byli-li stavu panského a 400 zl., byli-li stavu rytířského. Na druhé straně pak opět panovník zapověděl stavům voliti do zemského výboru zeměpanské úředníky. Důvod byl asi ten, aby úředníci tito přijetím čestného úřadu stavovského nezanedbávali povinnosti spojené se službou zeměpanskou. Z tohoto hlediska bylo zasedání v zemském výboru dokonce pokládáno za službu soukromou nebo alespoň kladeno na roveň takové službě. Stavové se tomu ovšem bránili, dokazujíce, že zemský výbor obstarává všeobecné potřeby zemské i zeměpánovy a že jest tedy služba člena zemského výboru službou veřejnou.[18]) Také v přednášce českorakouské dvorské kanceláře, jež se zabývá

[18]) Ve své žádosti z 29. října 1791 praví stavové: „. . . daß . . . der landesausschuss kein privat- sondern ein öffentliches, selbst von Euer Mt. zu einer eigenen instanz erhobenes amt seie, wobei blos allgemeine geschäfte des landes und des monarchens behandelt werden, mithin ein ständischer beisitzer keine privat-, sondern eine wirkliche öffentliche bedienstung, ebenso wie die obersten ständischen landesofficiers begleite, welch letztere, widrigens und falls diese höchste entschließung platzgreifen sollte, eben auch keine kais. kgl. bedienstung zugleich begleiten könnten“ (žádost tato jest v archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni pod zn. IV. H. 4 Kart. 713).

žádostí moravských stavů ze dne 29. října roku 1791, uznává se sice toto stanovisko,[19]) ale dvůr přece jen stavům nepovolil. Teprve po opětovných žádostech, když výběr osob, které by vykazovaly předepsanou tříletou návštěvu schůzí sněmovních a neměli zároveň nějaký úřad zeměpanský, činil již příliš velké obtíže, bylo stavům vyhověno. Stalo se to dvorským dekretem ze 14. listopadu roku 1797. Za pohnutku k tomuto povolení uvádí se, že panovník chce domestikální kase ušetřiti nová vydání („alle neue geldauslagen zu ersparen").[20]) Odůvodnění toto nelze si snadno vysvětliti. Že by zeměpanští úředníci, kteří byli zvoleni do výboru, neměli buď vůbec míti plat přísedících nebo snad pouze rozdíl mezi jejich platem z pokladny komorní a platem člena zemského výboru, nelze si dobře mysliti.

Že však takováto volba zeměpanského hodnostáře přísedícím zemského výboru byla podmíněna potvrzením panovníkovým, rozumí se samo sebou, když již volba jakákoliv, pravidelná, musila býti předkládána ke dvoru k schválení.

Otázka voleb do zemského výboru a potvrzování jejich byla ještě v XIX. stol., předmětem podrobnějších ustanovení. Byloť roku 1832 mimo jiné nařízeno, aby byly o volbách těchto zhotovovány zvláštní volební protokoly a zasílány v originále nebo

---

[19]) V přednášce této ze dne 16. listopadu 1791 čteme: ,,Lässt sich nach diesortigem befunde der begriff von privatdiensten auf die dienste des ständischen ausschusses nicht anwenden; der ausschuss ist mit landesfürstlicher bewilligung wieder aufgestellt, durch höchste bestättigung als ein öffentliches amt im lande autorisirt: ihm sind allgemeine landesangelegenheiten, wichtige öffentliche gefälle, als das steuer und rectificationswesen, die erbsteuergeschäfte, die tranksteuer etc. zur besorgung anvertraut" (l. c.).

[20]) Prvopis tohoto dekretu jest u zem. výboru v Brně pod zn. A. 11 norm. a má násl. znění: ,,Demselben (t. j. zemskému hejtmanu) wird auf die unterm 20ten september d. j. einbegleitete vorstellung der mährischen h. stände wegen des sich immer mehr äussernden mangels tanglicher individuen zu den ausschussbeisitzerstellen und auf die desfalls beigefügten vorschläge, der hierüber eingeholten allerh. entschliessung gemäss, bedeutet: Se. kais. kgl. Mt. wollen den h. ständen um ihrer domestikalkasse alle neue geldauslagen zu ersparen, aus gnade gestatten, daß auch landesfürstliche beamte zu ständischen ausschusbeisitzern gewählt werden dürften, gegen dem, daß jede solche wahl, wie es ohnehin im allgemeinen vorgeschrieben ist, der höchsten bestättigung vorgelegt werden soll."

v opisu ke dvoru. Roku pak následujícího bylo nařízeno, aby osoby, jež byly zvoleny bez svého vědomí, byly dříve požádány o souhlas, než bylo zakročeno o potvrzení jejich volby panovníkem.

Jinak nebylo v organisaci kollegia zemského výboru provedeno již nic, co by znamenalo podstatnou změnu nebo novotu. Přehled svůj však musíme doplniti obrazem úřadování tohoto zemského výboru. Ač bylo již dříve [21]) nařízeno, aby ve výboru přednášeli jednotlivé věci, jež měly býti vyřízeny, páni přísedící, ujal se v obnoveném zemském výboru opět obyčej, že vyřízení připravoval i návrh přednášel sám zemský sekretář. Instrukcí, jež byla vydána 14. května roku 1792, nařizuje že však, ze následujícím dnem počínaje, musí obě tyto práce převzíti přísedící. Za tím účelem byla celá agenda zemského výboru rozdělena ve čtyři oddíly čili departementy a ty přikázány jednotlivým přísedícím stavu panského a rytířského. Podací protokol pak má již sám podle tohoto rozdělení jednotlivé kusy přidělovati příslušným referentům. Podle toho pak, zda šlo o věci běžné nebo pilné anebo konečně o věci, jež vyžadovaly porady sboru, vyřídil referent věc sám a dal ji pak sekretáři k zhotovení expedice, nebo připravil návrh do schůze výboru. Schůze tyto měly se konati jednou za 14 dní vždy některý den v druhé polovině týdnu a mělo v nich býti předneseno vše, co došlo do středy dopoledne. Věci pak vyřízené bez schůze, přímo neboli běžně, měly se ve výtahu sděliti v nejbližším zasedání. To jsou asi hlavní zásady pro vyřizování agendy zemského výboru. Způsobem hlasování ve schůzích a vůbec jednacím řádem těchto porad se instrukce z roku 1792 nezabývá. Její znění [22]) pak nasvědčuje tomu, že byla vydána řiditelem zemského výboru, jímž byl ovšem nevjyšší zemský úředník, to jest zemský hejtman.

*

Zemský výbor obnovený v roce 1791 zachoval celkem svou podobu až do té doby, kdy byl vystřídán zemským výborem zvoleným dle zemské ústavy z 26. února roku 1861. Došlo sice

---

[21]) Dv. dekretem ze 17. května 1749 v archivu min. vnitra ve Vídni sign. IV. H. 4 Kart. 713).

[22]) Viz přílohu čís. 3.

roku 1848, když stavové moravští provedli přeměnu stavovského zřízení v repraesentativní, k volbě nového výboru, sestávajícího pouze ze šesti osob, avšak vláda změnu tuto neschválila a tak došlo jen k změnám osob. *Stavovský* zemský výbor tedy zůstal a ustoupil teprve zemskému výboru konstitučnímu dle ústavy únorové.

Přílohy.

1. *Nejvyšší rozhodnutí ze 14. března 1791 o obnovení zemského výboru.*[23])

An den mährischen herrn landeshauptmann grafen von Ugarte.

Se. kais. kgl. Mt. haben über erstatteten vortrag allergn. zu entschliessen geruhet, dass um den mährischen ständen ein merkmal allerh. dero gnade zu geben und selbe dadurch zur steten dankbarkeit zu verbinden, denselben die erlaubnis erteilet werde, den landesausschuss sowohl in ansehung seines wirkungkreises, als der besoldungen, jedoch nur provisorisch und nach derjenigen instruction, die er im jahre 1764 unter der regierung der höchst seeligen kaiserin königin Maria Terezia glorwürdigen andenkens hatte, gleich dermal und insoweit wieder einzusetzen, bis Se. Mt. über die instruction selbst und den wirkungskreis desselben, nach den von den ständen eingelangten bearbeitungen und deren reifer überlegung, werden entschieden haben.

Und da bei der erfolgten abreise Sr. kais. kgl. Mt. die erledigung der übrigen bereits abgehandelten und vorgelegten beschwerden der stände eine längere zeit erfordern dürfte, so wollen Se. Mt. zugleich den herrn landeshauptmann und die anwesenden deputierten unter zusicherung dero allerh. zufriedenheit von hier in gnade entlassen, die hiernach sich wieder nach hause zu begeben haben, allwo die wahl des landesausschusses ohne weiteren aufenthalt in der gewöhnlichen art zu veranstalten sein wird. Da man dieses dem herrn landeshauptmann und den deputirten zur erfreulichen wissenschaft und nachachtung und zu dem ende erinnert, um hievon die stände zu verständigen und wegen der

[23]) Podle prvopisu, jenž jest pod zn. A. 11 norm. ve spisovně moravského zemského výboru.

anbefohlenen wahl des landesausschusses das nötige zu veranlassen, so gibt man auch hievon dem gubernio unter einem die nachricht.

L. G. Kolovrat m. p. Wien, den 14. März 1791.
l. s. Adam Dionys v. Gröller.

2. *Vyhláška o obnovení zemského výboru.*[24])

Circular
von dem kais. kgl. mährisch- und schlesischen landesgubernium.
Wiedereinführung des mährisch-ständischen landesausschusses.

Unter dem 29. april d. j. ist die höchste entschliessung ergangen: dass Se. Mt. den mährisch-ständischen landesausschuss wieder wie vorhin, als eine ordentliche besondere stelle allergn. einzuführen gestattet haben.

Hienach hat also von nun an jedermann, der bei den herren ständen etwas anzusuchen hat, fürohin dessen eingabe ummittelbar an den ständischen ausschuss, welcher vom 2ten julius d. j. bereits in seine wirksamkeit eingetreten ist, einzubringen und zu stilisiren.

Brün, den 6. julius 1791.

Alois graf von und zu Ugarte.

Joseph Karl gr. v. Dietrichstein l. s. Anton Franz Schrötter.

3. *Instrukce pro přísedící zemského výboru z r. 1792.*[25])

Instruktion
für die herren beisitzer des löbl. mähr. landesausschusses, welche sie als referenten genau zu befolgen haben werden.

Das einreichungsprotokol macht bei dem gang der geschäfte den ersten gegenstand aus und dieses wird angewiesen, alle stücke, so wie selbe von tag zu tag eingehen, vorschriftsmässig zu manipuliren und nach der unten folgenden departementseinteilung jedem betref. herrn ausschussbeisitzer zuzufertigen.

Dieser hat ein schriftliches referat darüber zu verfassen und die erhaltenen gegenstände zu unterscheiden, ob selbe

[24]) Dle tištěné vyhlášky uložené l. c.

[25]) Dle starého opisu uloženého l. c.

als deliberande oder currenzien oder als dringend zu behandeln seien.

Die ersteren gehören jederzeit ad plenum zum vortrag. Die zweiten sowie die dritten, werden nach bewirkter bearbeitung dem ständischen secretär zu verfassung der expedition übergeben und nach beigerückter approbation des herrn referenten, mir jeden abend in dem garnier überschicket, wobei ich nur die bemerkung machen muss, dass falls die dringenden stücke einigem zweifel unterlägen, wie selbe gerade von dem herren referenten ohne entwerfung der expedition zu übersenden seien, damit bei vorfallender abänderung der meinung des herrn referenten die verfassung einer zweiten expedition vermieden werde.

Die sitzungen werde ich alle 14 tage und allemal an einem nach dem mittwoch folgenden tage, so wie es meine anderweiten amtsgeschäfte zulassen werden, abhalten.

Zu abschliessung der eingegangenen und annoch durch den secretär Pötzel zu bearbeitenden und zu referirenden eingaben bestimme ich den heutigen tag; der nächste schluss wird mittwochs den 23. dieses sein, und so muss künftig alle tage, nämlich am mittwoch vormittag abgeschlossen werden, wobei von selbsten verstehen, dass alle bis zum schluss eingelauffenen eingaben in der darauf folgenden sitzung zum vortrag zum vortrag kommen müssen, wenn selbe nicht obenbemerktermassen schon extrasessionaliter erlediget worden sind.

Damit aber der ganze löbl. landesausschuss auch in die volle kenntniss aller erst berürtermassen, d. i. extrasessionaliter erledigten eingaben gelange, so trage ich eben unter einem dem ständ. secretär auf, über alle extrasessionaliter verhandelten eingaben einen elenchus zu machen und jedem herrn referenten zu übergeben, damit er selben in der sitzung vortrage.

Die departementseinteilung habe ich folgendermassen beschlossen:

Herr graf von Blümegen:

Hat die direction der kanzlei zu besorgen und referirt in dieser eigenschaft alles, was in dieses geschäft einschlägt, wie auch die erbsteuerangelegenheiten und jene der taifenbachischen stipendisten. Im fall der erkrankung oder abwesenheit hat herr Franz von Pillersdorf das vorstehende referat zu besorgen.

Herr freiherr von Madrowski:

Besorget die direction der ständischen kasse und referirt in dieser eigenschaft nicht allein alles, was in die unmittelbare leitung der kasse einschlägt, sondern auch alle dienstersetungen bei der kasse und bei der buchhalterei. Als kassedirector gehören auch in desselben referat alle das kreditwesen betreffenden gegenstände und alle anweisungen, die nicht aus einem besonders zugeteilten gegenstand entsprungen. Nebstdem referirt derselbe das salzwesen und innländische beschellgeschäft. Im fall der erkrankung oder abwesenheit hat herr von Wojkowski dieses referat zu besorgen.

Herr Franz von Pillersdorf:

Ist referent in rectificationssachen und gehören demselben in dieser eigenschaft auch alle das contributionale betreffenden gegenstände, somit auch die damit verbundenen feuer-, wasser und wetterschädenvergütungen. Nebstdem hat derselbe die militärbequartirungen, den militärquartiersfond, den vorschlag zur Wienerischneustädter militärakademie und über die landesportatschen zu referieren. Im fall der erkrankung oder abwesenheit besorget dieses referat herr Franz graf von Blümegen.

Herr Anton von Wojkowski:

Hat über alle bei dem ausschusse vorkommenden gegenstände der innländischen wie auch der gränztranksteuer, die ständische akademie, die agricultursangelegenheiten und alle in das judiziale einschlagende gegenstände, somit auch über die ständische landtafel und archiv zu referiren. Im fall der erkrankung oder abwesenheit besorget dieses referat herr freiherr von Madrowski.

Da in gegenwärtige departementseinteilung noch manche gegenstände kommen dürften, welche sich nur erst durch den lauf der geschäfte ergeben können, so erhält der ständische registrator von mir den auftrag, die weisung über zuteilung eines derlei neuen gegenstandes bei mir einzuholen.

Brünn, den 14. mai 1792.

Alois graf Ugarte.

Kmetovské smlouvy v Bosně z let 1859—1866.

Příspěvek ku poznání kmetovského poměru v době ottomanské vlády.*)

Dr. Ant. Hassmann.

Když jsem počal r. 1910 podrobněji studovati agrární poměry v Bosně, snažil jsem se především získati ve svém okolí originální dokumenty ilustrující jednotlivé typy agrárních vztahů v Bosně v době před okupací. Dlel jsem tehdy v Maglaji a tam podařilo se mi také nalézti řadu původních listin o poměru kmetovském. Byly to vesměs papíry, jež pokládány byly za naprosto bezcenné a užíváno jich k zatápění v maglajské škole. Mezi zbytkem, jenž se mi čirou náhodou dostal do rukou, shledal jsem 29 původních kmetovských smluv, jež jsou předmětem této studie.

Jsou to vesměs kmetovské smlouvy učiněné po rozumu čl. 12 nařízení ze dne 14. seferu 1276. Psány jsou na úředních, cařihradských formulářích tureckou kursivou a bosenskou cyrilicí staršího i novějšího typu. Dle dat na vyhotoveních poznamenaných pocházejí z let 1859—1866; nejvíce — 15 — z r. 1862, 5 z r. 1860, 4 z r. 1861, 3 z r. 1859 a 1 z r. 1866. Jak z toho patrno, nebyla horlivost uložená úřadům čl. 13 seferského nařízení valná; provedení jeho se značně protáhlo a nebylo úplně dokončeno ještě ani r. 1878.

Při tom nutno poznamenati, že data turecká a juliánská se namnoze značně liší. Turecké texty jsou datovány skoro vesměs rokem 1276—1279. Juliánské datum souhlasí s tímto tureckým označením jen zřídka; zpravidla zní na dobu novější až o 2 roky. Že by byly turecké texty sepsány dříve a srbsko-chorvatské teprve dodatečně, jest zcela nepravděpodobno. Odporuje to také textu smluv. Naopak zdá se, že písaři turecký text datovali schválně dobou blízkou vydání saferského nařízení, text srbsko-chorvatský však označili dobou skutečné přítomnosti.

*) Příspěvek tento jest myšlen jako doplněk stručných poznámek prof. *Kadlce* ku kmetovským smlouvám v jeho práci: Agrární právo v Bosně a Hercegovině str. 36—37 a 120. V ní jest proto hledati každé další vysvětlení, třebas jsem od odkazů k této knize musil k vůli úspoře místa upustiti.

Všechny mnou nalezené smlouvy týkají se kmetů z okresu maglajského, sandžaku zvornického, nyní kraje tuzlanského. Jednotliví kmetové ve smlouvách jmenovaní jsou usedlí ve vsích Bakotić, Brdari, Bukovica, Komšići, Milino selo, Osojnica, Paklenica, Rakovac, Rastovac a Svinjašnica, patří tedy jednak výběžkům planiny Ozrenské, jednak nízké pahorkatině z okolí Nového Šeheru. Jména kmetů, stejně jako jména agů odpovídají zcela rodinám dnes v dotyčných místech usedlým. Jako řídkost uvádím smlouvu z Milina sela s kmetem Božou Cvjetkovićem, v níž agou jest žena Atidža-hanuma z Dolní Tuzly. Ženy jsou často vlastnicemi čifluků, ale zřídka kdy jsou v listinách přímo jmenovány, ježto dnes obyčejně nedostaví se k úřadu osobně, nýbrž vysílají za sebe zástupce.

Pojmenování vesnic ve smlouvách odpovídá zase dnešním jménům. Výjimku tvoří ves Svinjašnica z Ozren-planiny, známá chovem vepřů, odkud i její pojmenování. Jméno to patrně z důvodů turecko-náboženských jest ve všech třech případech, jež jsem měl k disposici, nahrazeno pojmenováním S*vitn*jašnica. Dle tvrzení starých kmetů jest však nesporno, že dnešní pojmenování jest původní a pravé. Svitnjašnica jest úřední, turecká zkomolenina.

Nejvíce smluv pochází z Rakovce, rozsáhlé vsi na úpatí Ozren-planiny, náležející druhdy zámožnému Uzeirbegu Adžibegovići, původem ze Srbska. Jest jich 12. Témuž begu náležela i značná část vsi Paklenice a ves Rastovac. Statky ty karakteristické jsou tím, že jsou značnou měrou milčem, nikoliv erazi mirií a záležejí z dobrých dvou třetin z krásných lesů dubových. Kmeti tamější jsou velmi nedůtkliví a s agou v ustavičném sporu právě o užívání těchto lesů. Spory ty způsobily, že lesy byly kmety konstantně zneužívány a konečně za syna Uzeirbegova Avdibega a dnes vnuka onoho Hilmibega skoro úplně znehodnoceny. Připomínám to proto, že zvláštní tyto poměry nalezly už výrazu i v starých smlouvách kmetovských, jak budu míti příležitost níže doložiti.

Všechny smlouvy, jež jsem nalezl, byly původně patrně v uschování okresního úřadu (kaimekam) nebo kadije. Svědčí o tom poznámky na jednotlivých listinách obsahující označení vsi (selo), agy a kmeta, dle nichž patrně byly založeny ve fascikly.

Zdá se tedy, že způsob naznačený čl. 12 safer. nařízení (odevzdání jednoho exempláře smlouvy kmetu, druhého stejnopisu agovi) nebyl praktikován, nýbrž smlouvy ukládány v úředním archivu. Dělo se tak asi na přímou žádost stran, jež mínily se tak pojistiti proti ztrátě listiny.

Pokud se týče vlastního textu smluv, jest z něho patrno, že smlouvy vesměs jsou psány dle jednotného vzoru vypracovaného patrně krajským úřadem (mutessarif) a dodaného jednotlivým úřadům okresním. Vzor tento odpovídá zhruba čl. 4 sefer. nařízení, jen z části čl. 8 a čl. 10; nezmiňuje se pak nijak o čl. 9 a 11. Tyto byly patrně pokládány za ustanovení pro domo, o nichž kmetům nebylo třeba ničeho zvláště sděliti. Povinnosti v nich agovi uložené (zákaz pachtu haku a vybírání haku ze švestek ve slivovici) vázaly tohoto vůči úřadu, vůči kmetu leda v řadě druhé. Proto o nich ve smlouvách není zmínky. Ráz povinností agových jest vůbec ve smlouvách líčen jinak, nežli ráz povinností kmetových. Tyto jsou povinnostmi v pravém slova smyslu, jich vynucení jest přímo i nepřímo možné. Agovy povinnosti jsou více méně slušností. Jich důvod neleží v kmetovském poměru, ale v příkazu tansimátní rady (po carskoj zapovjedi), v císařském nařízení (po carskom fermanu), v nejposlednější řadě v dobré vůli (tako smo i mi ukabulili). Dobrá vůle jest však uváděna jako poslední základ i pro závazky kmetovy. Vzor smluv klade veliký důraz na dobrovolnost závazku kmetova (ja se obvezujem dragovolno), na jeho vůli (tako smo i mi ukabulili). Líčení to jest ovšem v dvojím směru vědomou sugescí. *Seferské nařízení* jest nejen historií svého vzniku, ale i účelem a, jak vidno, i provedením *politickým opatřením* na místě nejprvnějším.

Jak však dále vidno z textů jednotlivých smluv, z bohaté kasuistiky, zdůrazňování jednotlivých bodů opakováním, pleonastických rčení, jest účelem smluv nikoliv fixování právního poměru kmetovského, nýbrž pouze *fixování praktických jeho důsledků*. Smluvním stranám neběží o určení právního ústavu, spokojují se pouze písemným zjištěním jeho důsledků a to ještě ne všech, nýbrž těch nejtypičtějších a nejpraktičtějších t. j. těch, jež se nejvíce dotýkají právního postavení *agy*. Jak zejména dosvědčují úvody všech smluv, nebyl poměr kmetovský tehdy vůbec ani pojímán jako poměr právní, nýbrž stále ještě jako

faktický poměr poddanský, třebas doba spahijů už dávno minula. Jest pro Balkán a především Bosnu právě příznačno, že tam se udržely *lénní tradice* z celé říše osmanské nejdéle. U tureckého obyvatelstva nezanikly tam do dnes. V letech šedesátých minulého století ovládaly však jistě ještě úplně také nazírání křesťanského obyvatelstva. Kmetovský poměr nebyl pravděpodobně ani jemu ničím jiným nežli faktickým poddanstvím. Tím lze si také vysvětliti ten přímo živelní odpor kmetů proti dosavadnímu postavení, jenž zmírněn byl teprve úpravou doby pookupační, jíž podařilo se setříti s kmetovského poměru všechny známky poddanství a učiniti z něho soukromoprávní poměr. Jen zevní známky však byly takto odstraněny. Kam právní pravidla vniknouti nemohla, zůstal starý názor. Kmet i dnes přese vše cítí ve svém postavení osten osobního poddanství a zbavuje se ho se zcela jinými pocity nežli s jakými by unikal jen nepohodlnému poměru právnímu.

V textu smluv, jež jsem učinil předmětem této úvahy, nenalezneme žádného právnického pojímání věci, právnického názoru. Forma i obsah zachycují jen určení faktického stavu buď dosavadního, určeného starobylým, dávno zapomenutým právem, žijícím už jen pod jménem obyčeje, buď stavu nového diktovaného omezeními seferského nařízení.

Kmetovské smlouvy vyvolané čl. 12 sefer. nařízení nemohou proto ani svědčiti o nějakém právním nazírání ať kmetů, ať agů. Také nelze v nich hledati právního názoru úřadů tureckých. Nikomu z těchto činitelů neběží o právo, nýbrž o pouhé *faktické stavy, jež nabyly vysokého významu politického* v nejširším slova smyslu. Písemná smlouva nemá proto charakter právnický, nýbrž politický, zejména také hospodářskopolitický. Díváme-li se pak s tohoto hlediska na její formu i obsah a uvážíme-li prostředí, pro něž byla určena, nutno přiznati taktu a obratnosti správních úředníků tureckých oné doby plné uznání. Seferské nařízení neulehčuje kmetům mnoho, ani neukládá agům omezení příliš citelných, kromě snad jediné povinnosti ku stavbě a opravování kmetovských stavení. Smlouva však dovedla svou dikcí i seskupením jednotlivých bodů ono málo, jež seferské nařízení přineslo, vylíčiti jako mnoho, a ono mnoho, jež zachováno z dosavadního stavu, jako samozřejmou věc. Jest jisto, že selský živel, pokud byl od-

kázán sám na sebe a pokud nebyl popuzován živly městskými, musil býti tehdy novými smlouvami značně upokojen. Pozvolné provádění reformy věci neškodilo, nýbrž naopak činilo ji vždy kýženou.

Tolik povšechně o zevním i vnitřním charakteru mnou nabytých kmetcích smluv.

V podrobnostech rozeznati lze na každé ze smluv těch tuto strukturu: Především obsahuje *úvod* podávající místní i osobní data o smluvních stranách i předmětu smlouvy, při čemž jest kmetovský poměr, o nějž běží, vyznačen zevními znaky. Po tomto úvodu následuje *vyznačení kmetových povinností* všeobecně i v jednotlivostech (hak, rozvázání smlouvy); zdůrazněním dobrovolnosti těchto závazků bývá tento oddíl smlouvy uzavřen. Třetí oddíl mluví o *závazcích agových* všeobecně, při čemž zavazuje agu, aby každého roku vybíral od kmeta jen výše smluvený hak; zejména stanoví se tu pak agovy povinnosti vzhledem k udržování čiflučských stavení a zrušení izmetu. Kratším nebo delším rozličně uzpůsobeným *závěrem* smlouva končí a jest podepsána kmetem i agou. Podpis onoho vyskytuje se jen na textu srbsko-chorvatském, podpis agy jen na textu tureckém; výjimku v posledním směru nalezl jsem jen jedinou.[1]) Podpisy obstarává pravidelně úřední písař, agové leckdy přitiskují na listinu pečet (muhur) nebo i podpíší vlastní rukou. Vlastní rukou kmeta jest podepsána jediná smlouva ze všech 29. Obyčejně strana psaní neznalá „prifati za pero" t. j. dotkne se násadky s perem, někdy přitiskne na listinu prst v inkoustu namočený.

Celou smlouvu pořizoval patrně písař úřední sám bez vedení úředníka. Písař tento dle poznámky na jedné ze smluv jmenoval se Tesaković a byl dle poznámky potomkem či mužem sestry agy Mula Šaćira Terzimehiće z Maglaje. To byl patrně dle písma i mluvy smluv *písař starší.* Vedle něho psal kmetovské smlouvy ještě jeden *písař mladší.* Tento z počátku opisoval texty pořízené Tesakovićem, jenž vzor textu uměl z paměti.[2]) Později psával samostatně a tu často se *odchýlil od staršího textu*, snad doplňoval

[1]) Aga podepsán i na tureckém i na srbsko-chorvatském textu smlouvy.

[2]) Svědčí o tom mnohá místa, kde písař spoléhaje mechanicky na svou paměť, zakobrtnul a musil se opravovati.

jej také dle zvláštních přání stran a tak vytvořil *novější recensi* kmetovské smlouvy.

Tyto dvě recense *neliší se* v celku nijak *podstatně.* Rozličný jest jen pravopis,[3]) výrazy starší recense jsou správněji turecké,[4]) novější obsahuje mnohé zkomoleniny. Jen v jednotlivostech jsou rozdíly i to rozdíly nijak náhodné, nýbrž chtěné. Ty jsou nejcennější, ježto dokládají a vysvětlují mnohé stručnosti starší recense. I tato obsahuje tu a tam odchylky od schematického svého vzoru. Odchylky ty vyvolala však náhoda. Starší písař leckde se zmýlil, přeskočil cosi nebo opakoval se a tu, aby z chyby vybředl, nahradil text, jejž uměl z paměti, vlastní stylisací. I tyto třebas původně nechtěné dodatky jsou velmi cenné, ježto vysvětlují mnohé, co schematický vzor jen stručně naznačuje, velmi obšírně. Tím cennější jsou odchylky spontánní.

* * *

Přihlédnu nyní podrobně k vlastnímu textu smluv zachovávaje při tom postup jimi samými naznačený.

I. *Úvod* všech mnou nabytých kmetovských smluv jmenuje především obě *smluvní strany*, určuje povšechně *předmět smlouvy* (čifluk) a uvádí *zevními znaky obsah závazku kmetova*, jakožto bližší určení jeho označení (čivčija).

Zní pravidelně takto: „*Ja carski i turski podanik imenovati . . . u Maglajskoj nahiji selo . . . nahodeći se u kasabi Maglaj. Moj aga . . . bivši u selu od ove kasabe, očie zemlje ja se nalazim njegov čivčija s mojom familiom ostavljen od postana pa dosada, što siem sjemena i plugom orem po zemlji njegovoj i čairu što kosim i bašću što tresem i oko zemlje agine što djelam i djubre što nosim sa svojim volovima u vrieme i na vrieme i što njihove nive da radim i bašću da naziravam.*"

Smluvní strany, jak vidno, označují se tu vždy určitě, při čemž stačí i *určitost relativní* t. j. určení vylučující u druhé smluvní

---

³) Starší recense píše *ć*, otъ, čto, baća, novější důsledně; č, od, što, baša (= bašća, zahrada). Starší mluví o „čivija, čivluk", novější o „čivčija, čifluk".

⁴) Slovanský výraz „selo" (=ves) nahražuje mladší písař tureckým „javta". Jinak však slavisuje, ano komolí turecké výrazy hůře nežli starší písař.

strany i u úřadu každý omyl. Tak aga vždy se jmenuje plným jménem, eventuelně dodává se i jeho přídomek. Praví se na př. Mula Šaćir Terzimehić nebo Ibron Tabaković-Barutar.[5]) Za to *sídlo agovo* se nikde neuvádí. Výjimky z podobné praxe nalezl jsem jen dvě; ve dvou smlouvách píše se: Atidža hanuma iz Donje Tuzle. Pravděpodobně bylo sídlo agovo označováno ve smlouvě jen tehdy, bylo-li od úřadu smlouvu spisujícího vzdálenější. Agové z Maglaje i jeho blízkého okolí byli vesměs všeobecně známi, známa byla i jejich držba, proto stačilo všude tu prosté uvedení plného jména, eventuelně přídomku. Kde vlastnili čifluk dva agové, uvedeni oba *spoluvlastníci* plným jménem, na př. Mula Ibrahim Terzimehić-Bukvić i Mula Šaćir Terzimehić. Starší uváděn na prvém místě.

Ve slovech *„bivši u selu od ove kasabe"* pojících se vždy bezprostředně k jménu agovu nespatřuji bližší, byť i povšechné, určení sídla agova. Minulé příčestí „bivši" neznačí tu trvání, nýbrž děj právě skončený. Smlouva prohlašuje, nikoliv že aga bydlil ve vsi náležející k městu Maglaji, nýbrž že navštívil ves, v níž má svou držbu, že držbu tuto viděl a tedy ji dokonale zná. Konstatování toto není pro osmanské právo nadbytečné, naopak jest podkladem pevnosti každé smlouvy o věci, neboť jedině jím jest vyloučena každá naříkatelnost smlouvy pro omyl.[6]) Zmíněná slova nemají proto význam faktický, nýbrž dlužno je posuzovati s hlediska osmanského práva majetkového.

Jméno kmeta uvádí se ve smlouvách rovněž pravidlem. Kmet tento jest pak zajisté po rozumu čl. 12 sefer. nařízení stařešinou kmetovské rodiny. Nalezl jsem však mezi smlouvami, jež jsem měl po ruce, i čtyři případy, kdy kmet označen byl jinak. Ve dvou případech smlouva neuvádí žádného jména kmeta, nýbrž mluví pouze o 22 kmetovských zádrugách (kuća), jež náleží agům Meći a Ibrahimu Mećiću resp. Meći a Smaji Mećiću ve vsi Osojnici. Jiná smlouva uvádí rovněž beze jména kmetů prostě 4 kmetovské kuće náležející ve vsi Bakotiću agovi Mahmutu Spahići; jednotlivé kuće jsou však blíže diferencovány v podpisu smlouvy: kuća

---

[5]) „Barutar" přídomek; značí živnostníka vyrábějícího střelný prach (barut).

[6]) Srv. můj článek o trhové smlouvě dle medželly v Právníku roč. 1912.

Maksim, kuća Risto, kuća Pizon, kuća Mamur.[7]) Posléze jedna smlouva mluví najednou o dvou kmetech téhož agy. Tento případ není zvláštností, nýbrž pouze zjednodušením smluvní formy, jež nijak neodporuje čl. 12 sefer. nařízení. I tam však, kde smlouva nepřipomíná jmen kmetů vůbec, nebo jen v podpisu, nikde nevzniká pochybnost o tom, kterých kmetů se týče. Shrnujeť tu smlouva všechny kmety náležející určitému agovi v určité vsi. Tento souhrn s označením polohy čifluku a jeho vlastníka úplně postačuje k vyloučení každého nedorozumění. Ovšem obtíže jsou s podpisy. Těm však nepřikládán druhdy valný význam. Rozhodné bylo, co úřední písař psal; strany bez toho nebyly znalými ani čtení ani psaní.

Z posledního plyne, jak důležitým bylo přesné označení *sídla kmetova*. Proto toto uvádí každá smlouva bez výjimky. Sídlem kmeta jest pak čifluk. Proto leckde, jak výše uvedeno, položen tento vůbec místo kmeta. Jméno tohoto určuje čifluk bezpečně. Poloha čifluku a tím sídla kmetova označena předem okresem správním, pak vsí, v něž spadá, a konečně leckde i pojmenována osada dotyčné vsi, k níž čifluk náleží. Praví se: „imenoviti .... u Maglajskoj *nahiji*.“ Správní okres jmenován nahijí. Tak činí zejména starší písař smluv. Mladší místo toho užívá obyčejně pojmenování *kadiluk*. Kadilukem jmenován správně soudní okres, avšak, ježto soudní a správní okresy byly totožny, užíváno obou jmén promiscue. Vedle nahije uvádí každá smlouva vesnici, jíž náleží kmet resp. čifluk. Starsí recense jmenuje vesnici tu důsledně „*selo*“, mladší s oblibou užívá tureckého pojmenování „*jafta*“. Leckde stanoví smlouva i osadu (*mahala*) vesnickou, na př. praví „selo Porečine-Osojnica,“ kde Osojnica označuje ves, Porečine osadu. Zde uvedené selo jest vesnice, v níž dle svého prohlášení aga byl. Slova „bivši u selu od ove kasabe“ odnášejí se k dřívějšímu přesnému pojmenování vesnice, z níž jest kmet.

Za to slova „*nahodeči se u kasabi Maglaj*“ nelze spojovati s pojmenováním vesnice kmetovy. Naopak jest je vztáhnouti k pojmenování kmeta. Pravíť se tu o kmetu, jehož sídlem jest určitá vesnice spadající v okres maglajský (od ove kasabe), že

[7]) Patrně přídomek, nikoliv křestní jméno jako jména ostatních. Mamur = mahmur = napilý, ale také těžkopádný (duševně).

dlí ve městě (u kasabi) Maglaji. Jinými slovy zdůrazňuje se tu okolnost, že *smlouva jest psána v jeho přítomnosti.* Přítomnost agova není ve smlouvě takto zdůrazněna. Tu nebylo třeba obávati se úskoku nebo planých výmluv. Ohledně agy, Turčína, dalo se předpokládati, že bez výhrad uposlechne císařského rozkazu (po carskom fermanu, viz níže). Kmet však a priori nezaručoval ničeho. Odtud zvláštní opatrnost smlouvy vůči kmetu.

Osoba určená jménem, nahijí a vesnicí bydliště jmenuje se ve smlouvách *čivčija,* v novější recensi méně správně *čivija,* i to *čivčija agov* (njegov), *ježto na agově zemi sedí* (o čie zemlje ja se nalazim). Pobyt kmetův na pozemku agovu uvádí se tu zároveň jako prvý znak jeho smluvního poměru. Kmet dlí z povinnosti na půdě agově. Obsah a dílem účel tohoto pobytu označují smlouvy podrobně dále: Kmet dlí na půdě agově, aby ji oral a osil, luka aby sekal, zahradu česal, krátce půdu tu vzdělával, zejména hnojil. Nivy třeba mu vzdělávati, na zahradu jest mu pouze dohlížeti. Dle této dikce smluv jest *kmetem osoba, jež bydlí na půdě cizí,* agově, *za tím účelem, aby ji vzdělávala a na zahradu cizí dohlížela*; v podrobnostech má pole orati i ositi, luka sekati, zahradu česati. Při tom jest mu dbáti o cizí půdu *s pečlivostí dobrého hospodáře.* Nesmí půdu vymrskávati, nýbrž ji v čas (u vrieme i na vrieme) hnojiti. Hnůj jest mu opatřiti s pomocí *vlastního* dobytka. Praví se: „djubre što nosim sa *svojim* volovima". Rčení to jest jistá brachylogie. Mluví se tu výslovně pouze o vynášení hnoje pomocí vlastních volů. Předpokládá se však nejen, že volů těch bude užito ku práci, nýbrž i k dělání hnoje. Obrat vzpomenutý značí tedy: vynášeti hnůj od vlastního dobytka získaný s pomocí tohoto. Důraz klade se na požadavek, aby kmet měl vlastní dobytek i to *dobytek tažný.*

Dle toho jeví se poměr kmeta ku agovi už v pramenech doby předokupační jako jistého druhu *společnost. Aga* poskytuje k společnosti *nemovitý kapitál,* pozemky, *kmet* dává svou *práci a kapitál movitý* (osev, hospodářské nářadı, dobytek hospodářský, hnůj). V praxi často byl sice kapitálový příspěvek kmetův zmírňován; aga dával mu dobytek darem nebo „na izor,"[8]) dával nebo půjčoval

[8]) Viz *Kadlec* l. c. str. 56, pozn. 1 a *můj* článek: Pastviny v Bosně i Hercegovině, Sborník věd práv. a stát. XVI (1916), str. 1—18, 157—173.

k osevu potřebné semeno. Ale všechna tato zmírnění byla pouhou *slušností* agovou a neměnila ničeho na kmetových povinnostech. Kmet byl vždy povinen opatřiti si vlastní movitý kapitál pro zemědělství nutný; musil jej zásadně míti. Proto výše uvedené rčení „sa svojim volovima“ jest obratem nejvýše opatrným. Ukládá kmetu, aby hnojil agovy pozemky: s pomocí vlastního dobytka. Pro tuto povinnost kmetovu není směrodatným stav jeho tažného dobytka, nýbrž stav, zejmena rozsah, čifluku Tím nevylučuje se, aby aga nutil, ovšem nepřímo, kmeta, aby si opatřil potřebný, rozměru čifluku a jeho potřebám odpovídající druh i počet dobytka. Smlouvami užitý obrat jest tedy velmi přiléhavě volen. Kmet má míti tolik kusů hospodářského dobytka, kolik jest ho pro řádné vzdělávání čifluku třeba; vzal, kde vzal. Břímě, jež takto na kmeta naléhá, jest jistě velmi těžké, ale nezbytné. Dobrý stav kmetova dobytka jest jedinou skutečnou zárukou dobrého stavu čifluku a tím i jmění agova. Úpadek kmeta v tom směru jest předzvěstí jeho sesazení s čifluku, a je-li toto nesnadno, jako dnes, znamená i úpadek agy. Okolnosti ty byly všestranně známy už v minulosti, a proto zejména zdůrazněn — i to neobyčejně obratně a nenápadně — společenský charakter kmetovského poměru i ve smlouvách uzavřených dle čl. 12 sefer. nařízení.

Některé smlouvy mluví ještě o dalším zvláštním druhu činnosti kmetovy, o *ohrazování niv*. Praví se: „i da njivu ogradjujem“. Kmet, jako dobrý hospodář, musí pečovati o bezpečnost polí a luk. Tuto při zvláštních zvyklostech pastvy dobytka poskytuje jedině ohrazení polí.[9]) Ohrada jest v Bosně všude dřevěná formy řídkého, pevného plotu. Kmet užívá k tomu nejraději dřeva tvrdého, zejména dubového. Dříví jehličnatých stromů se vyhýbá. Činnost tato jest pracná. Méně dbalý kmet rád se jí vyhne. Ovšem pak utrpí mnoho škod; pasoucí dobytek zničí celá menší pole. Pravda, aga může žádati od kmeta hak bez ohledu na tyto jím samým zaviněné škody. Ale exekuce tam, kde kmet sám ničeho, nebo jen málo co, sklidil, jest bezvýsledna. Proto leckde aga ve smlouvě kmetovské zvláště ukládá kmetu, aby nivy v čas ohražoval. Důvodně lze se pak domnívati, že kmet, o nějž

---

[9]) Srv. posléze citovaný *můj* článek.

běží, jistě nebyl vzorem dbalosti. Výslovným vytknutím zmíněné okolnosti se aga aspoň za osmanské vlády úplně ochránil, neboť neohradil-li kmet polí přes výslovnou zmínku o tom ve smlouvě, mohl jej aga s čifluku sesaditi.

Všechny tyto druhy činnosti karakterisují kmeta jako takového. *Předmětem* těchto prací jeho jest pozemek, na němž se jako čivčija nachází. Pozemek tento, jak se dovídáme ze smluv, může býti jak *erazi mirije*, tak *milač*. V prvém případě mluví smlouvy prostě o pozemku (*zemlja*). Ve druhém jmenují přímo milč. Tu praví se místo *„očie zemlje ja se nalazim“* „od njega zavti milač (kuće, milčeve“); kmet drží od agy milč nebo aga drží prostřednictvím kmeta milč.

Tato držba kmetova rozeznává se od držby agovy a praví se pak, že kmet *drží pozemek agův jako kmet* (*njegov čivija*) nebo *cestou kmetovského práva* (*čivčijskim putom*). Táž držba označuje se všude jako *od pradávna trvající* (od postana pa dosada, novější recense: od jedne pa dosada) jsouc však při tom vždy vyvolána vůlí agovou; kmet nalézá se na čifluku, ježto tam byl *agou umístěn* (*ostavljen*).

Vedle kmetovského charakteru zdůrazňují skoro všechny smlouvy i *veřejnoprávní charakter agova spolukontrahenta*. Kmet označuje sebe dle dikce smluv za *poddaného sultanova* (carski podanik) i *poddaného tureckého* (turski podanik). Na označení toto klade se značný důraz, neboť skoro všechny smlouvy jím počínají.

Obrat sám zdá se pleonasmem, neboť „poddaný sultánův“ a „poddaný turecký“ lze na první pohled pokládati jen za tautologii. Není tomu však tak. Smlouvy nechtějí obojím pojmem vyznačiti totéž. Do jisté míry naznačuje to už spojka „i“, jež právě souřaďuje, ale neztotožňuje. Nad to pak některé smlouvy rozdělují obojí označení místem, mluvíce o kmetu jako poddaném sultána hned v prvých svých slovech, zatím co označení „turski podanik“ uvádějí dále *v souvislosti s označením „čivčija“*. Praví se na př. „o čije zemlje ja se nalazim njegov čivčija . . . tako ostavljem od postana do sada turski podanik“. Z posledního, jakož i z celé tendence dotyčných smluv, usuzuji, že slova „carski podanik“ vyznačují poměr kmeta k sultánu t. j. *k říši osmanské*, slova pak „turski podanik“ poměr jeho k *agovi-Turčínu*. Kmet se tu vý-

slovně uvádí jako poddaný agův a poddanství jeho označuje se patrně jako *analogie jeho poddanského poměru k říši.* Stojí tedy kmet k agovi ve zvláštním právním vztahu, jejž veřejnoprávně smlouvy označují jako poddanství, soukromoprávně jako poměr *čivčijský,* kmetovský.

V tomto poměru k agovi stojí především *stařešina* kmetovské zadrugy. Vedle něho však platí týž poměr pro *všechny členy dotyčné zádrugy.* Smlouvy stojí patrně na zcela jiném stanovisku, než-li čl. 12. Tento, žádaje obnovování kmetovských smluv v případě úmrtí stařešiny kmetovské zadrugy, vidí patrně v tomto jedinou smluvní stranu; faktická organisace a právní konstrukce zadrugy jest mu neznámá a cizí. Není divu, neboť ottomanské soukromé právo nezná rodinných pospolitostí. Lidu i úřadům v Bosně i Hercegovině však jest zadruga i dnes dosud něčím zcela běžným; jest základem organisace, pravidlem. Tím spíše bylo tomu tak v šedesátých letech minulého století. Praxe seferského nařízení nemohla si proto dosti dobře vysvětliti požadavek obnovování kmetovských smluv. Přece stařešina kmetovské zadrugy neuzavíral tuto smlouvu jménem vlastním, nýbrž *jménem celé své zadrugy* jako její representant. Smlouvy výslovně zmiňují se o tom. Stařešina prohlašuje se za *čivčiju společně se svou rodinou* (s mojom, sa svom, sa svojom familiom ostavljen), leckde praví se pak ještě výrazněji: „s mojom familiom *zajedno*". Stařešina tvoří se svou rodinou nedílnou jednotku (zajednica) a representuje ji. Důsledkem toho jest, že ustanovení čl. 12. sefer. nařízení o obnovování kmetovských smluv po smrti stařešiny in desuetudinem abiit. Smlouvy se neobnovovaly. Dle právního názoru v nich vyznačeného nebylo toho také ani třeba. Kmetovské právo připadalo kmetovské rodině jako celku; úmrtí jejího člena, třebas stařešiny, nemohlo proto vyvolati zánik tohoto práva.

II. Po tomto úvodu obracejí kmetovské smlouvy zřetel ihned k *závazkům kmetovým.* Praví se: „*Od moje strane, što se mene tiče, aginu zemlju da radim kako sam gore rekao i ono što može zemlja ploda dati, onda da sjemena u vrieme naziravam, da zemlja nikako agi neostane. Za ovo sve, što sam rekao, obvezujem se da neću prestupiti od moje dužnosti i naziravati. Što se tiče bina aginjskih tako njemu da čuvam da nekvarim bez těžke nužde. I u vrieme ormana, kada prispie svaka zaira, najprie carska desetina da se izvadi, potlje*

što ostane, treći tal uzeće aga a dva tala, što radi ovu zemlju aginu. I što se tiče, enome tal moj. Dužan sam mu bez doneti. Ako gospodar po fermanu carskom (pristao) i što je nama kazato na carskoj kapii, tako smo i mi ukabulili. I od bašče svakoga zer davati, što mu zemlja daje i čaira, što bude. I tako će biti kako smo rekli: najprie carska desetina da se izvadi, potlje toga, što ostane, uzeće jedan tal gospodar a dva tala, što radi ovu zemlju aginu. I može onda aga sa mnom da pregleda svaku stvar, kada bude u vrieme, i aga što se tiče njegova, ako od rečene stvari (zaišče) da mu sve u vrieme dadem bez zijana. I bez vakta da nemogu ostaviti njegovu zemlju, ali kada svaka zaira prispie, najprie carsku desetinu dadem i aginu tretinu dadem, onda da mu javim, da ću se preseliti na drugo mjesto. Ja se obvezujem dragovoljno."

Text smluv, jak patrno, mluví tu obšírně, tu takřka těsnopisně, o *třech* skupinách kmetových závazků: o *všeobecných jeho povinnostech,* při čemž navazuje na skutečnosti, jichž užito bylo v úvodu k bližšímu označení pojmu kmeta, dále o *haku* a konečně o *rozvázání kmetovského poměru z vůle kmetovy.* Povinnosti kmetovy ve příčině čiflučských staveb dlužno přiřaditi k jeho všeobecným povinnostem.

a) *Všeobecně* kmet zavazuje se *vzdělávati čifluk tak, jak to bylo v úvodu smlouvy řečeno* (da radim kako sam gore rekao). Jest tedy povinen čifluk *zorati, zaseti, luka posekati, zahradu očesati, půdu hnojiti,* vůbec *obstarati všechny polní práce* i to *včas* (u vrieme i na vrieme) a *s použitím vlastního hospodářského dobytka* (sa svojim volovima). Při tom všem veskrze má si počínati *jako dobrý hospodář*: má síti to, co může na čiflučských pozemcích vzejíti a s úspěchem sklizeno býti (što može zemlja ploda dati). Jest tedy jemu pečovati zejména o osev (da sjemena u vrieme naziravam) i to tak, aby čiflučská půda neležela ladem. Praví se sice pouze: „da zemlja nikako agi neostane", ale některé smlouvy výslovně dokládají „da ... *pusta* neostane". Kmet nesmí osíti jen tolik, kolik mu po odevzdání desetiny, haku a zásobení vlastní rodiny pro osev zůstalo, nýbrž tolik, aby čifluk nijak neležel pustý. Pojem pustoty vykládá ramazánský zákon o pozemkové držbě.[10]) Pustý značí tu tolik jako opuštěný. Opuštěným není však pozemek, jenž leží

[10]) Ze dne 7. ramazánu = 3. května 1858.

úhorem dle všech pravidel řádného hospodářství. Dle §§ 71, 84, 85 ramazánského zákona může sice pozemek ležeti i 3 roky úhorem a přece se ještě nepokládá za opuštěný, pustý. Tohoto ustanovení nesmí se však dovolávati kmet a ponechati některou část čifluku po 3 leta nevzdělánu. Neboť jest zavázán k bedlivosti dobrého hospodáře. Pak však může zůstaviti ladem jen tolik čifluku a jen po tak dlouho, pokud se to srovnává s pravidly bedlivého hospodaření. Kmet zavazuje se nejen nezrušiti svého závazku (da neću prestupiti od moje dužnosti) a neodpovídá tedy jen za culpa lata, nýbrž odpovídá i za culpa levis, ježto jest povinen k bedlivosti dobrého hospodáře (naziravati).

Tutéž péči, jakou má věnovati čifluku, má kmet chovati i vůči *čiflučským stavbám* (bina). Čiflučskými stavbami rozumějí se tu veškerá hospodářská i obytná stavení na čifluku. Praví se všeobecně „bina" na rozdíl od „kuća". Tyto stavby nazývá smlouva všude *agovými* a neváže se tu tedy na faktický stav, nýbrž na stav daný příkazem čl. 7 resp. odst. 3 čl. 4 sefer. nařízení. Čiflučské stavby nebyly vždy a všude vlastnictvím agovým; někde stavěl je svým nákladem aga, jinde neb jindy však kmet. Podle citovaných ustanovení sefer. nařízení bylo ovšem povinností agovou, aby vždy a všude sám vlastním nákladem opatřil čifluk potřebnými stavbami hospodářskými i obytnými. Seznáme to ostatně blíže z dalšího znění smluv. Tyto pak stavby měl kmet stříci jako dobrý hospodář (čuvati), odpovídaje tu i za culpa levis; naprosto neměl jich ovšem poškozovati (da nekvarim). Výjimku z posledního ustanovení znají smlouvy jen jedinou. V případě vis maior (težka nužda) směl totiž kmet čiflučská stavení poškoditi.

Případ nouze, jejž tu mají smlouvy na mysli, jest tento: Čiflučská stavení byla — a jsou převážnou většinou i dnes — dřevěná. Kmet svoje topivo obstarával z lesa. Měl ho vždy zásobu. Přece však přiházelo se, že leckdy zásoba mu došla a do lesa pro nové dříví nemohl se dostati pro hluboký sníh. Tu pak užil k otopu dříví některého staršího čiflučského stavení, dohnán nouzí. Tento případ nouze mají smlouvy v prvé řadě na mysli jako nejčastější. Jiný, na př. požár, byl mnohem řídčí.

Pro kmety *Uzeirbega Adžibegoviće* usazené v planině rakovské (vesnice *Rakovac*) uvádějí smlouvy v této souvislosti zvláštní po-

vinnost. Praví: „Što se tiće bina aginjskih tako njemu da čuvam *šumu da nekvarim bez težke nužde.*" Kmeti tito zavazují se tedy zejména, aby nepoškozovali lesů (šuma) kromě případu nouze t. j. — zcela po rozumu výše uvedeného výkladu — *aby pečovali o lesy k čiflukům jich náležející jako dobří hospodáři.* Pojem nouze jest i tu relativní. Svrchované měřítko pro každý konkretní případ tvoří základní kmetova povinnost nakládati s čiflukem, včetně jeho lesního příslušenství, tak, jak nakládá pečlivý hospodář s vlastním statkem. V první řadě chce se tu aga zabezpečiti proti každému lehkomyslnému *kácení* vlastních lesů podmíněnému nešetrností k dřevěným stavbám čiflučským, ohradám okolo niv a plýtváním otopem. Má tedy na mysli běžné drancování lesů. V ne poslední řadě pomýšlí se tu však zejména také na *pasení dobytka* v dubovém *mlází,* jež už tehdy jistě agovy lesy vážně ohrožovalo a v pozdějších dobách z valné části zničilo. Stáda koz a ovcí proměnila rozsáhlé komplexy dubového mlází v bezcennou „šikaru", v níž viděti lze místo nadějného stromoví jen na vždy zkomolený nízký podrost.

b) Ohledně *haku* (kmetovské dávky) mají smlouvy podrobná ustanovení, *kdy* jest hak agovi dáti, *za jakých modalit, čeho se všeho hak týče, kolik* jest ho dáti a *jak jest toto množství ustanoviti.* Ustanovení tato mají namnoze zvláštní sankci.

Hak dávati jest kmetu ode všech plodin na čifluku sklizených. Praví se: *„od . . . svakoga davati, što mu zemlja daje.*" Obyčejně se nad to užívá obratu „zer davati", což značí maličkost, drobnůstku dávati.[11]) Ani nejnepatrnější sklizeň neopravňuje kmeta k odepření haku. Novější recense smluv mluví ještě přísněji: „ono što *može* zemlja da dade". Nejen tedy od toho, co kmet fakticky sklidil, nýbrž i od toho, co *mohl* skliditi, měl by dáti hak.

Z poslední zásady zdálo by se, že aga mohl kmeta čifluk zanedbavšího a tedy majícího minimální sklizeň žalovati bez ohledu na stav sklizně o plnou náhradu škody (damnum emergiens i lucrum cessans). Zdá se však, že takováto praxe se nevyvinula. Jistější ochranou pro agu bylo sesazení takového nedbalého kmeta. Teprve v nejnovější době, kdy sesazení kmeta jest takořka znemož-

[11]) Mladší písař už tomuto obratu dobře nerozuměl; proto píše obyčejně místo „zer davati" — „zerovati". Správné znění udrželo se dodnes v Bosně ve rčení: ni zere (= ani za mák).

něno, byl jsem svědkem uplatňování zásady a požadavků svrchu zmíněných. Za ottomanské vlády uplatňována však nebyla s jedinou výjimkou: Kmet ručil agovi za zmenšení sklizně způsobené cizím — a tím spíše vlastním — *dobytkem* nebo *polním pychem* (poljska šteta, zijan). Bylť kmet povinen čiflučské polnosti ohraditi i hlídati; vždyť měl si počínati jako bedlivý hospodář. Postihl-li cizí dobytek ve škodě, zabavil jej a domohl se náhrady škody. Na této náhradě participoval pak aga ex tituto haku; důsledně byl tento agův nárok splatný *až v době žní*, kdy se ostatně vůbec polní škody teprve nahražují. Neohradil-li kmet řádně polí, nebo nehlídal-li jich a tedy nepostihl škůdce, pak byl vinen nedopatřením (kriv) a rovněž povinen nahraditi agovi škodu, kterou tento utrpěl případným zmenšením sklizně.

Všeobecnost povinnosti haku dokládají smlouvy konkretními případy. Především mluví se o haku s polí (zaira = oranica, zoraná půda). Dále však mluví o zahradě (bašća) i louce (čaira = = livada, na př. čaira što bude) nebo přímo o senu (sijeno).

Hak postihuje dle slovného znění vše, co půda čifluku *plodí* nebo může ploditi. Tak jest romuměti smlouvami užitému výrazu „što daje“ resp. „što može dati“. Neběží tu vskutku o vše, co se s čifluku sklidí, nýbrž o *plod v užším slova smyslu*, tedy zrno, ovoce, cibuli, česnek, dyně, fazole. Vedlejší plodiny a příslušenství plodů není předmětem haku. Tak aspoň bylo rozuměno zmíněnému bodu smluv v Bosně, zvláště v Maglajském okresu. Vztahovati hak i na vedlejší plodiny, zejména na *slámu* bylo tu contra bonos mores. Aga kladoucí takové požadavky byl by přirovnáván k Arnautu, Cincaru i od samých muslimů. Jen chudý jinak aga mohl žádati od kmeta hak i ze slámy bez újmy své cti. Zpravidla však ponechávána sláma kmetům jako náhrada za mlácení. Takto choval se aga ku kmetu, pokud s ním byl za dobře. Znepřátelili-li se, přitužil aga kmetovo poddanství a žádal na něm zejména hak ode všeho možného. Vtipný kmet rád se pro případ takového obratu včas kryl. A tak nalézáme v některých smlouvách výslovné ustanovení kmetovo: „slamu sebi ostaviti“, nebo ještě určitěji: „što se tiće slame, to je sve moje bez da aga ima hiseta“. Tak vyloučen agův nárok na hak od slámy. Za slámu pokládá se i suchá bylina kukuřice (misirika), suchá bylina fazolí, dyní; poslední dvě užívá kmet k topení, misirikou se krmí dobytek.

Hak v plodech jest dáti v době, *kdy plody dozrály.* Tuto všeobecnou větu vyslovují kmetovské smlouvy na příkladech. Hak z polí jest kmetu dáti „kada prispie svaka zaira", „kada bude gotova" „u vrieme ormana (kormana)", tedy *v době* žní, *sklizně.* V první řadě myslí se tu na žně, nebo ještě spíše *mlácení* (orman = =harman, mlat i mlácení) obilí jakožto nejdůležitějšího plodu čifluku. Doba ta není tu pak určena abstraktně, snad pravidelnou dobou žní, nýbrž zcela *konkretně* momentem, v němž plody toho kterého pole čiflučského dozrály. Praví se na př. „kada vakat bude komu drago masulatu". Nárok na hak nemá tedy aga v určitou dobu roční, nýbrž tehdy, kdy plod, jehož se týče, dozrál a jakmile dozrál. Jedině v tomto okamžiku jest oprávněn hak žádati a kmet zavázán jest hak mu dáti. Aga nemůže žádati od kmeta, aby mu dal hak z určité obilniny *z určité nivy,* kde obilnina ta *nejdříve uzrála,* za celý čifluk; nýbrž musí se spokojiti s tím, co mu z této nivy připadá, s ostatním pak jest mu čekati až do skutečné sklizně zbytku. Nebezpečí z nepříznivé náhody jest takto spravedlivě rozděleno mezi agu i kmeta a postihuje oba poměrně stejným dílem. Kdyby mohl aga žádati hak za celý čifluk z nivy, jež nejdříve dozrála, zbavil by se tak vlastního risika a přesunul je celé na kmeta. Tomu však smlouvy patrně nechtějí a proto kladou důraz na *postupné,* konkretní dospívání nároku agova na hak. To pak, co platí pro hak z niv (zaira), platí mutatis mutandis pro hak z luk, seno, i hak ze zahrad, ovoce a ostatní (zeleninu). Smlouvy o dospívání haku z posledních plodin sice mlčí; nicméně jest z příslušných částí textu jich dokonale jasno, že nejen nemyslí tu na opak, nýbrž že mají na mysli totéž, co řečeno bylo o dospívání haku z niv. Zásady tam uvedené platí všeobecně pro všechny skupiny plodů čifluku; nejobšírněji promluveno o nich u příležitosti ustanovení o haku z polí proto, že tu běží o hak nejdůležitější, o obilniny.

Až potud jsou ustanovení smluv kmetovských o haku pouhou reprodukcí dosavadního všeobecného právního nazírání, právního obyčeje. K provedení reformy dané seferským nařízením slouží teprve ustanovení o *množství haku.* Tu smlouvy navazují přímo na znění čl. 4 sefer. nařízení. Tímto stanoví se pro sandžak Zvornický, jemuž náležel i okres Maglajský, třetinový systém jako všeobecně závazný. Aga má nárok na třetinu hrubého výnosu čifluku in

natura, vše jedno o jakou plodinu běží. Tak bylo ostatně už před vydáním seferského nařízení ve čtyřech okresech sandžaku Zvornického. Jinde však bylo obyčejem dávati agům od sena místo třetiny polovinu. Obyčej tento prohlásilo tedy seferské nařízení za protiprávní, zakázalo jej, a rozšířilo zvyklost dosud jen v části sandžaku panující na celý správní obvod.

Dle toho zní smlouvy: „*trěči tal* uzeće (da uzme) *gospodar* (aga) *a dvą tala, što radi ovu zemlju aginjsku*", nebo (novější recense): „na tri tala razbiti *pa treći gospodaru dati*".

Avšak toto ustanovení předcházejí ve smlouvách veskrze ustanovení další, modifikující ono a nezakládající se, ač zní ku prospěchu kmeta, na příkazech seferského nařízení, nýbrž patrně na *obyčeji*. Praví ť se: „*najprie carska desetina da se izvadi*, potlje što ostane, treći tal uzeće aga . . .", nebo *kada se izvadi desetina* (deseto), onda što ostane na tri tala razbiti, pa treći tal gospodaru dati". Jak z toho vidno, nesmí aga vzíti ex titulo haku třetinu hrubého výnosu vůbec, nýbrž *musí dopustiti odečtení státní dávky zvané desetina.*

Desetina je státní daň z výnosu urbárních pozemků.[12]) Desetinu jest povinen dávati ten, komu jakožto *vlastníku* připadá úroda s pozemku. Tak mluví aspoň prameny *pookupační*. Zdá se však, že za otomanské vlády byl zdaněný subjekt určen poněkud jinak, rozhodně však méně osobně a více *věcně*. Rozhodně nebylo činěno rozdílu mezi vlastníkem pozemku a jeho pouhým držitelem. Plniti desetinu povinen byl vůbec *ten, jenž nabýval plodů ze zdaněného pozemku.* V kmetovském poměru byli to tedy jak aga, tak i kmet. Oba, těžíce z pozemku, byli povinni desetinou dle poměru svého výtěžku, tedy dle klíče daného systémem haku. Dle tohoto klíče zmenšovala desetina poměrně jak agův, tak kmetův důchod z čifluku. Bylo však riskantní držeti se přísně tohoto dělení daňové povinnosti. Poměr kmetovský, zejména byl-li sporný system haku, ohrožoval zájmy fiskální. Proto cesta zjednodušena: Desetina neurčována z osobního důchodu agova resp. kmetova z čifluku, nýbrž určena z celého, hrubého výnosu čifluku bez ohledu na jeho pozdější dělení mezi vlastníka a držitele pozemku. Desetina byla

[12]) Srv. oficielní publikaci: Izravni porezi Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1893, str. 22. a násl.

předem z úrody vyňata; aga i kmet dělili se pak o zbytek ($^9/_{10}$) výnosu dle klíče ustanoveného kmetovským poměrem. Proto čteme: „najprie carska desetina da se izvadi“, „kada se izvadi deseto (desetina“).

Hak neurčuje se tedy prostě z hrubého výnosu čifluku, nýbrž z *výnosu zmenšeného o státní daň z téhož výnosu* (desetinu). Proto není kmetovská dávka dávkou z hrubého výnosu kmetovské usedlosti. Jest tu jisté omezení, jež nesmí býti přehlíženo, ani podceňováno. Ovšem nesmí býti zase ani přeceňováno. Naprosto mylno bylo by viděti v haku kmetovu dávku z čistého výnosu čifluku. Svrchu zmíněné omezení není pravidlem, nýbrž *výjimkou* i to výjimkou diktovanou nikoli zvláštnostmi kmetovského poměru, nýbrž *fiskálními zájmy.* Tu a tam byla sice známa ještě další omezení haku; jich pramenem byly sice kmetovské smlouvy, obyčej, ale i tato omezení měla vyjimečný charakter a vycházela vesměs z agovy *benevolence,* třebas obyčejem nebo ústním slibem zaručené, nikoli však z jeho právní povinnosti. Tak leckde ulehčováno kmetu tím, že aga bral hak z výnosu čifluku zmenšeného nejen o desetinu (povinnost), nýbrž i o zrno potřebné k *osevu* (aequitas).

V našich smlouvách se však nikde o posledním případu nedočítáme. Naopak některé z nich výslovně ukládají kmetu, aby odevzdal hak *bez ohledu na osev* (*bez da se izvadi sjeme, bez aa izvadi siemena*). Osev nezmenšoval povinnosti kmetovy, nýbrž právě byl jeho povinností nejen, pokud běží o práci, nýbrž i pokud jde o kapitál. Kmet musil pečovati o to, aby čifluk v čas zoral a zasel, musil proto dbáti o semeno k osevu potřebné, vzal, kde vzal. Důsledně osev zmenšoval důchod kmetův z čifluku; důchodu agova se nedotýkal.

Základem pro určení haku zůstává dle všeho toho hrubý výnos čifluku. Výši tohoto výnosu přirozeně nemohl ustanoviti kmet jednostranně, rovněž však ne aga. Prvý by pravidelně výnos podceňoval, druhý přeceňoval. Proto bylo obyčejem, že *výše výnosu čifluku stanovena byla v dohodě agy i kmeta*; tím stanoven jakys nejpravděpodobnější průměr. Na údaj kmeta sama spoléháno jen výjimečně. Důvěra taková předpokládala subjektivně značnou oddanost kmeta vůči agovi, objektivně pak jisté bohatství, ne-li přebytek, agy a tím jistou jeho povrchnost, menší energii v roz-

množování jmění i důchodu. Tam, kde nebylo těchto skutečností, nebylo i dosti pravděpodobno, že by bez jakéhokoliv vnějšího přičinění došlo k dobrovolné dohodě mezi agou a kmetem o výši výnosu čifluku. Proto pomáhali tu oběma stranám jich *důvěrníci*. Jich úkolem bylo různá ocenění jich uvésti v soulad, *smířiti strany* (nagoditi). Mohli však v souhlasu se stranami i samostatně a závazně *rozhodnouti* jako *selský rozhodčí soud* (povjerenstvo).

Pokus o smír i rozhodnutí předpokládalo ovšem, že strany i jejich důvěrníci *shlédli* úrodu na čifluku *v kritické době*. K takovému shlédnutí byl aga vždy oprávněn. Všechny smlouvy praví: „*može onda aga sa mnom da pregleda* svaku stvar, *kada bude u vrieme*." Aga mohl vždy osobně nebo prostřednictvím plnomocníka (subaša) přesvědčiti se o stavu úrody na čifluku. Rozhodným bylo ovšem, co shlédnuto bylo v kritické době (u vrieme) t. j. *bezprostředně před splatností haku*, tedy přede žněmi resp. před mlácením (orman) nebo před dozráním (kada prispie). Tak stanoví aspoň starší recense našich kmetovských smluv. Dle toho bylo na *agovi*, aby se přesvědčil o úrodě čifluku v čas, ne příliš brzo a ne pozdě. Pravý okamžik bylo však nesnadno stihnouti. Zpravidla aga přicházel na čifluk příliš brzo; podruhé pak nerad odcházel mezi kmety. Okolnosti této kmetové zhusta využívali ku svému prospěchu, žádajíce snížení haku vzhledem k skutečnostem, jež nastaly po návštěvě agově a měly vliv na výši úrody (vlhko, sucho, příval, krupobití, obilí málo sypalo a pod.). Aga tak často přišel zkrátka, nad to pak hryzlo jej, že dává se kmety klamati. Ještě hůře bylo, přišel-li na čifluk pozdě, po vymlácení obilí, po sklizni. Pak musil volky nevolky přijati to, co mu kmet dal, zůstávaje však — důsledně neb i bez důvodu — přesvědčen, že kmet jej oklamal. Jisto jest, že každý kmet jest mistrem v zatajení a poschování sklizně jakož i dosvědčování a přísahách poctivosti svého jednání.

Proto *novější recense* našich smluv nahražuje starší právo agovo přesvědčiti se o stavu úrody na čifluku *povinností kmetovou, pozvati agu* k mlácení resp. sklizni. Praví se: „Kada bude masulatu vakat, *da se zovne gospodar*." Odtud bylo tedy na kmetu, aby oznámil agovi, kdy jest jeho příchod včasný (u vrieme) a tedy žádoucí. Z této strany byl aga zajištěn. Řada kmetovských výmluv, jimiž obyčejně agu poškozoval, byla v jednom směru

zkrácena povinností kmetovou oznámiti, že zamýšlí čifluk skliditi, obilí mlátiti. Povinnost tato nebyla jistě kmetu příjemná. Nejen že jej připravovala o rozličné dosavadní výhody, nýbrž působila mu skutečné nesnáze, zejména často dosti dalekou cestu k agovi v době největších polních prací.

Připomenouti však jest, že povinnost kmeta ohlásiti agovi, kdy míní sklízeti čifluk, třebas ji zdůrazňuje teprve novější recense našich smluv, není ničím z brusu novým. Ode vždy patřila k ostatním kmetovým povinnostem i pokládána byla za *výraz osobní jeho oddanosti,* poslušnosti vůči agovi, tedy jeho *poddanství.* Se zánikem lénního poměru pravděpodobně zanikala také. Kmet, jenž při ní setrval, pokládán byl vždy za kmeta zvláště poctivého, čímž nepřímo uznána její výjimečnost pro přítomnost. Nová recense našich smluv nezavádí tedy nové povinnosti kmetovy, nýbrž *vyvádí ji pouze ze zapomenutí,* zdůrazňuje ji a do jisté míry *sevšeobecňuje.*

Takové sevšeobecnění nebylo snadné. Bylo nesnadno docíliti, aby to, co už bylo pokládáno za znak zvláštní poctivosti a oddanosti kmeta, stalo se průměrem platným pro všechny kmety. Proto má novější recense smluv zvláštní *sankci* pro případ, neučiní-li kmet své povinnosti zadost a neoznámí-li agovi v čas, že míní sklízeti čifluk. Praví: „*ako nejavi gospodaru, već će gospodar javiti sudu. Kakogod rekne, onoliko četvero uzeti mu, jedan dan ako proče vakat. Tako će sa sudom biti.*" Tím stává se ustanovení smlouvy *lex perfecta.* Přestoupení povinnosti přináší kmetu trest, pokutu: Ať přizná pak jako skutečnou sklizeň, co chce, přece vezme mu aga jménem haku čtyřnásobek toho, co připadá, byť se i jen jeden den opozdil s oznámením agovi t. j. třebas jen jeden den sklízel čifluk v nepřítomnotsi agy. Toto potrestání kmeta vymůže aga prostřednictvím soudu. Jakmile se doví, že kmet sklízí nebo mlátí bez něho, neoznámiv mu toho včas, ohlásí aga kmetův přestupek soudu a soud ihned vydá proti kmetu příslušný rozsudek (senet).

Novější recense jest, jak patrno, velmi přísná. Tváří se hrozivě: tak bude, zakročí-li soud; hned příští den vydány budou soudem listiny zabavovací a rozsudek (tako će sa sudom biti; *s ovoga dan kotrati(!) i seneti*). Slibuje tedy i jakýsi *náhlý,* nebo aspoň rychlý, *soud.* Ale přece nevyhovuje skutečným poměrům, spíše ještě více je zaplétá. Kmet ohlásí agovi, že chce sklízeti; aga však

praví, že nemůže se na čifluk dostaviti, leč později, v jinou dobu, než-li kmet označil. Co nyní? Smí kmet započíti s mlácením v nepřítomnosti agy, či vydává se v nebezpečí uvedené pokuty? Otázku tuto nerozřešily ani smlouvy novější recense a není rozřešena dodnes. Někteří rozeznávají, zda kmetu hrozí nebezpečí z průtahu, pak dovolují mu počíti se sklizní ihned a nevyčkávati příchodu agova; jindy však má učiniti agovi po vůli. Jiní praví, že oznámením sklizně kmet učinil své povinnosti za dost, že pak jest věcí agovou, dostaví-li se či nic. Tito nalézají oporu v textu smluv, jež mluví pouze o *oznamovací* povinnosti kmeta a nezapovídají mu konati závěrečné práce v nepřítomnosti agy. Náhled tento jest tedy právně zcela odůvodněn, aspoň pro doby dnešní. Praxe v dobách předokupačních však kolísala, při nejmenším jistě nedržela se vždy náhledu posléze uvedeného. A namnoze právem. Neboť mnohý kmet úskočně zval agu k mlatu na dobu, o níž předem věděl, že aga se dostaviti nemůže.[13]) Nelze vzhledem k těmto faktickým poměrům říci prostě, že kmet své povinnosti učinil zadost, oznámil-li agovi čas sklizně. Bona nebo mala fides kmeta hraje tu jistě nemalou úlohu. Mala fide kmeta nemá přece aga trpěti škody. Tuto mala fides kmeta, dokud neběží o případy zrovna evidentní, lze však velmi nesnadno dokazovati. Proto řekl jsem výše, že nová recense smluv, byť zněla sebe hrozivěji, dané poměry neupravila, nýbrž ještě více zatemnila. Omezivši s jedné strany možnost kmetových úskoků, poskytla mu jinde možnost k novým. Pokud se desetina stanovila in natura každoročním popisem hrubých výnosů pozemků, bylo agovi poněkud snadno zjistiti hak. Než od té doby, co jest desetina paušalována v penězích a hrubý výnos pozemků se více každoročně nepopisuje, jest aga pro případ, že neshlédl úrody čifluku — ať už jej kmet zval mala fide nebo vůbec nezval — zůstaven zcela na milost a nemilost kmetu, čili jest na holičkách.[14]) Uváží-li se, že aga i takového

[13]) Zval agu na př. na dobu postní (Ramazan), kdy bylo agovi namnoze nesnadno odcházeti z města. Činil tak velmi nerad přes to, že, vzdáliv se na několik hodin cesty od svého bydliště, může půst přerušiti; musí jej později zase nahraditi. Přesné zachovávání těchto náboženských předpisů jest i dnes pravidlem.

[14]) Druhdy dal se hak snadno vypočítati dle úředního popisu desetiny (*desetinski tefter*). Třetinový hak rovnal se dvojnásobku desetiny, rozumí se, po odečtení její, jak níže uvedeno.

kmeta dnes jen velmi nesnadno a po mnohých průtazích může s čifluku sesaditi, jest snadno pochopiti, že aga čifluk raději prodá, aby se kmeta zbavil. Na to právě kmet čeká: uplatní právo předkupní a osvobodí se z kmetovského poměru.[15]) —

Zjištění úrody čifluku agou jest tedy zajisté věcí svrchovaně důležitou. Dle výsledku tu docíleného vezme aga hak i kmet jest povinen jej dáti. Praví se: „onda (aga) sa mnom da pregleda svaku stvar, kada bude u vrieme, *i aga što se tiče njegova, ako od rečenie stvari* (zaišće), *da mu svo dadem u vrieme*". Od čehokoliv aga tu požádá, jest mu kmet povinen dáti, pokud sahají hranice haku (svo) i to včas, t. j. ihned nebo kdykoliv později aga si přeje.

Kmet jest povinen dáti hak, aga jej vzíti. Praví se: „*uzeće aga*", „*da uzme aga*". Dluh kmetův jest dle toho patrně „Holschuld", nikoliv „Bringschuld". Kmet není povinen donésti hak agovi ani do jeho příbytku, ani na trh, ano ani ne k čardaku; nemá povinnosti t. zv. *dogonu.*[16]) Čl. 4 sefer. nařízení — na rozdíl od čl 2 týkajícího se kraje Trávnického — o dogonu vůbec nemluví. Tím nemá býti naznačeno, že jej snad v kraji Zvornickém omezuje nebo ruší, nýbrž spíše, že v kraji tomto nebyl dogon obyčejem. V okresu maglajském jistě dogonu nebylo. Tvrdí tak tradice, dosvědčují to nepřímo i smlouvy, jak výše ukázáno, ale většinou i přímo, třebas řeč jejich jest tu trochu stručná. Praví, navazujíce na klíč haku: „i što se tiće, enome tal moj sam mu (dužan) *bez doneti*". Text smluv nemá vůbec interpunkce; nová věta začíná obyčejně slovem „i" nebo „što se tiće", ale i bez tohoto spojení nebo úvodu. Domnívám se pak, že uvedená část textu obsahuje dvě věty samostatně vedle sebe stojící: první, „enome tal moj" a druhou „sam mu bez doneti". První věta navazuje na předchozí slova: „a dva tala što radi ovu zemlju aginu", a praví: jako třetina jest dílem agy, tak dvě třetiny jsou podílem čivčije t. j. mojím. Druhá věta jest pak patrně kusým dodatkem k slovům „treći tal da uzme gospodar" a praví: agovu třetinu jsem povinen dáti, nikoliv však (*bez*) témuž ji odnésti. Jiného výkladu uve-

[15]) Srv. *můj* článek o předkupu (hakki rüdžhan) ve Sbor. věd práv. a stát. XII., 1912.

[16]) Srv. *můj* článek o dogonu ve Sbor. věd práv. a stát. XIII. (1913), str. 29—55.

dené skupině slov nelze dáti; tento výklad pak zapadá úplně ve zbylý text smluv i v rámec daný seferským nařízením.[17])

Takto vylíčený závazek kmetův k haku tvoří střed všech našich kmetovských smluv. Všechna ostatní jich ustanovení stojí jen *vedle* tohoto a nedosahují jeho ceny a významu. Dávati agovi hak jest význačnou a nejpraktičtější povinností kmetovou. Smlouvy proto raději jí ani nevzpomínají v úvodu tam, kde určují obsah pojmu „čivčija", nýbrž věnují jí samostatnou, poměrně největší část svého textu. Patrně také spatřována byla v seferském nařízení — třebas samo se označovalo jako *úprava kmetovského poměru*, tedy povšechně — především normativní *úprava systému kmetovských dávek*. Ustanovení čl. 1—6 seferského nařízení tvoří i dle náhledu smluv a tedy dle tehdejšího všeobecného přesvědčení těžisko reformy; ustanovení ostatní (t. zv. ustanovení obecná) jsou významu podřízenějšího, třebas i ne zcela podřízeného.[18])

Příkazu čl. 4 sefer. nařízení podrobují se smluvní strany v našich smlouvách nikoliv pouze jako donucovacímu pravidlu (jus cogens), nýbrž mluva smluv snaží se zjistiti, že *strany souhlasí s tímto příkazem i ze své dobré vůle.* Snaha tato jest intensivnější, pokud běží o kmeta, nežli, pokud se týče agy. Praví se: „*Ako gospodar po fermanu carskomu, tako je nama kazato na carskoj kapiji, tako smo i mi ukabulili biti*" „tako nama kazato na carskoj kapiji, *mi smo okabulili*", nebo „tako nama kazato . . ., *tako smo na carskoj kapiji namjestili*". První obrat užívá důsledně starší recense, ostatní recense novější.

První rčení (ako gospodar etc.) jest patrnou brachylogií. Větě „ako gospodar po fermanu carskom" schází výrok; doplniti jest „ukabulio". Dle toho praví smlouvy: aga přijímá ustanovení smlouvy za své po rozumu seferského nařízení (po fermanu carskom; někde mluví se o „carskoj zapovjedi"). S ním nebylo před úřadem v tom směru mnoho jednáno; bylo to také zbytečno, ježto zcela jistě znal obsah seferského nařízení dříve nežli kmeti,

---

[17]) Novější písař zmíněné brachilogii patrně už vůbec nerozuměl; proto ji raději vynechává.

[18]) Srv. oficielní příklad seferského nařízení v Sammlung der f. Bosnien u. die Hercegovina erlassenen Gesetze etc. I., Wien 1880, str. 507 a 509, kde jest jasno, že t. zv. všeobecná ustanovení nařízení jsou pouhým dodatkem.

jsa už průběhem jednání o seferském nařízení pomocí svých styků stále informován. Kmetu dotyčná ustanovení sdělena oficielně úřadem (na carskoj kapiji), načež tento je rovněž přijímá za svá smluvní prohlášení. Nečiní tak však jedině po rozumu císařského nařízení, nýbrž, jak seznáme ještě níže, ze své dobré vůle. Tak aspoň zní smlouvy. V dané souvislosti vytčen jest dobrovolný charakter prohlášení kmetovských zejména zdůrazněním, že agovo rozhodnutí má svůj původ především a snad jedině ve fermanu sultánovu. Seferské nařízení mělo se tedy očím kmetů jeviti jako zvláštní blahovůle projevená ústřední správou říše.

Novější recense stírá tuto povahu věci. Jest méně politická, více věcná. Tu nemluví se vůbec o fermanu, nýbrž jedině o oficielním sdělení úřadu. Podle tohoto se pak strany zařídily, uznaly nové právo (tako smo ukabulili) i vtělili je v písemnou smlouvu před úřadem sepsanou (tako smo namjestili na carskoj kapiji).

c) Poslední závazek kmetův, o němž se naše smlouvy zmiňují, mluví o *rozvázání kmetovského poměru z dobré vůle kmetovy*, jeho výpovědí. Navazuje se tu na ustanovení čl. 8 odst. 2 seferského nařízení a praví se: „*I bez vakta da nemogu ostaviti aginu zemlju, ali kada prispie svaka zaira, najprie carsku desetinu treba da se izvadi, potlje toga i aginu tretinu dadem, onda da mu javim, da ću se preseliti na drugo mjesto*"; stručněji novější recense: „*da bez vakta neostavim njegovu* (sc. aginu) *zemlju*; *kada svaka zaira bude gotova i carsku desetinu dadem, aginu tretinu, onda da mu javim, da ću se preseliti.*"

Tenor ustanovení jeví se tu poněkud jinak, výrazněji, nežli v úředním textu seferského nařízení.[19]) Toto ukládá kmetu, aby svůj úmysl opustiti čifluk *oznámil* agovi *při ukončení sklizně* (bei Beendigung der Drescharbeiten). Naproti tomu smlouvy nekladou důraz na povinnost oznamovací, ovšem zachovávají i tuto, ale hledají jádro ustanovení v tom, že kmet nesmí opustiti čifluk *nevčas* (*bez vakta*). Užívají tu zúmyslně výrazu „*nemogu* ostaviti aginu zemlju", aby naznačili, že *kmet jest k čifluku vázán* (glebae adstrictus), *jest v poměru poddanském*; proto nejen že *nesmí* jej opustiti, nýbrž ani *nemůže* tak učiniti, leč za modalit seferského nařízení.

[19]) Viz text označený v předchozí poznámce.

To jest hlavní ustanovení smluv v tomto směru. Kryje se ovšem s *úmyslem* seferského nařízení, ale nad to vykládá je, i to způsobem jedině správným.

Modality dobrovolného opuštění čifluku kmetem jsou dle *smluv čtyři*: Výpověď lze dáti jen *po skončení sklizně, po zabezsečení desetiny, po odevzdání haku*; výpověď jest agovi *oznámiti*. *Seferské nařízení* zná jen modality *dvě*: *skončení sklizně a oznámení výpovědi*. Toto nařízení spokojuje se odvrácením zlovolné škody od agy, smlouvy žádají úplné zabezpečení agy a dosahují ho také.

Kmet může čifluk opustiti jen včas (vaktom, a contrario bez vakta). Jako takový moment jmenuje se doba *skončení sklizně*. Straší recense navazuje tu na obdobné ustanovení ve příčině splatnosti haku a praví: „*kada prisprie svaka zaira*". Tím však nemá býti řečeno, že kmet jest oprávněn k výpovědi v době, kdy ta či ona niva dozrála. Výraz „svaka zaira" neznamená tu „každá *jednotlivá* niva", nýbrž „*všechny nivy*". Výraz „prispie" jest pak nesprávný. Nezáleží na tom, kdy která niva dozrála a kdy *lze* ji sklízeti, nýbrž kdy všechny *byly sklizeny*. Obdobný obrat svedl pohodlného a práva neznalého písaře k užití výrazů, které měl na snadě, jichž už užil, při čemž nebylo dosti dbáno právního dosahu jich. Písař však také ani nemohl býti příliš skrupulosní. Vědělo se všeobecně, co slovy svými říci chce, vždyť on i seferské nařízení pouze dávaly uplatniti se starému obyčeji. Písař starší recense chtěl říci totiž, co mnohem správněji praví novější písař slovy: „*kada* svaka zaira *bude gotova*". „Gotov" značí zplna dokončivší své poslání, svůj život.[20]) Proto lze tu míti na mysli jen dobu, kdy celý čifluk (svaka zaira) jest sklizen a úroda doma. To odpovídá rčení seferského nařízení: bei Beendigung der Drescharbeiten.

V tomto momentu mohl kmet dle zákonného pramenu, dáti agovi plným právem výpověď. *Nikoli však po rozumu smluv*. Dle těchto bylo dalším předpokladem oprávněnosti jeho výpovědi, aby *oddělil desetinu i dal agovi hak* (třetinu). Tato ustanovení smluv jsou zřejmě *praeter legem, nikoli contra legem*. Seferské nařízení, nemluvíc o nich, neodporuje jim. Kmet smí dáti výpověď po dokončení sklizně. Desetina i hak dospívají k placení s dozráním plodů, jichž se týče. Placení dělo se o sklizni, tedy před její ukon-

[20]) Na př. užívá se tohoto obratu o člověku, jenž zemřel, ale také o kupci-bankrotáři.

čením a proto i před výpovědí. Tak stanoví starý obyčej i smlouvy vykládají tak znění čl. 4 sefer. nařízení. Čl. 8 téhož nařízení musí tento postup předpokládati jako pravidelný. Tak se *mělo* i po reformě díti. Smlouvy jdou však dále v tomto smyslu a praví, že se tak *musí* státi; *normální postup činí se všeobecným příkazem.* Jako ustanovení praeter legem neodporující nařízení, mají dle čl. 12 odst. 5 závaznou moc; zachování pořádku není žádnou další, kmeta obtěžující podmínkou (darf keine weitere *belastende* Bedingung hinzugefügt werden).

Kmet může tudíž dáti agovi výpověď po splnění všech do dokončení sklizně čifluku dospělých povinností. *Nemá po něm zůstati dluhů, jež souvisí s jeho kmetovským poměrem.* Dluhy ty mohou býti jen dva: *desetina* a *hak.* Proto jest povinen zajistiti desetinu (najprie carska desetina da se izvadi), v novějších poměrech jest zavázán ji zaplatiti (carsku desetinu dadem), dále dáti agovi hak (i aginu tretinu dadem), a pak teprve může mu dáti výpověď. Jiného vypořádání není třeba, neboť obtížné *spory meliorační* snaží se seferské nařízení (čl. 7) zameziti. Pro přechodnou dobu má sice cit. čl. 7 odst. 3 zvláštní ustanovení (odhad kmetových meliorací). Toto úřední jednání nezdržuje však kmeta v jeho výpovědi, ježto namířeno jest *proti agovi,* jehož bydliště zůstává nezměněno a tedy *není žádného ohrožení eventuelních pohledávek proti němu.* Naproti tomu v případě předčasného přesídlení kmeta jsou pohledávky proti němu ohroženy; existence kmetova není tak pevná, aby mohla bezpečně zaručovati splnění jeho pohledávek. Kmet opustivší čifluk nemá zaopatření; toto poskytuje dle ottomanského nazírání jedině držba pozemku. Proto jest nutné zajištění pohledávek proti kmetu. Toho pak dosahuje se nepřímo zadržením kmeta na čifluku.

Splniv všechny tyto podmínky může kmet dáti *výpověď* t. j. oznámiti agovi, že čifluk jeho opustí, že přesídlí (da ću se preseliti na drugo mjesto). Kam kmet odchází, není povinen agovi říci. Také o tom, do kdy musí čifluk *opustiti,* není ve smlouvách, ani v nařízení zmínky. Dle povahy věci musí kmet čifluk vypověděvší tento opustiti *dříve nežli mají započíti jarní práce zemědělské.* Tak také obyčej. Kmet dává výpověď zpravidla jen naleznuv jinde příznivější podmínky životní, především jiný vhodnější čifluk. Na tomto musí pak přirozeně býti před početím jarních prací,

ježto tyto jsou už jeho úkolem. V tom směru nebylo sporů; proto není ani specielních ustanovení zákonných nebo smluvních.

d) Vytknuvše smlouvy takto nejcharakterističtější závazky kmetovy dávají místa novému slavnostnímu prohlášení kmetovu: „*Ja se obvezujem*“, „ja se obvezujem *dragovoljno*“, „*sve ove tačke ja se obvezujem, kako smo rekli, po ovom kontraktu da radim*“. Kmet tu znovu zvláště stvrzuje všechny závazky, jež byl výše vzal na sebe. Zejména pak zdůrazňují rády smlouvy, že kmet činí tak z dobré vůle (dragovoljno), poskytujíce tak nový doklad pro svůj politický charakter.

Shrneme-li všechny znaky kmetovského poměru dle toho, jak se nám ve smlouvách našich jeví, vidíme, že *kmetem označuje se tu osoba osazená na cizí půdě* (čifluku) *za tím účelem, aby tuto vzdělávala dle pravidel dobrého hospodáře a dávala vlastníku půdy* (agovi) *určitý díl každoročního hrubého výnosu čifluku.* Na společenský charakter tohoto poměru upozorněno výše. Aga jeví se tu jako společník poskytující k společnosti kapitál nemovitý, kmet jest společníkem s kapitalem movitým konajícím nad to práce. Podíl na výnosu společnosti mají aga i kmet dle ceny jmění v společenství daného. V našem případě cení se práce a movitý kapitál kmetův dvakráte tak vysoko jako nemovitý kapitál agův.

III. Obšírně promluvivše o kmetovských závazcích, přecházejí smlouvy takořka *bez formálního úvodu* k povinnostem agovým. Že běží tu o agu, dovídáme se skoro všude jen z obsahu jednotlivých vět. Jen výjimečně čteme na př. Mećo Mečić aga, načež teprve následují jeho prohlášení. Jasně jest z toho vidno, že kmetovým závazkům věnovaly smlouvy mnohem větší pozornost a péči nežli povinnostem agy. Tím nemá však býti řečeno, že by snad smlouvy povinností agových vůbec přehlížely. Tak tomu není. Smlouvy svědomitě vypočítávají, k čemu jest aga podle seferského nařízení povinen. Nicméně nezdůrazňují tyto body tak jako kmetovy závazky, spolehajíce patrně, že na agy bude dostatečně působiti už *původ nařízení* (*carski ferman, carska zapovjed*). Ohledně kmetů nejsou úřady tak přesvědčeny; proto uvádějí všude i *dobrou vůli kmetů,* převzíti závazek. Okolnost tato svědčí nejen o politickém významu seferského nařízení, ale i o tom, že kmetové byli tehdy živlem těžko ovladatelným, do jisté míry

neloyálním, cenícím málo opatření cařihradské vlády a stojícím pod vlivem proudů, jež stály mimo Cařihrad.

Povinnosti agovy týkají se *haku*, opatřování *čiflučských stavení* a *osobních služeb kmetových* (izmet, hizmet).

a) Ve příčině haku praví smlouvy ohledně agy toto: „*Moj čivčija moga čifluka, da smo kako smo rekli to isto svak godine od svakoga ploda zaire i od bašće, siena tretinu meni davati u momu čifluku zemlji bez zijana i inna,*“ nebo (novější): „*To isto vakat godine* (*od*) *svakoga ploda zaire, od bašće, siena tretinu meni dadete bez zijana i inna* (*hile*) *u momu milču zemlji, što on sedi, . . . da . . . nikakva zijana od masulata nebude.*“

Místo o povinnosti agy mluví tu smlouvy na prvý pohled o závazku kmetovu k haku. Teprve důkladnější prohlídka vynáší na jevo, že tu běží o povinnost agovu přijímati každoročně (svake godine, vakat godine) od kmeta hak určený jeho výše uvedeným závazkem, tedy třetinu ode všeho (od svakoga ploda zaire, bašće, siena) *a spokojiti se tím. Aga* přijímaje tu na vědomí závazek kmeta *nepřímo prohlašuje, že nebude bráti od kmeta nikdy více*, nýbrž že každoročně vezme jen třetinu za okolností výše naznačených (da smo kako smo rekli). To, co výše řečeno o kmetu, platí i pro agu a to nejen pro přítomnost, nýbrž pro všechnu budoucnost (svake godine). *Aga nemůže jednostranně ustanovení o haku změniti*, zejména *nesmí požadavek svůj zvětšiti.* Nemůže však tak učiniti *ani ve shodě s kmetem*, ježto souhlas agův, jak výše uvedeno, neplyne toliko z jeho dobré vůle, nýbrž jest důsledkem *císařského nařízení* (po carskom fermanu). *Systém haku nemůže býti tudíž změněn vůlí soukromou*, nýbrž jen cestou zákona, nařízení. Tak dospívá tu smlouva k závěru naznačenému v čl. 12 al. 5 seferského nař. Aga může kmetu hak usnadniti, nikoliv jeho závazek zhoršiti.

Toto donucení — a tím ustanovení seferského nařízení jsou, byť i se držela v celku statu quo — musili agové pocifovati trpce. Nešlo tu ani tak o materielní újmy (tyto byly minimální právě ve příčině haku), jako o snížení společenského významu agů. Nesmí se zapomínati, že u nich se vědomí lénního poměru a práva poddanského stále udržovalo. I nehledě k tomu, donucení agů znamenalo vítězství kmetů. Ohrožení poddanských práv doprovázelo prolomení poddanských zvyklostí, poddanského ducha.

Kmetové zvedli nebývale vysoko hlavy. Což přirozenějšího, nežli že aga zastával legální stav věci, mluvil o svém omezení jen nepřímo a nad to používal této příležitosti k schlazení reformou snad bujnícího kmeta. Úřad šel agům tu na ruku, neboť musil si přáti, aby provedení seferského nařízení nenarazilo na odpor agů a zároveň aby kmeti, živel vůbec méně solidní, příliš nesesílili. Odtud vysvětlíme si, proč aga praví: „Tretinu meni davati u mome čifluku zemlji... *bez zijana i inna... da nikakva zijana od masulata nebude.*" Aga tu především konstatuje, že přes reformu *kmet zůstává kmetem,* že půda, na níž se kmet nachází (što on sedi), jest vlastnictvím agy, čiflukem nebo milčem; půda ta není tedy kmetova, jest povinen dávati mu hak, třebas třetinu, a to ne jako ze země vlastní. Nesmí agovi škoditi lstí, byť nebyl už poddaným jeho, *jest přece povinen poctivostí jako zbytkem poslušnosti,* musí hak dávati beze škody pro agu (zijan) a bez zavilosti (inu), zejména nesmí jej klamati při mlácení, jak obylí sype (da zijana od masulata nebude).

Aga jest si vědom, že z bývalého lénního práva jeho zůstaly jen zbytky a jeho vlastnictví. Tyto zbytky a svoje právo však hájí si aga s přirozenou energií upadajícího. Jest poslušen nařízení svého lénního pána, ale nevzdává se ničeho, čeho se nedotýkají slova rozkazu, byť i duch jeho byl jiný.

b) Další povinnost agova smlouvami vytčená týká se *čiflučských stavení* po rozumu čl. 4 al. 3 a čl. 7 sefer. nař. Pramen konstatuje, že čiflučské stavby obstarával tu aga, tu kmet. Aby bylo možno vyhnouti se zmatkům a sporům, jež odtud vzcházely zejména, opouštěl-li kmet čifluk (srv. čl. 7 sefer. nař.),[21]) nařizuje se, aby stavby ty opatřil vždy aga: je vystavěl i opravoval. Pro přechodnou dobu stanoví se, že stavení vybudovaná kmetem jest tento povinen opravovati, pokud nebude jich nutno nahraditi novými. Zcela v rámci těchto příkazů drží se starší recense smluv a praví: *„I bina, kuća, koja se nalazi u mome čifluku (milču) zemlji, buduči sada da je njegova* (kmetova), *i on treba da opravlja, dok se nesruši. I ako potrebno (potrebito) bude, da se na novo gradi, ja ću mu je načiniti, tako isto opravljati kada bude istiza s mojim troškom."*

---

[21]) T. zv. *spory meliorační.* Srv. o nich kromě *Kadlce* i Dr. *St. Posilović:* Das Immobilar-Recht in Bosnien u. Hercegovina, Agram 1894, str. 112.

Povinnost agova týče se dle toho staveb *čiflučských* (u mome čivluku zemlji) i to *všech vůbec*. Seferské nařízení nerozeznává tu staveb hospodářských od staveb obytných; německý jeho překlad mluví sice o „*Wirtschaftsgebäude*“, ale výrazu tomu jest rozuměti v širším slova smyslu. Zejména nesluší tu míti na mysli jen stavby *sloužící přímo a jedině zemědělskému určení čifluku*, nýbrž *i stavení obytná*, jež vzhledem k povaze kmetovského poměru (kmet jest na čifluku osazen) jsou rovněž nezbytna k hospodaření na čifluku. Původní text nařízení mluvil však o staveních hospodářských povšechněji (*bina*). Výraz „*bina*“[22]) užívá se sice ku označení hospodářských stavení v užším slova smyslu, ale jen *tam, kde stojí vedle něho*, nebo proti němu *další označení pro stavby obytné. Kde tomu tak není, značí výraz ten vůbec všechny stavby usedlosti*, zejmena *i stavení obytná*. Tak na př. užito výrazu toho výše, kde jest řeč o bedlivosti kmetově ve příčině čiflučských staveb (viz II.*a*). Tak praví i některé smlouvy, mluvíce i o povinnostech agových vůbec ve příčině „bina“. Pravidelně ovšem zamezují každé nedorozumění výpočtem: „bina, kuća“, kde „bina“ pak značí stavení hospodářská v užším slova smyslu, „*kuća*“ *stavení obytné.*

Stavby tyto má pořizovati i opravovati aga. Povinnost tato není lehká. Čifluk resp. jeho „*selište*“[23]) jest zpravidla poseto nejrůznějšími stavbami hospodářskými, nám často až směšnými svým určením, ale dle poměrů a obyčejů místních nezbytnými.[24]) Mnohý kmet nad to jeví obzvláštní zálibu ve stavbách. Pravda, seferské nařízení vyloženo v ten smysl, že aga jest povinen stavěti jen *nutná* stavení, ale i při tomto omezení jest rozsah jeho povinnosti vzhledem k místním náhledům o nutnosti značný. Stavení jsou vesměs skoro dřevěná, z veliké části z cenného, tvrdého materiálu, vydrží i v podnebí ostrém poměrně dosti dlouho, než jsou i poměrně dosti nákladna. Stavba jednoho většího stavení pohlcuje přese vše několikaletý agův důchod z čifluku. Jest přirozeno, že se proto aga stavbám na čifluku co možná vyhýbá. Praxe v době předokupační i pozdější jej v tom, pokud možno

---

[22]) = stavba.

[23]) = stavební parcela.

[24]) Srv. bližší vylíčení poměrů v *mém* článku: Služebnosti v lesích dle práva bosenského, Právník (1911) str. 645—655, 695—710.

podporuje, zejména béře ohled na finanční stav agův a snaží se prostředkovati mezi nezbytnostmi jak na straně kmeta, tak agy. Dotyčná ustanovení seferského nařízení nutno tedy vzhledem k panujícím poměrům vykládati vesměs restriktivně.

Tento proud lze bezpečně zjistiti už v našich smlouvách. Seferské nařízení nezmiňuje se o bližších modalitách dotyčné povinnosti agovy. Ustanovení taková zdála se při dané povaze věci zbytečnými, nebo aspoň ne oportunními. Jisto jest, že nařízení nemínilo ponechati ani kmetu, ani agovi na vůli, co chce na čifluku stavěti a kdy tak chce učiniti. Předpokládalo patrně potřebu stavby, pak však neprodlené její provedení. Tak vysvítá ze smluv, jež praví: „*ako potrebno bude da se na novo gradi . . .*“ Dle toho opatří stavbu, bude-li to potřebno t. j. postaví, co se jeví potřebným a kdy se to jeví potřebným. Pojem potřeby jest jistě určiti *vzhledem k daným poměrům.* Potřebným bude proto to, co jest *při bedlivém hospodaření v místních poměrech* nutno. Pouhá užitečnost není ještě potřebou. Nežádá se však ani nezbytná nutnost t. j. nutnost abstraktní, nýbrž relativní: vzhledem k daným poměrům. Pečlivost dobrého hospodáře hraje i tu úlohu a jest hlavním motivem kmetova nároku vůči agovi.

I při těchto omezeních jest povinnost agova, jak uvedeno, těžká. Praxe ji proto omezuje dále. Novější recense smluv praví: „ago potreba bude novo graditi, ja sam dužan da mu načinim . . . popravim . . ., *kada čivija neima čime načiniti*, mojim troškom.“ To, co stanoví seferské nařízení jako primérní povinnost agovu, uvádějí tu smlouvy jako povinnost *subsidierní.* Aga jest povinen opatřiti kmetu potřebnou čiflučskou stavbu, není-li kmet sám s to tak učiniti. Ustanovení to jest patrně plodem hospodářských, nikoliv právních úvah. Uvažuje se o hospodářském stavu agy i kmeta, oba se oceňují. Je-li stav kmetův příznivý, snad dokonce příznivější finanční situace agovy, pak jest na kmetu, aby si sám opatřil, čeho mu třeba. Není-li však tomu tak, musí mu aga postaviti potřebné stavení i to třebas i on sám také nebyl dobře situován; jest k tomu povinen vzhledem k svému společenskému postavení. Noblesse oblige! Nemůže-li svému postavení učiniti zadost, má kmeta raději prodati.

Ovšem to, co mělo z prvu prospěti jen nemajetným agům, rozšířeno potom všeobecně. V našich smlouvách platí toto usta-

novení pro tehdy značně zámožného Uzeirbega Adžibegovića tak, jako pro jiné patrně méně majetné agy. Výhodou jednou nabytou přisluhoval si každý, pokud mu nebránily zvláštní předsudky.[25])

Řekl jsem výše, že poslední omezení vzniklo z úvah hospodářských, nikoliv právních. Právně jest totiž bezprávím. Není zajisté omezení to praeter legem, nýbrž *contra legem*, tudíž dle čl. 12 al. 5 sef. nař. zapověděno. Seferské nařízení jest však právě v tomto směru *lex imperfecta*; zapovídáť ustanovení contra legem (darf keine weitere belastende Bedingung hinzugefügt werden) bez zvláštní sankce. Zejména neprohlašuje takové dodatky za neplatné. Posléze zmíněné omezení agovy povinnosti jest proto platným ustanovením, byť zákonem nebylo odůvodněno. Třeba bylo contra legem, *není* dle panujícího právního přesvědčení *contra bonos mores*, naopak stalo se *obyčejem, jenž nad zákonem zvítězil.*[26])

Ustanovení tato platí od okamžiku, *kdy dosavadní čiflučské stavby*, jež byly postaveny kmetem, *vezmou za své* a bude potřebno stavěti nové. *Až do tohoto okamžiku* platí ustanovení přechodné: *kmet jest povinen stavby vlastní dále udržovati* (*i on treba da je opravlja*, dok se nesruši) *vlastním nákladem* (a contr. mojim [sc. aga] troškom). Odchylku tuto pro dobu přechodnou vysvětluje čl. 7 sef. nař. snahou, zameziti komplikace vznikající tím, že stavby postavené kmetem opravuje aga či naopak. Tuto ratio legis uvádí i smlouvy, ukládajíce kmetu opravovati t. j. udržovati dosavadní stavbu až do jejího zániku, *protože jest jeho vlastnictvím* (*budući da je sada njegova*), t. j. protože on ji postavil.

c) Konečně zmiňují se naše smlouvy o povinnosti, jež vznikla agům zrušením t. zv. *hizmetu* (osobní služebnosti). Navazují tu jednak na všeobecné ustanovení čl. 4 fine sef. nař., jednak na čl. 10 téhož a praví: „*I do sada kako je adet, kada aga dodje u selo,*

---

[25]) Tak na př. Mustajbeg Uzejrbegović, pocházející z rodiny bývalých kapetanů (náčelníků místní šlechty osmanské), staví kmetům vše potřebné bez ohledu na jejich finanční stav. Jeho společenské postavení jej k tomu dle jeho vlastního přesvědčení nutí.

[26]) V kraji Trávnickém na př. aga nikdy neopatřuje celou stavbu, nýbrž pouze železné součástky její (*gvoždje*), zejména hřeby a šrouby (*eksere*), dále kryt, i to pouze *šindel*, a hradí náklad na odborné dělníky stavební (*majstorija*). Tak obyčej nahradivší ustanovení seferského nařízení.

da se rani od čivčije i da mu se djaba (bez pare) izmeti, osada će biti za plaću," nebo jinde: *„Neće biti izmeta"* či *„Neće biti djaba izmeta, veće kako smo na onomu kontraku (!) svezali obojca čuvati jedan drugoga."*

Jak vidno z těchto typických dokladů, zabývaly se smlouvy méně hizmetem všeobecně a zásadně, jako spíše jedním, zvláštním jeho případem zvaným v srbských krajích *„priselica"*.[27]) Obyčej tento (adet, hadet) popisují smlouvy dosti podrobně. Kdykoliv aga navštívil svoje kmety (selo), nalézal u nich bezplatného zaopatření (srv. da se rani [hrani] od čivčije ... djaba ... bez pare). Líčí tedy smlouvy obyčej ten v celku shodně s čl. 10 sef. nař. Nemluví toliko o poskytování *přístřeší* agům nebo o vyhánění kmetů z jich kučí. Činí tak snad větším právem nežli seferské nařízení, jehož text spočívá tu na přehnané informaci, ať jakéhokoliv původu. Agům zpravidla nebylo třeba zabírati pro sebe kmetovské příbytky, dleli-li mezi kmety. Zámožnější aga, jenž měl více kmetů a proto byl nucen mezi nimi déle pobýti, jemuž náležela celá vesnice (selo), měl zpravidla v tomto selu svůj *letní příbytek* (*čardak*). V něm byl lépe zaopatřen, nežli u kteréhokoliv kmeta nebo aspoň stejně. Jídlo připravoval mu sluha nebo subaša, kmeti dodali mu potřebné potraviny. Toto poslední tvořilo dotyčný typus jejich hizmetů. Méně zámožný aga neměl mnoho kmetů, nemusil mezi nimi delší čas pobývati a tu užil pohostinství svého kmeta. Pohostinství jest v Bosně dosud tak rozšířeným obyčejem, že nevidí se v něm břemeno — leda že by kmet cítil zvláštní odpor vůči Turčínu — agovi. Došlo-li někde přece k násilnému činu agy, byl to projev zvůle jednotlivce, nikoliv všeobecné chování. Často byla to jistého druhu svémocná represalie.

Dodati dlužno, že aga zdržoval se mezi kmety *zřídka*. Smlouvy nepodávají o tom sice dokladů (kada aga dodje), za to však seferské nařízení, mluvíc o vlastnících čifluku, „wenn sie *zu gewissen Jahreszeiten* auf ihre Güter sich begeben." Tyto doby, v nichž aga *pravidelně* docházel do vsí, byly *konec jara a doba žní*. Koncem jara přesvědčoval se aga o tom, jak kmeti vzdělali čifluky, o žních vybíral hak. S posledním pobytem slučovány i lovy. Mimo to navštěvoval aga kmety *mimořádně* buď ve zvláštních záležitostech

[27]) Srv. *Kadlec* l. c. str. 36.

kmetovských, nebo za účelem lovu. Celkový jeho pobyt nečinil značnější zlomek roku. Hizmet v tom směru nebyl tedy tíživý, rozhodně ne tak, jak by se na prvý pohled zdálo z líčení seferského nařízení.

Opravdu tíživý byl hizmet doplňující system kmetových dávek a odpovídající *osobní robotě.* Sem náleží především doprava haku k agovi (*dogon*).[28]) Mimo to spadají sem často značné *roboty na begluku.* Aga totiž spravoval některou část svých pozemků, tvořících obyčejně větší, uzavřené lány polí, ve vlastní režii. Tyto pozemky byli povinni kmeti mu vzdělávati zdarma (srv. i da mu se *djaba* . . . *bez pare* . . . izmeti). Tato robota byla tak tísnivá jako každá jiná jednak ubírajíc kmetům pracovní síly potřebné pro vlastní čifluk, jednak ohrožujíc pořad prací na čifluku. V obojím směru byl kmet uváděn v hrozivé dilema: buď robotě zanedbal čifluk a jej ztrácel, nebo stačil sice na čifluku, ale propásl robotu, čímž rozhněval agu a poštval proti sobě úřady. Na dodržování hizmetu hleděli agové žárlivým okem. Bylť to *poslední zbytek jejich bývalé moci* a společenské nadvlády.

Nyní seferské nařízení rušilo i tento poslední zbytek. Toto ustanovení musili hrdí agové bosenští cítiti velmi trpce. Proto jen zřídka kdy praví smlouva zkrátka: „Neće biti izmeta." Takové rčení, byť zcela odpovídalo dikci seferského nařízení, bylo by vůči agům příliš příkré, vůči kmetům nebylo pak rovněž radno ho užíti. Snadno mohli si pak mysliti více, nežli řekl zákonodárce.[29]) Bylo proto političtějším promluviti ve smlouvách o této věci jen en passant. Proto smlouvy skoro vesměs obšírně líčí priselicu a její odstranění a v toto líčení kratičkou zmínkou vetkávají zcela nenápadně zrušení hizmetu.

Tytéž okolnosti způsobily i další výklad. Seferské nařízení zrušuje hizmet. Jako *hizmet* označují se *bezplatné služby kmetovy.* Tohoto znění nařízení užívají smlouvy pečlivě pro zvláštní své účely. Podržují v celku slova nařízení, kladouce však důraz na *bezplatnost* služeb kmetových a nikoliv na zrušení hizmetu mění jeho smysl. Praví se: „Neće biti *djaba* izmeta" nebo ještě

[28]) Viz výše pozn. 16.

[29]) Mohli míti tu na mysli vůbec zrušení robot, a více — i zrušení haku, v němž kmeti rádi vidí „nejhorší hizmet" patrně cítíce v něm dávku veřejnoprávní, poddanskou, nikoliv soukromoprávní, smluvní.

určitěji: *„od sada će biti za plaću.“* Dle toho *nevylučují smlouvy hizmet* — také ne priselicu — tak jak přeje si to seferské nařízení, jež praví: (die Pächtern) „dürfen niemals und nirgends ... zu unentgeltlichen Dienstleistungen verwendet werden. — Die Gepflogenheit ... sowie der Usus ... ist in Zukunft absolut verboten.“ *Zachovávají obé, ale mění hizmet v placené práce.* Toliko bezplatnost dosavadních prací se smlouvami zrušuje a nahražuje platem; *povinnost k dosavadním úkonům daným starobylým obyčejem nebo úmluvou* však *zůstává nezměněna. Kmet jest povinen konati totéž, co druhdy,* nikoliv však zdarma, nýbrž za plat a může se tedy z povinnosti své *vykoupiti* zjednáním náhrady. To jest praktický úspěch seferského nařízení. Jest to také jediné, co bylo možno v daných psychologických i hospodářských poměrech z jeho ideálu provésti.[30])

O *psychologických* poměrech řekl jsem, co bylo nutno, výše. K *hospodářským* dlužno dodati toto: Zemědělské práce koná si v Bosně každý sám se svou rodinou. *Není tu zemědělských dělníků.* Jen v jistém směru jsou dělníky členové zadrugy, v tom totiž, že pracují (*čeljad*), nestojí však k starešinovi v poměru námezdném. Aga není zemědělcem; jest rentierem. Jako takový nemohl by vzdělávati begluk bez pomoci kmetů; sám nepracuje,[31]) rodina jeho rovněž ne, dělníků pak zjednati nelze. Nezbylo tedy nežli zabezpečiti si pracovní sílu kmetů i nadále, ovšem za plat, neměly-li rozsáhlé begluky zůstati nejen na škodu agy, ale i státu (desetina) nevzdělány. A totéž platí o priselici. Bylo by nerozumno, žádati agu, aby zásoby potřebné pro pobyt ve vsi nosil s sebou, když možno je získati mezi kmety. Stačilo, platil-li je aga. Fakticky jich ani dnes neplatí; kmet toho nežádá a ani by plat nepřijal. Vždyť jedná se o čestné pohostinství. Kmet spokojí se, přimhouří-li aga při vybírání haku oko.

---

[30]) S robotami setkáváme se v Bosně leckdes ještě i dnes. Tak na př. v severní části okresu Bugojno. Nejsou ovšem už tísnivé, ale vždy ještě kmety zásadně nenáviděné. Agové pak, vidíce v nich poslední zbytek své moci, neupouští, od svých nároků, třeba jejich cena byla, zejména v poměru ku nákladům sporů, jež vyvolávají, zcela skrovna.

[31]) Zemědělstvím nezabývá se aga snad nikdy přímo. Spíše doplňuje svůj důchod výtěžkem z řemesla, hlavně však z obchodu (smíšený obchod — dućan-kavárna).

IV. Konečně jest se zmíniti o závěrech našich smluv, pokud jsou zajímavy. Úvodu odpovídá všude závěr. Nikde není ovšem tak rozsáhlý jako onen. Úkolem jeho jest jen *opětné, slavnostní potvrzení vzájemných závazků uvedených ve smlouvě.* Úloze této jest učiněno zadost tu několika slovy, jinde delším rčením. Tak čteme: „*I predadosmo jedan drugom na melćusu*",[32]) „*Pristajem po ovomu kontraku(!) i predadosmo jedan drugomu na melćusu*", „*Kao smo ovde na ovom kontraku(!) jedan drugoga* (*obvezali*), *da smo podpisani s mu* (*hu*)*rom*". Obšírněji praví se: „*Pristajemo po ovom kontraku, gornje rečeno tako* (*čuvati*) *i predadosmo jedan drugomu na melćusu ovi konkrak*", „*I pristaemo oboica po ovomu kontraku i po carskoj zapovjedi i predadosmo . . . da čuvamo*", „*I pristajemo po ovomu kontraku da radimo i po carskoj zapovjedi . . .*", „*I pristajemo . . . i predadosmo ovaj senet*[33]) *na melćusu*", „*Tako biće, kakosmo ukabulili na onom kontraku . . .*", „*Kako smo ovde na ovomu kontraku svezali, gore rečene tačke dužni smo oboica čuvati jedan drugoga. Da smo potpisani s mu*(*hur*)*om*", „*. . . predadosmo . . . da čuvamo ovo isto*".

V závěrech těchto potvrzují tedy strany, že výše položená ustanovení smluv odpovídají jejich *soukromé vůli* (pristajemo). Že by stála soukromá vůle pod tlakem příkazu státního, se buď prostě zamlčuje (většinou), buď se tlaku tomu přiznává vliv podřadný a souřaďuje se s vůlí soukromou (*i* po carskoj zapovjedi). Smlouva shrnuje jednak význačné body dosavadního práva obyčejového, seferským nařízením netknutého, jednak reformní ustanovení nová. Ohledně těchto však smlouvy nepraví, že strany se jim podvolují, nýbrž že s nimi *souhlasí.* Soukromé vůli přikládá se tu vyšší význam, nežli nařízení samému. Snad tvrzení toto bylo tu a tam, jak u agů, tak u kmetů nedosti upřímné, než svědčí znovu *o politickém charakteru seferského nařízení.* Smlouvy charakter ten zachovaly i rozvinuly způsobem zákonný pramen ještě předstihu-

[32]) Melčus = meldžis, správně medžlis, okresní rada, pomocný orgán kaimekamův složený z místních notáblů s hlasem poradním (*medžlissi-idare*). Původní orgán ottomanské správy zachovaný okupační vládou a přijatý i zemskou ústavou v podobě okresních rad s hlasem z části rozhodujícím.

[33]) Senet = listina, zvláště však listina úřední (rozsudek) nebo původní (smlouva), a contrario listin bezvýznamných a korespondence (*čage* = *papir*).

jícím. Po této stránce jsou právě tyto smlouvy dokladem značné obratnosti ottomanského správního úřednictva. Byť nebylo toto formálně právnicky školeno,[34]) přece pochopuje a dává správný výraz význačným v právu okolnostem a uvádí právní ustanovení v život cestou svědčící o neobyčejné znalosti poměrů. Všechny *povinnosti* líčí se ve smlouvách jako více *morální*, nežli ryze právní povahy. Strany zavazují se povinnosti ty vzájemně *„čuvati“* t. j. *blahovolně zachovávati*. Poddanský ráz kmetovského poměru nemá býti naprosto setřen a nahražen suchým právem soukromým; nemá-li vztah mezi agou a kmetem v ničem znamenati zbytek poddanství, tož má aspoň zůstati *patriarchálním*. Pokud kmetovský poměr tento ráz zachoval, byl také snesitelnější nežli v dobách, kdy pojímán jest ryze právně. Že ráz onen pak postupem doby ztratil, není rozhodnou vinou ani agů, ani kmetů. Ztrátu tu přinesl s sebou novodobý vývoj hospodářský doprovázen a sesilován politickými agitacemi.

LITERATURA.

Část všeobecná.

Cohn Georg, Ethik und Sociologie. Lipsko 1916. — 316 str. Za 10 marek.

Spis tento jest vlastním autorovým překladem dánského originálu, poctěného zlatou medaillí kodaňské university. Pojedává o poměru ethiky a sociologie zprvu v líčení historickém (str. 1—244), pak v rozboru dogmatickém (245—316), v němž tkví hlavní význam knihy jakožto původního díla vědeckého.

První, historická část knihy, dělí se opět ve dva oddíly: v nástin hlavních soustav „ethiky normativní“ (1—97) a nástin soustav „ethiky sociologické“ (98—244).

V oddílu prvém Cohn se snaží rozřešit problém, „zdali ethika je samostatná věda, která do methody i co do výsledků zkušenosti může obstáti bez podpory sociologie“ (71), tím, že probírá ethické soustavy řecké a novodobé; o asijských nejedná. Ukazuje, že již řečtí sofisté uvedli mravní otázky ve spojení s problémy sociologickými, a že spojení to nebylo přerušeno nikdy; zejména na ethice Kantově, kterou Kant sám mylně

---

[34]) I formální škola schází. Srv. na př. jen obtíže, jaké působí písařům slovo „kontrakt“, jež není ani jedinkráte řádně napsáno, nýbrž vždy zkomoleno, často až k nepoznání.

považoval za ethiku ryzí, nezávislou na zájmech lidských, Cohn v souhlase s Langem a Paulsenem ukazuje, že její postuláty se opírají o lidské zájmy více než kterákoli nauka před Kantem, že tedy domněnka o absolutním charakteru a nezávislosti ethiky té je v křiklavém rozporu s jejími výsledky.

Kromě této vlastnosti ethika normativní veskrze se vyznačuje dle Cohna 1. nepatrnými pokroky; řeší dosud, jak napsal Lévy-Bruhl, tytéž otázky, které probíral Sokrates, 2. nedostatečností praktickou — v rozpacích, jak máme jednat, neptáme se soustav ethických na radu, 3. základními rozpory mezi jednotlivými soustavami, 4. nejasností o oboru ethiky, zejména v otázce, zda-li každý lidský čin je podroben soudu mravnímu, 5. nesprávným stotožňováním mravnosti s ethickým systémem čili s určitým rozumovým principem (kategorickým imperativem, prospěchem atd.), 6. nedoceněním mravních činů, nespokojujících se s takovým principem, 7. mylnými vůbec pokusy o redukci mravnosti na jediný princip, tedy nesprávným zracionalisováním ethiky (zejm. Spinoza, Leibnic, Locke), 8. formalismem oněch principů (Aristotelova zlatá střední cesta, Kantův imperativ a j., což dle Simmela platí i o normě ,,suum cuique"). 9. faktem, že rozličné systémy přese všecky své rozdíly věcně srovnávají se s praktickou převládající moralkou své doby, na př. ethika Kantova s Millovou, 10. nepřesností pojmů (i pojem zdánlivě tak jasný, jako egoism, dovede odůvodnit všecko a nic), 11. závislostí na našem světě, kde zlo je nezbytno jako protějšek dobra (jinak by nebyla možna radost nad nápravou vinníků), a tudíž i vnitřním rozporem každé mravní normy, která žádá, aby všichni dle ní jednali, 12. irracionálním zjevem, že mravnost se vztahuje na vůli jednajícího, a přece nezamýšlené neblahé následky činu budí mravní nelibost i bývají trestány (71—97).

Cohn dospívá tudíž k úsudku, že normativní ethika, jakožto věda, samostatná, ,,logicko-systematická", naráží na konflikty zdánlivě neřešitelné.

V oddíle druhém Cohn podává obsah hlavních nauk moderní sociologie po stránce jejich poměru k ethice, a to zejména co do dvou otázek: 1. zdali sociologie může podat uspokojivý výklad jevů mravních, zdali tedy ethika je větví sociologie, 2. zdali ethika jes to podat měřítko pro ocenění vývoje společenského (245). Jednotlivé směry sociologické třídí v: 1. směr Saint-Simonův a Comteův, 2. organicko-biologické pojetí Spencerovo, 3. Schäffleovu nauku o ,,sociálním vědomí", 4. Gumplowiczovu theorii o boji plemen, 5. ekonomické pojetí (Marx, Durkheim, Ant. Menger, Ammon, L. Bourgeois), 6. ,,hypnotické" pojetí Tardeovo, 7. psychologické pojetí (Giddings, Krapotkin, Sutherland, Westermarck, Hobhouse, Wundt, Simmel), 8. nauky kritické a sprostředkující (Fouillée, Höffding, Kroman, Paulsen). Tento historický přehled přes některé nedostatky (n. př. zbytečné kategorie 3. a 6., jež patří vlastně do kategorií 2. a 7., a j.) i přes to, že je psán jedině s ohledem na poměr k ethickým otázkám, jest velmi instruktivním, soustavným a přehledným výkladem o dějinách sociologie.

Přehledem tím Cohn dochází k úsudku, že ,,sociologické příčinné výklady a cenění jsou právě tak mnohoznačné a pružné jako formálnější zdůvodnění soustavné ethiky" (245) a že popisná methoda není s to, rozřešit vlastní otázky mravní, které někteří její stoupenci (Lévy-Bruhl) beztoho odkazují až do dob příštích (107).

Přecházeje k závěrečné části práce, která přes poměrně neveliký rozsah jest jádrem díla, Cohn uznává možnost sociologie jakožto vědy ryze popisné i zákonnost jevů ,,sociálních" a použití povšechných hledisek na jejich výklad (247), rovněž uznává možnost ethiky jakožto popisné vědy a možnost povšechných hledisek a pravidel pro jevy mravní, ježto jevy ty jsou ,,většinou podmíněny sociálně a psychologicky" (248). Vedle těchto nauk však zbývají dle Cohna tři nerozřešené problémy:

1. *Problém vědy a zájmu.* Cohn souhlasí s Machem a Avenariem, že pojmy jsou jen orientační prostředky, vyvolané našimi zájmy praktickými, ale dodává dle Lévy-Bruhla a Höffdinga, že vyšší vývoj věd vyžaduje, aby přímé praktické zájmy ustoupily při vědeckém studiu v pozadí. Poměr těchto dvou tendencí, z nichž prvá usiluje o nauku ,,normativní, oceňující teleologickou", druhá o ,,výklad popisný, objektivní, mechanický" (249), je prvým problémem ethicko-sociologickým.

2. Poměr ten je dle Cohna jen speciálním utvářením ,,základnějšího" problému o *poměru jednotlivce k skupině*, ke všeobecnosti, neboli (což Cohn parallelisuje) poměru *vnitřního a zevního hlediska.* Všecka hodnota a zájem spojeny jsou s hlediskem vnitřním, tedy i mravnost, která tudíž nepotřebuje vědeckého zdůvodnění, neboť věda se vztahuje k hledisku vnějšímu. Obě hlediska jsou tak souvztažná jako poměr plochy vypuklé k ploše vyduté (250-1).

3. Problémy, jako svoboda vůle, příčetnost, odpovědnost (při nichž Cohn se drží Bergsona a dodává, že subjektivní stránka života vůbec není podrobena zákonu příčinnosti, že vůle není účinem ani příčinou a že tvoření nové není protivou příčinnosti, nýbrž dá se s ní spojiti v pojmu vývoje), vedou dle Cohna k vlastnímu ethickému problému *risika.* Čin mravní jest právě tak jako láska pohlavní a jako tvorba umělecká nevypočitatelný, nepředvídatelný, inspirovaný, a proto místo ,,mravní odpovědnosti" lépe sluší prý mluvit o ,,mravním risiku" (255).

Problémy ty Cohn probírá v posledních třech kapitolách knihy, opět s častými citáty a rozbory názorů cizích.

V kapitole o problému vědy a zájmu Cohn tvrdí, že ,,norma" a ,,hodnota" zásadně nemají ničeho společného (257). Normativní věda není než deduktivní stadium vědy, obírající se jevy, na něž upínají se zájmy, cit hodnoty nebo nehodnoty" (259). To dokazuje hlavně příkladem z filologie a grammatiky. Popírá, že by normativnost byla vždy jen primitivním obdobím vědy a že by ryze theoretická indukce byla konečným, ,,positivním obdobím vědy (dle Comtea a Lévy-Bruhla). Míní, že induktivní a popisné období vědy je střed mezi dvojím obdobím dedukce, obdobím, kdy staré pojmy se zboří a ještě není nových (261); názor tento se vlastně

shoduje s názorem Lévy-Bruhlovým, jejž na str. 107 Cohn posuzoval odmítavě. Mínění své Cohn demonstruje zvláště na *vývoji vědy právní*. Primitivní právní pravidla mají ráz „kasuistický, t. j. popisný a konkretní“ (zde Cohn uvádí zajímavý příklad z dánského zákoníku z r. 1683 o nahodilém úraze, kde případ se konkretně popisuje, ale kde chybí abstraktní pojem). Teprve na vyšším stupni vývoje „zákonodárce nabývá takového přehledu nad jevy, že jejich právně význačné elementy lze redukovat na abstraktní pojmy“ (n. př. římské: dolus, culpa, vis maior), které zas mohou být podkladem methody deduktivní. Potom vznikne názor, že dedukcí z těch právnických pojmů lze dojít ke správnému rozhodnutí všech právních poměrů, a přehlíží se, že dedukce ta nemůže vésti k ničemu jinému nežli ke konkretním situacím, z nichž pojmy byly abstrahovány (262). Na př. při požadavku, chovati se jako bonus pater familias, není jiného kriteria nežli představit si konkretní případ a ptát se, kterak by se tu bonus pater familias choval. Právnický pojem má tu význam pro orientaci, ale „pro hodnotu konkretního jednání je beze všeho významu“ (263), neboť tu stačí přímo ptáti se, zdali bylo jednáno správně, a netřeba okliky přes pojem „bonus pater familias“. Cohn tedy proti Wundtovi trvá na mínění shora uvedeném, že norma a hodnota nemají ničeho společného; „normativnost je deduktivnost postupu při jevech, které z důvodů ryze praktických a na rozdílných stupních vývoje zpracováváme tu induktivně, tam deduktivně“ (263). Normativní methoda neliší se v podstatě od popisné, neboť (?) jsou přechodní formy mezi nimi. Obě jsou jen „výraz pro dvě tendence, rytmicky se střídající uvnitř postupu, jímž se snažíme orientovati v životě. Jsou to dvě formy poznání, dvě formy vědy“ (264). Naproti tomu pravými protivami jsou věda a „hodnota nebo zájem“. Hodnotu nelze vědecky odůvodnit ani vysvětlit (264).

Dle Cohna ekonomická theorie Machova a Avenariova ani pragmatism nerozřešily úplně problém o vědě zájmu — uznávajíť Mach, Avenarius i James, že poznání nelze vyložit jen praktickými zájmy, a mimo to praktické zájmy, jak shora (249) uvedeno, vědě někdy přímo vadí; dle Lévy-Bruhla někdy vadí jí týž zájem, jenž dříve jí prospíval (268).

Cohn podává tento vlastní výklad o poměru vědy a zájmu: „Věda a zájem (hodnota) značí dvě rozdílné tendence, vznikající tím, že fakt (das Gegebene) vystupuje v každém případě jako člen dvojího prostředí, totiž „vnějšího“ světa a „vnitřního vědomí“ (269). Protivu mezi těmito dvěma způsoby lze označit jako protivu výkladu kausálního a teleologického, nebo popisného a hodnotícího, nebo relativního a absolutního. Obě methody nemají ničeho společného a žádné z nich nelze užít v oboru methody druhé (271).

Problém poměru mezi vědou a zájmem je „problém maxima“, podobný národohospodářskému poměru mezi výrobou a výrobkem (272) neb obchodem a ziskem. Kapitál roste zúrokováním do nekonečna, ale jednotlivec nemá žádného prospěchu z úroků budoucích; proto srovnává prospěch, který má z přírostku kapitálu a z jeho bezprostředního užívání, a na určitém bodě,

kde pouhý prospěch výrobní neb obchodní již mu nevyhovuje, změní postup činnosti. Rovněž věda vzniká původně z praktických zájmů, ale každý pokrok vědy člověka od nich oddaluje — člověk učí se od nich abstrahovat a řídit se ohledy ryzího poznání či objektivní orientace. Vývoj vědy je rytmické střídání method, vyhovujících pohnutkám praktickým, a method, vyhovujících snahám ryzí theorie. „Teleologický, anthropocentrický, individuální, absolutní zájem o vlastní osud dohání člověka, aby se ve vnějším životě orientoval... ale toho prospěchu lze dosíci jen opačným postupem — výkladem kausálním, neinteresovaným, abstraktním a relativním" (274/5). Na každém stupni vývoje shledáváme snahu, ukončit objektivní zkoumání a výsledků jeho použít prakticky, t. j. dosahujeme bodu rovnováhy mezi zájmem a vědou, tak jako v ekonomii mezi produkcí a konsumpcí. Toť jádro stálé protivy směrů mezi indukcí a dedukcí. (275).

Thesi tuto Cohn objasňuje opět příklady z vývoje gramatiky a vyvozuje z ní i výklad otázky Langeovy (Geschichte des Materialismus I. 41), proč názory sofistů, blízké modernímu relativismu, byly na staletí zatlačeny idealismem Platónovým; ukazuje, že dokud nebyla vytvořena dostatečně rozsáhlá orientace objektivně vědecká, jakou disponuje věda moderní, relativistické nauky sofistů nutně vedly ke zmatku myšlenkovému i mravnímu, ježto dospívaly k domněnce, že by bylo možno libovolně černé změniti v bílé (278).

Cohn tedy nesrovnává se s „positivismem" ani s „ekonomickou noetikou" Machovou v názoru, že konkretní zájmy lidské mohou být z vědy vyloučeny. Dovozuje „paradoxon", že osud a hodnoty individua závisí na zevním prostředí, které vůči vnitřním potřebám lidským se chová zdánlivě cize; ale tyto vnitřní potřeby a zájmy nutí nás k orientaci ve světě zevním, a kdyby zmizely, zmizela by i všecka věda (279).

Úvahu o problému druhém — poměru jednotlivce k souhrnu osob — Cohn zahajuje vzpomínkou na Leibnicův názor, že život nelze obsáhnout jediným hlediskem. Uznává však, jak již uvedeno, jen dvě hlediska taková: vnitřní a vnější, která, jak dí, značí vlastně jen *směr* nazírání. S prvého hlediska je každá situace nová a jedinečná, s druhého „vše zde již bylo" (284).

Proti ethickému subjektivismu (vnitřní stanovisko) byly proneseny námitky theoretické (Mach a j.) a praktické, jež Cohn stručně probírá a odmítá. „Ethický subjektivism nemění na našich mravních představách ničeho. Pouhý egoista by nemohl vůbec existovati. Egoism i altruism jsou jen označení dvou tendencí uvnitř daného mravního komplexu představ" (293).

Ethický subjektivism také stačí i na nesnadnou otázku mravních konfliktů. Vniternost mravního kriteria neodporuje možnosti takových konfliktů; „individuum jest vždy členem několika „mravních okruhů", které se mohou částečně protínat" (294) a mimo to, jak upozornil Simmel, naše vědomí obsahuje složky pocházející z rozličných období vývoje (n. př. city náboženské a rozumové), které snadno se dostanou do „logického"

(výraz Simmelův) konfliktu (295/6), a jak konstatoval Fonsegrive, dvojitost lidského života, vnitřního a zevního, vede ke konfliktům sociálních autorit mezi sebou i mezi nimi a životem individuálním (297/8). Řešení takových konfliktů podává se dle Cohnova mínění prostě názorem, že „mravní rozhodnutí je vždy jen řešením pro jednotlivce, ne pro množství. Proto je zbytečno hledat řešení všeobecné, jež v každém konkretním případě jednotlivci nemůže nijak pomoci" (300). Proto problém nutno řešit pokaždé znova, když se vyskytne. „Pro ethické rozhodnutí jde tedy v prvé řadě o . . . nahodilé zkušenosti jednotlivce, jeho subjektivní sklony, jeho „osud", jeho konkretní situaci" (301). Proto utopie o budoucí společnosti, kde bude panovat dobro beze zla, jsou v základech pochybeny; vývoj k mravnosti je možný jen pro jednotlivce; vývoj společnosti lze myslit jen jako vývoj k amorálnosti (nikoli nemorálnosti) (302).

Dle pojetí Cohnova tedy výrazy jako „mravní zákon", „ethická norma" atd. obsahují dvojí nesouměřitelné součásti. Zákon, norma týkají se vždy poměru k množství lidí," nikoli konkretnosti a individuálnosti. Kant správně tvrdí, že dobro má cenu samo sebou, ale chybuje, když to formuluje jako kategorický imperativ. „Co je dobré pro jednotlivce, nemusí nebo nemůže být dobré pro množství" (303). Co tedy „sociologie a morální statistika" konstatuje, netýče se vůbec mravního rozhodování; všecky vědy, normativní i popisné, zkoumají objektivní fakta, mravnost je však vnitřní živel subjektivní (304).

Rozebíraje poslední problém — odpovědnost a risiko — Cohn podotýká v souhlase s Bergsonem a dřívějšími svými výklady, že v životě vnitřním vůbec není sporu mezi determinismem a indeterminismem; nitro se netáže vůbec po příčinnosti (306/7). Zde Cohn zajímavě se shoduje s Marešovým pojetím svobody vůle řka: „Nazpět, t. j. jakožto článek v objektivním světě událostí již hotových nutno vůli určit jako účinek předchozích příčin. V opačném směru však, totiž jako článek vnitřní, subjektivní stránky života vůle je svobodna v tom smysle, že jednající osoba sama pokaždé není si ještě jista, jakým směrem se dá" (308).

Z vniternosti mravních činů plyne, že soud o nich můžeme opírat jen o analogický úsudek, že jiní činitelé mravní podobají se nám samým (310). Hlouběji do nich nevnikneme, ale přece je můžeme charakterisovat pěti znaky: 1. hodnoty i zájmy mají vždy citový přízvuk, 2. mají konkretní povahu, pozbývajíce síly, když předmět jejich se rozšiřuje, 3. jsou absolutní a samoúčelny, 4. závisí na inspiraci a nedají se libovolně vzbuzovat — „iracionální faktor" — čímž se vykládá záhadné mravní hazardování i vlastním životem, jež se nazývá osudem a jež Cohn po příkladě Guyauově (l'amour du risque moral) jmenuje „mravním risikem", shledávaje podstatu svobody v „jednání na vlastní nebezpečí" a v nepředvídatelnosti výsledků jednání, 5. jsou věčné t. j. „pokud existují, provází je „vůle k životu", neslučitelná s myšlenkou na jejich zánik" (310/4). Tyto vlastnosti jsou jim společny s city erotickými a esthetickými. V snaze po věčnosti, všem společné, tkví základ lidské touhy po nesmrtelnosti.

Spis končí prohlášením, že je to jen pokus, protože mravné hodnoty se nehodí za předmět vědeckého studia — spíše je prý vyjádří umění, nejlépe však vlastní mravní zkušenost.

Pokud jde o charakteristiku spisu Cohnova, dotkl jsem se již jeho nápadné shody s Marešovou theorií o svobodě vůle; rovněž kniha se shoduje jednak s ethickými partiemi mého „Úvodu do sociologie", jednak s V. dílem mé Sociologie a to místy tak nápadně, že výklady Cohnovy připadají (zejm. n. př. na str. 273 a násl.) jako speciální aplikace všeobecné nauky o sociologickém vývoji, kterou jsem rozvinul v knize uvedené. Cohnův názor o „vědě normativní" sice místy se rozchází s mým nazíráním, podaným v I. díle téže Sociologie, ale jde tu v podstatě, jako při sporu o normativnost bývá zpravidla, jen o rozdíl v terminologii.

Z těchto shod výplývá, že považuju stanovisko Cohnovo do značné míry za správné. Poněvadž pak i na těch nečetných místech, kde bych s jeho míněním nesouhlasil, výklad jeho jest krásně průzračný, instruktivní a přesný bez frází — vesměs znaky, jimiž tento spis, jako spisy malých národů vůbec, se prospěšně liší od naduté, nezáživné fraseologie ethik německých — lze studium knihy vřele doporučit. Zvláštní zajímavosti pro nás jí dodávají některé příklady z literatur a práv nordických, u nás neznámých. *E. Chalupný.*

Čada František, Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské universitě. Úvodní slovo k spolkovým dějinám. Památník spolku českých právníků Všehrd 1918. Str. 249—258.

V pěkně vypraveném „Památníku", kterým oslavil zatím rozpuštěný spolek našich právníků „Všehrd" padesátileté výročí svého založení, jest obsažena také svižně napsaná kapitolka o Viktorinu Kornelu ze Všehrd, pokud byl na pražské unversitě. Neobsahuje sice mnoho nového, zasluhuje však zvláštní zmínky proto, že autorem jejím je posluchač práv. Čada sebral v ní velmi svědomitě všechny zprávy o počátcích našeho nejslavnějšího právníka starší doby a v šesti drobných kapitolkách sledoval ho ve škole chrudimské, při studiu na fakultě svobodných umění, jak stal se bakalářem, licenciátem a mistrem svobodných umění, jak jako mistr na universitě sám přednášel a konečně i děkanem se stal. Ke konci pečlivé studie sebrána jest velmi podrobná bibliografie prací o Všehrdovi a jeho spisech jednající. *Kapras.*

Chytil Karel, Česká koruna královská a koruny panovničí do XVII. stol. Doby, postavy a díla I. V Praze 1917. Stran 92.

V dnešní době věnuje se zase zvýšená pozornost tomu, co zůstalo zachováno ze starých dob českého státu. K památkám těm patří také korunovační klenoty českých králů, z nichž nejpřednějšímu, koruně věnoval profesor Chytil první číslo krásně vypravené sbírky Topičovy. Autor, jeden z těch několika málo osob, které zúčastnily se posledního otevření českých korunovačních klenotů (1911), umístil korunu českou ve vývoj panovnických korun vůbec.

V první stati sleduje proto starší koruny před českou, od různých orientálních ozdob panovnických k věnci a diademu římskému a k jednoduchým korunám starých králů visigotských a lombardských. K jednodušímu staršímu typu patří také staré římská koruna i koruna uherská. Ve Francii začíná v koruně převládati jako základní složka lilie, a k tomuto francouzskému typu koruny patří i česká.

České koruně věnováno jest pak jádro spisu Chytilova. Autor zmiňuje se o starší podobě české koruny a jejích osudech a potom zvláště obšírně o nynější koruně z doby Karla IV., popisuje podrobně předpisy korunovační, jednotlivé korunovace do bitvy bělohorské, způsob uložení koruny a její někdy dosti divné osudy, kdy nebylo mnohdy daleko do toho, aby se ztratila.

Potom přechází autor k novějším korunám, zvláště císařů byzantských, panovníků moskevských, tiaře papežské a novější koruně císařské. V poslední stati pak jsou stručně popsány korunovační slavnosti české od bitvy bělohorské až do korunování krále Ferdinanda V.

Velmi zajímavý text provázen jest celou řadou dokonalých reprodukcí, které činí publikaci zvláště neodborníku tím cennější. Právního historika zajímají hlavně vývody Chytilovy o uschování koruny, v nichž najdeme i řadu nových podrobností, z nichž třeba upozorniti alespoň na otázku, kdy začala se chovati koruna na Karlsteině. Jednu poznámku bych měl: Autor užívá s oblibou označení svatováclavská koruna a označení to také hájí. Mělo by při tom býti jasněji vytčeno, že výrazu toho možno však užíti jenom pro klenot sám a nikoliv pro český stát, pro který jediným správným označením jest „česká koruna anebo koruna království českého". V tomto významu přeneseném se v staré době výrazu svatováclavská koruna neužívalo a zavedli ji skutečně teprve novináři XIX. věku.

Kapras.

Černý Frant., Příspěvky k historickému zeměpisu Moravy. Časopis Matice Moravské XLI.—II. 1917—8. Strana 1—68.

K řadě studií, které byly v poslední době publikovány o nejstarším osazení českých zemí, přibyl v nové práci Černého uveřejněné v Časopisu Matice Moravské velmi důležitý příspěvek. V první části své studie Černý probírá rozsah nejstarší osazené půdy, jak nám ho udávají nálezy prehistorické a nejstarší prameny historické. Dochází k velmi zajímavému výsledku, že celkem od nejstarší doby osazení svého v době neolitické Morava byla osazena skoro nepřetržitě, aneb alespoň bez větších mezer časových. Obydlené území pak po celou tu dobu v podstatě, jen s malými změnami, mělo stále týž rozsah, zaujímajíc roviny a nižší polohy jižní a střední Moravy a nechávajíc pusty vyšší polohy v horách na západě, severu i východě. Podrobným studiem nejstarších historických pramenů dochází autor k tomu, že také v historické době obsazeno bylo předem staré kulturní území, v němž leží největší část všech nových osad a jen nepatrná část jich sahá za tyto hranice a ještě ne do příliš veliké vzdálenosti

od nich. Jinými slovy zůstávalo i v této době rozlišení na dvě od pradávna odlišená pásma, obydlené a neobydlené.

Velmi obšírně a podrobně probírá autor povahu obou stupňů půdy, a dochází k výsledku, že neosazená půda v podstatě byla porostlá pralesem, kdežto osídlená část měla ráz stepi. Při tom byla i tato část prostoupena menšími lesy, které usnadňovaly život jejího obyvatelstva. Také nižší polohy u řek, podléhající pravidelným zátopám, zůstávaly prázdny, takže celkem osazena byla stepní krajina střední polohy. Na ní nalezl autor doložených 466 osad (do 12. stol.), připouští však, že jich bylo pravděpodobně více, neboť o mnohých se nám nedochovalo zpráv. Vezmeme-li za základ jen zprávy zachované, pak nejvíce poměrně osad bylo na Šternbersku, kde připadá jedna na 9 km^2, Olomoucku, Znojemsku a Litovsku (jedna na 14 km^2) a nejméně na Hustopečsku (jedna na 32 km^2). V odhadě hustoty obyvatelstva přidržuje se autor měřítka stanoveného W. Friedrichem pro Čechy, totiž 20 lidí na 1 km^2 a dochází tím k 220.000 obyvatelů. *Kapras.*

Kutrzeba Stanisław, Historya ustroju Polski w zarysie. Część trzecia: Po rozbiorach. Lwów 1917, 2 *svazky,* III. sv. str. VIII a 335, IV. sv. str. VI a 369.

Nové dílo prof. Kutrzeby označeno jest jako třetí část jeho polských ústavních dějin — I. svazek obsahoval ústavní dějiny vlastního Polska, II. svazek ústavní dějiny Litvy —, avšak ve skutečnosti líčí se tu vlastní polská ústavní zřízení jen na územích, tvořících pouhou část někdejší říše polské. Vlastní své státní útvary mělo totiž Polsko po svém rozdrobení tyto tři: vévodství varšavské v l. 1807—1815, království polské v l. 1815 až 1831 a republiku krakovskou v l. 1815—1846. Autor seznamuje ve svém díle nejen s ústavou těchto tří nově zřízených krátkodobých polských států, nýbrž vyličuje vedle toho politické postavení Poláků v jednotlivých státech, jež se o bývalé Polsko rozdělily, tedy ve státě pruském, ruském a rakouském. Pokud běží o tento druhý úkol autorův, čtenáři vykládají se vlastně nikoliv ústavní dějiny polské, nýbrž pruské, ruské a rakouské, arci se zřením k polskému národu. Spis měl by tedy spíše tvořiti samostatný celek a měl by míti nápis ,,Státní zřízení a politické postavení polského národa po rozborech."

Pod podobným titulem pojednal podepsaný referent zcela stručně o soudobém státním zřízení těch slovanských národů, jež mají vlastní své státy, i o politickém postavení těch, kteří žijí ve státech nesvých. (Viz sborník prací ,,Slovanstvo. Obraz minulosti a přítomnosti slovanské." V Praze 1912.) I Polákům je v práci té věnována pozornost. Kdežto však podepsaný referent, obmezen jsa místem, přestal jen na nejstručnějším přehledu, prof. Kutrzeba podává, jak sám v předmluvě svého díla praví, prvý ve vědě pokus vylíčiti poněkud podrobněji vývoj ústavních forem, v nichž žily od rozborův až do r. 1915 jednotlivé části někdejšího státu polského. Poněvadž úkol jeho byl veliký, je spis jeho rozdělen na dva svazky. V prvém (v rámci jeho ústavních dějin Polska již třetím) svazku podává se látka v těchto oddílech: I. Stát pruský 1772—1807, II. Vévodství

varšavské 1807—1815, III. Království polské 1815—1915, IV. Litva a Rus 1772—1915, V. Svobodné město Krakov s obvodem 1815—1846. Svazek druhý (v rámci celého díla čtvrtý) má tyto oddíly: VI. Velké vévodství poznaňské 1815—1915 a Západní Prusy 1807—1915, VII. Halič 1772 až 1915. — Na konci druhého svazku připojena je dosti podrobná bibliografie předmětu, uspořádaná podle jednotlivých oddílů. Dodatek tento je velmi cenný.

Prvý oddíl prvého svazku zabývá se Poláky pod vládou pruskou od r. 1772 do r. 1807. Prusku připadly značné části Polska při všech třech rozborech. Již r. 1772 dostalo t. zv. Prusy královské, t. j. vojevodství pomořské, malborské a chelmské — vyjímajíc města Gdansk a Toruň s obvody, jež zůstala Polsku —, dále Varmii a kus Velkopolska při Noteči, při úpravě hranic proti traktátům značně rozšířený, odtrhující části vojevodství poznaňského, hnězdenského a inovroclavského. Území to zaujímalo 660 čtver. mil a mělo přes půl mil. obyvatel. Utvořena z něho provincie zvaná Západní Prusy. Pouze Varmie byla připojena k Prusům Východním, avšak výměnou za kraj kvidzynský. Při druhé dělbě Polska r. 1793 Prusy zabraly Gdansk a Toruň, zbytek vojevodství poznaňského, hnězdenského a inovroclavského, celé kališské, břestsko-kujavské se zemí dobřínskou, sieradské se zemí věluňskou, lenčické, plocké, část ravského a kus mazovského (Zakročim). Území toto zaujímalo přes tisíc čtver. mil s obyvatelstvem asi 1,200.000. Gdansk a Toruň připojeny k Záp. Prusům, z ostatku utvořena nová provincie Jižní Prusy. Při třetí dělbě r. 1795 Prusko nabylo nových tisíc čtver. mil s obyvatelstvem skoro 1 mil. Ze zemí ležících mezi Němnem, Vislou a Bugem utvořena provincie Nové Východní Prusy, k níž připojena i část Prus Jižních, jež ležela na pravém břehu Visly, naproti čemuž zase území na jihu od Bugu a Visly (s Varšavou) připojeno k Prusům Jižním. Část vojevodství krakovského se Seveřem připojena pod názvem Nového Slezska co do správy ke Slezsku, co do soudnictví k Jižním Prusům.

Prusko bylo tehdy typem osvícené absolutní monarchie, státu s převahou byrokracie a s nedostatkem občanských svobod. Poláci, zvyklí velikým ústavním svobodám, těžko se vpravovali do nových řádů. Spisovatel vykládá v první kapitole, jaká byla správa země. Kap. druhá věnována jest otázce náboženské a právům polské národnosti. Čtenář dovídá se, že hned od počátku dosazováni tu byli němečtí úředníci, a živel německý posilován německou kolonisací. Vláda usilovala i o poněmčení židů. V kap. třetí píše se o městech a židech, v kap. čtvrté o lidu selském, v kap. páté o soudnictví a právu. V kap. šesté vykládá se, jaká byla správa zemí dobytých na Prusku Napoleonem po bitvách u Jeny a Auerstädtu r. 1806. Tak zv. vládní komise (commission de gouvernement) spravovala většinou ony polské země, jež připadly Prusku při druhém a třetím rozdělení Polska, totiž Prusy Jižní a Nové Východní, s obyvatelstvem 2,300.000.

Oddíl druhý zabývá se vévodstvím varšavským, vytvořeným smlouvami mezi Napoleonem, Pruskem a Ruskem v Tylži ze dne 7. a 9. července 1807, a sice ze zemí, jež zabralo Prusko při druhé a třetí dělbě Polska.

Vyloučen byl však Gdansk, který se stal zvláštní republikou obvodu bialostockého, odstoupeného Napoleonem Rusku; kus obvodu notečského zůstal při Prusech. Panovníkem nově zřízeného vévodství čítajícího 2½ mil. obyvatel stal se král saský Fridrich August. R. 1809 bylo vévodství varšavské zvětšeno na újmu Rakouska o t. zv. Západní Halič, totiž území, jež připadlo Rakousku při třetí dělbě Polska. Vévodství varšavské trvalo formálně do r. 1815, avšak již od počátku r. 1813 bylo v rukou ruských.

V prvé kap. spisovatel mluví o ústavě nového vévodství, dané mu Napoleonem. Duchu polskému byla tato francouzská konstituce stejně cizí jako dřívější pruské řády. Jen formálně navazovala na historické tradice polské. Správa zaváděná v novém státě byla téměř úplnou kopií vzoru francouzského. V kap. druhé pojednává se o občanských svobodách, o selském lidu a židech, v kap. třetí o sněmích, v kap. čtvrté o státní radě, v kap. páté o nejvyšších úřadech správních a kontrole, v kap. šesté o ministerské radě, v kap. sedmé o nižších úřadech správních, v kap. osmé o městské i vesnické samosprávě, v kap. deváté o soudnictví a právu. Také v oboru práva přijaty byly normy francouzské. Recipován byl nejen civilní zákoník Napoleonův, nýbrž i francouzské právo obchodní a směnečné. Byl to nejtrvalejší zisk varšavského vévodství pocházející z Francie. Oba dotčené zákoníky francouzské zůstaly v podstatě právem na území tom platícím až podnes.

Oddělení třetí týká se Poláků v t. zv. království polském čili kongresovém aneb, jak se do nedávna říkalo, v ruském Polsku. Podává se tu historie celého jednoho století. Království polské vytvořeno bylo na vídeňském kongresu r. 1815 z převážné části vévodství varšavského. Dostalo se císaři ruskému Aleksandrovi jakožto králi polskému. S Ruskem nemělo nic společného mimo osobu panovníkovu. Zaujímalo na 2300 čtver. mil a mělo něco přes $2^3/_4$ mil. obyvatel. Zabíralo sotva sedminu povrchu někdejšího polského státu z doby před rozbory a mělo něco méně než pětinu obyvatelstva, jež v době jeho zřízení bylo usazeno na území někdejšího Polska.

V kap. prvé tohoto oddělení autor pojednává o ústavě nového království. Sepsána byla na základě zásad vytčených samým císařem Aleksandrem. Datována byla ze 27. listopadu 1815, vyhlášena teprve 24. prosince 1815. Ačkoli se měla opírati o ústavu varšavského vévodství, značně se od ní uchylovala. Nejvíce z ní přijímala co do organisace sněmu a co do postavení státní rady v systému státních institucí. Byla méně demokratická než ústava vévodství varšavského, ale za to liberálnější, štědřejší v přiznání občanských svobod obyvatelstvu, jež odpírala pouze židům. Posílila postavení šlechty. Vadou ústavy té byla přílišná všeobecnost a nejasnost některých ustanovení, čímž dány byly zárodky příštích kolisí. V praktickém životě nebyla úplně prováděna.

V kap. druhé mluví se o poměru království polského k Rusku, o králi a jeho náměstkovi. Již v práci své shora zmíněné ukázali jsme na faktum nerovné unie polsko-ruské. Ve skutečnosti nedalo se dobře srovnati, aby neobmezený císař veliké říše ruské byl zároveň konstitučně obmezeným králem

mnohem menšího státu polského. Unie polsko-ruská byla tedy jistou anomalií.

Poněvadž král nemohl v polském království stále se zdržovati, byla zřízena hodnost jeho náměstka. Byl jím, jak známo, člověk domácí, generál Zajączek. Po smrti jeho nebylo však r. 1826 místo to obsazeno. Moc náměstkova přešla pak na administrační radu království polského.

Kap. třetí věnována jest občanským a národním svobodám v novém státě. Úředním jazykem správy, soudů a vojska byla výhradně polština. Jen král užíval ve svých řečích, na př. na sněmě, jazyka francouzského, kterýžto jazyk byl přijat i v korespondenci s králem. Úřady mohli zastávati toliko Poláci.

V kap. čtvrté vykládá se o sněmě, složeném ze senátu a sněmovny poslanecké (izba poselska), a o sněmících, jichž organisace navazovala na staré zřízení. Kap. pátá zabývá se státní radou (rada stanu) a radou administrační (jež byla užším výborem rady státní), kap. šestá správou země (vládními komisemi, v jichž čele stáli ministři, i komisemi vojevodskými, správou měst a vesnic), kap. sedmá soudnictvím a právem.

Samostatnost království polského přestala po nezdaru listopadové revoluce. O řádech v době revoluce v r. 1830 a 1831 se vykládá v kap. osmé. Nově organisováno bylo území polské r. 1832 t. zv. organickým statutem, o němž se pojednává v kap. deváté. Království polské stalo se nerozlučnou částí ruské říše. Odstraněno zvláštní korunování. Polské území mělo podržeti pouze zvláštní své právo i zvláštní správu; zvláštní vojsko zrušeno. Občanské svobody, uznané ústavou z r. 1815, měly potrvati nadále. Organický statut mluvil i o provincijních stavech, jež měly zaujmouti místo sněmů, ale neměly se již účastniti zákonodárství, nýbrž usnášeti se jen v zájmech obecného dobra; pojem těch zájmů nebyl však určen. Statut organický zůstal ve většině ustanovení mrtvou literou. Změnami po jeho vydání ve správě země nastalými spisovatel zabývá se v téže deváté kapitole.

V kap. desáté píše se o otázce selské, jež nebyla upravena ani v době samostatnosti království ani za revoluce. Teprve za panství ruského zaručeno bylo sedlákům zákonem z r. 1846 vlastnictví k půdě a zmenšena byla jejich břemena. Otázka selská řešila se tímto zákonem jakož i zákonem z r. 1858 jen částečně.

V kap. jedenácté pojednává se o reformách Wielopolského v l. 1861 až 1863, jež vrátily Polákům dva nejvyšší úřady, dříve zrušené, a sice státní radu, odstraněnou r. 1841, a komisi (ministerstvo) náboženských vyznání a osvěty, která neexistovala již od r. 1831, a rozšířily mimo to kompetenci nejvyšších úřadů. Byla dále zřízena (r. 1862) zvláštní správa komunikací i správa pošt. Také nově určena moc králova náměstka, jemuž dáni dva zástupci, jeden pro věci vojenské, druhý pro civilní. Důležitá byla akce týkající se zřízení samosprávy v krajích a guberniích i městech jakož i reformy v otázce selské a židovské. O všem tom autor podrobněji vykládá.

Definitivně řešila se otázka selská teprve po druhém povstání za nových řádů ruských v r. 1864. Mluví se o tom v kap. dvanácté. V souvislosti s vyvazením pozemků spisovatel pojednává v kap. třinácté o zavedení vesnické

samosprávy r. 1864. Zavedeny byly obce složité čili gminy (z něm. Gemeinde) a prosté čili hromady. Zvláštní správa polská odstraněna byla po novém povstání v l. 1863/64, a zavedeno správní zřízení ruské, jak se vykládá v kap. čtrnácté. Poláci pozbyli i samosprávy městské, krajské a gubernské.

Reorganisace soudnictví a zavádění práva ruského r. 1876 jest předmětem výkladů v kap. 15. O obmezování práv katolické církve po r. 1863 mluví se v kap. 16, v níž se na konci činí zmínka i o zrušení církevní unie. V kap. 17. píše se o obmezování práv jazyka polského a národnosti polské po r. 1863.

Ústava ruská z r. 1905 zlepšila poněkud postavení Poláků. S ústavními reformami a účastí Poláků v ruských sborech parlamentních seznamuje autor v kap. 18. O svobodách občanských v době konstituční v l. 1905—1915 jedná se v kap. 19., o toleranci náboženské a otázce práv jazyka polského v kap. 20.

Čtvrté oddělení týká se Poláků na Litvě a Rusi, na území, jež zaujímalo kdysi největší část státu polsko- litevského. Rusku připadlo na třikráte. Při první dělbě dostalo se mu 1629 čtver. mil. s obyv. přes 1,300.000, při druhé dělbě 4553 čtver. mil. s více než 3 mil. obyv. a při dělbě třetí 2185 čtver. mil s 1,200.000 obyv. Ačkoli Poláci v tomto bývalém státě litevsko-ruském měli stejná práva jako ve vlastním Polsku, byli tam přece menšinou, někde zcela nepatrnou, a proto není divu, že po rozborech Polska bylo jejich postavení na tomto území mnohem horší než v bývalém Polsku (v užším slova smyslu). Veřejnoprávní řády tam panující líčí spisovatel v těchto osmi kapitolách: 1. Rozdělení a správa země, 2. Církev katolická, 3. Šlechta. — Samospráva šlechty, 4. Sedláci, 5. Města. — Židé, 6. Právo a soudnictví, 7. Práva národnosti polské a jazyka polského, 8. Období konstituční 1905—1915.

V oddělení pátém vypisují se ústavní zřízení města Krakova s obvodem v l. 1815—1846. Je známo, že na kongresu vídeňském utvořen byl z malého kousku vévodství varšavského, a sice z města Krakova a jeho obvodu zvláštní státeček se zřízením republičním, nazvaný svobodným a neutrálním městem Krakovem s obvodem. Kromě Krakova náležela k onomu státu 3 městečka a 244 vsi; rozloha jeho činila skoro 21 čtver. mil; obyvatelstva měl 95.000. Kongresové státy zavázaly se šetřiti neutrality krakovské republiky a neuváděti do ní pod žádnou záminkou branné moci. Rusko, Rakousko a Prusko vydržovaly v Krakově své residenty jako diplomatické vyslance, Krakov však neměl zástupců při dvorech řečených států. Republika krakovská udržela se jen do r. 1846. Toho roku vypukla v něm revoluce. Traktátem ze 6. listop. 1846, uzavřeným mezi Rakouskem, Ruskem a Pruskem byla republika krakovská zrušena a území její přivtěleno k Haliči. Zřízení Krakovska líčí autor v těchto pěti kapitolách: 1. Konstituce, 2. Senát a nižší úřady, 3. Sněm, 4. Soudnictví a právo, 5. Občanské svobody. Sedláci. Židé.

Podobným způsobem jako vykládal spisovatel státní zřízení a politické postavení polského národa ve svazku prvém, počíná si i ve svazku druhém. Zde týká se výklad jeho velkovévodství poznaňského v l. 1815—1915 a Západních Prus v l. 1807—1915 (oddíl šestý) a Haliče v l. 1772—1915 (oddíl sedmý, poslední). I u Poláků pruských začalo se s respektováním polské ná-

rodnosti a polského jazyka, ale brzo opuštěno bylo toto stanovisko, a nastoupena byla cesta útisků Jednotlivé fáze germanisace a soustavného vystupování proti Polákům líčí spisovatel ve 12 kapitolách, vztahujících se ke všem důležitým otázkám ústavy, správy a vůbec veřejného života. Mnoho se tu vykládá ze státního a správního zřízení pruského.

Českého čtenáře zajímati bude nejvíce poslední oddíl spisu, týkající se Haliče. Autor rozdělil výklad svůj na dvě části; v prvé zabývá se dobou od r. 1772 do r. 1848, ve druhé dobou od r. 1848 až do r. 1915. V části prvé líčí se nejprve kontrast, jaký byl mezi ústavními svobodami starého státu polského a mezi tendencemi osvíceného absolutismu v Rakousku. Šlechta haličská předložila Lepoldovi II., r. 1790 návrh zvláštní ústavy, který však skutkem se nestal. Z jednotlivých kapitol zvláště zajímavé jsou kapitoly o šlectě, o správě země, sněmích a o právech polského jazyka a polské národnosti a germanisaci.

Část druhá seznamuje čtenáře s říšskou ústavou rakouskou, pokud se týká Poláků, i soustavou zemskou. O reformě zemského zřízení z r. 1914 referujeme na jiném místě tohoto časopisu (str. 285 a násl.). Důležitá je zvláště poslední kapitola, jednající o vývoji rovnoprávnosti národní.

Dílo Kutrzebovo přestává na vylíčení skutečného právního stavu, neseznamuje tedy s historií státoprávních snah polského národa, jež se nezdařily. Tak na př. věnována jest jen jedna stránka haličské resoluci z r. 1868 (str. 246). Historie úsilí o uskutečnění této resoluce v díle jeho podána není. O státoprávních požadavcích polských poslanců království polského z r. 1907 (týkajících se autonomie král. polského) nečiní se vůbec zmínka. Neuvádíme to jako výtku. Chceme jen konstatovati, že autor zúmysla o dějinách podobných státoprávních snah, neměly-li výsledku, pomlčuje.

Dílo vyvoláno bylo praktickou potřebou a ve snahách o znovuzřízení polského státu bude neocenitelnou příručkou polských politiků. Je novým dokladem neúmorné píle a obdivuhodné výkonnosti autorovy.

K. Kadlec.

Právo německé.

Vojtíšek Václav, O právních rukopisech města Německého Brodu. Zprávy městského musea v Něm. Brodě 1917. Zvl. ot. stran 23.

K řadě svých studií o městských knihách a pramenech městského práva vůbec připojil Vojtíšek nový článek, jednající tentokráte o třech právních rukopisech města Německého Brodu. V úvodě k vlastní studii jedná autor vůbec o právních rukopisech městských, které jako v Německu i také u nás jsou pro jistou dobu vývoje právních poměrů ve městech charakteristickými zjevy. Jejich hlavním jádrem jsou právní knihy, částečně domácího, částečně cizího původu ať v originále, ať v překladě. Kdežto prameny domácího původu měly ponejvíce platnost primarní, cizí knihy měly většinou jen význam subsidiarní. Vedle právních knih jsou obsaženy

v právních rukopisech i drobnější prameny nejrozmanitějšího významu a rozsahu. Právní rukopisy svým složením a obsahem, kde vedle sebe obsaženy jsou právní prameny různých skupin městského práva, ukazují, jak již v XV. století jevila se snaha sjednotiti právo a je zjednodušiti tím, že používáno dobrých pramenů i v prvých. městských skupinách. Právní rukopisy většinou úzce souvisely s písaři městskými, třebas nebyly vždy jejich dílem. Celkem právním sborníkům těm nebyla věnována dosud u nás taková pozornost, jaké by významem svým zasluhovaly. Mnohé z nich nejsou ani popsány.

V Německém Brodě mají rukopisy právní tři. Nejstarší z nich vedle drobností obsahuje městské a horní právo jihlavské v německém překladě s několika články švábského zrcadla, a potom zvláštní právní knihu německo-brodskou, základem druhé knihy jsou pražská konšelská práva v českém překladě a český překlad kusého švábského zrcadla i manských jeho knih, v třetí knize konečně obsažena jsou naučení brněnská Hradišti. Vojtíšek hodnotí zároveň všechny tyto opisy právních knih. Ukazuje, že překlad jihlavského práva jest již celkem znám a překlad švábského zrcadla že kryje se celkem se starší recensí překladu tohoto pramenu z doby předhusitské. Za to naučení brněnská jsou tu v jiné recensi, než jakou vydal svého času Tkáč. K tomu budiž podotknuto jen krátce, že také rukopis děčínské knihovny (M. č. 119) obsahuje zvláštní recensi tohoto pramene. Nejdůležitější však jest kniha sentencí německo-brodských asi z let 1415—6 latinským jazykem psaná a bez valné systematiky sestavená, jejíž bližší rozbor autor teprve v příštím pojednání slibuje.

Vojtíškovo pojednání, opatřené také několika reprodukcemi, pěkně rozhojňuje naše vědomosti o právu městském. *Kapras.*

Právo slovanské.

Balzer Oswald, Skarbiec i archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej. (Prace Naukowe. Wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Dział I., tom IV.) We Lwowie 1917. Stran VII a 626.

Předmětem poslední velké monografie proslulého právního historika polského jsou korunovací insignie polské a jejich správa (skarbiec) jakož i spojený s nimi státní archiv.

Spis je rozdělen na čtyři části, k nimž je na konci připojeno několik dodatečných statí a doplňujících přehledů. V části prvé se pojednává o korunovacích insigniích polských v jich místním spojení s katedrálním pokladem krakovským. Kap. prvá má nadpis „Nejstarší korunovací insignie polské, od Kazimíra Obnovitele a Boleslava Štědrého v úschově katedrálního pokladu v Krakově." Autor vykládá tu nejprve slova pramenů (Monum. Pol. I. 377), vztahujících se na věci uschované v pokladu krakovské katedry a inventované r. 1110: corona aurea, duo corone argentee pendentes, vexillum auro paratum. Po jeho mínění běží tu o korunovací insignie. V řečeném pokladě uložena byla koruna zlatá, dvě koruny podružné a kopí sv.

Mauricia. Co se týče koruny zlaté, nelze mysliti na korunu Boleslava Chrabrého a Měška II. Jeť současnými zprávami zjištěno, že se koruna ta dostala do Němec, byvši r. 1031 odevzdána císaři Konrádovi II., a nikde není zaznamenáno, že by byla do Polska vrácena. Poněvadž pak mezi odvezením koruny té a zmínkou o koruně v inventáři z r. 1110 došlo v Polsku jen k jednomu korunování, totiž Boleslava Štědrého (r. 1076), je nepochybné, že v krakovském pokladě katedrálním chována byla na počátku 12. stol. jenom nová koruna, kterou se dal korunovati Boleslav Štědrý. Z korun podružných, stříbrných, spisovatel považuje jednu za korunu královny, druhou pak za vedlejší korunu královu, jíž bylo užíváno při různých příležitostech (mimo korunování). Zmínku inventáře z r. 1110 o korouhvi zdobené zlatem autor uvádí v souvislost se zprávou Gallovou o hnězdenském sjezdu z r. 1000, podle níž Oto III. daroval tehdy Boleslavu Chrabrému hřeb z kříže Kristova a kopí sv. Mauricia, anebo správněji řečeno imitaci onoho kopí, jež v originále náleželo králům německým jakožto jeden z jejich vlastních odznaků korunovacích. (Klenot ten chová se až podnes ve zmíněném krakovském pokladě.) Kopí užíváno bylo jako žerdi, k níž byl připevňován prapor; proto se korouhev (vexillum) nazývala kopím.

Tento výklad spisovatelův jest úplně správný. Dodali bychom k němu se své strany, že jazykozpytci slovanský termin korouhev (chorągiew) uvádějí v souvislost s gotským hrugga, což znamená hůl, žerď, tedy totéž co kopí. Ostatně u Pleteršnika, Slovensko-nemški slovar, lze se dočísti, že slovo kopjê znamená 1) Lanze, 2) Hochzeitsfahne.

Cenné potvrzení autorových vývodů o insigniích a uložení jich v katedrálním pokladě krakovském podává historická památka s počátku druhé polovice 13. stol., t. zv. Větší život sv. Stanislava, sepsaný r. 1260/1. Mluví o korunovacích insigniích, chovaných in armario Cracoviensis ecclesie, na dvou místech (Mon. Pol. IV. 365 a 393) a vypočítává vedle koruny a kopí sv. Mauricia ještě žezlo; domnívá se arci mylně, že by koruna chovaná v katedrálním pokladě krak. pocházela ještě z doby Boleslava Chrabrého. Nově činí se tu zmínka o žezle. Podle Balzera nalézal se tento odznak asi rovněž již před r. 1110 v katedrálním pokladě krakovském a byl snad jen pro nedůkladnost inventáře vynechán.

Že by se v pokladě krak. katedry až do druhé pol. 13. stol. vedle uvedených korun. insignií byly nalézaly ještě některé jiné, na to nemáme podle Balzera dostatečných důkazů. Zamítnouti dlužno zvláště mínění, že by tam byl chován korunovací meč (szczerbiec) Boleslava Chrabrého (str. 21).

Prameny máme tedy dosvědčeno, že od poč. 12. stol. až do druhé pol. 13. stol., tedy po půl druhého sta let (1110—1260), byly korunovací insignie polské chovány v krak. katedrálním pokladě. Co do jich původu dlužno rozeznávati dvě skupiny. Z insignií Boleslava Chrabrého pocházelo jen kopí sv. Mauricia a hřeb z kříže Kristova (zaražený do kopí); ke královské hodnosti Boleslava Štědrého pojila se pozdější skupina odznaků, zlatá koruna královská, obě stříbrné koruny podružné a žezlo (str. 23).

Vzniká otázka, jak se ony korunovací insignie dostaly do katedrálního pokladu. Na str. 23 a násl. autor vyvrací mínění Koperovo, že by tam byly

přišly v l. 1101—1110, a že by je byl krak. katedře daroval Vladislav Herman. Naopak, z Většího života sv. Stanislava vyplývá, že krak. katedra nebyla vlastnicí korunovacích odznaků, a že tedy vlastnické právo náleželo panovnickému rodu (str. 30). Spojení korunovacího pokladu s předměty kostelními bylo jen vnější, místní, nikoliv organické. Do pokladu katedry krak. uložil jej již Boleslav Štědrý, a to jako součást zvláštního po stránce právní i organisační pokladu královského (str. 38). Autor uvádí podobné případy z dějin západoevropských, kde korunovací klenoty chovány byly v pokladě kostelním (str. 39). Důvody takového sloučení obou pokladů byly různé; nejvíce při tom asi rozhodovala větší bezpečnost uložení korun. klenotů v chrámě než jinde.

Spisovatel klade si další otázku, bylo-li spojení obou pokladů vykonáno teprve Boleslavem Štědrým či již dříve, a uvažuje, jaké mohly býti osudy starší skupiny korunovacích klenotů, pokud je později nalézáme v pokladě katedrálním, t. j. kopí sv. Mauricia a hřebu z kříže Kristova. Jedna možnost by byla, že ony předměty jako podružnější nebyly r. 1031 odvezeny do Němec. V tom případě byly by zůstaly v Hnězdně až do doby Boleslava Štědrého, který by je byl dal převézti do Krakova a tam s novými korunovacími klenoty uložiti v katedrálním pokladě. Zachování jich v Hnězdně až do doby Boleslava Štědrého nedá se však přijmouti z jistých důvodů: Za pohanské reakce r. 1037 a vpádu českého z r. 1038 byla katedra hnězdenská úplně zničena a byla znova zbudována teprve r. 1064. Byly by tedy musely ony insignie býti zachráněny buď již před převratem z r. 1037/8 nebo za něho, a byl by již Kazimír Obnovitel r. 1038 býval v jich držení v Krakově (str. 41—43). Jest však možná ještě jiná kombinace, a tu pokládá Balzer za pravděpodobnější. Kopí sv. Mauricia s hřebem z kříže Kristova v něm tkvícím bylo odvezeno r. 1031 do Němec a r. 1038 vráceno Kazimíru Obnoviteli. Vrácení nejen že nebylo králi německému Konrádovi II. na újmu (bez královské koruny), nýbrž mohlo ukazovati dokonce na lenní závislost Polska na říši německé (str. 44 a násl.). Datum místního spojení obou pokladů, knížecího i katedrálního, spisovatel klade tedy do doby Kazimíra Obnovitele, kdy nemohl ještě existovati zvláštní korunovací poklad (str. 46 a 47).

Až do konečných let 13. stol. — až do r. 1290 — v poměrech týkajících se korunovacích klenotů, jak se utvářily od dob Kazimíra Obnovitele a Boleslava Štědrého, a jak je r. 1260/61 výslovně dosvědčuje zpráva Života sv. Stanislava, nenastaly žádné změny (str. 48).

Ke konci prvé kapitoly prvé části své monografie autor klade si otázku, jaká byla podoba koruny uložené tehdy v katedrálním pokladě krak., totiž koruny Boleslava Štědrého, a vyslovuje mínění, že se skládala ze čtyr lilií, měla tedy čtyry výběžky, jak lze souditi podle podoby koruny zachované na sarkofagu Jindřicha IV., usilujícího vložiti si na hlavu korunu Boleslavovu (str. 49).

Obsah druhé kapitoly prvé části spisu jest patrný z tohoto nadpisu: „Koruna Boleslava Štědrého odvezena Přemyslem II. r. 1290 z Krakova

do Velkopolska. Dvojí klenoty korunovací, krakovské a velkopolské, v době od r. 1290—1300. Klenoty velkopolské odvezeny pravděpodobně r. 1300 Václavem II. do Čech."

Jakou korunou se dal r. 1295 korunovati Přemysl II., obnovuje království polské, korunou Boleslava Štědrého, chovanou v Krakově, či korunou novou? Koruny krakovské nemohl při svém korunování r. 1320 použiti Lokýtek a musel si dát zhotoviti novou. Koruna ta se tedy v l. 1290 až 1320 ztratila (str. 51—52). Podle mínění jedněch badatelův odvezl ji král český Václav II., podle jiných Jindřich III. hlohovský. Pravděpodobnější jest, že ji odvezl Václav. Balzer myslí, že se to stalo brzo po jeho korunování za krále polského na podzim r. 1300 (str. 54). Jaký byl však osud oné koruny v l. 1290—1300? Na dobu tu připadají v Polsku dvě korunování, Přemysla II. a Václava. Bylo při obou aneb aspoň při jednom z nich užito koruny Boleslava Štědrého? Spisovatel dospívá k mínění, že oba řečení králové dali se korunovati korunou Boleslavovou, a že ji již Přemysl II. dal odvézti z Krakova do Velkopolska (str. 56), jinak by byl musel Václav II. dát odvézti do Prahy dvě polské koruny, starou i novou.

Poněvadž Václav vládl nad zemí krakovskou v r. 1295 již bezmála pět let, nemohl Přemysl II. v té době korunu z Krakova odvézti. Mohlo se to státi jedině mezi polovicí r. 1290 a počátkem r. 1291, kdy Krakovsko bylo mu poddáno, nejpravděpodobněji asi v polovici září r. 1290 (str. 57 a násl.). Autor dokazuje, že biskup Pavel vydal tehdy Přemyslovi korunu chovanou v krak. katedrálním pokladě (str. 62). Spisovatelovy vývody potvrzuje svědectví Zbraslavské kroniky (FRB IV. 61), podle něhož král Václav vyslal k Přemyslovi poselstvo s dotazem, qua mente *diadema Polonie, quod ab antiquo fuerat in Cracovia,* sibi vendicare presumeret.

Poněvadž podle známého již v Polsku západního korunovacího řádu (Ordo coronandi z 10. stol.) vyžadovalo se ke korunování vedle koruny ještě žezla, meče, prstenu a hole (baculus, virga), která mohla být nahražena jablkem, a z věcí těch bylo v krak. katedrálním pokladě jen žezlo, nemohl Přemysl věci ty dát odvézti z Krakova, a musel si poříditi ke korunování řadu nových klenotů (str. 66 a 67). Jen současné (s korunou) odvezení žezla bylo ještě možné, ale ne jisté. Určitě zůstaly v pokladě krak. kopí sv. Mauricia a hřeb z kříže Kristova. Takto tedy, přes to že odvezena byla r. 1290 koruna, zůstala v pokladě krak. nadále starší skupina polských insignií z doby Boleslava Chrabrého (str. 68). Změny v počtu insignií, jaké nastaly r. 1290, nezpůsobily, jak vidno, žádné změny v samém, po několik století trvajícím sloučení obou pokladů (str. 69). Nastala arci jiná novota, povstal nový, druhý již korunovací poklad polský, chovaný bezpochyby v Hnězdně (str. 69). Tento poklad hnězdenský vyvezl Václav II. asi úplně, t. j. dal odvézti všechny korunovací klenoty hnězdenské. Muselť Lokýtek r. 1320 pořiditi si nejen korunu, nýbrž užiti i nového meče (zděděného), takže těžko lze připustit, že by ostatní korunovací klenoty v Hnězdně byly zůstaly (str. 70). Ačkoli měl Václav II. závažné důvody, aby odvezl celý korunovací poklad hnězdenský, nesáhl na klenoty krakovské pro podřízený jich význam. Korun podružných ani zbytku insignií z dob Boleslava Chrabrého nebylo třeba ke

korunování. Pro svůj podřízený význam byl tedy zachráněn korunní poklad krakovský (str. 73).

V kap. třetí pojednává se o nové skupině korunovacích klenotů Lokýtkových zároveň s částí insignií starších dále uložených v katedrálním pokladě krakovském až do sklonku doby předjagajlovské (str. 74 a násl.).

Po trvalém obnovení království polského od r. 1320 korunovací poklad krakovský, nyní v Polsku již jediný, nabyl někdejšího vynikajícího významu. Přibyla k němu nová, třetí již skupina korunovacích klenotů. Objevují se v něm nové insignie hlavní, především královská koruna, táž, kterou byli korunováni všichni králové polští až do pádu říše polské, pak meč korunovací, pocházející z počátku 13. stol. a j. Co k insigniím těm náleželo, dovídáme se částečně u Janka z Čarnkova, popisujícího korunování Ludvíka uherského (Monum. Pol. II. 644: insignia regalia, utputa coronam, sceptrum, globum et alia ad hec pertinencia). Tradice pokládala je za insignie Boleslava Chrabrého (str. 76).

Kromě dotčených klenotů Lokýtkových nedostaly se do krakovského pokladu po celou další dobu předjagajlovskou už žádné jiné hlavní insignie. Nebyly do něho vráceny zejména klenoty odvezené do Čech. Všechno mluví pro to, že se ještě na konci 30. let 14. stol. nalézaly v Čechách. Zašantročil je asi král Jan, který po událostech z let 1335/9 neměl na nich zájmu (str. 84).

Obnovený v l. 1306—1320 korunní poklad polský skládal se tedy jednak z nových insignií královských Lokýtka a ze zbytku pozůstalých z dřívější doby insignií podružných, jichž se netknuli Přemysl II. ani Václav II. (str. 84). Třeba však dodati, že ke klenotům podružným před koncem doby předjagajlovské nejen mohly přibýti, nýbrž jak se zdá, i přibyly jisté přírůstky (str. 85). Svědčí o tom ceremoniál korunování královny, zachovaný v rukopise kapitulní bibliotéky krakovské z druhé pol. 14. stol. Praví se v něm výslovně, že královně byla kladena na skráň zlatá koruna, zdobená klenoty (str. 85). Takové zlaté koruny poklad krakovský mezi podružnými klenoty v době před Lokýtkem neměl.

Jest otázka, kde korunovací insignie ve 14. stol. byly chovány. Z kroniky Velkopolské, sepsané v l. 1350—1395, jakož i z Jana Čarnkova vysvítá, že se i nadále nalézaly v katedrálním pokladě krakovském (str. 86 a 87). Není tedy správné tvrzení Koperovo, že ony klenoty nebyly po r. 1291 již uloženy v řečeném katedrálním pokladě, a je patrno, že skoro po půl čtvrta století (totiž od r. 1038) nenastala žádná podstatná změna v zásadní podobě prvotní organisace korunovacího pokladu polského (str. 89).

V kap. čtvrté spisovatel rozbírá otázku domnělého odvezení korunovacích klenotů polských králem Ludvíkem do Uher (str. 90—173). Domněnka tato opírá se o vypravování Dlugošovo. Autor dokazuje přesvědčivě, že běží tu o pouhou kombinaci Dlugošovu, jež nemá oprávnění (str. 91—95). Není ani pravděpodobné, že by polské korunovací klenoty v l. 1370—1412 byly v Uhrách. V tom případě byl by si musel Jagajlo dát zhotoviti novou korunu, a té by vrácená r. 1412 koruna Lokýtkova nemohla již odníti prerogativ vlastního klenotu korunovacího. A zatím vidíme, že pozdější králové polští až do pádu říše polské dávají se korunovati korunou Lokýtkovou

(str. 101). Bylo by také divné, kdyby se Poláci na četných tehdejších sjezdech, konaných za účelem obsazení trůnu, byli nedomáhali vrácení korunovacích klenotů, aneb aspoň si na jich zadržování nestěžovali (str. 103, 104). A dále: Odvezl-li Ludvík ony klenoty do Uher, proč jich nevrátil ke korunování dcery své Jadvigy a později muže jejího Jagajla, a proč se čekalo na vrácení až do r. 1412? (Str. 104.) Zpráva podaná Dlugošem, že r. 1386 bylo třeba dát zhotoviti novou korunu, je velmi pravděpodobná, není však třeba uváděti ji v příčinnou souvislost s odvezením starých insignií. Nastalof za Jagajla dvojvládí (Jadvigy a Jagajla), a tu bylo třeba jedné nové koruny (str. 106—109).

Spisovatel vykládá dále zprávu německé relace, sepsané r. 1417 o rokováních, jaké vedl Jagajlo s polskými pány za příčinou korunování své třetí ženy Alžběty Pilecké (Granovské). Velkopolané, domáhajíce se, aby korunování bylo vykonáno v Hnězdně, uváděli, že král má ve svém pokladě pět korun. K tomu druží se autorův výklad terminu coronae homagiales, vyskytujícího se v inventáři z r. 1475 (str. 112, 113 a násl.). Zmíněným terminem rozumějí se koruny podružné; běží tedy o synonymum výrazu coronae pendentes (str. 119). Autor zabývá se dále Dlugošovými kombinacemi a ukazuje na to, že již Caro vystihl jich fantastičnost (str. 129). Ve vypravování Dlugošově shledává však přece jakési jádro. V historii insignií, jak ji podává Dlugoš, hraje jistou roli polský šlechtic Ondřej Rožen. Osobě jeho věnoval spisovatel pozornost (str. 134 a násl.). Všímá si i rodinné tradice Rožnův, zapsané u Paprockého. Ta nás vede do Uher. Dovídáme se z ní mezi jiným o útoku, podniknutém dne 25. července 1386 na královnu uherskou Marii a její matku Alžbětu (spoluregentku) v Ďakově. Obě královny vydaly se na cestu do Slavonie ,,cum apparatu reginalis dignitatis", a měly tedy při útoku ďakovském s sebou královské klenoty. Nebyly to arci klenoty polské, nýbrž uherské (str. 157 a 158). Tyto klenoty zachránil pro královny jeden ze členů rodu Rožnův. Odměnou za to dostalo se Rožnům v Uhrách donačních statků. Skutečná historie týkající se korunovacích klenotův uherských proměnila se v tradici Rožnův ve smyšlenou historii o insigniích polských (str. 161). Vypravování Dlugošovo o ztrátě a novém nabytí polských insignií (1370—1412) dlužno tedy považovati za výmysl (str. 172). Jako ještě za doby korunování Ludvíkova insignie ty byly chovány v pokladě krakovské katedry, tak zůstaly tam ještě později. Ještě v době anjouovské byl polský poklad korunovací i katedrální místně spojen.

V kap. páté (str. 174—196) autor obrací pozornost k jiným cenným předmětům panovníkovým vedle korunovacích klenotů a karakterisuje obě tyto skupiny věcí. Dospívá k závěru, že skupina cenných předmětů, náležejících k panovníkovu pokladu, rozdělena je co do způsobu uložení na dvě části, jedna z nich umístěna je mezi věcmi korunovacího pokladu, druhá mimo něj, především v příbytku samého panovníka (str. 181). O rozdělení tom nerozhoduje vnitřní podstata a povaha všem těm předmětům společná, nýbrž okolnosti ryze nahodilé. Zprávy zachované o skupině cenných předmětů panovníkových nepřipouštějí nijaké pochybnosti o tom, že právní poměry, jimž věci ty podléhaly, proniknuty byly úplně elementy práva sou-

kromého (str. 182). Všeobecně vystupuje tu velmi výrazně zásada osobního, ničím nerušeného vlastnictví panovníkova k oněm věcem (str. 183). Jinak se utvářely naproti tomu poměry co do korunovacích klenotů. Ačkoliv i ony byly původně majetkem knížecím, měnila se časem jejich povaha v té míře, jak se vyvíjel ze starého státu patrimonijního stát stavovský. Znenáhla vystupuje jejich ráz veřejnoprávní. Koruna stává se dokonce symbolem státní moci (str. 183 a násl.). Právní konstrukce titulů vlastnictví ke korunovacím klenotům dá se na konci doby předjagajlovské pomysliti dvojím způsobem. Je možno především míti za to, že vlastnictví zůstalo sice králi, ale právo jeho disponovati insigniemi podlehlo důležitým obmezením v zájmu státu, aby zachováno bylo jich určení jako symbolu a representanta státní osobnosti. Poměr takto pojatý blíží se však jiné konstrukci, jež si v dalším vývoji razí čím dále tím více uznání, že totiž vlastnictví náleží státu samému, že korunovací klenoty jsou klenoty státními (str. 191). Tak stává se nám jasným, proč právo disponovati jimi spočívá v rukou činitelů, jimž tehdy náleželo řízení státních věcí, stejně krále jako pánů polských. Nemáme ani jedné historické zprávy, že by se korunovací klenoty — třeba jen prozatím — byly mohly nalézati v soukromé úschově panovníkově. Všechny musely býti uloženy ve státním pokladě a byly podstatnou jeho součástí (str. 192), naproti čemuž jiné cenné věci panovníkovy mohly se nalézati buď v tamní úschově nebo jinde. Insignie byly tedy vlastním zárodkem státního pokladu, hlavním jeho kmenem a jádrem, kolem něhož se kupily jiné předměty, jako nahodilé, často se měníci součásti (str. 193). To, co platí o insigniích hlavních, netýká se klenotů podružných, jež ve státním pokladě zaujímají střední místo mezi hlavními korunovacími klenoty a jinými cennými předměty panovníkovými (str. 196).

V kap. šesté spisovatel zabývá se otázkou t. zv. *skarbu* v době předjagajlovské (str. 197—221). Polemisuje mnoho s Kutrzebou, který o věci té psal v monografii Urzędy koronne i nadworne. Vytýká mu, že nepřípadně užívá slov *skarb* a *skarbiec* (str. 198) a nesouhlasí s míněním jeho, že až do konce 13. stol. nebo snad docela do poč. 14. stol. neměl panovník polský značnějších zásob peněz (str. 202). Skarbem nerozumí se, praví prof. Balzer, pouze peněžné zásoby, nýbrž jest to veškeren majetek (str. 198 a 199), ,,a zaś skarbiec, to: materyalnie, miejsce przechowania pewnych rzeczy wartościowych, organizacyjnie zaś: instytucya, której funkcya przechowania i zarząd rzeczy przechowanych został zlecony" (str. 200). Souhlasně s Dopschem a Bujakem dokazuje spisovatel, že soustava peněžného hospodářství byla nejen u Franků, nýbrž i ve starém Polsku dosti vyvinuta (str. 205 a násl.). Není pochyby, že starý panovník polský měl zásoby peněz. Autor řeší také otázku, kde byly chovány, a dospívá k závěru, že nebyly ukládány na jednom místě s korunovacími klenoty, nýbrž jinde, ať již v komnatách panovníkova hradu či v soukromém příbytku nejvyššího finančního úředníka (str. 212 a 213). Hlavní státní pokladna byla tedy oddělena od skarbce (str. 214).

Ve stručné kap. sedmé (str. 216—221) prof. Balzer vypočítává, co všechno bylo nejstarším obsahem odděleného korunního pokladu. Pramenem jest mu

inventář z r. 1475. Nalézaly se v něm všechny hlavní korunovací klenoty z konce období piastovského, vedle nich pak nové insignie z doby jagajlovské, zhotovené r. 1386, a konečně množství jiných předmětů cenných.

Druhá část spisu věnována jest korunnímu archivu v jeho místním spojení s krakovským kapitulním archivem (str. 225—375). Kap. prvá má nadpis „Rekonstrukce souboru (materiálu) archivu korunního doby předjagajlovské na základě inventáře z r. 1682". O souboru tom informují nás inventáře korunního pokladu. Inventarisování archivu korunního je dosti staré. Počátky jeho sahají do konce středověku. Spisovatel probírá všechny inventáře, počínajíc od nejstaršího z r. 1475, který je velmi nedostatečný (str. 226). Teprve v pol. 16. stol. (1551) dochází k prvému objemnějšímu inventáři, sepsanému Martinem Kromerem na rozkaz Zikmunda Augusta. Písemnosti v státním archivu uložené rozděleny jsou tu na jisté skupiny (str. 227). Materiál veškeren není však seznamenán. Kromer počínal si při soupise jen eklekticky. Důkladnější jest inventář z r. 1682 (str. 230 a násl.), který zahrnuje regesta 4000—5000 aktů, z nichž přes 3000 připadá na středověk. Tím podáno je tu 4—5kráte tolik materiálu co u Kromera (str. 233). Byť ani zde materiál archivní nebyl úplně zinventarisován, dlužno přece, chceme-li zjistiti množství materiálu korunního archivu polského v době předjagajlovské, vzíti za základ dotčený inventář z r. 1682. Všímati si musíme ovšem jen aktů, jichž vznik nesahá za rok 1386. A ani tu nemají všechny listiny z doby předjagajlovské stejný význam. Rozhodným jest moment, kdy jistý akt byl v archivu uložen. Záleží tedy na tom, dostaly-li se určité listiny do státního archivu hned při vydání, či teprve později. V tomto druhém případě odpadají všechny listiny, jež pocházejí sice z doby před r. 1386, ale v archivu byly uloženy teprve po řečeném roce (str. 234).

Určiv si takto svůj úkol, autor hledí zjistiti, kde se nalézal státní archiv polský, a jaké co do obsahu a původu územní akty mohly v něm býti umístěny. Sama skutečnost, že jej nalézáme v Krakově, a že od trvalého obnovení království r. 1320, a vlastně již od r. 1305/6 Krakov je hlavním městem říše, potvrzuje, že za obou posledních králů Piastů i za Ludvíka a Jadvigy nemohl se státní archiv nalézati jinde než v Krakově (str. 235). V době bez mála dvou století před Lokýtkem, kdy Polsko bylo rozděleno na řadu drobných zemí pod zvláštními knížaty, nedá se mysliti nějaký archiv všeobecné povahy jakožto ústřední pro všechny země polské. V době té lze připustiti jen existenci zvláštních archivů knížecích v každé zemi (str. 235). Pozdější archiv korunní mohl souviseti jen s někdejším archivem knížat krakovsko-sandoměřských, jen tento krakovský archiv mohl býti zárodkem potomního archivu státního (str. 236). Cokoli z materiálu jiných archivů polských v archivu korunním se vyskytuje, dá se mysliti jen jako vnější, mechanický přírůstek, jako pozdější, dodatečné doplnění.

Po těchto úvahách řeší spisovatel svůj úkol. Vylučuje z inventáře z r. 1682 nejen akty pocházející z doby po r. 1386, nýbrž i z doby před r. 1386, pokud se ony akty hned po svém vzniku nemohly do krakovského archivu dostati (str. 238 a násl.). Vodítkem jest mu při každé jednotlivé listině, kdo a komu ji vydal, a jaký jest její obsah. Probrav podle toho listiny tý-

kající se poměrů mezinárodních i listiny vztahující se k zemím domácím, autor dospívá k tomuto číselnému výsledku: listin předjagajlovských, jež se hned dostaly do krakovského archivu, bylo podle inventáře z r. 1682 24, z jiných archivů dostalo se jich tam v téže době jakožto dodatečný materiál 64, celkem tedy napočetl spisovatel 88 listin, jež se nalézaly v korunním archivu polském na sklonku doby předjagajlovské (str. 277). Naproti tomu dostalo se do archivu toho za panování Jagajlova nejméně 441 listin, jež byly tam uloženy hned po jich vydání (str. 279).

V korunním archivu polském byl však ještě jiný materiál, který v inventáři z r. 1682 není uveden. Dochované dodnes sbírky listin obsahují celou řadu památek z doby předjagajlovské, jež v dotčeném inventáři nejsou zahrnuty. Jsou to hlavně tyto dva archivy, jež se podělily o dědictví někdejšího archivu korunního: hlavní archiv varšavský a bibliotéka knížat Czartoryských v Krakově. Částečně přicházejí v úvahu i některé archivy v Rusku, totiž archiv vládnoucího senátu v Petrohradě, císařská bibliotéka v Petrohradě a archiv ministerstva vnějších záležitostí v Moskvě (str. 282 a 283). Materiál tam uložený vydán byl tiskem v četných diplomatářích. Z listin v nich uveřejněných bude lze pokládati za materiál korunního archivu polského z doby předjagajlovské jen ty, jež se zachovaly v originále nebo v úředním opise pocházejícím z doby předjagajlovské. Aby byl obraz úplnější, dlužno hleděti i k publikacím, uveřejněným ještě za doby státu polského, jako je sbírka Łaského, statut Przyłuského a zvláště diplomatář Dogielův. Na základě tohoto materiálu autor doplňuje ve druhé kapitole druhé části (str. 280—304) svého spisu přehled listin a vůbec kusů korunního archivu polského. Opíraje se mimo to ještě o dvě staré zprávy, zjišťuje, že v archivu tom se nalézal také jeden exemplář kroniky Kadlubkovy (str. 293) a rukopis knihy práva magdeburského (str. 295). Celkem napočetl prof. Balzer vedle listin zjištěných již dříve podle inventáře z r. 1682 ještě 36 kusů, jež se nalézaly v korunním archivu polském v době předjagajlovské (str. 296). Je to počet poměrně velmi malý, a ačkoli dlužno míti za to, že se v korunním archivu polském v době předjagajlovské nalézalo více listin, než se podařilo autorovi zjistiti, nelze přece pochybovati o tom, že doplnění čísla uvedeného Balzerem nemůže býti značné. Celkový obraz podaný spisovatelem sotva by se takovým doplněním podstatně změnil. Chudobu krakovského státního archivu v době před r. 1386 nevysvětlí domněnka, že by se starší archivní materiál byl ztratil na př. požárem; neboť v tom případě bylo by nebezpečí hrozilo i archiváliím kapitulním, ty však zůstaly nedotčeny (str. 299). Nápadné je také, že v archivech jednotlivých polských knížat z doby údělů zachovalo se dosti listin, a přece měly ony úděly naproti Krakovsku význam jen podřízený. A co máme říci o nepoměru mezi rozsahem materiálu korunního archivu polského z doby předjagajovské a mezi archiváliemi z doby Jagajlovy! Všechny úvahy vedou k tomu, že se do pozdějšího korunního archivu nedostal veškeren materiál předjagajlovský. Autor přichází tak k závěru, že ona část státních archiválií, kterou bychom snad pokládali za ztracenou, jest obsažena v jiné sbírce, a sice *v kapitulním archivě v Krakově* (str. 303 a 304).

Myšlenku tuto spisovatel stopuje v další, třetí kapitole druhé části (str. 305—344) a obrací pozornost k pramennému materiálu obsaženému v diplom. kodexu krakovské katedry (I. sv. a část sv. II.), který mu slouží za podklad dalších vývodů. Všímá si zvláště dvou exemplářů některých listin krakovského kapitulního archivu a dokazuje, že jeden z oněch exemplářů náležel k souboru archivu korunního. Avšak i tam, kde se zachoval pouze jeden exemplář listiny, běží často o listinu, jež stejně mohla býti součástkou archivu korunního jako kapitulního. Některé listiny pak svým obsahem přímo ukazují, že náležely do archivu korunního. Platí to zvláště o aktu krevské unie z r. 1385 (str. 342).

Kap. čtvrtá má nadpis ,,Předjagajlovský korunní archiv spojený místně s kapitulním archivem krakovským. Pokyny co do času spojení a kriteria rozdělení archivních souborů při odloučení (osamostatnění) archivu korunního." Spisovatel tu dokazuje, že veškeren počet archiválií kapitulního archivu krakovského, který náležel v zásadě do archivu státního — autor napočetl 25 kusů — umístěn byl hned od počátku v archivu krakovské kapituly. Poněvadž pak o existenci knížecího archivu máme zprávu již od polovice 13. stol., vyplývá z toho, že archivy kapitulní a korunní byly spojeny (str. 350). Neběželo jen o společné místo uchovávání archiválií, nýbrž materiál archivní byl i pomíšen (str. 351). Spisovatel srovnává poměry polské se zahraničnými a praví, že v Polsku užito bylo vzoru západoevropského. Mohl ukázati i na poměry v sousedním Uhersku, kde t. zv. loca credibilia, ústavy církevní, měla i pro soukromé osoby význam archivů. Spojení korunního a kapitulního archivu krakovského spisovatel přijímá hned od počátku (str. 354 a 355). Sloučení to mohlo trvati až do srpna r. 1385 (akt krevský); osamostatnění archivu korunního nastati mohlo teprve potom (str. 359). I po rozloučení obou archivů část materiálu náležejícího do archivu korunního zůstala v archivu kapitulním. Do odloučeného archivu korunního dostaly se především akty týkající se mezinárodních poměrů Polska (str. 362), z aktů vnitrostátních jen ty, které se vztahovaly na jednotlivé polské země vyjímajíc Malopolsko (str. 364). Materiál malopolský zůstal v archivu kapitulním. Také listy papežské uznány za nedotknutelné vlastnictví kapituly (str. 365). Tím se vysvětluje, že není v korunním archivu polském z doby předjagajlovské listů papežských a ani jednoho státního aktu původu nebo rázu malopolského (str. 369 a 370). Archiválie tohoto druhu dlužno hledati v archivu kapitulním. Ale i po tomto vysvětlení shledáváme, že chybějí v korunním archivu polském i v archivu kapitulním mnohé kusy, jež bychom tam očekávali. Příčinou toho je ztráta mnohých listin.

Třetí část monografie autorovy zabývá se korunním pokladem a archivem v jich organické souvislosti jakožto korunním pokladem v širším slova smyslu (str. 379—426). Skládá se jen ze dvou kapitol. V prvé ukazuje spisovatel, že již souběžnost vývojových jevů v dějinách korunního pokladu a archivu a také stará terminologie svědčí o jich souvislosti organické. Poklad i archiv korunní byly co do místa uložení spojeny s pokladem a archivem katedry krakovské. Spojení započalo od prvé chvíle, v níž každá z těch

kolekcí povstala. Viděli jsme také, že konečná data trvajícího sloučení souhlasí. Ukázalo se dále, že způsob úschovy věcí pokladu i archivu korunního byl stejný; věci ty byly pomíšeny s věcmi pokladu a archivu katedrálního. Ukázalo se rovněž, že mezi osamostatnělé sbírky korunní zařaděna byla značná část památek, jež jako vlastnictví státu nebo panovníkův uloženy byly před tím ve sbírkách katedrálních, a to zase stejně těch, jež náležely k pokladu (insignia), jako těch, jež patřily k archivu. Ukázalo se konečně jak co do pokladu, tak co do archivu korunního, že jistá část věcí zůstala v kolekcích katedry a přešla tím do jejího vlastnictví. Již tato souběžnost zjevů vývojových vede k závěru, že v celém předjagajlovském období vedle místního spojení pokladu a archivu korunního s pokladem a archivem katedrálním existuje mezi samým pokladem a archivem korunním těsná souvislost, a že souvislost ta musí býti svazkem *organickým* (str. 380). Závěr takový vyplývá ostatně z jiné ještě okolnosti, z podstaty a povahy pokladu korunního i korunního archivu. Věci v nich chované mají stejný význam pro stát a panovníka i obyvatelstvo nebo jednotlivé jeho vrstvy. I státní archiválie jsou do jisté míry korunním pokladem. Proto spojení jich s insigniemi nedalo se provésti způsobem pouze mechanickým; jako zásadně stejnorodé musely s nimi splynouti v jednolitý organický celek (str. 381). Archiv korunní je tedy podstatnou součástí pokladu korunního anebo, což je jedno, poklad korunní v širším slova smyslu zahrnuje stejně vlastní poklad (v užším smyslu) jako archiv korunní.

O organickém svazku obou těch součástí svědčí stará terminologie. Slov thesaurus regni a archivum ducis užívá se ve stejném smyslu. Jednou mohou obě ta slova znamenati korunní poklad v užším smyslu, po druhé zase archiv, po třetí obé dohromady (str. 382 a 383).

O organické jednotě korunního pokladu a archivu svědčí však ještě něco jiného, jejich společná *správa*. A tomu je věnována druhá kapitola třetí části spisu (str. 385—426). Autor tu dokazuje, že v době předjagajlovské byl korunní poklad i archiv spravován nikoli skarbnikem, nýbrž *kancléřem* krakovským, osobou nejvhodnější k tomu, poněvadž to byl jednak úředník knížecí, jednak byl vybírán ze členů kapituly krakovské. Tento úzký svazek mezi kancléřstvím a katedrou krakovskou vysvětluje se tedy přirozeně spojením mezi korunním a katedrálním pokladem krakovským. I zde polemisuje mnoho spisovatel s Kutrzebou a opravuje názory jeho o finančním zřízení staršího polského státu. Píše tu mezi jiným o úřadě skarbnika a podskarbího v jednotlivých polských zemích, o mincíři, o kancléřích a podkancléřích a doplňuje i opravuje dosavadní literaturu týkající se těchto věcí.

Čtvrtá část spisu týká se odloučení pokladu a archivu korunního od katedrálních sbírek krakovských (str. 429—475). I tato část má jen dvě kapitoly. V prvé podávají se nejstarší pramenné zprávy o osamostatnělém korunním pokladě a navazují se na to úvahy spisovatelovy o časových hranicích oddělení korunního pokladu a archivu. Z r. 1393 pocházejí dvě zprávy o tom, že thesaurus regalis a necessaria multa domini regis byly uloženy v soukromých příbytcích, a zprávy ty vyskytují se v účtech ko-

runního podskarbího. Spisovatel klade si otázku, kdy korunní poklad byl odnesen z úschovy katedry krakovské, a dospívá k závěru, že v soukromých domech se nalézal již na počátku vlády Jagajlovy. Oddělení obou pokladů a archivů, korunního a katedrálního, nastalo někdy mezi 14. srpnem 1385 (akt krevský) a 11. lednem 1386 (úmluva volkovyjská). Že změna v dosavadním stavu nastala již v této době, o tom svědčí nepoměr mezi počtem kusů korunního archivu z doby předjagajlovské a mezi počtem jich z doby vlády Jagajlovy. Rozdíl ve množství archivního materiálu (88 aktů z doby starší proti 441 aktům z doby Jagajlovy) již sám sebou ukazuje, že věc souvisí s nějakou radikální reformou zařízení nebo správy archivu (str. 436), zvláště pak, když uvážíme, že mezi materiálem z časův Jagajlových je celá nová, početně velmi bohatá skupina aktů týkajících se panovníkovy komory (str. 437.) Reforma souvisela patrně s nejvyšším správcem komory, kterýžto úřad — podskarbovský — zaujímal tehdy Dimitr z Goraje (1377—1390).

V kap. druhé spisovatel vykládá, ve které určitější době osamostatnění korunního pokladu a archivu nastalo, jaké byly toho příčiny, a kdo byl původcem myšlenky oddělení obou dosud spojených pokladů (str. 445 až 475). Pozoruhodno jest, že na samém sklonku doby předjagajlovské objevuje se najednou korunní kancléř, který není členem kapituly krakovské, tak jako kancléři dřívější. Jest to Zaklika z Mydlnik, tehdy probošt sandoměřský, vystupující v hodnosti kancléřské poprvé 28. prosince 1384. Přesto, že kancléřství nebylo tentokráte spojeno se členstvím kapituly krakovské, nemožno osamostatnění korunního pokladu uváděti jako přímé dílo Zaklikovo. Spojení obou pokladův udrželo se ještě po nějaký čas. Správcem odděleného korunního pokladu nebyl však už kancléř, nýbrž poklad ten dostal se do správy podskarbího. Podskarbího Dimitra z Goraje dlužno považovati za původce osamostatnění korunního pokladu. Autor to velmi přesvědčivě dokazuje (str. 467 a násl.). Příčinou změny dosavadního stavu bylo nebezpečí, v jakém se nalézaly od 23. srpna 1385 po několik měsíců korunovací klenoty polské, když Vilém rakouský, zasnoubený již v dětství s Jadvigou, dostal se do Krakova, aby uplatnil své nároky na polský trůn (str. 462 a násl.). Tehdy bylo třeba korunní insignie před ním zachrániti. Stalo se to zásluhou podskarbího Dimitra z Goraje, který vystoupiti mohl jako strážce korunních klenotů tím spíše, že s veřejnoprávní povahou jejich nesrovnávalo se již, aby chovány byly nadále v rukou církevních, zvláště když kancléř nemohl již vykonávati nad nimi dozor. Korunovací klenoty musely býti zachráněny za všech okolností a uloženy býti kdekoli, třebas i v bytě soukromém. Tak se to také stalo, a v soukromé úschově zůstaly asi krátce jen přes rok 1393 (str. 474). Po krátké zatímní úschově v soukromých příbytcích uloženy byly na Vavelu. Korunní podskrabí byl už stálým jich opatrovatelem. Mnoho ke změně správy korunního pokladu přispělo, že kancléřem nebyl tehdy krakovský kapitulár, a že tedy se strany kancléřovy nebylo proti novotě ve správě nijakých závažných překážek. I v této kapitole polemisuje spisovatel mnoho s Kutrzebou. Jinak než on vykládá vznik úřadu podskarbovského (str. 451 a násl.).

Pod nadpisem ,,Dodatky" probírá se v kap. prvé materiál týkající se domnělého odvezení a vrácení korunovacích insignií, v kap. druhé podány jsou dodatečné úvahy o korunách ve stol. 14. a 15. a o korunním pokladu ruském, chovaném po jistý čas v korunním pokladě krakovském, v kap. třetí obsažen je přehled skarbnikův a podskarbích do r. 1386 a doplňky co do kancléřův, ve čtvrté kap. se podává seznam aktů, o nichž se dá zjistiti, že se nalézaly v korunním archivu v době předjagajlovské, v kap. páté podán je synoptický přehled umístění aktův korunního archivu z doby předjagajlovské. Velmi zajímavá je zvláště kap. druhá. Mezi jiným vyslovuje tu spisovatel pravděpodobnou domněnku, že korunovací poklad ruský odvezen byl z úschovy v Krakově za období anjouovské vlády v Polsku (str. 568 a násl.). Ludvík uherský odvezl do Uher z Krakova nikoli korunovací klenoty polské, nýbrž ruské (str. 573). Spisovatel v souvislosti se svým výkladem líčí uherské nároky na haličskou Rus (str. 569 a násl.).

Měli jsme již mnohokráte příležitost ukázati v tomto časopise na vynikající vlastnosti spisů Balzerových. V monografii poslední jsou zvláště patrné. Autor zvolil si za předmět svého badání předmět neobyčejně obtížný. Bez bystrých postřehů a duchaplných kombinací, opírajících se o hluboké vědomosti historické, byl by úkol svůj nemohl provésti způsobem tak zdařilým. *Karel Kadlec.*

Kapras Jan, Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy. Budyšin, 1916. Stran 102. (Zvláštní otisk z Časopisu Mačicy Serbskeje.)

Velmi sympatickou nám práci vykonali pp. Beno Šołta, Jurij Brusk, Franc Šołta a Józef Nowak, kteří přeložili do lužicko-srbštiny části Právních dějin zemí koruny české prof. Kaprasa, pokud se vztahují na Horní a Dolní Lužici.

Autor byl požádán prof. Mukou, aby svolil k tomu, by překlad příslušných částí uvedeného jeho díla byl přeložen do lužicko-srbského jazyka a na oslavu stých narozenin vlastence a národního vůdce lužicko-srbského Jana Arnošta Smoleře v Čas. Mač. Serb. byl uveřejněn. V předmluvě praví spisovatel, že periodisace právních dějin lužických, jak je v práci té provedena, není přiměřena lužickým poměrům, nýbrž je vzata z poměrů Čech jakožto hlavní země České koruny. Úplně to chápeme. Přesto však, že běží o překlad zmíněného českého díla, bylo třeba, aby spisovatel podal pro lužicko-srbského čtenáře úvodní část vztahující se k zemské správě před příslušností obou Lužic k českému státu.

Práce je rozdělena na dvě části; v prvé se podávají vlastní ústavní dějiny obou Lužic, v části druhé pak přehled právních pramenů.

Pozornosti slavistově neujde, jak obtížno bylo leckde překladatelům najíti příslušné lužicko-srbské terminy pro cizí právní instituty.

K. Kadlec.

Kapras Jan, Z dějin českého zřízení vojenského. V Praze 1917. Stran 59. (Zvláštní otisk z ,,Pražské Lidové Revue".)

Populárním způsobem seznamuje autor čtenářstvo se staročeským vojenským zřízením, a sice v těchto periodách: I. Doba národního zřízení

vojenského do XII. století, II. Doba rytířského zřízení vojenského ve XIII. a XIV. stol., III. Vojenské zřízení husitské v XV. stol., IV. Doba žoldnéřského vojska stavovského v XVI. stol., V. Žoldnéřské vojsko císařské. Vznik stálého vojska v XVII. a XVIII. stol. Na konci každé kapitoly podán je přehled příslušné literatury.

Knížka je dobrou pomůckou pro každého, kdo se chce rychlým a stručným způsobem informovati o starém českém vojenství. Patrně jen chybou tisku je na str. 11 Helmhold (dvakráte za sebou) místo Helmold a na str. 21 terrasnice místo tarasnice. *K. K.*

Schulte Lambert, Die Exemtion des Breslauer Bistums. Zeitschrift des Vereines f. Gesch. Schlesiens. Roč. LI. 1917. Str. 1—29.

V posledním ročníku časopisu pro dějiny Slezska zabývá se Schulte otázkou exempce biskupství vratislavského z moci metropolity hnězdenského, a ukazuje velmi přesvědčivě, že dosavadní názory o tom, které kladou exempci tu již do XV. století, ne-li ještě dříve, neodpovídají skutečným poměrům Krok za krokem sleduje autor dosavadní tvrzení od tak zvaného desátkového privilegia z roku 1262 až do konce XV. století, aby jednotlivé fase v nich objasnil a pravý význam jich podal. Jedno jest jisto, že skutečně jisté faktické odcizení mezi Vratislaví a Hnězdnem nastalo a to především z politických důvodů, když Slezsko definitivně se ocitlo v rámci českého státu, odcizení to nejlépe jest charakterisováno pokusy připoutati vratislavskou diecesi k arcibiskupství pražskému, jak se dály za Karla IV. Pozdější ochabnutí styků mezi Vratislaví a Hnězdnem ve století XV. vysvětluje autor celkovou proměnou v tehdejší ústavě církve římské, částečně také odporem proti polskému vlivu v kapitule vratislavské samé. *Kapras.*

Právo civilní.

Rytíř Randa Antonín, Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém, VI. vydání opravené a rozšířené se zřetelem na nové zákony, zvláště pak na III. částečnou novellu k ob. z. obč. Redakci opatřil advokát Dr. Vojtěch Kasanda. V Praze 1917. Nákladem České Akademie. Str. XX + 340.

Předmluva tohoto 6. vydání slavného Randova spisu připomíná účastenství podepsaného referenta v redakci. Mohlo by mně snad tudíž býti vytýkáno, že píše tyto řádky posuzuji jistou měrou i svoji práci vlastní. Než poněvadž *výsledky* mého spolupůsobení jeví se ve spisu samém jen měrou zcela nepatrnou, domnívám se, že tento referát nelze mně vytýkati.

Obstarati novou redakci Randova spisu svěřenou samým autorem bylo jistě věcí obtížnou a choulostivou. Spis byl Randou samým redigován nejposléze r. 1899. Šlo tedy o to, aby byl přizpůsoben soudobým potřebám. Při tom jest uvážiti početnost nových předpisů, překotnost zákonodárství v nejnovějších dobách a jí způsobené obtíže interpretační, jakož i to, že nové předpisy zasahují do starého práva způsobem nejrozmanitějším a to leckdy tak, že i dobrý znalec obč. práva takového zásahu ne-

očekává. Ale s druhé strany, z důvodů, které jsou každému patrny a o kterých tedy není potřebí se šířiti, musilo jíti o to, aby Randův spis zůstal spisem Randovým. Redaktor musil se vyvarovati toho, aby doplňuje spis nesetřel jeho rázu a aby snaha po doplnění díla se nezvrhla ve snahu po jakémkoli jeho zlepšování, třeba sebe lépe míněném, snahu tím nebezpečnější, že autor spisu, rozžehnav se s námi při samém počátku redakčních prací, nebyl by se o změnách mohl vysloviti. Máme-li vše to na zřeteli, nebude pochybno, že je dostatečně opřena thése, která redakční práci nazvala obtížnou a choulostivou.

Práce této zhostil se redaktor způsobem velmi čestným. Veškeru látku prozkoumal co nejsvědomitěji. Co bylo možno vytěžiti z novějších publikací Randových, vytěžil plně. Tam, kde při výkladu novějších předpisů nebylo možno opříti se o Randu, vetkal výsledky svého studia do staré osnovy tak, že výklady Randovy opírající se o právo témuž přístupné zůstávají každému dobře znatelny. Nebrání tedy nová redakce nikomu, kdo ve snaze opírati se právě o Randu chce přistoupiti k samostatnému rozboru předpisů, které Randovi již nebyly přístupny. Co do merita oněch samostatných výkladů redaktorových, sluší uznati, že jsou předneseny jasně a seriosně a že jsou přesvědčivě motivovány. Naveskrz by arci s nimi referent souhlasiti nemohl. V té příčině připomíná zejména kapitolu o právu sousedském (str. 57 sl.). Odchylky, které tu pozůstávají mezi redaktorem a referentem, lze ostatně seznati srovnáním příslušné partie spisu a referentova článku v Právníku 1916, str. 729 sl. Při tom bylo by ještě připomenouti, že sotva lze spatřovati v § 364a výjimku ze všeobecné zásady, že náhradou škody je povinen ten, kdo škodu zavinil (str. 60). Spíše lze tu spatřovati odchylku od zásady §§ů 1294 a 1305, která podmínkou povinnosti k náhradě škody prohlašuje jednání protiprávné. Sr. k tomu moje pojednání v Právníku 1917, str. 705 sl. a nyní *Klang*, Bemerkungen zu den sachenrechtlichen Bestimmungen der Zivilnovellen, str. 44, s jehož formulováním arci taktéž bych se nemohl srovnati.

Opravdové pochybení může referent, opíraje se arci o jediné pročtení spisu, vytknouti jen jediné. Při výkladech o stavení vydržení na str. 150 ušel pozornosti redaktorově § 6 řádu o zbavení svéprávnosti. Randa hledě jednak k § 1494, jednak k nedostatku zvláštních ustanovení jinakých, mohl tvrditi, že šílenost, blbost i marnotratnictví rovnají se, pokud se týká stavení vydržení, nezletilosti. Nyní citovaný § 6 v odst. 1. ustanovil výslovně, že § 1494 platí o osobách, které byly zcela nebo z části zbaveny svéprávnosti pro choromyslnost nebo slabomyslnost, kdežto pak v 2. odst. téhož §u, jenž mluví o osobách částečně zbavených svéprávnosti pro marnotratnictví, pijáctví a navyklé nadužívání nervových jedů, § 1494 již citován není. Bude tedy nyní říci, že pokud se týká stavení vydržení (promlčení) choroba duševní je postavena na roveň nezletilosti, nikoli však marnotratnictví, pijáctví a navyklé nadužívání nervových jedů. Jako však všechna (aspoň materielní) ustanovení řádu o zbavení svéprávnosti (sr. k tomu Právník, 1918, str. 181), zavdává i § 6 podnět k některým pochybnostem. § 1494 mluví o šílených a blbých, pokud nemají zákonného zástupce,

§ 6, odst. 1 ř. o zb. sv. o osobách, které jsou pro choromyslnost nebo slabomyslnost zcela nebo částečně zbaveny svéprávnosti. Grammatický výklad tohoto ustanovení vedl by na to, že při těchto osobách není rozhodno, zdali zákonného zástupce mají čili nic. Ale výklad historický (sr. vládní osnovu č. 536 přílohy k sten. protokolům posl. sněm. XXI. zas. 1911 na str. 33, kdež se připomíná, že proti osobě pro choromyslnost nebo slabomyslnost zcela nebo z části zbavené svéprávnosti staví se promlčení jen tehdy, když nemá zákonného zástupce) i výklad systematický vedou nás na rozhodnutí jinaké, t. j. rozhodnutí, že § 1494 vztahuje se přímo na osoby choromyslné svéprávnosti nezbavené, nepřímo pak (působením § 6 cit.) na osoby svéprávnosti pro choromyslnost nebo slabomyslnost (zcela nebo z části) zbavené, které nemají zákonného zástupce. Při tom však bude pochybno, zdali choromyslným ve smyslu § 1494 sluší rozuměti jen osoby jmenované v 1. odst. § 1 ř. o zb. sv. či také osoby jmenované v 2. odst. téhož §u. *K.*

Klier Dr. Čeněk, Pravidla třetí dílčí novely k ob. zák. obč. důležitá pro peněžní ústavy. V Praze 1918. Nákladem svazu českých spořitelen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Knihovna Spořitelního Obzoru č. 14). Str. XXII. + 624.

Pod skromným titulem, výše uvedeným podává autor obsáhlý kommentář k velké části předpisů práva věcného i obligačního obsažených v třetí částečné novelle. Jen nemnoho předpisů tohoto rázu bylo pominuto, patrně proto, že autor pokládal je pro peněžní ústavy zcela bezvýznamnými. O tom, které předpisý to jsou, dovede zajisté autor opíraje se o svoje zkušenosti získané v čele mohutného peněžního ústavu rozhodnouti nejlépe, ačkoli by se mně zdálo, že na př. předpisy o škodě způsobené stavbou nebo předpisy II. částečné novelly o určení hranic mohly by se pro peněžní ústav státi právě tak významnými jako na př. předpisy o veřejném přislíbení. Konec spisu (str. 543 sl.) zabírá velmi účelný rádce peněžních ústavů redigovaný s hlediska jurisprudence kautelární.

Pokud se týká obsahu spisu samého, podotýká referent, že učinil si sám úkolem podrobiti nové předpisy postupně rozboru, čehož některé ukázky již podal v českých časopisech právnických a doufá, že postupem času bude míti příležitost zaujmouti k jednotlivým partiím Klierova kommentáře motivované stanovisko. Na tomto místě budiž připojeno jen několik povšechných slov. Životní povolání autorovo a přední účel spisu vtiskly spisu nepochybně ráz. Výklady o oněch předpisech, které jsou pro peněžní ústavy významny v prvé řadě, jako výklady o §§ech 297a, 364 sl., 431 sl., 451, 481 a zejména pak výklady o § 469 o předpisech příbuzných, o §§ech 1400 sl., a o § 45 sl. nov. III. zabírají, a to i relativně, ve spise mnohém více místa než výklady o předpisech, které pro peněžní ústavy mají význam o mnoho podřízenější, ačkoli i tyto jiné předpisy poskytují hojnost látky velmi zajímavé a četných záhad. Připomínám jen příkladem §§ 860 sl. (veřejné přislíbení); 862 sl. (konsens smluvní); 870 sl. (o donucení, lsti a omylu, jež sice ve svém jádru zůstaly nedotčeny, avšak někte-

rými změnami ve stylisaci budí celou řadu otázek velmi pochybných, podobně jako nový § 876); § 878, kdež pojem nemožnosti je stejně pochybný jako byl dříve; § 881 sl., jehož poměr k §§ 1400 sl. vyhledává úvahy velmi pronikavé; §§y 917 sl., jež v důležitých bodech objeví se velmi spornými a p. Než lze konstatovati, že spis sluší pokládati takovým, že z něho dojdou důkladného poučení nejen ti, kterým jest určen v prvé řadě, nýbrž i jiní, kteří mají o právní otázky tam řešené zájem a že nebude při opětném rozboru týchž otázek, zejména pak otázek autorem privilegovaných, nikomu možno vyhnouti se zevrubnému vypořádání s názory Klierovými. *K.*

Frypés Karel, O právních poměrech dětí, poručenců a opatrovanců. Se zvláštním zřetelem k novellám k obč. zák. a řádu o zbavení svéprávnosti. Praha 1917. Nákladem B. Kočího (B. Kočího právnické a politické příručky sv. II). Str. 152.

Autor učinil si úkolem podati stručný nástin o právech dětí, poručencův a opatřovanců hledíc k novým právním předpisům. Není-li jeho cílem než poskytnouti širším, neprávnickým, kruhům nejdůležitější informace o těchto věcech, pak celkem svého cíle, trvám, dojde. Jeť psána knížka dobře a přehledně a všímá si s dostatečnou úplností předpisů, které se vztahují k osobám, stojícím pod zvláštní ochranou soudů. Podrobné znalosti přítomného stavu právního arci nesjedná. Není také prosta pochybení a to dosti četných. Uvádím zde jen taková, která hledíc k účelu knížky zdají se mně významna. Není předem správné, že domněnka manželského zplození svědčí dětem, které se narodili do tří set dní po prohlášení manželství neplatným. Mýlivý je ve své všeobecnosti passus, že dítě narozené po uplynutí zákonné lhůty bude manželské, bude-li prokázáno, že je zplodil manžel. Bylo-li manželství rozloučeno a dítě se narodí třeba několik let po tom, bude dítě nemanželským, i když bude prokázáno, že je zplodil bývalý manžel. Schází výslovné připomenutí, že ve sporech o oduznání manželského zplození bude žalovaným *vždy* opatrovník zřízený k obhájení manželského zplození. Nelze souhlasiti s tvrzením, že by legitimace per rescriptum principis měla místo jen tehdy, když nemá místa legitimatio ex lege nebo nelze provésti legitimaci per subsequens matrimonium. Není správné, že při adopci jest účastníkům dána úplná volnost určiti příjmění zvolencovo (sr. § 182, 1. věta). Zvláštní zmínky zasloužilo, že adoptant nemá zákonného dědického práva po adoptovaném. Velmi důležitý passus na str. 65 není jasný: Mělo tam býti řečeno, že osoby zbavené svéprávnosti částečně pro choromyslnost nebo slabomyslnost mohou pořizovati jen ústně na soudě (o celém jmění) a vstupovati v manželství se svolením soudu a podpůrce, a že ostatní osoby svéprávnosti z části zbavené mohou sice pořizovati v libovolné formě, ale jen o polovině jmění, mají-li zákonné dědice. Při zmínce o § 267, kde se vykládá, že nejvyšší odměna poručníka mají býti 4000 zl., zapomněl pisatel, že obč. zák. má měnu vídeňskou a že tedy 4000 zl. nerovná se 8000 K, nýbrž jen 3280 K. Nenašel jsem také zmínky o §§ech 1494 sl., jež přece také táhnou se k právnímu postavení osob, o nichž pisatel pojednává. *K.*

Právo veřejné.

Pantůček Ferdinand Dr., Něco k právu sousedskému novely. Otisk ze „Správního Obzoru" roč. IX., str. 50, lze dostati v administraci „Správního Obzoru" Praha III. 16.

Třetí částečná novela k o. obč. zák. obsahuje v §§ 11 a 12 důležité předpisy, týkající se *práva sousedského.* Předpisy ty pronikavě zasahují do sousedských vztahův upravených zákony správními. Dosah tohoto vlivu vyličuje Pantůček klada si tyto tři otázky:

A) Jaká díla a zařízení má § 12 nov. na mysli?

B) V jakém poměru jsou §§ 11 a 12 nov. k obdobným předpisům platných zákonů správních?

C) Jaký vliv má řízení za účelem úředního schválení děl v § 12 nov. naznačených na práva sousedů z §§ 11 a 12 odvozovaná?

P. rozbírá především rozsah pojmu „zařízení horní" a „zařízení úředně schválené". Dotyčné rozbory svědčí o veliké znalosti roztříštěného positivně právního materiálu. Právní účinek uděleného úředního schválení nebo povolení živnostenské provozovny a p. je dle § 12 nov. ten, že vůči immisím, jež by byly způsobeny dílem úředně schváleným a jež by jinak pod § 11 nov. spadaly, soused poškozovaný se více obrany § 11 dovolávati nemůže. P. soudí, že §em 12 nov. nic nebylo změněno na ustanoveních správních zákonů, dle kterých v řízení konsensním vznesené soukromoprávní námitky jest odkázati na pořad práva. „Tento předpis soukromoprávní nikterak se nedotkl a ani dotknouti se nemohl norem práva stavebního, vodního a živnostenského, jež upravují řízení konsensní a určují *obsah a právní účinek* povolení úředního." Nutno proto i při platnosti §§ 11 a 12 nov. za to míti, že úřad živnostenský, stavební a vodní *všecky* námitky soukromoprávní sousedem podané, *tedy i námitku* z § *11* nov., nedocílí-li se mezi stranami dohody, na pořad práva odkázati musí a rovněž nutno za to míti, že vůči námitce takto vyhrazené, tedy i vůči výhradě § 11 nov. udělené úřední povolení nižádný praejudic pro právní postavení souseda ... nezakládá". To znamená, že vůči němu není v *té příčině* zařízení úředně schváleno, a nemůže proto také, žaluje-li stavebníka pro immise dle § 11, se mu předpis §u 12 nov. námitati". Nebyla-li tedy během řízení kensensního námitka dle § 11 nov. vznesena a v uděleném povolení stavebním a vodoprávním na pořad práva odkázána, nemůže soused proti dílu pro immise uplatňovati nárok dle § 11, nýbrž jen nárok náhradní dle § 12 nov.

Vykáže-li se majitel díla dle § 11 nov. sousedem žalovaný konsensem, v němž právě *tento* nárok z § 11 nov. *není* na pořad práva odkázán, musí řádný soud žalobu dle § 11 nov. podanou zamítnouti a žalobci přiznati jen nárok náhradní dle § 12 nov.

Zvláště poučné jsou výklady P. o tom, pokud starší (dosavadní) správní zákony slouží témže snahám jako § 11 a 12 nov. (str. 24 násl.). Naskytuje se otázka, zdali §§ 11 a 12 nov. nezbavily (alespoň ve směrech, kde něco odchylného nařizují anebo kde samy příslušný poměr upravují) platnosti

zmíněné předpisy starší. Na tuto velmi důležitou otázku odpovídá P. (str. 41) takto: Derogován byl *pouze* § 89 vod. zák. „v dosahu a rozsahu § 12 nov.". Stav právní je tedy ten, že soused netoliko může in concreto *voliti*, „kterého z obou konkurujících předpisů použije, nýbrž má možnost *oba* nároky, z nichž nárok o §§ 11 a 12 se opírající je soukromoprávní, kdežto nároky na vzpomenutých předpisech zákonů správních založené karakter veřejnoprávní vykazují, *současně i vedle sebe a po případě i suksesivně prováděti*."

V posledním oddíle své práce zkoumá P., jaký vliv mají na §§ 11 a 12 nov. předpisy, které vyslovují *preklusi* soukromých práv při řízení konsensním řádně neuplatněných, pokud se tkne, jaký vliv mají §§ 11 a 12 nov. na další platnost oněch zákonů správních, které se touž otázkou *obírají* (str. 24 násl). P. uvažuje takto: Zásada *koncentrační* ovládající řízení konsensní (dle ř. stav., živnost. a zák. vodního) znamená, že k neuplatněným námitkám (ať soukromoprávním ať veřejnoprávním) úřad již nepřihlíží. Ale z toho by ještě neplynulo, že by soused nemohl tyto své námitky uplatňovati před řádnými soudy. „Měla-li by míti prekluse námitek soukromoprávních z řízení konsensního i tento dalekosáhlý *další* účinek a působiti naprostý zánik práva soukromého, včas před úřadem správním neuplatněného, bylo by k tomu zapotřebí ještě dalšího zákonného ustanovení, které by *tento* následek prekluse jasně vyslovovalo." P. připouští *úplnou ztrátu* soukromoprávních námitek včas neuplatněných toliko v řízení *stavebním a vodním*, nikoli živnostenskoprávním dle §§ 25 násl. živ. ř. Ve všech těchto *ostatních* případech možno tedy námitky soukromoprávní uplatňovati aspoň před řádnými soudy.

Na tomto právním stavu plynoucím z dosavadních zákonů správních zavádí § 12 nov. *pronikavou změnu*. § 12 nerozeznává mezi jednotlivými řízeními aniž rozlišuje, nastala-li prekluse námitek, nýbrž pro *všechny* případy *stejně* nařizuje. že proti dílům úředně schváleným přísluší sousedu jen nárok náhradní. Ale nárok ten mu přísluší i tehdy, kdyby byl se svými námitkami v řízení konsensním prekludován. „Předpis § 12 chtěl — soudí P. — každému sousedu proti zařízením horním resp. úředně schváleným zařízením jiným poskytnouti seslabený a majiteli podniku ne tak nebezpečný nárok náhradní."

Derogační účinky §u 12 nov. nastávají arci jen v dosahu § 11 a 12, tedy jen potud, pokud jde o námitky soukromoprávní založené na tom, že zamýšlené, pokud se týče schválené zařízení (dílo) způsobuje *immisse* dle § 11 nepřípustné resp. zakázatelné a to dle P. immisse nejen nepřímé, nýbrž i *přímé*. —

Práce, jejíž nejstručnější obsah jsem tuto načrtnul, obírá se otázkou velice složitou a obtížnou. Mohl se na ni v takové plnosti odvážiti jen spisovatel ovládající svrchovaně všecek rozlehlý přezvědný materiál. Otázka, jak upravuje naše *veřejné* právo sousedské vztahy *veřejnoprávní*, byla tu probírána v našem písemnictví vůbec *poprvé* tak zevrubně. Poměr §§ 11 a 12 nov. k sobě navzájem jakož i k předpisům správních zákonů nebyl precisován v III. novele k obč. zák. s patřičnou určitostí. Nacházíme

se opravdu na půdě pochybné. Na konec zvítězí ten názor, který je obratněji a důsledněji formulován a odůvodněn. Názor P. má mnoho pro sebe, některé argumenty přímo strhují a není tak snadno vymaniti se z jejich suggestivní síly. Při doslovu § 11 a 12 nov. nevylučujícím všech pochybností připadne rozhodující význam *účelu* zákona. V tom směru dalo by se ještě leccos říci. Zvláště nejsem zcela přesvědčen o nutnosti závěru stran dosavadní prekluse námitek soukromoprávních a § 12 nov. Snad se nahodí příležitost k otázce se vrátiti. Na každý způsob vykoná P. monografie praxi výborné služby.

Příjemný dojem práce byl by zvýšen ryzejší češtinou.

Hoetzel.

Dubanowicz Edward, Zmiana konstytucyi krajowej (koniec rokowań i tekst nowych ustaw). We Lwowie 1914. Stran 141.

R. 1914, krátce před vypuknutím války reformováno bylo částečně po jedenáctiletých úsilovných pokusech zemské zřízení haličské a zemský volební řád. Osnovám nových zákonů dostalo se panovníkovy sankce, přes to však účinnost zákonů těch za příčinou vypuklé války odložena.

Poslední fází reformy zabývá se nadepsaná práce Dubanoviczova, v níž se zároveň podává tekst nových zákonů. Spisovatel líčí stadium vyjednávání stran před posledním sněmovním zasedáním i za něho ve druhé polovině r. 1913 a na počátku r. 1914. Na novém sněmě, vyšlém z voleb vykonaných koncem června a počátkem července 1913, připadlo ze všech 161 mandátů Polákům 126 a Rusínům 35. Ze stran polských získaly ty strany, jež vystoupily oposičně proti návrhu reformy z března r. 1913, o několik mandátů více, než měly ve sněmě rozpuštěném. Nabyly tím většiny mezi polskými členy sněmu. Rusíni získali 10 nových mandátů, dříve polských; všechny jejich mandáty až na jednoho rusofila připadly straně ukrajinské.

Po krátkém přerušení v měsících letních r. 1913 započala ve všech stranách sněmu intensivní práce. S novými projekty reformy vystoupily na počátku podzimu r. 1913 dva sněmovní kluby, klub středu a klub demokraticko-národní. Projekt klubu posléze uvedeného obsahoval řadu nových a úplně originálních návrhů. Spisovatel seznamuje s projekty obou řečených klubů. Maršálkovi zemskému nepodařilo se sice uvésti v soulad rozbíhající se požadavky stran, přece však došlo k dohodě dvou klubů, a sice klubu středu a klubu autonomistů o zásadních požadavcích reformy, vyjádřených v projektu klubu středu. Dále pokročila věc reformy na konci října 1913 na konferenci, které se vedle uvedených dvou klubův účastnil ještě svaz národně-lidový (poslanci strany demokraticko-národní a křesťansko-lidové). S druhé strany předložil místodržitel dne 5. listopadu 1913 representantům tří zmíněných skupin náčrtek projektu, který měl býti podán sněmu ve formě vládní předlohy.

Vládní předloha byla v měsíci listopadu předmětem jednání všech tří uvedených klubů polských a také ukrajinského Národního komitétu jakož i parlamentní komise sněmovního klubu ukrajinského. Ukrajinci vinili

polské strany z rozbití volební reformy a prohlásili se za zproštěny všech závazků, přijatých jimi v původním kompromisním projektu.

Vyjednávání přeloženo do Vídně za přítomnosti min. předsedy hr. Stürgkha, ministra haličského Długosze a obou šéfů zemské vlády. Po vídeňských poradách svolán byl na den 5. prosince 1913 haličský sněm. Místodržitel vyložil stanovisko vlády v otázce reformy. Ukazoval na to, že zásady vládní předlohy opírají se o dosažené dorozumění obou národností haličských, s jichž zástupci vláda dlouho jednala. Základem jí byly výsledky dvouletých pracných úrad a usnesení permanentní sněmovní komise pro volební reformu, kterážto komise následkem rozpuštění sněmu v květnu r. 1913 přestala existovati. Sněm haličský má býti nadále založen na zastoupení zájmů jako sněm dosavadní, ale zastoupení na něm mají vedle toho dojíti i ti, kteří dosud byli vyloučeni, poněvadž nemají majetku. Tím vstupuje organisace zemského zastupitelstva v Haliči podobně jako v jiných zemích na pole demokratisace ústavy. Reforma volebního řádu sněmovního jest kombinací konservativní zásady zastoupení zájmů s demokratickou zásadou všeobecného volebního práva. Jako novota navrženo ve vládní předloze — vedle dřívějších kurií — všeobecné právo hlasování v t. zv. všeobecné kurii měst a v kurii obcí venkovských, dále kurie středního majetku pozemkového s roční daní nad 100 korun (stranami byla tato kurie později zamítnuta) a konečně kurie živncstenskýoh sdružení města Lvova a Krakova. Volby navrženy všeobecné, přímé a tajné. V kurii venkovských obcí užito plurality hlasů. Ženám přiznáno aktivní volební právo v prvých třech kuriích, totiž v kurii velkých statků, v kurii statků středních a v censové kurii měst. Sněm měl míti 227, pokud se týče 228 členů, z těch 215 volených a 12, pokud se týče 13 virilistů (v brzké době má přibýti 1 virilista, totiž rektor rusínské university). Rusínům přiznáno 27·2% všech mandátů. — V kurii většího majetku pozemkového, ve dvou okresích censové kurie měst a v kurii obchodních a živnostenských komor navrženo, aby každý volič volil tolik poslanců, kolik jich připadá na jeho volební okres. V několika dvoumandátových okresích censové kurie měst navržena volba podle poměrného zastoupení. Mandáty rusínské v kurii většího i středního majetku pozemkového, dále v kuriích censové i povšechnměst zabezpečeny vyloučením rusínských voličů na základě posledního sčítání lidu a zařaděním jich do zvláštních jednomandátových okresů volebních. V kurii venkovských obcí a ostatku měst a městeček, jimž přiznáno 99 mandátů a z těch 45 rusínských, navržena volba na základě všeobecného hlasování s prostou pluralitou hlasů (totiž s novým hlasem, ale jen jedním) z důvodu placených daní. — Počet poslanců vyšlých ze všeobecného hlasování činiti měl 111, počet poslanců volených censovými kuriemi pak 104.

Vládní předloha přidělena byla ihned komisi volební reformy, jež ve dnech 6.—9. prosince provedla o ní speciální debatu. K pojednání o sporných otázkách zvoleny dva subkomitéty, politický a subkomitét volební geometrie. Ustanovení nesporná přijata podle vládní předlohy. Subkomitét politický prohlásil se pro zrušení kurie středního majetku po-

zemkového. V druhé sporné otázce o složení zemského výboru nedošlo se k jednotě. Věc vrátila se do sněmovních klubů. Klub ukrajinský prohlásil, že Rusíni pokládají uskutečnění volební reformy za možné jen za jistých uvedených jím podmínek. Společná porada předsednictev klubů polských a ukrajinských konaná dne 17. prosince nevedla k cíli pro odpor klubu ukrajinského.

Jednání další navázáno tepřve po uplynutí několika neděl v měsíci lednu 1914 v situaci zostřené jednak obstrukcí ukrajinského klubu na říšské radě ve Vídni a dalekosáhlými usneseními učiněnými o vánočních svátcích na výročním shromáždění Národního komitétu ukrajinského, jednak novinářskými odhaleními o politickém dorozumění mezi ukrajinským Národním komitétem a hlavním výborem berlínského Ostmarkenvereinu. Opětovné námahy místodržitele a min. předsedy hr. Stürgkha nejen ve Vídni, nýbrž i za jeho pobytu ve Lvově ve dnech 3. a 4. ledna 1914 rozbily se o neslučitelná stanoviska obou stran.

Prostřednictvím metropolity Šeptyckého došlo konečně ke sblížení obou táborů. Mírnější požadavky rusínské, jím přednesené, byly na druhém shromáždění předsednictev klubů dne 28. ledna 1914 oficiálně podporovány osvědčením ukrajinského klubu, že přijímá na důkaz své nejdále jdoucí ústupnosti prostředkující proposice metropolitovy s jistými výhradami. Jedna z nich byla ta, že strana polská ve sněmě i na říšské radě projeví souhlas s co nejrychlejším zřízením ukrajinské university. Presidia polských klubů ve zvláštní deklaraci učinila Rusínům ústupky, a tak se zdálo, že otázka reformy je skoncována. Než ještě jednou došlo k novým sporům mezi polskou a rusínskou stranou. Ale i nové nebezpečí bylo zažehnáno, strany se dorozuměly. Dne 10. února 1914 konány o zprávě obou subkomitetů porady v plné komisi volební reformy, a na 14. února položeno sedění sněmu. Téhož dne byla reforma sněmem přijata.

Sněm haličský skládati se bude nyní (§ 3 zem. zřízení) z těchto členů: 1. z dvanácti virilistů (a až bude zřízena universita rusínská, ze třinácti), tak jako dosud; jsou to: arcibiskupové římsko-katolický, řecko-katolický a arménsko-katolický ve Lvově, kníže biskup římsko-katolický v Krakově, 2 biskupové v Přemyšlu (římsko- a řecko-katolický), biskup římsko-katolický v Tarnově a řecko-katolický v Stanislavově, president krakovské akademie, rektoři universit a polytechniky ve Lvově, 2. ze 215 volených poslanců, a to: *a*) ze 45 poslanců za velkostatky, volených osobami oprávněnými k volbě na základě placení reálních daní ve výši uvedené v § 1 vol. řádu, *b*) ze 46 poslanců censové kurie měst a městeček vyjmenovaných v tabulkovém dodatku k volebnímu řádu; voliti zde možno na základě kvalifikace osobní i daňové (§ 2 vol. řádu), *c*) ze 12 poslanců všeobecné kurie týchž měst a městeček, *d*) z 5 poslanců kurie obchodních a živnostenských komor, *e*) ze 2 poslanců živnostenských sdružení města Lvova a Krakova, organisovaných podle zákona z 5. února 1907, *f*) ze 105 poslanců z kurie obcí venkovských a ostatních měst a městeček, volených na základě všeobecného práva hlasovacího s prostou pluralitou hlasův u těch osob, jež mají volební právo na základě kvalifikace osobní a daňové. Na Rusíny

připadá v novém sněmě celkem 61 členů sněmu; kromě 3 virilistů jest to 58 poslanců, a to 1 za velké statky, 6 v censové kurii měst, 3 ve všeobecné kurii městské a 48 v kurii venkovských obcí. K některým okresům městským připojeny jsou určité vesnice, a to buď pro jejich městský ráz, nebo z důvodů národnostních. Ve většině volebních okresů censové kurie měst volí se po jednom poslanci; pouze na Lvov připadá jich 8, na Krakov 6 a v pěti okresích po dvou. Mezi těmito 5 okresy je však rozdíl ve způsobu voleb. Ve dvou okresích (přemyšlském a kolomyjském) volí totiž každý volič oba poslance. Naproti tomu ve třech okresích volí každý volič jen jednoho poslance, byť na okres ten připadali dva poslanci. Zvoleni jsou tu (§ 43 vol. řádu) ti dva kandidáti, kteří obdrželi relativně nejvíce hlasů, mají dohromady více než 70%, a každý z nich více než 30% všech odevzdaných hlasů. Kdyby dva kandidáti neobdrželi onoho počtu hlasů, dlužno přikročiti k užší volbě. Jediné město Tarnov rozděleno jest na dva okresy, z nichž každý volí jednoho poslance. Obyvatelstvo rusínské v městech východní Haliče vyloučeno je v kurii censové na základě národnostního katastru ve zvláštní okresy jednomandátové; všech jest 6. Také ve všeobecné kurii měst vyloučeno jest rusínské obyvatelstvo východní Haliče z ostatního (polského) obyvatelstva na základě katastru ve zvláštní volební okresy (3 proti 9 okresům polským). Právo hlasovati mají v této všeobecné kurii — a také v kurii venkovských obcí — všichni zletilí státní občané rakouští — muži —, mají-li ve volební obci sídlo aspoň po jeden rok v den vypsání volby. I v kurii venkovských obcí jsou některé okresy — 14 — dvoumandátové. Tam jest vyhraženo národnostním menšinám po jednom mandátě tím způsobem, že každý volič volí jen jednoho poslance, a že za zvolené pokládají se ti dva kandidáti, kteří obdrží více než 30% hlasů, mají-li oba dohromady nad 70% hlasů. Jiné volební okresy jsou v kurii venkovských obcí vesměs jednomandátové. Voliči rusínští jsou vyloučeni z okresů skoro úplně polských, a voliči polští zase z okresů převážně rusínských.

Jak viděti, je volební právo do zemského sněmu haličského reformováno způsobem velmi komplikovaným.

Zemský výbor skládá se pod předsednictvím zemského maršálka a 8 členů; jednoho z nich volí poslanci velkostatkářští, jednoho poslanci z kurie censové i všeobecné měst i obchodních a živnostenských komor z kurie živnostenských sdružení, jednoho poslanci venkovských obcí národnosti polské, jednoho poslanci téže kurie národnosti rusínské; 3 členy volí všichni poslanci polští společně s virilisty polskými, jednoho všichni poslanci rusínští s virilisty národnosti rusínské. *Karel Kadlec.*